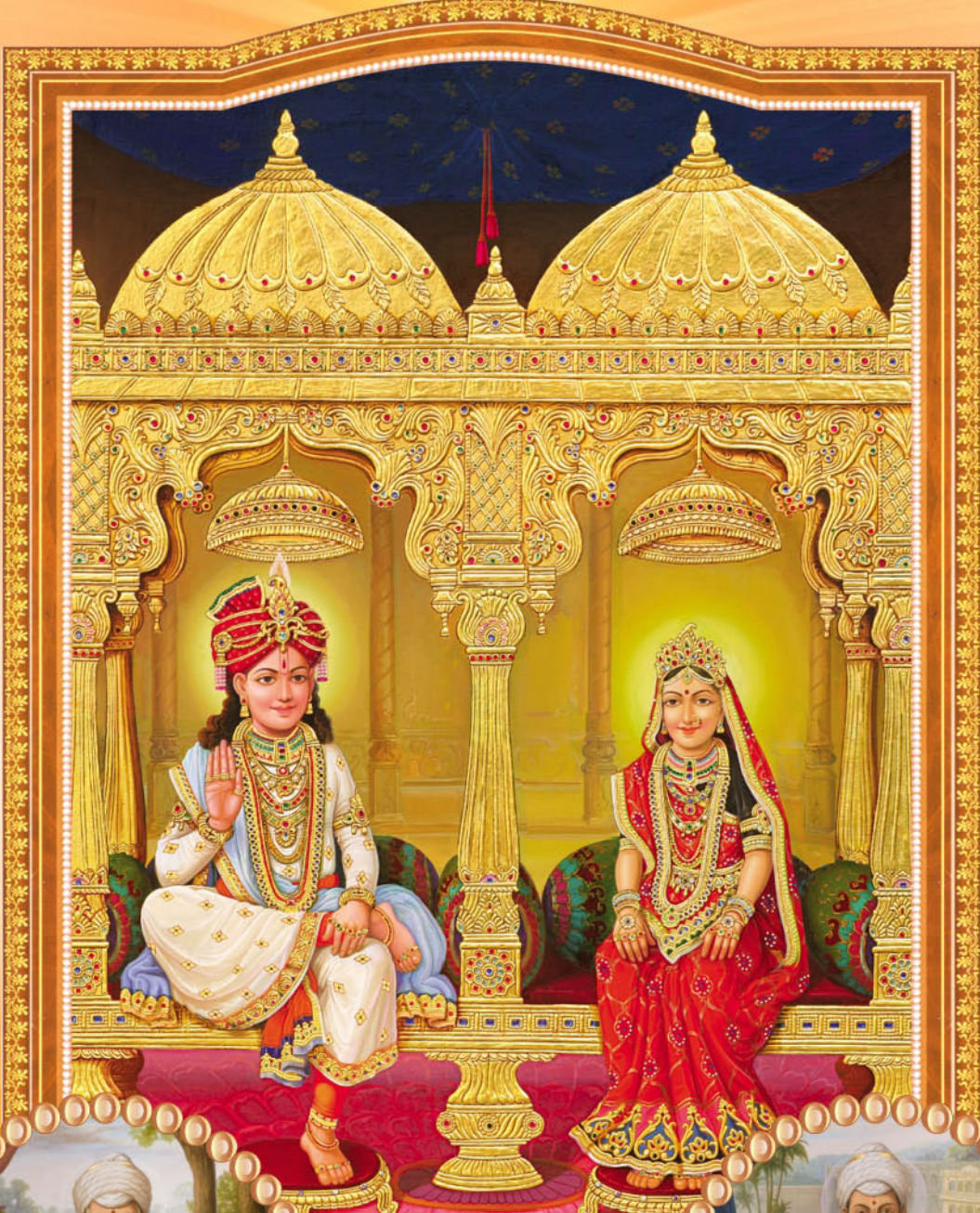

महामति श्री प्राणनाथजी प्रणीत

श्री प्रकाश

श्री राज श्यामाजी

प्रकाशक

श्री ५ नवतनपुरीधाम

जामनगर

निजानन्दाचार्य श्री देवचन्द्रजी महाराज

महामति श्री प्राणनाथजी महाराज

શ્રી તારતમ સાગર

“નિજનામ શ્રીકૃષ્ણજી, અનાદિ અક્ષરાતીત” ।
સો તો અબ જાહેર ભયે, સબ વિધ વતન સહીત ॥

શ્રી પ્રકાશ ગ્રન્થ પ્રારંભ

(ગુજરાતી)

શ્રી પ્રકાશ ગ્રંથનું અવતરણ વિક્રમ સંવત ૧૭૧૪-૧૫ માં પ્રબોધપુરી (હબ્સા) બંદીગૃહમાં શ્રી નવતનપુરી જામનગરમાં થયું. નિજાનંદાચાર્ય શ્રી દેવચંદ્રજીની મહિમાયુક્ત ગુરુભક્તિથી ઓતપ્રોત આ ગ્રંથને જંબૂર પણ કહેવામાં આવે છે. આ ગ્રંથમાં કુલ ૩૭ પ્રકરણ અને ૧૦૬૪ ચોપાઈઓ છે તેમજ તેની ભાષા ગુજરાતી છે. કેટલાંક પ્રકરણો સિંધી જાટીમાં પણ છે.

કાંઈ એણી પેરે કીધો રાસ, રમીને જાગિયા ।
કાંઈ આપણ આ અવસર, ફરીને માંગિયા ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, જેનું વર્ણન રાસ ગ્રંથમાં થઈ ચૂક્યું છે તે અખંડ રાસલીલા સુંદરસાથે કંઈ આ પ્રકારે કરી. રાસ રમીને પરમધામમાં (ક્ષણમાત્ર માટે) જાગેલાં આપણે સહુ સુંદરસાથે (આપણી મનોકામના અપૂર્ણ રહી જવાને કારણે) ફરીથી માયાવી ખેલ (રામત) જોવાનો અવસર (ધામધણી પાસે) માગ્યો.

કાંઈ તેણી ઘડી તતકાલ, આપણ આંહીં આવિયાં ।
પહેલા ફેરના લવલેસ, આપણ આંહીં લ્યાવિયાં ॥ ૨ ॥

એ જ વખતે, એ જ ક્ષણે આપણે બધાં આ ત્રીજા બ્રહ્માંડના ખેલમાં આવી ગયાં. પ્રથમ અવતરણ-વ્રજ તથા રાસનો થોડો પ્રેમ સ્મૃતિ રૂપે આપણે આપણી સાથે લેતાં આવ્યાં.

વાલેજીએ તેણી તાલ, સુંદરબાઈ મોકલ્યાં ।
સખી તમે લઈ ચાલો આવેસ, મ મૂકો એકલાં ॥ ૩ ॥

શ્રી રાજજીએ એ જ વખતે શ્રીશ્યામાજીની અભિન્ન શક્તિ-શ્રીસુંદરબાઈ સખીને અહીં સદ્ગુરુરૂપે મોકલીને કહ્યું, હે સુંદરબાઈ ! મારા આવેશ-બળને લઈને જાગણીના બ્રહ્માંડમાં જાવ. બ્રહ્માત્માઓને સંસારમાં એકલા ના છોડો.

ઈદ્રાવતી લાગે પાય, સુણો તમે સાથજી ।
કાંઈ આપણને અવસર, આવ્યો છે હાથજી ॥ ૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી ચરણગ્રહીને કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! તમે મારાં વચન સાંભળો. આપણને આ માનવજીવનમાં જાગણીનો સુંદર અવસર પ્રાપ્ત થયો છે.

પ્રકરણ ૧ ચોપાઈ ૪

શ્રી સાથનો પ્રબોધ — રાગ ધન્યાસરી

સંભારો સાથ, અવસર આવ્યો છે હાથજી ।
આપ નાખ્યા જેમ પહેલે ફેરે, વળી નાખજો એમ નિઘાતજી ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! યાદ કરો, ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં પહોંચવાનો સુઅવસર આપણને પ્રાપ્ત થયો છે. આપણે જેવી રીતે પહેલી વાર-વ્રજમાંથી રાસમાં જતી વખતે પોતાના આત્માને ધામધણી શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણોમાં સમર્પિત કર્યો હતો, તેવી રીતે જાગણીના આ બ્રહ્માંડથી પરમધામમાં જાગૃત થવા માટે પણ પોતાના આત્માને ચોકક્ષપણે સમર્પિત કરો.

સુંદરબાઈ આપણ માટે, આવ્યાં છે આણી વારજી ।
એ આપણને અળગાં નવ કરે, કાંઈ મોકલ્યાં છે પ્રાણ આધારજી ॥ ૨ ॥

સુંદરબાઈ અર્થાત્ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજ આપણા માટે આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં આવ્યા છે. તેઓ આપણને પોતાનાથી અલગ નહિ કરે. કેમ કે ધાણધણીએ એમને પરમધામથી મોકલ્યા છે.

સુપનાતરમાં ખિણ ન મૂકે, તો સાખ્યાત અળગાં કેમ થાએજી ।
કૃપા વાલાજીની કેહી કહું, જો જુએ જીવ રુદયા માંહેજી ॥ ૩ ॥

સ્વપ્રવત્-લીલા વ્રજરાસના બ્રહ્માંડમાં (પરમધામ તથા ધામધણીનો પૂર્ણ પરિચય થયો ન હોવાથી તેને સ્વપ્રવત્ કહ્યો છે) પણ પ્રિયતમ ધણી શ્રી કૃષ્ણજીએ બ્રહ્માત્માઓને ક્ષણમાત્ર માટે પણ અલગ કર્યા નથી તો પછી જાગણીના બ્રહ્માંડમાં સાક્ષાત્ સદ્ગુરુ રૂપમાં આપણા ધણી શ્રી શ્યામાશ્યામ આપણાથી અલગ કેવી રીતે થશે ? તેથી એમની કૃપાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? જો જીવ હૃદયપૂર્વક જુએ તો એને અનુભવ થશે કે પ્રિયતમની કૃપાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

એવડી વાત વાલો કરે રે આપણસું, પણ નથી કાંઈ સાથને સારજી ।
ભરમ ઉડાડી જો આપણ જોઈએ, તો બેઠા છે આપણમાં આધારજી ॥ ૪ ॥

પ્રિયતમ ધણી અમને એવી ઘણી મહત્ત્વપૂર્ણ વાત કરે છે, પરંતુ સુંદરસાથને એનું સહેજ પણ જ્ઞાન નથી. જો આપણે આપણા ભ્રમને દૂર કરીને જોઈએ તો આપણે એ નક્કી કરી શકીશું કે પ્રિયતમ ધણી તો આપણી અંદર જ બિરાજમાન છે.

સુપનાતરમાં મનોરથ કીધાં, તો તિહાં પણ વાલોજી સાથજી ।
સુંદરબાઈ લઈ આવેસ ધણીનો, નવ મૂકે આપણો હાથજી ॥ ૫ ॥

સ્વપ્રવત્ બ્રહ્માંડ-વ્રજ રાસમાં આપણે જે ઈચ્છાઓ વ્યક્ત કરી હતી ત્યાં પણ શ્રીકૃષ્ણ આપણી

સાથે રહ્યા. આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં સુંદરબાઈ શ્રીરાજજીનો આવેશ લઈ સદ્ગુરુના રૂપમાં આવ્યાં છે. હવે તે આપણો સાથ નહીં છોડે.

તિલમાત્ર દુખ નવ દિએ રે આપણને, જો જોઈએ વચન વિચારીજી ।

દુખ આપણને તો જ થાય છે, જો સંસાર કીજે છે ભારીજી ॥ ૬ ॥

ધામધણીએ આપણને સહેજ પણ દુઃખ આપ્યું નથી. જો આપણે એમનાં વચનો પર વિચાર કરીશું તો આપણને એવો અનુભવ થશે કે આપણે તો સાંસારિક સુખોને મહત્ત્વ આપીને એમાં જ મગ્ન રહીએ છીએ, જેથી આપણને દુઃખોનો અનુભવ થાય છે.

અંતરધ્યાન સમે દુખ દીધાં, એ આસંકા મન માંહેજી ।

એણે સમે સંસાર ભારી નવ કીધો, સાથે દુખ દીઠાં એમ કાંએજી ॥ ૭ ॥

રાસલીલાને વખતે જ્યારે શ્રી કૃષ્ણ અન્તર્ધાન થયા ત્યારે આપણે બ્રહ્માત્માઓને દુઃખનો અનુભવ થયો. હવે મનમાં આ આસંકા થાય છે કે એ વખતે આપણે સંસારની મમતા-આસક્તિને મહત્ત્વ આપ્યું નહોતું. તો પછી આપણને ક્યા કારણે દુઃખ જોવું પડ્યું ?

દુખ તાં કેમે ન દિએ રે વાલોજી, એ તાં વિચારીને જોઈએજી ।

સાંભરે વચન તો જ રે સખિયો, જો માયા મૂકતાં ઘણું રોઈએજી ॥ ૮ ॥

એમતો પ્રિયતમ ધણી કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ આપતા નથી . આ વાસ્તવિકતાને તારતમજ્ઞાન દ્વારા વિચારી જુઓ. હે સખીઓ ! આ માયાને છોડતી વખતે આપણને ઘણું દુઃખ થાય છે. આથી પરમધામનાં વચનોનું સ્મરણ કરાવવા માટે જ રાસ વખતે શ્રી કૃષ્ણજી અન્તર્ધાન થયા.

વચન સંભારવાને કાજે મારે વાલે, દુખ દીધાં અતિ ઘણાંજી ।

આપણ મનોરથ એહ જ કીધાં, વાલે રાખ્યાં મન આપણાંજી ॥ ૯ ॥

મૂળ વચન (માયાવી દુઃખ જોઈને ભૂલીશું નહીં)નું સ્મરણ કરાવવા માટે જ આપણા પ્રિયતમ ધણીએ અંતર્ધાન વખતે આપણને દુઃખ આપ્યું છે. કેમ કે આપણે પરમધામમાં આ (દુઃખ રૂપી ખેલ જોવાની) ઈચ્છા કરી હતી. તેથી પ્રિયતમ ધણીએ આપણી એ મનોકામના પૂરી કરી.

આપણ માયાની હોંસ જ કીધી, અને માયા તો દુખ નિધાનજી ।

તે સંભારવાને કાજે રે સખિયો, વાલો પામ્યાં તે અંતરધ્યાનજી ॥ ૧૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપણે માયા જોવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી અને માયા તો ચોક્કસ દુઃખરૂપી જ છે. આ વચનોનું સ્મરણ કરાવવા માટે પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી અન્તર્ધાન થયા હતા.

નહીં તો અધખિણ એ રે આપણો, નવ સહે વિછોડજી ।

એ તાં વિચારીને જોઈએ રે સખિયો, તો તારતમ ભાજે સંદેહજી ॥ ૧૧ ॥

નહીં તો પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી અડધી ક્ષણ માટે પણ આપણો વિયોગ સહન કરી શકતા નથી. આ વચનો પર વિચારી જોઈએ તો હે સખીઓ ! તારતમ જ્ઞાન બધા સંદેહ મટાડી દે છે.

એણે સમે તારતમની સમઝણ, તે મેં કેમ કહેવાયજી ।

અનેક વિધનું તારતમ ઈહાં, તેણે ઘર લીલા પ્રગટ થાયજી ॥ ૧૨ ॥

આવે વખતે તારતમ જ્ઞાનની સમજ અમને પ્રાપ્ત થઈ ચૂકી છે. એના ગુણગાન હું કેવી રીતે કરું ! આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં તો તારતમ જ્ઞાનના અખંડ પ્રકાશ દ્વારા વિભિન્ન લીલાઓ (પરમધામ, વ્રજ, રાસ અને જાગણી) સ્પષ્ટ થાય છે.

ઓળખવાને ધણી આપણો, કહું તારતમ વિચારજી ।

સાથ સકલ તમે ગ્રહજો ચિતસું, નહીં રાખું સંદેહ લગારજી ॥ ૧૩ ॥

આપણા ધામધણી અને મૂળ ઘર પરમધામનો પરિચય આપવા માટે તારતમ જ્ઞાનનું વિવેચન કરું છું. સુંદરસાથજી તમે એકાગ્ર ચિત્તે એને ગ્રહણ કરો. તમારા મનમાં હું સહેજ પણ સંદેહ રહેવા નહિ દઉં.

પહેલે ફેરે તાં એ નિધ ના હુતી, અજવાળું તારતમજી ।

તો આ ફેરો થયો આપણને, સાથ જુઓ વિચારી મનજી ॥ ૧૪ ॥

પ્રથમ વાર વ્રજ તથા રાસલીલાને વખતે આપણી પાસે આ તારતમ જ્ઞાન રૂપી નિધિ નહોતી. તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ પણ નહોતો. આથી આપણે આ બ્રહ્માંડમાં આવવું પડ્યું. હે સુંદરસાથજી ! આ વાત પર તમે મનથી વિચાર કરી જુઓ.

ઉત્કંઠા નવ રહે કેહની, જો કીજે તારતમનો વિચારજી ।

તારતમતણું અજવાળું લઈને, આવ્યા આપણમાં આધારજી ॥ ૧૫ ॥

જો તારતમ જ્ઞાનનો વિચાર કરીને જોઈએ તો કોઈનાય મનમાં કોઈ પણ પ્રકારની ઉત્કંઠા (ઈચ્છા) રહે નહિ. આવા તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈને આપણી વચ્ચે ધામધણી સદ્ગુરુરૂપે પધાર્યા છે.

એણે અજવાળે જો ન ઓળખ્યા, તો આપણાં અતિ મણાંજી ।

ચરણે લાગી કહે ઈંદ્રાવતી, વાલો નવ મૂકે ગુણ આપણાંજી ॥ ૧૬ ॥

તારતમ જ્ઞાનના આ પ્રકાશમાં પણ જો આપણે સદ્ગુરુ ધણીને ઓળખી ન શકીએ તો માનવું જોઈએ કે આપણામાં જ ધણી ઊણપ છે. ઈંદ્રાવતી ચરણોમાં પ્રણામ કરીને કહે છે કે પ્રિયતમ ધણી તો આપણને કૃતાર્થ કરવાનો પોતાનો સ્વભાવ નહીં મૂકે.

પ્રકરણ ૨ ચોપાઈ ૨૦

સકલ સાથ, રખે કોઈ વચન વિસારોજી ।

ધણી મળ્યા આપણને માયામાં, અવસર આજ તમારોજી ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! સદ્ગુરુનાં વચનોને ભૂલશો નહિ. શ્રી ધામધણી સદ્ગુરુના રૂપમાં આ માયાવી સંસારમાં આપણને પ્રાપ્ત થયા છે. આ સુયોગ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો છે.

સુંદરબાઈ અંતરગત કહાવે, પ્રકાસ વચન અતિ ભારીજી ।

સાથ સકલ તમે મળી સાંભળો, જો જો તારતમ વિચારીજી ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી (સુંદરબાઈ) મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થઈને (મારા દ્વારા) કહેવરાવે છે

કે પ્રકાશ ગ્રંથ (પ્રકાશ વચન)ની વાતો અત્યંત મહત્વપૂર્ણ અને માર્મિક છે. હે સુંદરસાથજી ! તમે બધા મળીને સાંભળો અને તારતમ જ્ઞાન પર વિચાર કરો.

સાથજી એણે પગલે ચાલજો, પગલાં તે એહ પ્રમાણજી ।

પ્રગટ તમને પહેલે કહ્યું, વળી કહું છું નિરવાણજી ॥ ૩ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ પ્રેમ માર્ગનું અનુસરણ કરો. (જેવી રીતે વ્રજભૂમિમાંથી નીકળીને રાસમંડલમાં જતી વખતે સાંસારિક મમતાનો ત્યાગ કર્યો હતો) વાસ્તવમાં એ માર્ગ આપણો યોગ્ય માર્ગ છે. આની પહેલાં (રાસ ગ્રંથમાં) પણ મેં આ વાત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી હતી અને એ વાત હવે ફરીથી નિશ્ચયપૂર્વક કહું છું.

હવે રખે માયા મન ધરો, તમે જોઈ તે અનેક જુગતજી ।

કે કે પેરે કહ્યું મેં તમને, તમે હજી ન પામ્યાં ત્રપતજી ॥ ૪ ॥

હવે માયા પ્રત્યે રુચિ રાખો નહિ. તમે એને અનેક યુક્તિપૂર્વક જોઈ છે. એના (છલ કપટ અને કુટિલતાના) વિષયમાં મેં તમને અનેક રીતે કહ્યું છે, છતાં તમે હજી પણ એનાથી તૃપ્ત થયાં નથી.

જિહાં લગે તમે રહો રે માયામાં, રખે ખિણ મૂકો રાસજી ।

પયવીસ પખ લેજો આપણાં, તમને નહીં લોપે માયાનો પાસજી ॥ ૫ ॥

જ્યાં સુધી તમે આ માયાવી સંસારમાં રહો ત્યાં સુધી રાસ ગ્રંથનાં વચનોને સહેજ પણ છોડશો નહિ. સાથોસાથ પરમધામના પચીસ પક્ષોને પણ હૃદયમાં ધારણ કરજો, જેથી માયાનો પ્રભાવ તમારા પર નહિ પડે.

અનેકવિધ મેં ઘણુંએ કહ્યું, હવે રખે ખિણ વિહિલા થાઓજી ।

રાસતણી રામતડી જો જો, જે ભરિયાં આપણ પાઓજી ॥ ૬ ॥

મેં આ બાબતમાં તમને અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું છે. હવે એક ક્ષણ માટે પણ ધણીથી અલગ થશો નહિ. અખંડ રાસની આનંદમયી રામતો જુઓ અને વિચાર કરો કે એ સમયે આપણે કેવી રીતે પ્રેમપૂર્વકનાં પગલાં ભરી રહ્યાં હતાં.

રાસ રામતડી રખે ખિણ મૂકો, જે આપણ કીધી પરમાણજી ।

તમે ઘણુંએ નવ મૂકો માયા, પણ હું નહીં મૂકું નિરવાણજી ॥ ૭ ॥

આપણે જે રાસની રામત (પ્રેમાનન્દ લીલા) કરી હતી તેને એક ક્ષણ માટે પણ છોડો નહિ. હે સુંદરસાથજી ! જોકે તમે માયાને છોડવા નથી માંગતા, પરંતુ હું તમને કોઈ પણ પ્રકારે છોડીશ નહિ (અર્થાત્ સમજાવતી રહીશ).

કહે ઈદ્રાવતી વચન વાલાનાં, જે સુણિયાં આપણ સારજી ।

હવે લાખ વાતો જો કરે રે માયા, તો હું નહીં મૂકું ચરણ નિરધારજી ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આપણે સદ્ગુરુનાં શ્રેષ્ઠ વચન-તારતમ જ્ઞાન સાંભળ્યાં છે. હવે માયા ચાહે લાખ વાતો કરીને મને ઠગવાનો પ્રયત્ન કરે છતાં હું ધણીનાં ચરણોને છોડીશ નહિ.

પ્રકરણ ૩ ચોપાઈ ૨૮

ચોપાઈ પ્રગટી

ન કાંઈ મનમાં ન કાંઈ ચિત, ન કાંઈ મારે રદે એવડી મત ।

એક વચન સમુ નવ કહેવાય, એ તાં આવ્યો જાણે પૂરતણો દરિયાય ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે (તારતમનું વર્ણન કરવાનો વિચાર) ન તો મારા મનમાં હતો કે ન તો મારા ચિત્તમાં હતો. ન તો મારા હૃદયમાં કોઈ વિશિષ્ટ બુદ્ધિ (જ્ઞાન) હતી. પરમધામનો એક શબ્દ પણ સીધી રીતે વર્ણવી શકાતો નથી તેમ છતાં એ વાણી મારા હૃદયમાં સમુદ્રની લહેરોની જેમ ઊછળી રહી છે (મારા દ્વારા વ્યક્ત થઈ રહી છે).

શ્રી સુંદરબાઈ લઈ આવિયા, ઈન્દ્રાવતી ઊપર પૂરણ દયા ।

રુદે બેસી કહેવરાવ્યું એહ, સાથ માટે કીધાં સનેહ ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી (શ્રી સુન્દરબાઈ) પરમધામથી તારતમ જ્ઞાન લઈને આવ્યાં છે. ઈન્દ્રાવતી પર તેમણે પૂર્ણપણે કૃપા કરી છે. તેઓ મારા (ઈન્દ્રાવતીના) હૃદયમાં બિરાજમાન થઈને સુંદરસાથ માટે પ્રેમપૂર્વક એ વાણી કહેવરાવી રહ્યા છે.

વચન એક કહેતાં નિરધાર, અમે ઘેર જઈને લેસું સાર ।

અદ્રષ્ટ થઈને કહે વચન, સાથ સકલ તમે ગ્રહજો મન ॥ ૩ ॥

સદ્ગુરુ કહેતા હતા કે હું ઈન્દ્રાવતીના હૃદયરૂપી ઘરમાં બેસીને સુંદરસાથની દેખભાળ કરીશ. પોતાનાં વચનો અનુસાર તેઓ મારા હૃદયમાં અદૃશ્ય રૂપે રહીને આ વચન સંભળાવે છે. આથી હે સુંદરસાથજી ! તમે આ વાણીને ધ્યાનપૂર્વક ગ્રહણ કરો.

આપણ પહેલાં પગલાં ભરિયાં જેહ, વળી જે કીધાં પ્રેમ સનેહ ।

તે પ્રગટ કીધાં આપણ માટ, ધોક મારગ એ આપણી વાટ ॥ ૪ ॥

આપણે સહુ સુંદરસાથે પહેલી વાર વ્રજ રાસમાં જેમ પગલાં માંડ્યાં હતાં (પ્રેમમાર્ગ અપનાવ્યો હતો) અને પ્રિયતમે આપણને જે પ્રેમ અને સ્નેહ આપ્યો હતો, સદ્ગુરુએ આપણને જાગૃત કરવાને માટે એને ફરીથી પ્રત્યક્ષ પ્રગટ કર્યો છે. આ વિહંગમ (આકાશી) માર્ગ જ આપણો પ્રેમ માર્ગ છે.

આપણને એ પ્રગટ કરી, સાથ સકલ લેજો ચિત ધરી ।

તમે રખે હળવી કરો એ વાણ, પૂરણ દયાએ કહ્યું નિરવાણ ॥ ૫ ॥

સદ્ગુરુએ આપણા માટે આ માર્ગ પ્રગટ કર્યો છે. હે સુંદરસાથજી ! તેને તમે પોતાના ચિત્તમાં ગ્રહણ કરો. આ દિવ્ય વાણીને તમે સાધારણ વાણી માનશો નહિ. ધામધણીએ અત્યંત દયાપૂર્વક એનું વર્ણન કર્યું છે.

પ્રમોદ વચન તે સદા કહેવાય, પણ આ વચન કાંઈ પ્રગટ ન થાય ।

તે માટે તમે સુણજો સાથ, આપણમાં બેઠા પ્રાણનાથ ॥ ૬ ॥

ઉપદેશાત્મક વચનો તો પરંપરા અનુસાર બધા કહેતા આવ્યા છે, પરંતુ આ તો અદ્વૈત વાણી અર્થાત્ અખંડ લીલાનાં વચનો છે. એ તો ક્યારેય ક્યાંય પ્રગટ થયાં નથી. તેથી હે સુંદરસાથજી ! તમે બધા પ્રેમપૂર્વક એનું શ્રવણ કરો. આપણી વચ્ચે પ્રાણનાથ-સદ્ગુરુ બિરાજમાન છે.

આપણને સિખામણ કહે, પણ ભરમ આડે કાંઈ રહે નવ રહે ।

તે ભરમ ઉડાડો તમે જોઈ રાસ, જેમ ઓળખિએ આપણો પ્રાણનાથ ॥ ૭ ॥

સદ્ગુરુના રૂપમાં ધામધણી સ્વયં આપણને ઉપદેશ આપીને આત્મા પરમાત્માના સંબંધની ઓળખ કરાવે છે. પરંતુ ભ્રાન્તિવશ આપણા દિલમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદેશ સ્થિર થતો નથી. રાસનાં વચનોને જોઈ તમે તમારા આ ભ્રમ-સંદેહને દૂર કરો, જેથી આપણને પ્રાણનાથ-સદ્ગુરુની પૂરી ઓળખાણ (પિછાણ) થઈ જાય.

વિહિલા થયાની નહીં એ વાર, તેડવા આપણને આવ્યા આધાર ।

પ્રગટ પુકારી કહે છે સહી, આ વચન કહાવ્યાં અંતરગત રહી ॥ ૮ ॥

ધામધણીથી વિમુખ થવાનો આ વખત નથી. આપણા પ્રાણાધાર સદ્ગુરુ આપણને બોલાવવા (પરમધામમાં લઈ જવા) માટે આવ્યા છે. તે સુંદરસાથને પ્રગટપણે પોકાર કરી બોલાવી રહ્યા છે. એટલું જ નહિ તેઓ સ્વયં અમારા હૃદયમાં બેસીને આ વચન કહેવડાવી રહ્યા છે.

એક વચન ના આવે અસ્તુત, સોભા દીધી જેમ કાલબુત ।

અસ્તુતની આંહીં કેહી વાત, પ્રગટ થાવા કીધી વિખ્યાત ॥ ૯ ॥

સદ્ગુરુની પ્રાર્થના માટે એક શબ્દ પણ મારી જિહ્વા દ્વારા ઉચ્ચારી શકાતો નથી. જેવી રીતે પાષાણની મૂર્તિમાં દેવી શક્તિનું આહ્વાન કરવામાં આવે છે તેવી રીતે મારા આ પ્રાકૃતિક શરીરને માત્ર શોભા આપી છે. તો પછી ધણીજની પ્રાર્થના કરવાની તો વાત જ ક્યાં રહી ? આ તો ધામધણીના પ્રાકટ્યનું વિવરણ છે.

ફલ વસ્ત જે ભારે વચન, જીવ પણ ન કહે આગળ મન ।

તે પ્રગટ કીધાં અપાર, જે કાંઈ હુતો આપણો સાર ॥ ૧૦ ॥

અમૂલ્ય ફળ અર્થાત્ વિશેષ વચનોની બાબતમાં જીવપણ મનને કંઈ કહી શકતો નથી. આવાં અનેક સાર-વચન ધામધણીએ આપણા માટે પ્રગટ કર્યા છે.

સગાઈ કીધી પ્રગટ, આપણ ઘણુંએ રાખી ગુપત ।

વચન એક એ છે નિરધાર, શ્રી સુંદરબાઈ કહેતાં જે સાર ॥ ૧૧ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુએ સુંદરસાથ તથા શ્રી રાજજીના સંબંધને પ્રગટ કર્યો, પરંતુ એને આપણે બધાંએ અત્યંત ગુપ્ત રાખ્યું. કેમકે આ એક એવું ધ્રુવ વચન છે જેને સદ્ગુરુ ધણી સ્વયં સાર રૂપે સંકેત દ્વારા કહેતા હતા.

આ લીલા થાસે વિસ્તાર, સૂરજ ઢાંક્યો ન રહે લગાર ।

આ લીલા કેમ છાની રહે, જેહને રાસ ધણી એમ વચન કહે ॥ ૧૨ ॥

તેઓ કહેતા હતા કે આગળ જતાં આ જાગણી લીલાનો વિસ્તાર થશે. તારતમજાનરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ ફેલાવા લાગ્યો છે. તે હવે ઢાંક્યો ઢંકાશે નહિ. આ અદ્વૈત-લીલા કેવી રીતે છાની રહેશે ? લીલાનાં આ વચનોનું રાસના ધણી શ્રી સદ્ગુરુએ સ્વયં વર્ણન કર્યું છે.

[રાસના સ્વામી શ્રી કૃષ્ણજી છે. શ્રી કૃષ્ણજી સ્વયં સદ્ગુરુના હૃદયમાં બિરાજમાન છે. આથી શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજને રાસના ધણી કહ્યા છે.]

તે માટે તમે સુણજો સાથ, જે પ્રગટ લીલી કીધી પ્રાણનાથ ।

કોઈ મનમાં મ ધરજો રોષ, રખે કાઢો મેહેરાજનો દોષ ॥ ૧૩ ॥

એ માટે હે સુંદરસાથજી ! તમે બધાં એને પ્રેમપૂર્વક સાંભળો. પ્રાણાધાર સદ્ગુરુ ધણીએ આ લીલા આપણે સહુ સુંદરસાથ માટે પ્રગટ કરી છે. આથી કોઈ પોતાના મનમાં મારે માટે રોષ (ક્રોધ) ધરશો નહિ કે આ વાણી તો મેહેરાજે કહી છે એમ માની મેહેરાજનો દોષ પણ કાઢશો નહિ.

એટલું તમે જાણો નિરાધાર, આ વચન મેહેરાજે પ્રગટ ન થાય ।

આપણ ધરની નહીં એ વાત, જે કિવ કરી માંડિએ વિખ્યાત ॥ ૧૪ ॥

એટલું નિશ્ચિત રૂપે સમજો કે અખંડ લીલાનાં આ પ્રકારનાં વચન મેહેરાજ દ્વારા પ્રગટ ન થઈ શકે. કેમ કે આ મારા લૌકિક ધરની વાત નથી, જે કવિતા દ્વારા વિખ્યાત કરી શકાય અર્થાત્ પરમધામની વાત કવિતા દ્વારા કહી શકાતી નથી.

હું મન માંહેં એમ જાણું ઘણું, જે કિવ નહીં એ કામ આપણું ।

પણ આ તાં નથી કાંઈ કિવની વાત, રુટે બેસી કહેવરાવ્યું પ્રાણનાથ ॥ ૧૫ ॥

હું એ સત્યને તો દૃઢતાપૂર્વક માનું છું કે કાવ્ય રચના કરવાનું મારું કામ નથી. આ અખંડ લીલાના વર્ણનમાં કાવ્ય રચનાની કોઈ વાત જ ઉપસ્થિત થતી નથી. આ તો મારા પ્રાણનાથ સદ્ગુરુ મારા હૃદયમાં બેસીને કહેવરાવી રહ્યા છે.

એ વચન સરવે આવેસમાં કહ્યાં, ઉત્તમબાઈએ જોપે કરી ગ્રહ્યાં ।

એમ કહ્યું દઈ આવેસ, જે પ્રગટ લીલા કીધી વસેષ ॥ ૧૬ ॥

આ બધાં વચનો આવેશ આવેલ સમયે કહેવાયાં છે અને ઉત્તમબાઈએ (ઉદ્ભવ ઠક્કરે) એમને સારી રીતે ગ્રહણ કરીને લખ્યાં છે. સદ્ગુરુએ મને શક્તિ પ્રદાન કરીને એમ કહ્યું કે આ જાગણીલીલાને વ્રજ અને રાસ બંને કરતાં વિશેષ રૂપે પ્રગટ કરવી છે.

મેં મન માંહેં જાણ્યું એમ, જે કિવ થાસે ત્યારે રમસું કેમ ।

કિવ પણ થૈ આ વચન વિચાર, રમી ઈંદ્રાવતી અનેક પ્રકાર ॥ ૧૭ ॥

મેં મારા મનમાં એમ વિચાર્યું હતું કે કદાચ આ વાણી સામાન્ય કવિતા જેવી બની જશે તો એના દ્વારા હું પરમધામનાં સુખોમાં કેવી રીતે રમણ કરીશ ? પરંતુ સદ્ગુરુની કૃપાથી આ વાણી કવિતા પણ થઈ અને અખંડ વાણી હોવાને કારણે ઈન્દ્રાવતી અદ્વૈત ધરની લીલાઓમાં અનેક પ્રકારે રમણ પણ કરી રહી છે. (તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ પણ પદ્યની રચના કરવી હોય તો એને માટે યોગ્ય છંદ અને અલંકાર દ્વારા સમજાવવામાં કવિ વ્યસ્ત રહે છે. તેથી રસાનુભૂતિ થતી નથી. પરંતુ આ વાણી અખંડ હોવાને લીધે કવિતા માટે કોઈ પણ પ્રકારની થઈ હોય, પરંતુ ઈન્દ્રાવતી અખંડ લીલાનો અનુભવ કરે છે.)

સઘળાં કારજ થયાં એમ સિધ, શ્રીસુંદરબાઈએ સિખામણ દિધી ।

રુદે બેસી કહેવરાવ્યું રાસ, પહેલો ફેરો કીધો પ્રકાસ ॥ ૧૮ ॥

આ રીતે બધાં કાર્ય સિદ્ધ થઈ ગયાં. સદ્ગુરુના ઉપદેશને જ આનું શ્રેય છે. એમણે મારા હૃદયમાં બેસીને રાસ કહેવરાવ્યો અને પ્રથમવાર વ્રજ તથા રાસના ભેદને આ પ્રકાશ ગ્રંથ દ્વારા પ્રકાશિત કર્યો.

તે માટે તમે સુણજો સાથ, આપણ કાજે કીધું પ્રાણનાથ ।

રખે જાણો મનમાં રહે કાંઈ લેસ, તે માટે કીધો ઉપદેસ ॥ ૧૯ ॥

આથી હે સુંદરસાથજી ! તમે સાંભળો. આપણા બધા માટે જ આપણા પ્રાણનાથ સદ્ગુરુએ આ બ્રહ્મવાણી કહી છે. આપણા મનમાં માયાનો થોડો અંશ પણ શેષ ન રહી જાય એ માટે આ ઉપદેશ આપ્યો છે.

આપણ પહેલાં પગલાં ભરિયાં સાર, એમ ચાલો મ લાવો વાર ।

વળી જો જો આ પહેલાં વચન, પ્રેમ સેવા એમ રાખો મન ॥ ૨૦ ॥

આપણે બ્રહ્માત્માઓએ વ્રજમાંથી રાસમાં જતી વખતે કેવાં ઉત્તમ પગલાં ભર્યાં હતાં અર્થાત્ પ્રેમમાર્ગ તરફ અગ્રસર થયા હતા ? હવે પણ એ જ રીતે માયાવી પ્રવૃત્તિઓને છોડીને પ્રેમમાર્ગનું અનુસરણ કરો. એમાં વિલંબ ન કરો. વ્રજ અને રાસને લગતાં આ પહેલાં કહેલાં વચનોને વારંવાર જોતા રહો અને પ્રેમ સેવામાં પોતાના મનને દૃઢ કરો.

તારતમ વચન કહું વળી ફરી, તમને કહું છે અનેક વિધ કરી ।

વળી તમને કહું પ્રકાસ, સુણજો એક મને ગ્રહી સ્વાસ ॥ ૨૧ ॥

ફરી હું તારતમનાં રહસ્યપૂર્ણ વચનો કહું છું. તમને આ વચનો અનેક પ્રકારે વારંવાર કહ્યાં છે. હવે ફરી પ્રકાશનાં વચનોનું વર્ણન કરું છું. આ વચન એકાગ્ર થઈને વિશ્વાસપૂર્વક સાંભળો. (સર્વ પ્રથમ રાસનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે હવે પ્રકાશનું વર્ણન થઈ રહ્યું છે.)

પહેલે ફેરે શ્રી વૈકુંઠનાથ, ઈછા દરસન કરવા સાથ ।

સાથતણે મન મનોરથ એહ, જે માયા રામત જોઈએ તેહ ॥ ૨૨ ॥

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પૂર્વે અક્ષરબ્રહ્મના મનમાં બ્રહ્માત્માઓનાં દર્શન કરવાની ઈચ્છા થઈ. એ રીતે પરમધામના બ્રહ્માત્માઓને પણ અક્ષરબ્રહ્મ દ્વારા રચિત માયાવી જગતનો ખેલ જોવાની અભિલાષા થઈ.

ત્યારે ભગવાનજી મન વિમાસ્યા રહી, શ્રી ધણીજીએ ઈછા કીધી સી ।

લાધું સુપન દીધો આવેસ, માયા રામત કીધી પ્રવેસ ॥ ૨૩ ॥

અક્ષરબ્રહ્મના મનમાં જ્યારે આ વિચાર આવ્યો તો મૂળસ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ ધણીએ એમની એ ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરિણામે એમના મન પર નિદ્રાનું આવરણ નાખીને તેમને સ્વપ્નાવસ્થામાં મૂકી દીધા અને પોતાની શક્તિ પણ આપી. આ રીતે એમની સુરતા આ માયાવી જગતમાં પ્રવિષ્ટ થઈ.

એ આવેસ લઈને કરી, પ્રગટ્યા ગોકળ નંદ ઘરી ।

સાથ સુપન એમ લાધું સહી, જે ગોકળ રમિયાં ભેળાં થઈ ॥ ૨૪ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મનો આવેશ લઈને અક્ષરબ્રહ્મનો આત્મા શ્રીકૃષ્ણજી સ્વરૂપે નન્દબાબાને ઘેર ગોકુલમાં પ્રગટ થયો. પરમધામના બ્રહ્માત્માઓના મન પર પણ આ પ્રકારનું આવરણ છવાઈ ગયું અને તેઓ પણ સ્વપ્રદશાને પ્રાપ્ત થયા. તેઓ ગોપીઓ રૂપે શરીર ધારણ કરીને વ્રજમંડલ-ગોકુલમાં શ્રીકૃષ્ણજી સાથે પ્રેમ અને આનંદપૂર્વક રમવા લાગ્યા.

અગ્યારે વરસ લગે લીલા કરી, કાલમાયા ઈલાં જ પરહરી ।

જોગમાયા કરી રમિયા રાસ, આનંદ મન આણી ઉલાસ ॥ ૨૫ ॥

ગોકુલમાં શ્રી કૃષ્ણજી સાથે આ પ્રકારે ૧૧ વર્ષ સુધી બાળલીલા કરી અને કાલમાયાના બ્રહ્માંડ (ગોકુલ)નો ત્યાં ત્યાગ કર્યો. ત્યારબાદ શ્રી કૃષ્ણજીએ યોગમાયાના મંડલની રચના કરી, જેમાં આપણે સહુ બ્રહ્માત્માઓએ ઉત્સાહપૂર્વક પ્રેમ અને આનંદ સાથે રાસ-રમણ કર્યું.

રાસ રમી ઘેર આવ્યા એહ, સાથ સકલ મન અધિક સનેહ ।

કાંઈક ઉતકંઠા રહી મન સાર, તો આપણ આવ્યા આણી વાર ॥ ૨૬ ॥

યોગમાયાના બ્રહ્માંડમાં રાસલીલા કરીને આપણે થોડા વખત માટે પરમધામમાં પાછા ફર્યા. બ્રહ્માત્માઓના મનમાં અધિક સ્નેહ હતો અર્થાત્ વિશેષ રૂપે તેઓ પ્રેમમગ્ન થઈને પાછી ફરી હતી. પરંતુ મનમાં માયાનો ખેલ જોવાની ઉત્કંઠા હજી પણ શેષ રહી ગઈ હતી. આથી આપણે ફરીથી ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં આવવું પડ્યું. (વિશેષ કરીને તામસ સ્વભાવની સખીઓના મનમાં ખેલ જોવાની ઈચ્છા અધિક હતી. આથી આપણે બધાં આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં આવ્યાં.)

વળી એક વચન કહું સુણજો સાથ, દયા કરી કહે પ્રાણનાથ ।

આ કિંવ કરી રખે જાણો મન, ભરમ ટાળવા કહ્યાં વચન ॥ ૨૭ ॥

વળી મારે એક વાત કહેવી છે. તમે સહુ સુંદરસાથ ધ્યાનથી સાંભળો. શ્રી પ્રાણનાથ સદ્ગુરુની કરુણાથી પ્રેરિત થઈને આ વચન કહેવરાવી રહ્યા છે. આને કાલ્પનિક કવિતા સમજશો નહિ. આ વાણી તો તમારા મનની શંકાઓ (ભ્રમ) મટાડવા માટે નિશ્ચિતપણે કહેવામાં આવી છે.

ભરમ ટળે ઓળખાય ધણી, અને સેવા થાય મારા વાલાજી તણી ।

ઓળખાય વલ્લભ તો ટળે માયા પાસ, એટલા માટે પ્રગટ થયો રાસ ॥ ૨૮ ॥

જ્યારે ભ્રમ દૂર થશે ત્યારે ધામધણી શ્રી રાજજીની ઓળખ થઈ જશે અને તેમની સેવા થશે (એમની આજ્ઞાનું પાલન એ જ એમની સેવા છે). પ્રિયતમ ધામધણીની ઓળખ થઈ ગયા પછી માયાનું આવરણ પોતાની મેળે જ દૂર થઈ જશે. એ કારણે રાસલીલાનું પ્રાકટ્ય થયું છે અર્થાત્ રાસનું પ્રત્યક્ષ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

પહેલા ફેરાના અવતાર, તે તારતમે કહ્યા વિચાર ।

પહેલે ફેરે તાં ખબર ન પડી, તો આપણ આવ્યા આંહી વળી ॥ ૨૯ ॥

વ્રજ અને રાસમાં બ્રહ્માત્માઓના અવતરણની જાણકારી આપણને તારતમ જ્ઞાન દ્વારા થઈ. વ્રજ

અને રાસ લીલામાં બ્રહ્માત્માઓને પોતાની તેમજ પરમધામની બાબતમાં કંઈ માલૂમ પડ્યું નહિ. આથી આપણે બધાં જાગણીના આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં ફરીથી આવ્યાં છીએ.

કંઈક મન માંહેં રહ્યો અંદેસ, તે રાખે નહીં ધણી લવલેસ ।

હવે આ ફેરાનો જો જો વિચાર, અજવાળું લઈ આવ્યા આધાર ॥ ૩૦ ॥

વ્રજમંડલમાં (આપણી પોતાની તથા પરમધામનો પૂર્ણ પરિચય ન થવાને કારણે) મનમાં કંઈક સંદેશ રહી ગયો હતો. પરિણામે ખેલ જોવાની ઈચ્છા પણ બાકી રહી ગઈ હતી. પરંતુ ધામધણી સહેજ માત્ર સંદેહ પણ બાકી રહેવા દેવા ઈચ્છતા નહોતા. તેથી હવે આ ત્રીજા બ્રહ્માંડ-જાગણી રાસના વિષયમાં વિચાર કરી લઈએ. આમાં પ્રાણાધાર સદ્ગુરુ તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈને આવ્યા છે.

સાથને રખે ઉતકંઠા રહે, તારતમ વચન પાધરાં કહે ।

લઈ તારતમ આવ્યા આ વાર, મહેતા મતૂ ઘેર અવતાર ॥ ૩૧ ॥

સુંદરસાથની કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છા અપૂર્ણ ન રહે એ માટે તારતમ જ્ઞાનનાં વચનો સીધાં અને સરળ શબ્દોમાં કહ્યાં છે. આ વખતે તારતમ જ્ઞાન લઈને શ્રી ધામધણી સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીના રૂપમાં મતુ મહેતાને ઘેર અવતાર લઈને આવ્યા છે.

કુંવરબાઈ માતાનું નામ, ઉતમ કાયથ ઉમરકોટ ગામ ।

શ્રી દેવચંદ્રજી નગર આવિયા, આવી વચન ભાગવતનાં ગ્રંથા ॥ ૩૨ ॥

સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજીનાં માતાજીનું નામ કુંવરબાઈ છે અને ગામનું નામ ઉમરકોટ છે. ત્યાં ઉત્તમ કાયથ કુળમાં તેમનો જન્મ થયો. ત્યાર બાદ કેટલોક સમય વીત્યે તેઓ નવાનગર (જામનગર) પધાર્યા અને શ્રીમદ્ભાગવતનું શ્રવણ કરી એનાં સાર વચન ગ્રહણ કર્યાં.

ચૌદ વરસ લગે નેષ્ટા બંધ, વચન ગ્રંથાં સઘળી સનંધ ।

એણે સમે ગાંગજી ભાઈ મલ્યા, ધનબાઈ ઉપર પૂરણ દયા ॥ ૩૩ ॥

ચૌદ વર્ષ સુધી નિષ્ઠાપૂર્વક શ્રીમદ્ભાગવતનું શ્રવણ કરીને એના સારરૂપ વચન ગ્રહણ કર્યાં. એ વખતે તેમને ગાંગજીભાઈ મળ્યા. તેમની વાસના (સુરતા) ધનબાઈની છે અને તેમના પર ધણીની પૂરેપૂરી કૃપા થઈ.

સનંધે સરવે કહ્યાં વચન, ગ્રંથાં ગાંગજી ભાઈએ જોપે મન ।

એટલા લગે કોણે નવ લહ્યાં, તે ગાંગજી ભાઈ ઘેર પ્રગટ થયાં ॥ ૩૪ ॥

શ્રી નિજનંદસ્વામીએ અનેક પ્રકારનાં વચન (શ્રીમદ્ભાગવતના સિદ્ધાંતોનો વાસ્તવિક અર્થ તથા તારતમ જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો વૃત્તાંત) કહ્યાં. શ્રીગાંગજીભાઈએ એકાગ્ર ચિત્તે એને સારી રીતે ગ્રહણ કર્યાં. જે જ્ઞાન ગાંગજીભાઈને ઘેર સદ્ગુરુના મુખારવિંદથી પ્રગટ થયું એવું જ્ઞાન એટલા દિવસો સુધી ક્યારેય કોઈએ પ્રાપ્ત કર્યું નહોતું.

પધરાવ્યા પોતાને ઘેર, જુગતે સેવા કીધી અનેક પેર ।

ત્યારે શ્રીમુખ વચન કહ્યાં પ્રાણનાથ, જે ખોળી કાઢવો છે આપણો સાથ ॥ ૩૫ ॥

શ્રી ગાંગજીભાઈ સદ્ગુરુ મહારાજને પોતાને ઘેર આદર પૂર્વક લઈ ગયા અને અનેક પ્રકારે

એમની સેવા કરી. ત્યારે પ્રાણાધાર સદ્ગુરુએ શ્રી મુખે કહ્યું કે માર્ગ ભૂલેલા સુંદરસાથને માયામાંથી બહાર લાવવા છે માટે તેમને શોધી કાઢવાના છે.

પ્રવેસ કીધો છે માયા મંઝાર, તેડી આપણને જાવું નિરધાર ।

અમે આવ્યાં છું એટલે કામ, તેડવા સાથ ઘરે શ્રી ધામ ॥ ૩૬ ॥

પરમધામના આત્માઓ આ માયાવી સંસારમાં અલગ- અલગ સ્થાનોમાં આવ્યા છે અને માયામાં ડૂબી ગયા છે. એ બધાને તેડીને અમારે પરમધામ અવશ્ય જવું છે. હું તો માત્ર સુંદરસાથને તેડીને મૂળ ઘર પરમધામમાં લઈ જવા માટે જ આવ્યો છું.

ત્યારે ગાંગજીભાઈ પામ્યાં અચરજ મન, જે કિહાં છે સાથ ને આવસે કેમ ।

આ વચન બેહદનાં કોણ માનસે, કેણી પેરે એ સાથ આવસે ॥ ૩૭ ॥

સદ્ગુરુ મહારાજનાં આ વચનો સાંભળી ગાંગજીભાઈના મનમાં આશ્ચર્ય થયું અને પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યા કે સુંદરસાથ ક્યાં છે ? તેઓ કેમ કરીને આવશે ? અખંડ ઘરનાં આ વચન કોણ માનશે અને સુંદરસાથ કેવી રીતે એકત્ર થશે ?

આ માયા પૂર વહે નિતાલ, નખ મૂક્યો લઈ જાય તતકાલ ।

લહેર ઉપર આવે છે લહેર, માંહેં દીસે ભમરીના ફેર ॥ ૩૮ ॥

માયાનો આ પ્રવાહ એટલી તીવ્ર ગતિએ વહી રહ્યો છે કે નખ માત્રનો સ્પર્શ થતાં તે હાથને પૂરેપૂરો ખેંચી લે છે. લહેર ઉપર લહેરો આવ્યા જ કરે છે. વચ્ચે વચ્ચે ભમરીઓ જણાય છે અર્થાત્ માયાના પ્રવાહમાં કામ, ક્રોધાદિ વૃત્તિઓની લહેરો અને સત, રજ, તમના રૂપમાં ભમરીઓ ઊઠી રહી છે.

આડા ઊભા વેહેવટ ઘણાં, અને વિકરાળ જીવ માંહેં જલતણાં ।

ઊંચો આડો ઊભો ઊંડો અતાંગ, પોહોરો કઠણ નથી કેહનો લાગ ॥ ૩૯ ॥

ભવસાગરનો આ પ્રવાહ એટલો લાંબો, પહોળો, ઊંચો અને વાંકોચૂકો તેમજ અગાધ છે કે આ મોહજળમાં ઈર્ષા, દ્વેષ વગેરે ભયંકર જીવ મગરમચ્છની જેમ વિકરાળ દેખાય છે. એ એટલું તો ઊંડું છે અને તેનો વિસ્તાર એટલો તો વ્યાપક છે કે તેનો અંદાજ લગાવી શકાતો નથી. આ સમય એટલો તો કઠિન છે કે પરમાત્માની ભક્તિ અને ભજન કરવાનો કોઈની પાસે સમય નથી.

નવ સૂઝે હાથને હાથ, માયા અમલે છાક્યો સાથ ।

નવ ઓળખે આપને પર, સુધ નહીં સરીર ન સૂઝે ઘર ॥ ૪૦ ॥

આવા કઠિન સમયમાં અને ભયંકર અજ્ઞાનાંધકારમાં એક હાથને બીજો હાથ પણ દેખાતો નથી અર્થાત્ આત્મા પરમાત્માને ઓળખી શકતો નથી. સુંદરસાથ પરમધામનો મૂળ સંબંધ ભૂલીને માયાના નશામાં મસ્ત છે. તેમને પોતાના અને પરાયાની પિછાણ નથી અને તેને પોતાના મૂળ ઘર (પરમધામ) અને મૂળ શરીર (પર આત્મા)ની સુધ પણ નથી.

ત્યારે બેહેર દ્રસ્ટનો કહ્યો વિચાર, એક મોટો આડીકો થાસે નિરધાર ।

અંતરગતે આવસે ધણી, વસતો આપણને દેસે ઘણી ॥ ૪૧ ॥

શ્રીનિજાનંદસ્વામીએ ગાંગજીભાઈને શ્રીકૃષ્ણજીનાં પ્રત્યક્ષ દર્શનનાં વિષયમાં વાત કરી અને કહ્યું કે એક મોટી ચમત્કારિક લીલા થશે. અન્તર્ગત (પડદા)માં શ્રીકૃષ્ણજી આવશે અર્થાત્ બ્રહ્માત્માઓ

સિવાય કોઈને એમનાં દર્શન નહિ થાય. તેઓ સુંદરસાથને વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓ આપશે. (હીરબાઈને સોનાની તપેલી તેમજ લાડબાઈ વગેરેને રમકડાં આપેલ તરફ અહીં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે).

આપણ માંહેં આંહીં આરોગસે, સાથતણી દ્રસ્ટે આવસે ।

થાસે છેડા ગ્રહ્યા લગણ, માનસે મન ત્યારે અતિ ઘણ ॥ ૪૨ ॥

શ્યામસુંદર શ્રી કૃષ્ણજી આપણાં બધાની વચ્ચે આવીને ભોજન કરશે અને સુંદરસાથને સાક્ષાત્ દર્શન આપશે. એક બીજાના પાલવ પકડીને સુંદરસાથ ધામધણી શ્રી કૃષ્ણજીનાં દર્શન કરશે અને બીજાઓને પણ કરાવશે. આથી સુંદરસાથનું મન અતિ પ્રસન્ન થશે.

આવસે સાથ ઉછાહ અતિ ઘણાં, પણ તમે વચન મૂકો રખે તારતમ તણાં ।

બહેર દ્રસ્ટતણો જોઈ અજવાસ, આનંદ મન ઉપજસે સાથ ॥ ૪૩ ॥

આમ સુંદરસાથ અતિ ઉત્સાહ અને ઉદ્લાસપૂર્વક એકત્ર થશે. તમે તારતમનાં વચનોને છોડી દેતા નહિ, કારણ કે બહારના ચમત્કારોનો પ્રકાશ જોઈને સુંદરસાથના મનમાં અતિ આનંદ થશે.

ત્યારે વચન તણાં કરસું વિચાર, ખરી વસ્ત જોસું તતકાલ ।

વાસના ઓળખી લેસું સહી, માયા જીવને વચન ભારે કહેસું નહીં ॥ ૪૪ ॥

આ ચમત્કારપૂર્ણ લીલા પછી તારતમનાં વચનો પર વિચાર થશે. અને પછી તરત જ ખરા બ્રહ્માત્માઓને જોવામાં આવશે, ત્યારે વાસ્તવિક બ્રહ્મપ્રિયાઓને અમે ઓળખી લઈશું અને માયાવી અજ્ઞાની જીવોને તારતમનાં મહત્ત્વપૂર્ણ વચનો કહીશું નહિ.

એ આડીકો કીધો ઉતમ, પણ ઘરની નિધ તે કહી તારતમ ।

જેથી ઓળખિએ આધાર, વળી જીવનો ટળે અંધકાર ॥ ૪૫ ॥

જોકે આ ચમત્કારિક લીલાને ઉત્તમ કહી છે, પરંતુ પરમધામ નિજઘરની નિધિ તો તારતમ જ્ઞાન જ છે. એના દ્વારા ધામધણીની ઓળખ પણ થાય છે અને જીવનો અજ્ઞાનાંધકાર પણ દૂર થઈ જાય છે.

ત્યારે ગાંગજીભાઈ પામ્યાં મન ઉછરંગ, કીધાં કૃતવ અતિ ઘણે રંગ ।

સાખ્યાત તણી સેવા કીધી સહી, અંગ પાછું કોઈ રાખ્યું નહીં ॥ ૪૬ ॥

સદ્ગુરુનાં આ વચનોને સાંભળી ગાંગજીભાઈના મનમાં અત્યંત ઉત્સાહ પેદા થયો અને તેમણે આનંદપૂર્વક સદ્ગુરુની સેવા કરીને પોતાનો કર્તવ્ય પૂર્ણ કર્યો. તેમણે સદ્ગુરુને સાક્ષાત્ ધામધણી માનીને તેમની સેવા કરી અને તન, મન, ધન સમર્પિત કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારની કમી રહેવા દીધી નહિ.

હવે સાથ ખોળી કાઢું આ વાર, તે તાં તમને મેં કહ્યો પ્રકાર ।

શ્રી સુંદરબાઈતણો અવતાર, પૂરણ આવેસ દીધો આધાર ॥ ૪૭ ॥

સદ્ગુરુએ કહ્યું, હવે હું સુંદરસાથને ખોળી કાઢીશ. હે ગાંગજીભાઈ ! જે વાત શ્રીકૃષ્ણજીએ મને કહી હતી એ જ વાત મેં તમને કહી છે, વસ્તુતઃ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી સુંદરબાઈનો અવતાર

છે. તેમને ધામધણી શ્રી રાજજીએ પૂર્ણ આવેશ આપેલો છે.

આપણને તેડવા આવિયા, સાથ ઊપર છે પૂરણ દયા ।

અનેક વચન આપણને કહ્યાં, પણ ભરમ આડે કાંઈ રુદે નવ રહ્યાં ॥ ૪૮ ॥

તેઓ આપણે સર્વ સુંદરસાથને પરમધામ લઈ જવા માટે પધાર્યા છે. સુંદરસાથ પ્રત્યે તેમના હૃદયમાં પૂરી દયા છે. તેમણે આપણને અનેક પ્રકારનાં વચન કહ્યાં છે, પરંતુ માયાના ભ્રમને કારણે એ વચન (જ્ઞાન) આપણા હૃદયમાં ટક્યાં નથી.

ત્યારે અનેક વિધે આપણને કહી, પણ ભરમ બેઠો ચિત્ત આડો થઈ ।

અનેક આપણને કહ્યાં દ્રષ્ટાંત, તોહે બેઠાં અમે ગ્રહી સ્વાંત ॥ ૪૯ ॥

ત્યારે એમણે આપણને અનેક રીતે સમજાવ્યું પરંતુ આપણા ચિત્તમાં અવિદ્યાનું આવરણ હતું તેથી એ વચન ચિત્તમાં સમાઈ શક્યાં નહિ સદ્ગુરુએ આપણને અનેક દૃષ્ટાંત પણ કહ્યાં તેમ છતાં આપણે શાંતિપૂર્વક ધીરજ ધારણ કરીને બેસી રહ્યાં પણ કંઈ ગ્રહણ કર્યું નહિ.

અનેક આપણસું કીધાં ઉપાય, તોહે આપણો સુભાવ ન જાય ।

ત્યારે અનેક વિધે કહ્યું તારતમ, તોહે આપણો ન ગયો ભરમ ॥ ૫૦ ॥

આપણે બધા સુંદરસાથને જાગૃત કરવા માટે તેમણે અનેક ઉપાય કર્યા. છતાં આપણો સ્વભાવ બદલાયો નહિ (વિસ્મૃતિની આદત છૂટી નહિ). સદ્ગુરુએ ફરીથી અનેક પ્રકારે અનેક દૃષ્ટાંત આપીને તારતમનું રહસ્ય સમજાવ્યું તેમ છતાં અવિદ્યાને કારણે આપણો ભ્રમ ગયો નહિ.

અનેક આપણસું કીધાં વિચાર, કહી કહી વાંક ટાળ્યો આધાર ।

અનેક પખે સમજાવ્યાં સહી, આપણને ટાંકી લાગી નહીં ॥ ૫૧ ॥

સદ્ગુરુએ આપણને અનેક વિચાર દર્શાવ્યા. વારંવાર સમજાવીને આપણા દોષો બતાવી, વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર તથા સાધુ સન્તોની વાણી દ્વારા અનેક ઉદાહરણ આપીને સમજાવ્યું પરંતુ આપણાં હૃદય પર એનો કોઈ પ્રભાવ પડ્યો નહિ.

ત્યારે અનેક આડીકા મેલ્યા આધાર, તોહે આપણને ન વળી સાર ।

અનેક પ્રકાર કરી કરી રહ્યા, પખ પચવીસ આપણને કહ્યા ॥ ૫૨ ॥

ત્યારે ધામધણીએ અનેક પ્રકારની ચમત્કારિક લીલાઓ પ્રગટ કરી. (દા.ત. વ્રજની લીલા, દીવાલો પર દહીનાં છાંટા બતાવવું. શ્રી કૃષ્ણજીનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરાવીને જુદી જુદી વસ્તુઓ આપવી વગેરે) આમ છતાં આપણને સુધ ન આવી. સુંદરસાથને જાગૃત કરવાને માટે અનેક ઉપાય કરવાની સાથોસાથ પરમધામના પચ્ચીસ પક્ષોની લીલાઓનું વર્ણન કર્યું.

તે પણ આપણ રહ્યા સહી, તોહે ભરમ ઉડાડ્યો નહીં ।

તોહે આપણ ઊપર અતિ દયા, વ્રજતણાં સુખ વિગતે કહ્યા ॥ ૫૩ ॥

આપણે પરમધામના ૨૫ પક્ષોનું વર્ણન તો સાંભળ્યું તેમ છતાં ભ્રમમાં જ પડ્યા રહ્યાં અને માયાવી અવિદ્યાનું આવરણ હટાવી શક્યા નહિ. આટલું હોવા છતાં સદ્ગુરુની કૃપા ટકી રહી.

તેમણે વ્રજની બાળ લીલાને વિસ્તારપૂર્વક સમજાવી.

વળી વસેખે વરણવ્યો રાસ, પહેલા ફેરાનો કીધો પ્રકાસ ।

તોહે આપણ હજી તેહનાં તેહ, વળી વરણવ્યા શ્રી ધામ સનેહ ॥ ૫૪ ॥

ફરીથી વિશેષરૂપે રાસલીલાનું વર્ણન કરી પ્રથમ અવતરણ વ્રજલીલા અને રાસલીલાને પ્રકાશિત કરી. તેમ છતાં આપણે તો હજી એવાને એવાં માયાના ભ્રમમાં ફસાઈ રહ્યાં. છેવટે તેમણે પરમધામની લીલા અને ધામધણી સાથેના આપણા મૂળ સ્નેહનું વર્ણન કર્યું.

દયા આપણ ઊપર અતિ ઘણી, પરગટ લીલા કીધી ઘરતણી ।

સેવા કીધી ધનબાઈએ ઓળખી ઘણી, સોભા સાથમાં લીધી અતિઘણી ॥ ૫૫ ॥

ધામધણીએ આપણા ઉપર અતિકૃપા કરી. અખંડ પરમધામની લીલા પણ અહીં પ્રગટ કરી. ધનબાઈ (ગાંગજીભાઈ)એ સદ્ગુરુને ધામધણી તરીકે ઓળખી તેમની ઘણી સેવા કરી અને સુંદરસાથમાં વિશેષ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું.

સાથસું હેત કીધાં અપાર, ધન ધન ધનબાઈનો અવતાર ।

કાંઈક લહેર લાગી સંસાર, ત્યારે અડવડતી ઊભી રાખી આધાર ॥ ૫૬ ॥

ગાંગજીભાઈએ સુંદરસાથ પ્રત્યે અસીમ પ્રેમ પ્રગટ કર્યો અને તેમનું યથાયોગ્ય સન્માન કર્યું. ધનબાઈની વાસનાના અવતાર (ગાંગજીભાઈ) ને ધન્ય છે. અનેક માયાવી લહેરો ઊઠી. તેમના પર અનેક આઘાત થયા. પરંતુ ધામધણીએ પોતાની શક્તિ દ્વારા તેમના ડગમગતા પગને સ્થિર કર્યા. તેમની બગડતી જતી સ્થિતિ સુધરી.

વેહેવટ પૂર ખમાય નહી, ત્યારે બાંહ ગ્રહીને કાઢી સહી ।

પણ ન વળી સુધ આપણને કેમે, મોહજલ ગુણ નવ મૂક્યો અમે ॥ ૫૭ ॥

મોહજળ (ભવસાગર) નો તીવ્ર પ્રવાહ અસહ્ય હોય છે. આ પરિસ્થિતિમાં સ્વયં સદ્ગુરુએ શ્રીગાંગજીભાઈનો હાથ પકડી તેમને બહાર કાઢ્યા. આ બધું જાણવા છતાં પણ આપણે સુધ ખોઈ બેઠાં છીએ. માયાના અવગુણોને આપણે હજી પણ છોડી શક્તાં નથી.

ત્યારે વઢયા આપણસું પોતાવટ કરી, તોહે ભરમ નિદ્રા નવ મૂકી પરહરી ।

ત્યારે અનેક પેરે આંસુવાળીને કહ્યું, પણ એણે સમે અમે કાંઈ નવ લહ્યું ॥ ૫૮ ॥

આપણને મૂળ સંબંધી જાણીને ધામધણી આપણને આપણા હિત માટે વઢ્યા, તેમ છતાં આપણે ભ્રમ-નિદ્રા છોડી નહિ (અજ્ઞાનને હટાવ્યું નહિ). તેઓ ફરીથી આંખમાં આંસુ ભરીને બોલ્યા તેમ છતાં આપણે કોઈ લાભ લીધો નહિ. તેમનાં વચન ગ્રહણ કર્યાં નહિ.

ત્યારે વળી ઘણીજીએ કીધો વિચાર, જે સાથ ઘેર તેડી જાવું નિરધાર ।

ત્યારે સંવત સતરે બારોતરે વરષ, ભાદરવો માસ અજવાલો પખ ॥ ૫૯ ॥

ચતુરદસી બુધવારી થઈ, સનંધે સરવે શ્રી વિહારીજીને કહી ।

મધરાત પછી કીધું પરીઆણ, વિહારીજીને કાંઈક ખબર થૈ જાણ ॥ ૬૦ ॥

ત્યાર પછી નિજાનંદ સ્વામી સદ્ગુરુએ વિચાર કર્યો કે સુંદરસાથને પોતાના મૂળ ઘર અખંડ

પરમધામમાં પાછા લઈ જવા છે. ત્યારે સંવત સત્તર સો બારના ભાદ્રપદ શુક્લ ચતુર્દશી તિથિને બુધવારે વિહારીજીને બધી વાત કરી (ભવિષ્યની વ્યવસ્થાની વાત કરી), મધ્યરાત્રિ પછી પ્રયાણ કર્યું. સદ્ગુરુના ધામગમનની બાબતમાં વિહારીજીને કંઈક જાણકારી પણ થઈ હતી.

હું તેણે સમે થઈ બેઠી અજાણ, મુને ફજીત ગિનાને કીધી નિરવાણ ।

ઘેરથી તેડી મુને દીધી નિધ, તોહે ન મૂકી જીવે મોહજલ બુધ ॥ ૬૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે તે સમયે હું અજાણ થઈને બેસી રહી. મારા બાહ્ય જ્ઞાન અને અણસમજણે મને પરેશાન કરી દીધી. સદ્ગુરુ મહારાજે મને ઘેરથી બોલાવી અખંડ પરમધામની નિધિ (તારતમ જ્ઞાન) આપ્યા છતાં (મારા) જીવાત્માએ મોહજળ(માયા)ની બુદ્ધિ છોડી નહીં.

મુને હતી માયાની લહેર, તો ન આવ્યો જીવને બહેર ।

ત્યારે મારી નિધ ગઈ માંહેથી મારે હાથ, શ્રી ધામ ઘેર પોહોંતા પ્રાણનાથ ॥ ૬૨ ॥

મારા મનમાં માયાની લહેરો ઊઠી રહી હતી. તેથી જીવાત્મા પર દુઃખ અને પીડાનો સહેજ પણ પ્રભાવ પડ્યો નહિ. પરિણામે સદ્ગુરુરૂપી અખંડ ધન મારા હાથથી નીકળી ગયું. મારા પ્રાણનાથ સદ્ગુરુ મૂળ ઘર શ્રીપરમધામમાં પહોંચી ગયા.

આંહીં અમ માંહેથી અદ્રષ્ટ થયા, અમે સારા સાજા બેસી રહ્યા ।

જો કાંઈ જીવને આવે ભાય, તો આ વચન કેમ કાને સંભળાય ॥ ૬૩ ॥

તે અહીં અમારા બધાની નજર સમક્ષ અદૃશ્ય થયા, પરંતુ અમે તો જેમનાં હતાં તેમનાં તેમ બેસી રહ્યાં. (શરીરના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોરૂપી સાધનો લઈને બેસી રહ્યાં). જો અમારામાં પૂર્ણપણે સમર્પણ ભાવ હોત તો સદ્ગુરુ મહારાજ ધામ ગયા એ વચન કાનથી કેમ કરીને સાંભળી શકાયું ?

તે તાં મેં જોયું મારી દ્રષ્ટ, અને જીવ થઈ બેઠો કોઈ દુસ્ત ।

નહીં તો વિછોડો કેમ ખમાય, પણ દુસ્ત ભરમ બેઠો મન માંય ॥ ૬૪ ॥

શ્રી સદ્ગુરુના ધામગમનની ઘટના મેં મારી આંખો વડે જોઈ. મારો જીવાત્મા કઠોર બનીને બેસી રહ્યો. નહીં તો તેમનો વિરહ અમે કેમ કરીને સહી શકત ? પરંતુ ભ્રમ મનમાં ઘુસી ગયો અને તેણે મનને ભ્રમિત કરી દીધું.

એક વચનતણો નવ કીધો વિચાર, ન કાંઈ ઓળખિયા આધાર ।

સાંભળો રતનબાઈ એ કીહૂં પરકાર, એવી બુધ કેમ આવી આ વાર ॥ ૬૫ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે અમે સદ્ગુરુના એક પણ વચન પર વિચાર કર્યો નહિ. ન તો ધામધણીને ઓળખ્યા. હે રતનબાઈ (વિહારીજી!) તમે સાંભળો. આ કેવો વ્યવહાર છે ? મેં આવું શા માટે કર્યું ? એ વખતે આવી બુદ્ધિ કેમ આવી ?

એણે સમે અમને સું થયું, સગાઈ તણું સુખ કાંઈ નવ લહ્યું ।

જુઓ રે બહેની અમે એક કાં થયાં, એવડાં દુઃખ અમે ખમીને રહ્યાં ॥ ૬૬ ॥

એ વખતે અમને શું થયું કે અમે પરમધામના મૂળ સંબંધનું સુખ પણ લઈ શક્યા નહિ.

સુંદરસાથજી ! જુઓ અમે એવા કેમ થઈ ગયા ? આવડું મોટું (વિયોગનું) દુઃખ સહન કરીને પણ અમે સંસારમાં ચોટી રહ્યા.

એ દુઃખની વાતો છે અતિ ઘણી, પણ એ અગ્યા મારા વાલાજીતણી ।

એણે સમે જો નિધ નવ જાય, તો આવેસ સરૂપ કેમ મૂકાય ॥ ૬૭ ॥

આ દુઃખની કથા તો ઘણી લાંબી છે, પરંતુ ધામધણીની જ આ પ્રકારની આજ્ઞા હતી. જો એ વખતે સદ્ગુરુરૂપી નિધિ જતી ન રહેત તો આવેશ સ્વરૂપને કેવી રીતે છોડી શકાત ! (અર્થાત્ સદ્ગુરુ મહારાજ જો ધામ ન જાત તો આવેશનું સ્વરૂપ યથાવત રહેત. સદ્ગુરુ ધામ ગયા અને આવેશનું સ્વરૂપ-શ્રી કૃષ્ણજીનું આગમન બંધ થયું.)

આવેસે ઘણી ઓળખાય, ઓળખે ખિણ જુઆ ન રહેવાય ।

તે માટે જો એમ ન થાય, તો આ વાણી કેમ કહેવાય ॥ ૬૮ ॥

ધામધણીની ઓળખ આવેશ સ્વરૂપ દ્વારા જ થાય છે. તેમની ઓળખ થઈ ગયા પછી તો એક ક્ષણ પણ તેમનાથી અલગ રહી શકાતું નથી. એટલે જો એમ ન હોત તો (જો આવેશ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણજી અને શ્રીનિજાનંદ સ્વામી અદૃશ્ય ન થયા હોત તો) આ વાણી કેવી રીતે કહેવાત ? (અર્થાત્ જો સદ્ગુરુ અદૃશ્ય ન થયા હોત અને આવેશ સ્વરૂપનું આગમન બંધ થયું ન હોત તો મને વિરહનો અનુભવ પ્રાપ્ત ન થાત અને જો વિરહની અનુભૂતિ ન થઈ હોત તો શ્રી મુખવાણી કેવી રીતે અવતરિત થતી ?)

હવે ફિટ ફિટ રે ભૂંડી તું બુધ, તેં નવ દીધી જીવને સુધ ।

મહાદુષ્ટ અભાગણી તું, જાણ જીવને કાં નવ કર્યું ॥ ૬૯ ॥

હે દુષ્ટ બુદ્ધિ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. કેમ કે તે જીવાત્માને સાવધાન કર્યો નહિ. હે અભાગણી ! મહાદુષ્ટ ! તે જીવાત્માને આ જાણકારી કેમ ન કરી ?

એવડી વાત તેં કેમ કરી સહી, કે તું ઘર મૂકીને ગઈ ।

કે તું વિકલ થઈ પાપણી, વિના ખબર નિધ ગઈ આપણી ॥ ૭૦ ॥

આવડી મોટી ઘટનાને તેં સહન કેમ કરીને કરી ? શું તું શરીરરૂપી ઘર છોડીને બીજે ક્યાંક ચાલી ગઈ હતી ? અથવા હે પાપણી ! તું શું વિકળ (બેબાકળી) થઈ ગઈ હતી કે જેને કારણે અજાણપણે જ સદ્ગુરુરૂપી અખંડ ધન હાથથી નીકળી ગયું ?

હવે તુંને સી દઉં રે ગાળ, તેં નવ લાધ્યો અવસર આણી વાર ।

હવે ફિટ ફિટ રે ભૂંડા તું મન, તેં કાં કીધો એવડો અધરમ ॥ ૭૧ ॥

હવે હું તને શું ગાળ આપું ? શું કહું ? તે આ વખતે સુંદર અવસર પકડી લીધો નહિ. હે મન ! તને પણ વારંવાર ધિક્કાર છે. તે પણ આટલો મોટો અધર્મ કર્યો ?

જીવ સમો તું બેઠો થઈ, તુઝ દેખતાં એ નિધ ગઈ ।

એવડી ઉપમા બેઠો લઈ, અને બેઠો છે કાયા ઘણી થઈ ॥ ૭૨ ॥

હે મન ! તું જીવાત્માનું સમોવડ થઈ બેસી ગયું અને તારા જોતામાં જ અખંડ નિધિ (જ્ઞાન)

ના દાતા સદ્ગુરુ મહારાજ ચાલ્યા ગયા. હે મન ! તું કેટલીય ઉપમાઓ ધારણ કરીને આ મહત્વના સ્થાન પર બેઠું છે અને તું શરીરનું માલિક બની બેઠું છે.

તેં નવ કીધું જીવને જાણ, નેઠ ખોટો તે ખોટો નિરવાણ ।

આ ક્રોધ હતો સબળો સમરથ, પણ નવ સરયું તું માંહેથી અરથ ॥ ૭૩ ॥

હે મન ! તે જીવાત્માને એની જાણકારી આપીને સાવધાન પણ ન કર્યો. તું નક્કી નીચ અને જુદું છે. આ ક્રોધ પણ સબળ શક્તિશાળી હતો. પરંતુ હે ક્રોધ ! તારાથી પણ કંઈ કામ સિદ્ધ થયું નહિ.

ગુણ સઘળે ધારણ આવિયો, અને જીવ કાયામાં બેસી રહ્યો ।

સઘળા ગુણ કાયા મંઝાર, કોણે નવ લાધ્યો અવસર આણી વાર ॥ ૭૪ ॥

આ શરીરનાં બધાં ગુણ, અંગ અને ઇન્દ્રિયોને અજ્ઞાનતારૂપી ધારણ (ઘેરી ઊંઘ) આવી ગયું અને તેને લીધે માયાનો નશો છવાઈ ગયો. એને લઈને જીવાત્મા આ શરીરમાં બેસી રહ્યો. સઘળા ગુણો પણ શરીરમાં જ હતા, પરંતુ તેઓ પૈકીના કોઈએય આ અવસરનો લાભ લીધો નહિ.

ફિટ ફિટ રે ભૂંડા જીવ અજાણ, તારી સગાઈ હતી નિરવાણ ।

રે મૂરખ તુંને સું થયું, એ નિધ જાતાં કાંઈ પાછું નવ રહ્યું ॥ ૭૫ ॥

હે અજ્ઞાની જીવ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તારો સંબંધ તો નિશ્ચિતપણે સદ્ગુરુ સાથે હતો. તેમ છતાં હે મૂર્ખ ? તને આ શું થઈ ગયું ? અખંડ નિધિના દાતા શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજ તો ચાલ્યા ગયા. તો હવે પાછળ કંઈ રહ્યું નહિ. તેમની સાથે આનંદ પણ ચાલ્યો ગયો. કેમ કે તારો સંબંધ તો એમની સાથે જ હતો.

એટલાં દુખ તેં કેમ કરી સહ્યો, અનેક વિધ તુંને ઘણવે કહ્યો ।

નિબલ નીચ તું થયો નિરધાર, તેં નવ કીધી ઘરની સાર ॥ ૭૬ ॥

આટલું મોટું દુઃખ તે કેમ કરીને સહન કર્યું ? તને તો ધામધણીએ અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું હતું. તેમ છતાં તું નીચ અને નિર્બળ થઈ ગયો. તે મૂળઘર પરમધામની જાણકારી ન તો બીજા કોઈને આપી અને ન તો એનો સાર બીજા કોઈને સમજાવ્યો.

એવો અબૂઝ અકરમી થયો તું કાંએ, કાંઈ ન વિમાસ્યું રુદયા માંહે ।

બુધ મન સારું બેઠો થઈ, નિધ જાતાં તોહે ધારણ ના ગઈ ॥ ૭૭ ॥

હે જીવ ! તું આવો નાસમજ અને ભાગ્ય હીન કેમ થયો ? તે હૃદયથી કંઈ વિચાર પણ કર્યો નહિ. મન અને બુદ્ધિને ભરોસે તું (એમના સરખો થઈને) બેસી રહ્યો. સદ્ગુરુરૂપી અખંડ નિધિ હાથથી જતી રહી છતાં તારી ઊંઘ ઊડી નહિ.

એવો કઠણ કોરડું તું કાં થયો, આવડી અગને હજી નવ ચડ્યો ।

પાંચ વરસનો હોય જે બાળ, તે પણ કાંઈક કરે સંભાળ ॥ ૭૮ ॥

તું આવો કઠોર ગાંગડુ કેમ બની ગયો ? વિરહાગ્નિનો સ્પર્શ થવા છતાં તું સહેજ પણ

નરમ ન પડ્યો. (સદ્ગુરુરૂપી ધન ખોઈ નાખતાં તને દુઃખ થવું જોઈએ પરંતુ તેય થયું નહિ). પાંચ વર્ષનો અબુધ બાળક પણ પોતાની વસ્તુની સંભાળ રાખે છે, તું તો એટલી સંભાળ પણ રાખી શક્યો નહિ.

હવે તુંને હું કેટલું કહું, અવસર આવ્યો કાંઈ નવ લહ્યું ।

તારી દોરી કાં ન ટૂટી તતકાલ, ફિટ ફિટ ભૂંડા કિહાં હતો કાલ ॥ ૭૯ ॥

હવે હું તને કેટલું કહું ? અવસર મળ્યો છતાં પણ તું એનો લાભ લઈ શક્યો નહિ. તારી જીવન દોરી તત્કાળ કેમ ટૂટી ન ગઈ ? હે દુષ્ટ કાળ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. એ વખતે તું ક્યાં હતો ? તું કેમ આવ્યો નહિ ?

આ તાં કેહર મોટો જુલમ થયો, અને જાણિએ તો કેમ જાય સહ્યો ।

તે તાં મેં મારી મીટે જોયું, ધરમ અમારું કાંઈ નવ રહ્યું ॥ ૮૦ ॥

આ તો હાહાકાર મચી ગયો. મોટો જુલમ થયો. જો આની ખબર હોત તો અખંડ ધનને ખોઈને તેને કેમ કરીને સહન થાત ? મેં શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજનું ધામગમન મારી આંખો વડે જોયું છે. અમારો અનન્ય ભાવનો ધર્મ સહેજ પણ રહ્યો નહિ.

પ્રકરણ ૪ ચોપાઈ ૧૦૮

વિલાપ કર્યો છે - રાગ રામગ્રી

જુઓ રે બહેની હું હાય હાય, કરતી હીડું ત્રાય ત્રાય ।

વાલોજી રે વિછડતાં, કાં જીવ કડકા ન થાય ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! મારી દશા જુઓ. હું કેવી હાય હાય કરતી ધામધણીના વિરહને કારણે ત્રાહી ત્રાહી પોકારતી ધૂમી રહી છું. સદ્ગુરુ મહારાજ ધામ પધારી ગયા તો એમના વિયોગમાં મારા જીવના ટુકડા કેમ ન થઈ ગયા ?

ફિટ ફિટ રે ભૂંડા તું સબદ, કેમ આવી મુખ વાણ ।

વાય ન આવ્યો તે દિસનો, ધણી ભેળા ચાલતાં મારા પ્રાણ ॥ ૨ ॥

હે શબ્દ ! તને પણ વારંવાર ધિક્કાર છે. આવા પ્રકારની વાણી અને વચન મુખમાંથી કેમ નીકળી રહ્યાં છે ? ધામધણીની દિશા તરફથી વાયુ પણ નહિ આવ્યો, નહિ તો મારા પ્રાણ પણ ધામધણીની સાથે જ ચાલતા થયા હોત.

કેમ વળી જિભ્યા મારી, એ કહેતાં વચન ।

સમૂળી ન ચુટાંણી, જિહાં થકી ઉતપન ॥ ૩ ॥

‘સદ્ગુરુ મહારાજ ચાલ્યા ગયા’ એ પ્રકારના વચનનું ઉચ્ચારણ કરવા માટે મારી જિભ વળી જ કેમ ? તું સમૂળી ઊખડી કેમ ન ગઈ ? જ્યાંથી તે ઉત્પન્ન થઈ છે ત્યાંથી તેણે તો જડમૂળથી ઊખડી જવું જોઈતું હતું.

શ્રી ધણીજી સિધાવતાં, કેમ રહી વાચા અંગ ।

ઉખડી ન પડ્યા દંતડા, ઘણ ઘાએ મુખ ભંગ ॥ ૪ ॥

ધામધણી શ્રી સદ્ગુરુના પરમધામ સિધાવતાં હે વાણી ! તું મારા શરીરમાં કેવી રીતે રહી ગઈ ?

એમના વિયોગમાં આ દાંત પણ કેમ ઊખડી ન ગયા ? મોં પર હથોડાનો પ્રહાર થવા છતાં પણ એ કેમ તૂટી ન ગયું ?

કેમ ન સુણિયાં રે, એ વચન તેં શ્રવણાં ।

તેં સું ન હતા સુણિયાં, વચન ધણી તણાં ॥ ૫ ॥

હે કાન ! તેં એ વિરહવેદનાનાં વચન કેમ સાંભળ્યાં નહિ ? તેં ક્યારેય ધામધણીનાં વચન સાંભળ્યાં નથી ? જે વાણીમાં એમણે ઉપદેશ કર્યો હતો તે તેં સાંભળ્યો હતો કે નહિ ?

એ રે લવો સુણતાં, તુંને દાઝ ન આવી ।

એણે રે લવે અગિનની, ઝાળમાં કાં ન ઝંપાવી ॥ ૬ ॥

એક માત્ર શબ્દ સાંભળતાં જ તને દાઝ કેમ ન આવી ? એક વચન સાંભળતાં તેં અગ્નિની ઝાળમાં કેમ ઝંપલાવ્યું નહિ ?

નિબળ નયણાં રે ભૂંડા, તમે દ્રસ્ટે નવ જોયું ।

વાલોજી રે વિછડતાં, તમે લોહી નવ રોયું ॥ ૭ ॥

હે પાપી નિર્બળ નેત્ર ! શું તને આ દૃશ્ય દેખાયું નહિ ? જ્યારે ધામધણી આ સંસારથી અલગ થયા તો તેમના વિયોગમાં લોહીનાં આંસુ કેમ પડ્યાં નહિ ?

સું રે થયું તમને, તમે લોહી નવ રડિયાં ।

એવો વ્રહ દેખી તતખિણ, નિકળી ન પડિયાં ॥ ૮ ॥

હે આંખ ! તને શું થયું હતું કે તું લોહીનાં આંસુ વહાવી રહી નહિ ? આવો દુઃખદાયી વિરહ જોઈને એ જ ક્ષણે હે આંખો ! તમે બહાર કેમ નીકળી ન પડી ?

એ વચન તણી તુંને નાસિકા, ન આવી રે પ્રેમલ ।

વાલૈયો રે વિછડતાં, તેં નવ દાખ્યું રે બલ ॥ ૯ ॥

હે નાસિકા ! તેમનાં વચનોની સુગંધનો અનુભવ તને શું ન થયો ? પ્રિયતમ સદ્ગુરુનો વિયોગ થતાં તે તારું બળ કેમ ન દાખવ્યું ?

ફિટ ફિટ રે પ્રેમલ, નાસિકા કેમ રહી ।

એ નિધ જાતાં અંગથી, વિછડી નવ ગઈ ॥ ૧૦ ॥

સુગંધનો અનુભવ કરનારી હે નાસિકા ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. સદ્ગુરુરૂપી ધનથી અલગ થતાં તું પણ શરીરથી અલગ કેમ ન થઈ ગઈ ?

પ્રેમતણી રે ધણી, ગોલી બાંધતાં કામ ।

તેહમાં સું ના હતા રે ગુણ, તમે ચતુર સુજાણ ॥ ૧૧ ॥

પ્રેમના મૂર્તસ્વરૂપ ધામધણી પ્રેમની ગોળીઓ બનાવીને તમને બધાંને આપતા હતા. હે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો ! શું તમારામાં જ બધા ગુણ હતા અને એમનામાં કોઈ ગુણ નહોતા ? કે તેને કારણે તમે એમના જવા છતાં પણ અહીં રહી ગઈ ? તમે તો સ્વભાવથી ચતુર અને સુજાણ છો.

ફિટ ફિટ રે ગુણ તમને, એ અંગનાં પ્રેમ કામ ।

નવ લાઘ્યો વ્રહ રે વિછડતાં, ધણી શ્રી ધામ ॥ ૧૨ ॥

હે મારા ગુણ, અંગ, ઇન્દ્રિયો ! તમને વારંવાર ધિક્કાર છે. પ્રેમ સ્વરૂપ ધામધણીથી જુદાં થવા છતાં પણ તમને કંઈ ન થયું ? તમને એમની વિરહ વેદનાનો શું અનુભવ પણ ન થયો ?

એવડી વાત તે કેમ સહી, અંગ ઊભું કેમ રહ્યું ।

રોમ રોમ હેઠે કાં, ગળી નવ પડિયું ॥ ૧૩ ॥

આવડી મોટી આપત્તિ તમે કેવી રીતે સહન કરી શક્યાં ? અરે ! તારાં અંગો હજી પણ કેમ કરીને ઊભાં છે શરીરનાં રોમે રોમ કેમ ગળીને નીચે પડી ગયાં નથી ?

અગિનડી ન ઉઠી રે, કાળજડે રે ઝાળ ।

એ વ્રહ લઈ અંગ કાં, ઊભું રહ્યું રે ચંડાળ ॥ ૧૪ ॥

તારા શરીરમાં અગન કેમ ઊઠી નથી ? તારા કાળજા સુધી એની ઝાળ કેમ પહોંચી નથી ? હે ચંડાળ શરીર ! તું આટલો મોટો વિરહ લઈને કેવી રીતે ઊભું રહ્યું ?

હાથ પગ સહુ અંગનાં, સરવે રે સંધાણ ।

જુજવા કાં નવ થયાં રે, આથમતે એ ભાણ ॥ ૧૫ ॥

હાથ, પગ અને શરીરના બધા સાંધા આ સમાચાર સાંભળતાં કેમ છૂટા પડી ન ગયા ? સદ્ગુરુરૂપી સૂર્યનો અસ્ત થતાં આ બધાં અંગ અલગ કેમ ન થયાં ?

ભાણ વચન રે કાંઈ, આ વાલાને ન કહેવાય ।

ધણીતણી રે જોત, કોટ બ્રહ્માંડે ન સમાય ॥ ૧૬ ॥

સદ્ગુરુ મહારાજને સૂર્યની ઉપમા આપી ન શકાય. (કેમ કે સૂર્યનો પ્રકાશ તો માત્ર પૃથ્વી પર જ થાય છે પરંતુ) સદ્ગુરુ ધણીના તારતમની જ્યોતિ તો કરોડો બ્રહ્માંડોમાં પણ સમાતી નથી.

જોત ને પ્રગટ થઈ, ઝાલી નવ રહે વિના ઠામ ।

બ્રહ્માંડ અખંડોમાં નીસરી, જૈ પોહોંતી ઘર શ્રી ધામ ॥ ૧૭ ॥

સદ્ગુરુ મહારાજના તારતમ જ્ઞાનની અખંડ જ્યોતિ પ્રગટ થઈ. હવે તેને અખંડ સ્થાન સિવાય બીજે ક્યાંય સમાવી શકાય નહિ. અખંડ બ્રહ્માંડો (વ્રજ અને રાસ)માં પહોંચીને ત્યાંથી આગળ વધીને અક્ષરધામથી પણ આગળ પોતાના મૂળ ઘર શ્રી પરમધામ પહોંચી ગઈ છે.

એ જોત જોસે રે સખી, સકળ મળીને સાથ ।

વચન એ પ્રગટ થાસે, રાસ ને પ્રકાસ ॥ ૧૮ ॥

હે સખી ! તારતમ જ્ઞાનની આ જ્યોતિને સકળ સુંદરસાથ મળીને જોઈશું. તારતમનાં આ વચનો દ્વાર રાસ અને પ્રકાશનાં વચનો પ્રગટ થશે.

નસો ન તૂટી રે, તું કેમ રહી તન તુચા ।

રૂપ રંગ લઈ કાં ન થઈ, તિલ તિલ જેવડા પુરજા ॥ ૧૯ ॥

પોતાનાં અંગોને ધિક્કારતાં ફરીથી કહે છે કે - મારા શરીરની નસો તૂટી કેમ નથી જતી ? હે

ત્વચા ! તું શરીરની ઉપર ચોંટી કેમ રહી છું ? શરીરના રૂપ અને રંગ લઈને તારા તલ તલ જેવડા ટુકડા કેમ ન થઈ ગયા ?

હાડ માંસ રે તમે, કેમ રહ્યાં રે ભેળા ।
કાંચ ન સૂક્યું રે મારું, લોહી તેણી વેળા ॥ ૨૦ ॥

હે મારા શરીરનાં હાડકાં અને મજ્જા ! તમે પણ શરીરની સાથે કેમ ચોંટી રહ્યાં છો ? મારું રક્ત એ વખતે કેમ સુકાઈ ન ગયું ?

ફિટ ફિટ રે તુંબડી, ભૂંડી કેમ રહી તું સાજી ।
સાખલા ન થૈ રે, એહેરણ ઘણ વયે લાગી ॥ ૨૧ ॥

હે પાપી ખોપરી ! તને ધિક્કાર છે. અરે દુષ્ટ ! શરીરમાં તું જેમની તેમ વળગી રહી છે. તારા ટુકડા કેમ ન થઈ ગયા ? કૃપારૂપી લોહું અને વચન રૂપી હથોડાની વચ્ચે આવવા છતાં તું કેવી રીતે બચી ગઈ ? તૂટીને તું કણ કણ કેમ ન થઈ ગઈ ?

અંગ મારા રે અભાગી, તમે કાં ભૂકો નવ થયાં ।
એ ધણી રે ચાલતાં, અધરમી કાં ઊભાં રહ્યાં ॥ ૨૨ ॥

હે મારું અભાગી અંગ ! તું ભાંગીને ભૂકો કેમ ન થઈ ગયું ! સદ્ગુરુ ધણીના ધામગમન પછી તું અધર્મી બનીને કેમ ઊભું રહ્યું ?

કેમ ને રહ્યું રે મારા, અંગ માંહે તું બળ ।
તેં જીવને નવ કાઢ્યો રે, નિધ જાતાં નેહેયળ ॥ ૨૩ ॥

હે બળ ! તું પણ શરીરમાં ટકી રહ્યું ? અખંડ સદ્ગુરુરૂપી નિધિ (ધન) ધામ જતી વખતે તેં જીવને કેમ બહાર ખેંચી કાઢ્યો નહિ ?

નેહેયળ રે નિધ જાતાં, તું કિહાં હતી રે બુધ ।
ધિક ધિક રે ચંડાલની, તું કાં થઈ રે અસુધ ॥ ૨૪ ॥

હે બુદ્ધિ ! સદ્ગુરુરૂપી અખંડ અવિનાશી ધન જતી વખતે તું ક્યાં છુપાઈ બેઠી હતી ? હે ચંડાળ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તું કેમ અબુધ (અજ્ઞાણ) બની રહી ?

ગિનાન ભૂંડા એણે સમે, નવ કીધો અજવાસ ।
એવી સી મુને ભુલવી રે, મેં કીધો તારો વિસ્વાસ ॥ ૨૫ ॥

હે તુચ્છ જ્ઞાન ! તેં પણ તે વખતે પ્રકાશ પાથર્યો નહિ. મેં તારા પર વિશ્વાસ રાખ્યો ને તેં તો મને પણ ભૂલમાં નાખી છેતરી લીધી !

ગુણ ને સઘળા મળી રે, તમે મોસું થયા અવળા ।
મારો ધણી રે ચાલતાં, તમે કાં નવ થયા સવળા ॥ ૨૬ ॥

હે ગુણ અને ઈન્દ્રિયો ! તમે બધાં મળીને મારી વિરુદ્ધ કેમ થઈ ગયાં ? મારા ધામધણી ચાલ્યા ગયા ત્યારે તમે સરળ કેમ ન થયાં ? અર્થાત્ મારું કામ કેમ ન કર્યું ?

એ વાલો રે ચાલતાં, ગુણ હતા અંગ માંહે ।
કામ ન આવ્યા રે તમે, મારે અવસર ક્યાંહે ॥ ૨૭ ॥

હે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો ! સદ્ગુરુના ધામગમનના સમયે તો તમે બધાં શરીરમાં જ હતાં,

સમય આવે તમે મારા કોઈ કામમાં ન આવ્યાં.

ધિક ધિક પડો રે તમને, સું ના હતી ઓળખાણ ।

જીવનું ધન રે જાતાં, તમે કાં નવ કાઢ્યા રે પ્રાણ ॥ ૨૮ ॥

હે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો ! તમને વારંવાર ધિક્કાર છે. શું તમને બધાંને ધામધણી સદ્ગુરુનો પરિચય થયો નહોતો ! જીવનના આધારરૂપ સદ્ગુરુ જ્યારે ધામગમન કરી રહ્યા હતા તે વખતે તમે, અમારા શરીરમાંથી પ્રાણને કેમ બહાર કાઢી ન દીધો ?

કાંય ન નીસરિઓ રે, ભૂંડા જીવ એણી વાર ।

ફિટ ફિટ રે કાલિયા અવસર, ચૂક્યો રે ચંડાલ ॥ ૨૯ ॥

હે પાપી જીવ ! તું એ વખતે શરીરની બહાર કેમ નીકળી ન ગયો ? હે કાળ સમાન સમય ! તને પણ ધિક્કાર છે. કેમ કે તું ચંડાળ બનીને આવો અવસર ચૂકી ગયો.

નીચ અધરમી જીવ રે, એવો અધરમ કોઈ કરે ।

શ્રી ધણી ધામ ચાલ્યા પછી, આકાર કોણ ધરે ॥ ૩૦ ॥

હે નીચ અધર્મી જીવ ! શું કોઈ આવો અધર્મ કરે છે ? ધામધણી સદ્ગુરુના ચાલ્યા ગયા પછી એવો કોણ અધર્મી હશે જે પોતાના શરીરને ધારણ કરી રહ્યો હોય ?

કેહી પેરે કરું જીવ તુંને, તું ચૂક્યો રે ચંડાળ ।

જો તુંને અગિન ન ઉઠી રે, કાં ન ઝંપાવ્યો ઝાળ ॥ ૩૧ ॥

હે જીવ ! તને શું કહું ? તારે માટે હું શો ઉપાય કરું ? તું તો ચંડાળ બની ને બધું ભૂલી ગયો. તારા હૃદયમાં વિરહાગ્નિ કેમ પેદા ન થયો ? એ વિરહની જવાળામાં કૂદીને તું નષ્ટ કેમ થયો નહિ ?

ભેરવ ન ઝંપાવ્યો રે જીવ, એવો થયો કાં કાયર ।

તરવારે ન તાણ્યો રે અંગ, ધણી જાતાં સુખ સાયર ॥ ૩૨ ॥

હે જીવ ! પર્વત પરથી ભેરવ ઝંપલાવીને તે તારો નાશ કેમ ન કર્યો ? તું એવો કાયર કેવી રીતે બની ગયો ? જ્યારે સુખના સાગરરૂપ સદ્ગુરુ ધણી ધામગમન કરી રહ્યા હતા ત્યારે તે પોતાનાં અંગ તલવારથી ઊતરડી નાખ્યાં કેમ નહિ ?

ગુણ ધણી જાતાં રે જીવ, તાહારો કિહાં હતો કાળ ।

કરમ કોઢિયો ઢેડ તું, થયો રે ચંડાળ ॥ ૩૩ ॥

હે જીવ ! આવા સર્વગુણસંપન્ન ધણીના ધામગમન વખતે તારો કાળ ક્યાં ગયો હતો ? તું કર્મ કોઢી, નીચ અને કર્મચંડાળ થઈ ગયો.

હવે કેટલું કહું રે દુસ્ત, તેં નવ ગ્રહ્યો વાંસો ।

અવસર ચૂક્યો રે ઘણો, પડિયો રે વરાંસો ॥ ૩૪ ॥

હે દુષ્ટ જીવ ! હવે તને કેટલું કહું ! તું ધણીના ધામ જવાની સાથે સાથે તેમની પાછળ કેમ ન ગયો ? તું એવા અમૂલ્ય અવસરને ચૂકી ગયો છે અને હવે પશ્ચાત્તાપ કરવા માટે આ સંસારમાં પડી રહ્યો છે.

ખરી રે વસ્તુનું, તુંને હતું રે તેજ ।
તે કાં નવ રાખ્યું રે, ધામ ધણીસું હેજ ॥ ૩૫ ॥

સદ્ગુરુરૂપી વાસ્તવિક અખંડ વસ્તુનું તેજ તારી અંદર વિદ્યમાન હતું, તેમ છતાં તે ધામધણી સાથે પ્રેમસંબંધ સ્થાપિત કર્યો નહિ ?

એ ધણી રે વિછડતાં, કેમ રહ્યું રે અંગ પાસ ।
કાંય ન સમાણું રે તું, તેજ જોત પ્રકાસ ॥ ૩૬ ॥

એ ધણી સંસારમાંથી અલગ થતાં તારાં અંગ શરીર સાથે કેમ ચિપકી રહ્યાં ? સદ્ગુરુના તેજ અને જ્યોતિમાં તું સમાઈ કેમ ન ગયો ?

હવે હું કેમ કરું રે, વચન વાણી ધણી કિહાં ।
વાલૈયો વોળાવી કરી, હું પાછી રહી ઈહાં ॥ ૩૭ ॥

હવે હું શું કરું ? ધણીજીની વાણી અને વચન ક્યાં સાંભળું ? પ્રિયતમ સદ્ગુરુનું પાર્થિવ શરીર સમાધિ સ્થળ પર પહોંચી ગયું અને તેમનાથી અલગ થઈ હું અહીં રહી ગઈ.

હવે કિહાં ને સુણીસ રે, એ વચન વલ્લભ ।
શ્રીમુખ વાણી રે મુને, થૈ છે રે દુરલભ ॥ ૩૮ ॥

મારા પ્રાણપ્રિય સદ્ગુરુની વાણી હવે હું ક્યાં સાંભળવા પામીશ ? એમના મુખારવિંદથી પ્રવાહિત વાણી અને વચન સાંભળવા હવે મારા માટે દુર્લભ થઈ ચૂક્યાં છે.

તારતમ તણા વિચાર, કોણ કરી દેસે હેત ।
કેમ ને સાંભળસું રે, વ્રજ રાસ અખંડના વિવેક ॥ ૩૯ ॥

તારતમ વાણીના વિચાર-વિવેક હવે સ્નેહ અને પ્રેમથી ભરી દઈને મને કોણ આપશે. અખંડ વ્રજ અને રાસનાં વિવેકપૂર્વકનાં આ વચનો હવે કેમ કરીને સાંભળી શકીશું ?

ઉત્તમ આડિકા ને, વળી ઉત્તમ દ્રષ્ટાંત ।
કોણ ને વિચારસે, ધણી વિના કરી ખાંત ॥ ૪૦ ॥

ઉત્તમ પ્રકારની ચમત્કારિક લીલા અને ઉત્તમ દૃષ્ટાંત દઈને પ્રેમપૂર્વક આ પવિત્ર વિચારો ધામધણી વગર હવે કોણ સંભળાવશે ?

ચૌદ વરસ લગે નેસ્ટા બંધ, ભાગવત કોણ લેસે ।
એહનો સાર કાઢી અમને, તતખિણ કોણ દેસે ॥ ૪૧ ॥

ચૌદ વર્ષ સુધી નિયમપૂર્વક શ્રીમદ્ભાગવતનું શ્રવણ કરી તેના સાર તત્ત્વનો નિચોડ કાઢીને અમને સદ્ગુરુ મહારાજ વગર કોણ આપશે ?

દૂધ પાણીના વિછોડા, કોણ કરીને દેસે ।
હવે આ વેહેવટ માંહેથી, બાંહે ગ્રહીને કોણ લેસે ॥ ૪૨ ॥

દૂધ અને પાણી (બ્રહ્મ અને માયા)ને અલગ-અલગ કરી એ બંનેના ભેદનું નિરૂપણ સદ્ગુરુ વગર આપણને કોણ સમજાવશે ? હવે આ માયાના વિકટ પ્રવાહમાંથી હાથ ઝાલીને કોણ બહાર કાઢશે ?

એક સો ને આઠ રે, કહિએ જે પખ ।
તે જુજવા વરણવી, અમને કોણ દેસે રે સુખ ॥ ૪૩ ॥

ભક્તિ ઉપાસનાના એકસો આઠ પક્ષ (સોપાન) કહ્યાં છે તે બધાનું અલગ અલગ વર્ણન કરી અમને બધા સુંદરસાથને કોણ સુખ આપશે ?

નરસૈયા કબીર ને જાટી, વચન કોણ લેસે ।
એહના અરથ અમને, કોણ કરી દેસે ॥ ૪૪ ॥

નરસિંહ મહેતા, કબીર અને જાટ ભગતનાં વચનોની સાક્ષી આપીને આપણને કોણ સમજાવશે ? એ વચનોનું સ્પષ્ટીકરણ કરી એમના ખરા અર્થ આપણને કોણ સમજાવશે ?

મહા ને પ્રલે લગે, કોઈ કરે રે અભ્યાસ ।
સરવે વિદ્યા સાસ્ત્રની, લિએ કરી વિસવાસ ॥ ૪૫ ॥

તોહે કેમે ન આવે રે, વિદ્યા એવી રે વાણ ।
તે ખિણ માંહે દઈ કરી, વાલો કરતાં ચતુર સુજાણ ॥ ૪૬ ॥

મહાપ્રલય સુધી કોઈ વિદ્યાભ્યાસ કરે, ચૌદ વિદ્યા અને છ શાસ્ત્રોની બધાંની કળાઓનું શ્રદ્ધાપૂર્વક અધ્યયન કરી લે તેમ છતાં એ બધી વિદ્યાઓ મળીને સદ્ગુરુ ધણીનાં વચનોની તોલે આવી શકે નહિ. સદ્ગુરુ મહારાજ ક્ષણમાત્રમાં જ આ વચનોના ભાવને આપણામાં જાગૃત કરી આપણને સહુને ચતુર અને સુજ્ઞ બનાવી દેતા હતા.

અબૂઝ ટાળીને હવે, કોણ કરસે વચિખિણ ।
નેહેચળ નિધ નિજ ધામની, કોણ દેસે તતખિણ ॥ ૪૭ ॥

અજ્ઞાનતાને હઠાવીને હવે આપણને વિચક્ષણ બુદ્ધિ કોણ આપશે ? અખંડ અવિનાશી પરમધામની નિધિ તારતમ જ્ઞાન આપણને તત્ક્ષણ કોણ આપશે ?

બીજી વઢીને એ નિધ, બીજો કોણ દેસે ।
જીવનાં સગાં જાણી, આંસુ વાળી કોણ કહેસે ॥ ૪૮ ॥

ક્યારેક ક્યારેક ખિજાઈને કે વઢીને પણ સદ્ગુરુ ધણી સિવાય બીજો કોણ અખંડ તારતમનું જ્ઞાન આપશે ? આત્માના મૂળ સંબંધી જાણી આંખોમાં આંસૂ લાવી આપણને કોણ પ્રબોધ કરશે ?

અનેક પેરે અમને, એમ કોણ રે પ્રીછવસે ।
દેખાડવા આ રામત, એણી પેરે દેહ કોણ ધરસે ॥ ૪૯ ॥

અનેક પ્રકારે અમને જ્ઞાન આપી અમને આ રીતે કોણ સમજાવશે ? આ સંસારના જૂઠા ખેલને બતાવવા આ જૂઠા સંસારમાં આ પ્રકારે કોણ માનવદેહ ધારણ કરશે ?

આ બ્રહ્માંડને રામત, બીજો કોણ કહેસે ।
એ રામત દેખાડી એ થકી, અળગાં રાખી કોણ લેસે ॥ ૫૦ ॥

આ બ્રહ્માંડના ખેલનું વર્ણન સદ્ગુરુ વગર અન્ય કોણ કરશે ? આ માયાવી ખેલને બતાવીને તેની વચ્ચે રહેવા છતાં આપણને એનાથી અલગ કોણ કરશે ?

વિધ વિધની રે ચર્યા, હવે કિહાં રે સાંભળસું ।

એહ રે વાણી વિના, હવે આપણ કેમ ગળસું ॥ ૫૧ ॥

વિવિધ પ્રકારની ચર્યા હવે અમે ક્યાં સાંભળીશું ? સદ્ગુરુ મહારાજની વાણી વગર હવે અમારાં કઠોર હૃદય કેમ કરીને દ્રવિત થશે ?

ગળ્યા પખે બીજો ઘાટ, કેમ કરી થાસે ।

બીજો ઘાટ વિના મોહજલ, કેમ રે મુકાસે ॥ ૫૨ ॥

દ્રવિત થયા વગર (અહંકાર દૂર કર્યા વિના) બીજો આકાર (પ્રેમ) કેવી રીતે પ્રાપ્ત થશે ? અને બીજો આકાર પ્રાપ્ત થયા વિના મોહજળને કેવી રીતે છોડી શકીશું ?

પાંચ પચીસ તેહને, બીજો કોણ ઓળખાવસે ।

વચન ધણીનાં પખે, એ સવળો કેમ થાસે ॥ ૫૩ ॥

પાંચ તત્ત્વ અને પચીસ પ્રકૃતિ, આ બધાનો સુચારુ પરિચય સદ્ગુરુ ધણી વગર અમને કોણ કરાવશે ? ધામધણીનાં વચનોનો આશ્રય લીધા વિના એ બધાં કેવી રીતે સીધાં (સરળ રીતે) સમજમાં આવશે ?

જીવતાં ગુણ તે હવે, કેણી પેરે મરસે ।

દુખી ટાળીને સુખી, બીજો કોણ કરસે ॥ ૫૪ ॥

હવે અમારા શરીરમાં જીવનાં ગુણ, અંગ, ઇન્દ્રિયો કેવી રીતે મૃત્યુ પામશે ? અર્થાત્ આ ઇન્દ્રિયો સાંસારિક ભાવો પ્રત્યે મૃતપ્રાયઃ થઈને પરમાત્મા તરફ કેમ કરીને વળશે ! અખંડ સુખ આપનાર સદ્ગુરુ વગર બીજો કોણ આપણને દુઃખથી દૂર કરીને સુખી કરશે ?

શ્રવણાં ને અંગ ઈંદ્રી, ટાળસે કોણ અવળા ।

એ ધણી વિના બીજો કોણ, કરી દેસે સવળા ॥ ૫૫ ॥

અમારાં કાન અને અન્ય અંગ ઇન્દ્રિયો જે માયાવી વૃત્તિઓમાં ફસાયેલાં છે તેમને અવળા માર્ગેથી કાઢીને સીધા માર્ગ પર ધામધણી વગર અન્ય કોણ લાવશે ?

આતમ ને પર આતમ, ભેળા કોણ કરસે ।

આ ભવસાગર માંહેંથી, બીજો કોણ લઈ તરસે ॥ ૫૬ ॥

આત્મા અને પરમાત્માના પારસ્પરિક સંબંધોનો પરિચય કરાવી તેમને એકરૂપ કોણ કરશે ? આ સંસારના સાગરની પાર લઈ જઈને કોણ પરમધામનાં દર્શન કરાવશે ?

નખ ત્રોડ પૂર તણાતાં, બાંહે ગ્રહીને કોણ વાળસે ।

એવા રે લાડ અમારા, હવે બીજો કોણ પાળસે ॥ ૫૭ ॥

જેવી રીતે પ્રચંડ પ્રવાહમાં માત્ર આંગળી નાખવાથી પણ આખો હાથ ખેંચાઈ જાય છે, તેવી રીતે કામ, ક્રોધ, મોહ વગેરે તોફાનોની લહેરો પોતાના પ્રચંડ પ્રવાહમાં સુરતારૂપી નખને ખેંચી જાય છે. આ પરિસ્થિતિમાં સદ્ગુરુ વગર હાથ પકડીને કોણ પાર કરાવી શકશે ? સદ્ગુરુની અનુપસ્થિતિમાં એવાં લાડપ્યાર હવે આપણને બીજું કોણ કરશે ?

સાગર જીવ ખોળી કરી, વાસના કોણ પરખસે ।

ખોળતાં લાધે વાસના, એમ કોણ રે હરખસે ॥ ૫૮ ॥

આ મોહસાગરમાં પડેલા આત્માને શોધીને પરમધામની વાસનાઓનો પરિચય કોણ કરાવશે ? એવી રીતે બ્રહ્માત્માઓને શોધતાં શોધતાં અને તેમની પ્રાપ્તિ થતાં હવે કોણ એ રીતે પ્રસન્ન થશે ?

હવે કોણ ને રે વરણવસે, વ્રજ રાસ ને શ્રી ધામ ।

એ સુખ દઈ ભાજસે, કોણ મારા જીવની હામ ॥ ૫૯ ॥

વ્રજ, રાસ તથા પરમધામની લીલાઓનું વર્ણન હવે કોણ કરશે ? એ લીલાઓનું અખંડ સુખ આપીને સદ્ગુરુ વગર આપણી ઈચ્છાઓ પૂરી કરી આપણને કોણ તૃપ્ત કરશે ?

જીવને જગાવી એ નિધ, બીજો કોણ દેસે ।

શ્રવણાં ઉઘાડી જીવનાં, એમ વચન કોણ કહેસે ॥ ૬૦ ॥

જીવાત્માઓને જાગૃત કરીને પરમધામની સંપત્તિ (તારતમ જ્ઞાન) આપણને કોણ આપશે ? આત્માનો અંતરપટ (શ્રવણાં) ખોલીને આ પ્રકારનાં વચન કોણ કહેશે ?

નેહેયળ નિધ દઈ કરી, સૂતો જીવ કોણ જગાડસે ।

બ્રહ્માંડ ફોડીને શ્રી ધામ, ઉપરવાડે કોણ પોહોંયાડસે ॥ ૬૧ ॥

તારતમ જ્ઞાનરૂપી અખંડ અવિનાશી ધન આપીને સુપ્ત જીવાત્માને કોણ જાગૃત કરશે ? આ ચૌદ લોકવાળા બ્રહ્માંડને ભેદીને ઊંચે વિહંગમ માર્ગ દ્વારા પરમધામ કોણ પહોંચાડશે ?

ઉપરવાડે વાટ ખિણ માંહે, એ ઘર કેમ રે લેવાસે ।

એ ભોઈયા વિના રે આ ભોમ, કેમ રે મેલાસે ॥ ૬૨ ॥

આ બ્રહ્માંડની ઉપર અષ્ટાવરણ, જ્યોતિસ્વરૂપ, મોહતત્ત્વ, નિરાકાર આદિ શ્રેષ્ઠ સ્થાનોનો માર્ગ બતાવી એક ક્ષણમાં જ વિહંગમ માર્ગ દ્વારા મૂળ વતન પરમધામ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય ? આ સંસારની સંપૂર્ણ સ્થિતિ જાણીને, શ્રીસદ્ગુરુ ધણી વગર આ માયાવી સંસારને કેવી રીતે છોડી શકાશે ?

અચેત અબૂઝ સાથને, કોણ સુધારી લેસે ।

જીવનાં સગાં જાણી કરી, એ નિધ બીજો કોણ દેસે ॥ ૬૩ ॥

અજ્ઞાની અને નાસમજ સુંદરસાથને સત્ય માર્ગ બતાવી કોણ સુધારશે ? આત્માના વાસ્તવિક સંબંધની ઓળખ કરાવી તારતમરૂપી સંપત્તિ બીજું કોણ આપશે ?

સુતેજ સત સાગર માંહેથી, ધન આવતું અવિચલ ।

વહી ગયું રે પૂર, લહેર આવતિયું છોલ ॥ ૬૪ ॥

સ્વતઃ પ્રકાશમાન, તેજોમય, અખંડ પરમધામરૂપી સતસાગરમાંથી આ તારતમ જ્ઞાનરૂપી અખંડ અવિનાશી ધન નિરંતર આવતું હતું. હવે સાગરની લહેરોનો એ પ્રવાહ પણ સદ્ગુરુની સાથે ચાલ્યો ગયો.

એ નિધ બહેની રે હું, બેઠી રે ખોઈ ।

ભરમ મુને ગેહેન હુતો, તેણે હું રહી રે જોઈ ॥ ૬૫ ॥

હે બહેન (સુંદરસાથજી) ! નિષ્ક્રિય રહેવાને કારણે હું આ પ્રકારે અખંડ જ્ઞાન ખોઈ બેઠી. કેમ કે અજ્ઞાન અને અવિદ્યાનો નશો મારા પર ચડેલો હતો. આમ હું તેને તો જોતી જ રહી ગઈ.

એવડું અંધારું થાતાં, તું કેમ રહી રે જોઈ ।

ફિટ ફિટ રે તું પાપણી, એ નિધ કેમ રહી ખોઈ ॥ ૬૬ ॥

આટલો ભયંકર અંધકાર છવાઈ ગયો અને તું કેમ જોતો રહ્યો ? હે પાપી જીવાત્મા ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તેં સદ્ગુરૂપી ધનને કેમ ખોઈ નાખ્યું ?

ધિક ધિક રે જીવડા, તેં ખોઈ નિધ હાથે ।

ધણી ધામ ચાલતાં, તું ન ચાલ્યો રે સાથે ॥ ૬૭ ॥

હે જીવ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તેં હાથ આવેલી અખંડ નિધિને ખોઈ નાખી. સદ્ગુરુ ધણીના ધામગમન સમયે તું તેમની સાથે કેમ ન ગયો ?

ખુટી ન આવી રે ભૂંડી, તું વલ્લભ વિછડતાં ।

હજી ન જાય રે જીવ, એ વચન સાંભળતાં ॥ ૬૮ ॥

હે પાપી મોત ! પ્રિયતમ ધણીના વિયોગના સમયે તું કેમ દેખાયું નહિ ? આટલાં કઠોર વચન સાંભળવા છતાં આ જીવ શરીર છોડીને કેમ ચાલ્યો જતો નથી ?

ફિટ ફિટ રે ભૂંડા જીવ, એ તેં કીધું રે સું ।

એ વ્રહ દેખી અંગથી, ઊડી ન પડિયો રે તું ॥ ૬૯ ॥

હે પાપી જીવ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તેં આ શું કર્યું ? આવા કઠોર વિરહનું દુઃખ જોવા છતાં પણ તું મારા અંગથી ઊડીને કેમ ચાલ્યો ન ગયો ?

હાય હાય કરું રે બહેની, વાલે દીધો મુને છેહ ।

ભસમ ના થયો રે, મારા જીવસું દેહ ॥ ૭૦ ॥

હે બહેન (સુંદરસાથજી) ! હવે હું પશ્ચાત્તાપ કરી રહી છું. સદ્ગુરુ ધણીએ મને વિયોગ આપ્યો. સદ્ગુરુના દેહની સાથોસાથ જીવ સહિત મારો દેહ બળીને ભસ્મ કેમ ન થઈ ગયો ?

ઘણુંએ કહ્યું રે બહેની, મુને મૂલ સનેહ ।

પણ હું નિગમી બેઠી રે, નિધ હાથ આવી જેહ ॥ ૭૧ ॥

હે બહેન ! ધણીજીએ મને બહુ કહ્યું કેમ કે મારો એમની સાથે મૂળ સંબંધ છે. પરંતુ હું તો હાથમાં આવેલ ધણીરૂપી નિધિને ખોઈ બેઠી.

મુને ઘણુંએ જણાવિયું, નિધ દઈ ચાલતાં એકાંત ।

પણ મેં ખોઈ નિધ પાપણી, ગ્રહી બેઠી હું સ્વાંત ॥ ૭૨ ॥

ધણીજીએ મને ઘણી જાણકારી આપી. ધામગમનના સમયે મને એકાંતમાં બોલાવીને મને અખંડ ધન આપ્યું. પરંતુ હું પાપણી એ અખંડ ધન ખોઈને શાંત અને નિશ્ચિંત થઈને બેસી રહી.

હવે સબદાતીત નિધ, કોણ દેસે રે વાણ ।
વ્રતમાન તણી રે, કોણ કહેસે જાણ ॥ ૭૩ ॥

હવે પરમધામનાં શબ્દાતીત નિધિ વચનો સદ્ગુરુ વગર કોણ આપશે ? પરમધામ તથા વર્તમાન સમયની જાણકારી આપણને કોણ આપશે ?

ઉઠતાં બેસતાં રમતાં, ખબર કોણ દેસે ।
વન પધાર્યા રે સખી, સિણગાર કોણ વરણવસે ॥ ૭૪ ॥

પરમધામમાં શ્રીરાજજી સાથે આપણે બધાં સુંદરસાથ આ પ્રકારે ઉઠતાં બેસતાં હતાં અને રમતાં હતાં એની જાણકારી હવે કોણ આપશે ? ત્રીજા પ્રહરમાં જ્યારે બધી સખીઓ વનમાં જતી હતી તે સમયના શણગારનું વર્ણન કોણ કરશે ?

વસ્તર ભૂષણ તણી રે, વિગત કોણ લેસે ।
એ ધણી વિના રે એ સુખ, હવે બીજો કોણ દેસે ॥ ૭૫ ॥

પરમધામનાં વસ્ત્રાભૂષણનું વિવરણ કોણ આપશે ? ધામધણી વગર આ સુખ અન્ય કોણ આપશે ?

મૂલ તારતમ તણી, કોણ પ્રીછવસે રે બડાઈ ।
ધામ ધણીસું મુને, કોણ કરી દેસે રે સગાઈ ॥ ૭૬ ॥

પરમધામનું મૂળ રહસ્ય તથા તારતમજ્ઞાનનું મહત્ત્વ કોણ સમજાવશે ? તથા ધામધણી સાથે મારો સંબંધ કોણ જોડશે ?

મૂલ તારતમતણાં, કોણ કરસે વિચાર ।
આસામુખી હતી ઈન્દ્રાવતી, મારા પ્રાણના આધાર ॥ ૭૭ ॥

મૂળધર શ્રી પરમધામનાં મૂળ રહસ્ય-તારતમનાં વચનો પર હવે કોણ વિચાર કરશે ? હે મારા પ્રાણાધાર સદ્ગુરુ ! ઈન્દ્રાવતીને તો પૂરી આશા હતી કે આપ જ એની આશાને પૂર્ણ કરશો.

પ્રકરણ ૫ ચોપાઈ ૧૮૫

ભાષા સિન્ધી જાટી

મુંજી સૈયલ રે, સજણ હુઅડા મું ગરે ।
મું ન સુજાતાં સિપરી, હલ્યાં કારયું ઘણું કરે ॥ ૧ ॥

હે મારી સખી ! સાજન ધણી મારે ઘેર આવ્યા હતા. હું તેમને ઓળખી ન શકી. ધણીજીએ ઘણા સમય સુધી મને પોકાર કર્યો અને પછી ચાલ્યા ગયા.

સજણ આયા મું ગરે, મું ન સુજાતાં સેંણ ।
ગાલ્યું કેયાઊં હેતમેં, ધણી ભતી ભતી જા વેણ ॥ ૨ ॥

સાજન મારે ઘેર આવ્યા. હું તેમને ઓળખી ન શકી. તેમણે ભાત ભાતનાં વચનોથી મારી સાથે વાતો કરી.

મૂં કે જા ધારણ આબઈ, જે આંઈ પસો સાથ ।
ત ખરે બપોરે સેજ સોઝરે, મૂંકે થેઈ રાત ॥ ૩ ॥

મારા પર અજ્ઞાન અને માયાનો નશો ચડેલો હતો. તેને તમે સહુ સુંદરસાથ જુઓ. મધ્યાહ્નના તપેલા સૂર્યની પેઠે સદ્ગુરુની ઉપસ્થિતિમાં પણ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારે મને ઘેરી લીધી.

સજણ આયા ન સુજાતંમ, મૂંકે ચેયાઊં ઘણાં વેણ ।
કંન અંખિયું ફુટિયું, વ્યા ફુટયા હિયજા નેણ ॥ ૪ ॥

સદ્ગુરુજી આવ્યા અને હું તેમને ઓળખી ન શકી. તેમણે મને અનેક પ્રકારનાં વચન કહ્યાં. પણ જાણે કે મારાં કાન અને નેત્ર ફૂટી ગયાં હતાં. તેમની સાથે મારા હૈયાનાં નેત્ર પણ ફૂટી ગયાં હતાં.

સજણ બિયા નિકરી, હાંણે આંઊં કરિયાં કીં ।
અવસર વ્યો મૂંજે હથ મંઝાં, હાંણે રુઅણ રાતો ડીંહ ॥ ૫ ॥

ધણીજી મારી પાસેથી નીકળીને ધામ પધારી ગયા. હવે હું શું કરું ? પ્રાપ્ત અવસર હાથથી નીકળી ગયો. હવે તો રાતદિવસ રોવું અને વિરહાગ્નિમાં બળવું બાકી રહ્યું.

પિરી હલ્યાં પ્રભાતમેં, આંઊં ઉથિસ અબેરી ।
કીં બંજાઈયાં વલહો, જે હૂંદ જાગાં સબેરી ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ ધણી પ્રાતઃકાળ જલ્દીથી ધામ ચાલ્યા ગયા અને હું તો મોડી જાગૃત થઈ. જો હું પ્રાતઃ જલ્દીથી જાગી ગઈ હોત તો પ્રિયતમ ધણી મને છોડીને કેવી રીતે જઈ શક્યા હોત ?

જીવ મૂંહીજો જે તડે જાગે, ત અવસર બંજાઈયાં કીં ।
હૂંદ સાથ ન છડિયાં સજણે, આડી લેહેર માયા થેઈની ॥ ૭ ॥

મારો જીવ જો એ વખત જાગૃત થઈ ઊઠ્યો હોત તો આ અવસર હાથથી કેવી રીતે ચાલ્યો જતો ? હું સદ્ગુરુ ધણીનો સાથ છોડત નહિ, પરંતુ માયાના પ્રભાવે વચમાં રુકાવટ કરી.

હાંણે ડિસૂની ડોહે નિહારીયાં, તાં જર ભરયા અતાગ ।
મહેં લેહેરયૂં મેર જેડિયું, વ્યો મછે પેરાં ન્હાએ માગ ॥ ૮ ॥

હવે દશેય દિશાઓમાં જોયા કરું છું. ચારે તરફ મોહસાગરનું અગાધ જળ ભરેલું નિહાળું છું. વચ્ચે વચ્ચે મેરુ પર્વત જેવી કામ-ક્રોધાદિની લહેરો ઊઠે છે. માછલીને તરવા માટે પણ માર્ગ રહેતો નથી અર્થાત્ પરમાત્મા પ્રાપ્તિ માટે કોઈ સ્પષ્ટ માર્ગ દેખાતો નથી.

મહેં ઘુમરિયું જર જુજવા, વ્યા પરી પરી જા પૂર ।
હિક બેર ન બેહેજે સુખ કરે, હેતાં ડિસે ડુખે સંદા મૂર ॥ ૯ ॥

મોહજળમાં સત્, રજ અને તમરૂપી ભમરીઓ ઊઠે છે. સાથોસાથ મોહ અને અહંકારરૂપી લહેરો પણ ઊઠે છે. એક ક્ષણ પણ સુખથી બેસી શકાતું નથી. એથી એમ જણાય છે કે આ સંસાર જ દુઃખની જડ છે.

હિક ઘોર અંધારો વ્યો અંખે ન સુઝે, ત્રેઓ હિયડો ન્હાયમ હંદ ।

પિરી આયા મૂંકે પાર ઉતારણ, એહેડી ધારા મંઝ ॥ ૧૦ ॥

એક બાજુ આ સંસારમાં મોહ માયારૂપી અંધકાર છવાયેલો છે, બીજી તરફ સદ્ધર્મનો સાચો માર્ગ પણ નજરે ચડતો નથી. ત્રીજું, હૃદયનું પણ કોઈ ઠેકાણું નથી. અર્થાત્ હૃદય પણ સ્થિર રહેતું નથી. પ્રિયતમ ધણી મને આની પાર કરાવવા માટે આ મોહજળના પ્રવાહની મધ્યમાં આવ્યા.

મૂં કારણ સૈયલ મૂંહજી, હિનમેં બિધાઊં પાંણ ।

ફૂકડિયૂં કરે કરે, નેઠ ઉથી બિયાં નિરવાણ ॥ ૧૧ ॥

હે સખી ! મારે જ કારણે પ્રિયતમ ધણીએ પોતાની જાતને આ મોહસાગરમાં નાખી, અર્થાત્ માયાવી સંસારમાં શરીર ધારણ કર્યું અને પોકાર કરી જાગૃત કરવાનો પ્રયત્ન કરીને તેઓ ઊઠીને ચાલ્યા ગયા.

હાંણે કીં કરિયાં કેડાં બંજાં, કેહેડો મૂંજો હાંણે હંદ ।

પિરી ન પસાં અંખિએ, જે મૂં કારણ આયા માયા મંઝ ॥ ૧૨ ॥

હવે હું શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? હવે મારે માટે ક્યાં સ્થાન છે ? પ્રિયતમ ધણીને તો હવે આ આંખોથી જોઈ શકતી નથી અને તેઓ તો મારે માટે આ માયાવી સંસારમાં આવ્યા હતા.

પ્રકરણ ૬ ચૌપાઈ ૧૮૭

બીજી વિલામણી

સજણ બિયા મૂંજા નિકરી, મૂં તાં સુજતાં ન સારે રે ।

મૂંકે ચેયાઊં ઘણવે પુકારે રે, ન કીં ન્હાર્યો મૂં દિલ વિચારે રે ।

સે સજણ હાંણે કિત ન્હારિયાં ॥ ૧ ॥

ધણીજી મારા હાથથી નીકળી ગયા. એમનો સારી રીતે પરિચય પણ પ્રાપ્ત ન થયો. તેમણે મને ઘણું ઘણું પોકારીને અનેક પ્રકારે ઉપદેશ આપ્યો પરંતુ મેં હૃદયથી એના પર વિચાર ન કર્યો. હવે એ ધણીને હું ક્યાં નિહાળું ?

અદી રે પિરિએ પાંણસે જા કેઈ, આઊં સેજે સંભારિયાં સાથ ।

પાંણજે કાજેં હિન માયામેં, કીંએ બિધાઊં આપ ॥ ૨ ॥

હે બહેન ! આપણે સહુ સુંદરસાથ માટે પ્રિયતમ ધણીએ જે કંઈ કર્યું તેને હું સહજ ભાવે યાદ કરું છું અર્થાત્ અનાયાસ જ તેમનું સ્મરણ થઈ જાય છે. આપણે બધાં માટે પ્રિયતમ ધણીએ કંઈ રીતે પોતાની જાતને આ માયાવી સંસારમાં નાખી ?

હિક અધગુણ સંભારજે, અદી રે ત પણ લભે સાહ ।

ગુણ સંભારીદે સજણે, અજાં કો ન ઉડે અરવાહ ॥ ૩ ॥

ધણીના અસીમ ગુણો પૈકી જો એકાદ ગુણને પણ યાદ કરવામાં આવે તો હે બહેન ! તેમનો મેળાપ થઈ શકે છે. પરંતુ પ્રિયતમ ધણીના અનેક ગુણોનું સ્મરણ કરવા છતાં હજી પણ આ જીવાત્મા શરીરમાંથી કેમ નીકળી જતો નથી ?

અદી રે સજણ સાંણેં હલયા, ઘણું ધાયડિયું પાએ ।

ખુઈ મૂંહજો જિંદુઓ, જે અજાં અંખ ન ઉઘાડે રે ॥ ૪ ॥

હે બહેન ! ધામધણી પરમધામ ચાલ્યા ગયા. એમણે આપણને કેટલીય બૂમો પાડી. મારા જીવાત્માને આગ કેમ નથી લાગતી કે તે હજી પણ આંખો ખોલીને જોતો નથી ?

પરી પરી મૂંકે ચેયાઉં, મૂંકે સલ્લેથા સે વેણ ।

અખંડિએ પાણી ભર્યાઉં, આંઉં તોહે ન ખણાં મથા નેણ ॥ ૫ ॥

ધણીજીએ મને અનેક પ્રકારે ઉપદેશ આપ્યો. એ વચનોનું સ્મરણ થતાં જ હવે મને શૂળ ઊઠે છે. સદ્ગુરુ ધણીએ અશ્રુપૂર્ણ નેત્રો વડે પણ સમજાવ્યું તેમ છતાં મેં આંખો ઊંચી કરીને જોયું નહિ.

અંખડિયું ભરે અસાંસે, બાંહ ઝલ્લે કેયાઉં ગાલ ।

ફિટ ફિટ રે મૂંજા જિંદુઆ, અજાં જેહેજો ઉહી હાલ ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ મહારાજે અશ્રુપૂર્ણ આંખે મારો હાથ પકડીને મારી સાથે મૂળ સંબંધની વાત કરી. મારા આ જીવાત્માને વારંવાર ધિક્કાર છે કે હજી સુધી તે એવોને એવો નિષ્ક્રિય પડી રહ્યો.

હાંણેંની આંઉં કીં કરિયાં, મૂંજાની કેહા હવાલ ।

કેહે મોંહ ગિંની રે અદિયું, આંઉં કરિયાં આંસે ગાલ ॥ ૭ ॥

હવે હું શું કરું ? હવે મારા શા હાલ થશે ? હે બહેન ! શું મોહું લઈને તમારી સાથે વાત કરું ?

અદીબાઈની સુણો ગાલડી, મૂંકે રૂઅણ રાતો ડીંહ ।

પાણીની પિરી ગિંની બેયાં, હાંણેં ફડકાં મછી જંહ ॥ ૮ ॥

હે બહેન (સુંદરસાથ) ! મારી વાત સાંભળો. હવે મારે માટે તો રાત-દિવસ રોવાનું જ રહ્યું છે. પ્રેમરૂપી જળ તો પ્રિયતમ ધણી પોતાની સાથે લઈ ગયા. હવે તો વગર પાણીની માછલીની જેમ મારે તો તડપવાનું જ છે.

વેણ ચઈ ચઈ વલહો મૂંહજો, બર્યા ઘર મણે રે ।

હલયા મૂંજે ડિસંદે, અદી કારયું ઘણું કરે રે ॥ ૯ ॥

અખંડ જ્ઞાન તારતમનાં વચન કહેતાં કહેતાં મારા પ્રિય સદ્ગુરુ પરમધામ સિધાવ્યા. હે બહેન ! મારી આંખોની સમક્ષ ધણીજી પોકાર કરતા ચાલ્યા ગયા.

પિરી મૂંજાની હલયા, આંઉં કીં યુઆં જિભ્યા અરે ।

સજણ વેર ન બિસરે, મૂંકે લગા તરારી જા ઘા અરે ॥ ૧૦ ॥

મારા પ્રિયતમ ધણી ચાલ્યા ગયા. એને મારી આ જિહ્વાથી કેવી રીતે કહું ? સદ્ગુરુ ધણીને હું એક ક્ષણ પણ ભૂલી શકતી નથી. કેમ કે એમની વાણી અને વચનોએ મારા હૃદય પર તલવારના ઘા જેવા પ્રહાર કર્યા છે.

ખુઈ સા પરડેહડો, જિત સાંગાય ન્હાય સિપરી ।

પિરી પુકારેની હલયા, મૂંજ માયા મત બેઈ ફિરી ॥ ૧ ॥

જ્યાં પ્રિયતમ ધણીની કોઈ ઓળખ નથી એવા આ સંસારરૂપી વિદેશમાં આગ લાગે. ધણીજી સ્વયં પોકારી પોકારીને ચાલ્યા ગયા, પરંતુ મારી બુદ્ધિ માયા તરફ જ વળી રહી.

મૂંજો જીવ બઢે કોરા કરે, મહેં મિઠો પાતાળીં ।

સજણ સંદો સૂર ઈ મારે, મંઝા જીવ કરે રે ધાંઠીં ॥ ૨ ॥

મારા આ જીવના કાપીને ટુકડા કરું અને એમાં મીઠું ભરું. આ પ્રકારે ધણીજીની વિરહવેદના મને સતાવે છે. વચ્ચે મારો પ્રાણ પોકાર પાડી રહ્યો છે.

જેરોની લગો જર ઉથઈ, જીવ કર કરે મંઝ ।

વલહે સંદોની વ્રહ ઈ મારે, મૂંકે ડિનાઠીં દૂરણ ડંઝ ॥ ૩ ॥

જ્યારે આગ લાગે છે ત્યારે એમાંથી જવાળાઓ નીકળે છે. એવી રીતે જીવ પણ વિરહવેદનારૂપી અગ્નિની જવાળામાં ડૂસકાં ભરી ભરીને રોવે છે અને વચ્ચે વચ્ચે પોકારી ઊઠે છે. ધામધણીના વિરહનું દુઃખ મને આ રીતે સતાવી રહ્યું છે. આ વિરહે મને અત્યંત દુઃખ દીધું છે.

મૂં પિરીયન સે જા કેઈ, અદી એડી ન કરે વ્યો કોએ ।

સજણ આયા મૂં કારણ, આંઠીં અંખ ન ખણિયાં તોએ ॥ ૪ ॥

હે બહેન ! મેં પ્રિયતમ ધણી સાથે જે વ્યવહાર કર્યો છે તેઓ કોઈ ના કરે. સાજન ધણી આ માયાવી સંસારમાં મારા માટે આવ્યા છતાં પણ મેં આંખો ઉઠાવીને તેમની તરફ જોયું સુધ્ધાં નહિ.

કીં કરિયાં આંઠીં ગાલડી, મથાં ઉખણિયાં કી મોંહ ।

મૂં હથાં એહેડી થેઈ, ખલ લાહિયાં ચોટી નોંહ ॥ ૫ ॥

હવે હું વાત કેવી રીતે કરું ? માથું કેવી રીતે ઊંચું કરીશ ? મારાથી એવી ભૂલ થઈ છે કે મનમાં એવી ઈચ્છા થાય છે કે જાણે શરીરની નખથી લઈને મસ્તક સુધીની બધી ચામડી ઊતરડી નાખું.

તરારે ગિંની તન તાછિયાં, હડેની કરિયાં ભોર ।

પેહેલેની ખલ ઉબતી લાહિયાં, જીવ કઢાં ઈ જોર ॥ ૬ ॥

(એવી ઈચ્છા થાય છે કે) તલવાર લઈને શરીરને છોલી નાખું અને હાડકાંને ભાંગીને ભૂકો બનાવી દઉં. એની પહેલાં મારા શરીરની ત્વચાને ઉલટી દિશામાં પગની તરફથી ખેંચી કાઢું. આ રીતે પ્રાણને બળપૂર્વક કાઢી દઉં.

ભાલેં તરારી કટારિએ, મૂંકે બઢે બિધાઠીં ઝૂક ।

મૂં અંગ મૂંહી ડુઝણ થેયા, જીવ કરે રે મંઝ કૂક ॥ ૭ ॥

ભાલા, તલવાર તથા કટારી દ્વારા શરીરને કાપીને તેને હવન (વિરહ)ના અગ્નિમાં હોમી દઉં, કેમ કે મારા શરીરનાં આ અંગો જ મારે માટે દુઃખદાયી બની ગયાં છે. એને કારણે જીવાત્મા અંદર બેસીને પોકાર પાડી રહ્યો છે.

સજણ સુજણી કરે, કડે સમી સઈ ન કીયમ ગાલ રે ।
એ ડુખ આંઁ કીં ઝલીંદી, મૂંજા હાંણેં કેહા હવાલ રે ॥ ૮ ॥

ધણીજીને ઓળખીને પણ તેમની સાથે મેં સીધી રીતે કોઈ વાત જ કરી નથી. આ દુઃખદાયી વેદનાને હું કેવી રીતે સહું ? હવે મારી શી હાલત થશે ?

સૂર તોહેજા ઘણુંજ સુહામણાં, જે તો ડિંના રે ડંઝ ।
સૂરેની ઘણું સુખાઈસ, પેઈ પચારે હાંણેં મંઝ ॥ ૯ ॥

હે ધણીજી ! આપની આ વિરહ વેદના અત્યંત સુંદર અને સુખદાયક છે. વિયોગનું આ દુઃખ પણ આપે જ દીધું છે. વાસ્તવિક સુખથી પણ આ અધિક સુખદાયક સિદ્ધ થયું કેમ કે આ દુઃખરૂપી આગમાં તપીને હું પરિપક્વ થઈ ગઈ છું.

સૂર તોહેજા હેડા સુખાલા, ત તો સુખેં હુંદો કેહેડો સુખ ।
પણ મૂં ન સુજાતાં મૂંજા સિપરી, આંઁ ઝૂરાં તેહેજે ડુખ ॥ ૧૦ ॥

જો આપનો વિરહ પણ આટલો આનંદદાયી અને સુખદાયી છે તો આપના સાન્નિધ્યમાં કેટલું સુખ કેટલો આનંદ હશે ? મેં મારા પ્રિયતમ ધણીની પૂરી ઓળખાણ કરી નહિ તેથી આ દુઃખને કારણે હું ઝૂરું છું.

અંગ મૂંહીજે અડાએ તરારી, ઝૂક કરે કરિયાં ઝોરો ।
ઘોરે બંજાં આંજી ડિસ મથાં, ત કો લાઈમ સજણેં થોરો ॥ ૧૧ ॥

હું શરીરનાં અંગોને તલવારથી કાપીને ટુકડા-ટુકડા કરી અગ્નિમાં નાખી દઉં અને મારા મસ્તકને આપના પર ન્યોછાવર કરી દઉં તેમ છતાં પણ ધામધણીની પ્રાપ્તિ માટે આ બલિદાન અલ્પ જ ગણાશે.

હડેની કરિયાં અંગીઠડી, મૂંજો માહની હોમિયાં મંઝ ।
નારિએર હંદે લ્હાએ રખાં મથાં, મૂંકે તોહે ન ભંજે રે ડંઝ ॥ ૧૨ ॥

હાડકાંના ટુકડાઓની સગડી અથવા વેદી બનાવું અને તે અગ્નિમાં મારા માંસને હવ્યના રૂપમાં હોમી દઉં. આ વિરહ યજ્ઞમાં શ્રીફળને સ્થાને મારું મસ્તક ઉતારીને હોમી દઉં, તેમ છતાં આપના વિયોગનું દુઃખ દૂર થતું નથી.

જરો જરો મૂંજે જીવ સંદો, મૂંકે વ્રહ પાતાળી વઢ ।
ઈંદ્રાવતી ચોએ ચેતાએ, મૂંકે માયા મંઝાની કઢ ॥ ૧૩ ॥

હું મારા પ્રાણોના નાના નાના ટુકડા કરીને વિરહના અગ્નિમાં હોમવા તૈયાર છું. ઈન્દ્રાવતી આ રીતે સહુને સાવધાન કરતાં કહે છે કે હે ધણી ! મને માયાથી મુક્તિ અપાવો.

ચોપાઈ પ્રગટાણી

હવે એક લવો જો સાંભરે સહી, તો જીવ રહે કેમ કાયા ગ્રહી ।

સાંભળો સાથ કહું વિચાર, ચૂક્યા અવસર આપણ આણીવાર ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે જો સદ્ગુરુનાં વચનોના એક અંશમાત્રનું પણ સ્મરણ કરે તો જીવાત્મા આ શરીરને જકડીને કેમ કરીને રહે ? હે સુંદરસાથજી ! હું મારા વિચારો કહી રહી છું. એને ધ્યાનથી સાંભળો. આપણે આ શુભ અવસરને આ વખતે ગુમાવી દીધો છે.

એ આપણ બમીને રહ્યા, ત્યારે વળી ધણીજીએ કીધી દયા ।

બાઈ રતનબાઈની વાસના, શ્રી લીલબાઈને ઉદર ઉપના ॥ ૨ ॥

એ વિરહજન્ય દુઃખના અવસરને આપણે સહી લીધો. ધામધણીએ આપણા પર દયા કરી. રતનબાઈની વાસના (વિહારીજી) શ્રી લીલબાઈના ઉદરથી ઉત્પન્ન થઈ.

શ્રી દેવચંદ્રજી પિતા પરમાણ, નિરખી આવેસ દીધો નિરવાણ ।

નહીં તો એ આવેસ છે અપાર, પણ ધણીતણાં વચન નિરધાર ॥ ૩ ॥

દેવચંદ્રજી યથાર્થ રૂપમાં એમના પિતા છે. અમને બંને (ઈન્દ્રાવતી અને રતનબાઈ)ને જોઈ-પારખીને યોગ્યતા અનુસાર અમને પોતાની શક્તિ કે આવેશ પ્રદાન કર્યા. ધામધણીનો આવેશ આમ તો અસીમ છે પણ સદ્ગુરુ ધણીનાં વચનો નિશ્ચિતરૂપે કહે છે કે જાગણીનું કાર્ય ઈન્દ્રાવતી દ્વારા જ સંપન્ન થશે.

મારી વાણીએ બ્રહ્માંડ જ ગળે, તો વાસના કેમ વચનથી ટળે ।

વાસનાઓ માટે બાંધ્યાં બંધ, કઈ ભાંતે અનેક સનંધ ॥ ૪ ॥

ધણીના આવેશ દ્વારા પ્રેરિત મારી આ તારતમ વાણીથી બ્રહ્માંડ પણ પીગળી જશે. (લોકોનો અહંકાર અને અજ્ઞાન નાશ પામશે) તો વાસના આ વચનોના પ્રભાવથી કેવી રીતે દૂર થશે ? એ બધી ચમત્કારિક (આડિકા) લીલાઓ અનેક પ્રકારે બ્રહ્માત્માઓને માટે જ રચેલી છે.

એ વચનો માંહેં છે નિધ ધણી, આગળ પ્રગટ થાસે ધણી ।

હરખે સાથે જાગસે એહ, રહેસે નહીં કોઈ સંદેહ ॥ ૫ ॥

સદ્ગુરુ ધણીનાં આ વચનોમાં અપૂર્વ સામર્થ્ય છે. એથી જેમ-જેમ વાણી પ્રગટતી જશે તેમ-તેમ ધણીની ઓળખ પણ થતી જશે. હર્ષિત અને પ્રસન્ન ચિત્ત થઈને સુંદરસાથમાં જાગૃતિ ફેલાશે અને તેમનાં હૃદયોમાં કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ નહિ રહે.

સાથ સકળને તેડું સહી, માયા માંહે મૂકું નહીં ।

વળી વાણી શ્રીદેવચંદ્રજી તણી, સાથ સકળને તાણે ઘર ભણી ॥ ૬ ॥

સર્વ સુંદરસાથને પરમધામ બોલાવશે. તેમને માયામાં અધવચ્ચે છોડી નહિ દે. વળી શ્રીસદ્ગુરુધણીના મુખારવિંદથી નિસૃત તારતમ વાણી સહુ સાથને મૂળ વતન પરમધામ તરફ આકર્ષિત કરશે.

વળી તેહ ચરયા ને તેહજ વાણ, વચન કહેતાં જે પરમાણ ।

વ્રજ રાસ ને વળી શ્રી ધામ, સુખ સાથને દિએ નિધાન ॥ ૭ ॥

જે પ્રકારની ચર્યા (વ્રજ, રાસ તથા ધામની) શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજ કરતા હતા તે વાણી અને કહેલાં વચન ફરીથી પ્રસિધ્ધ થઈ ગયાં. આમ વ્રજ, રાસ અને પરમધામની લીલાઓનું સુખ સુંદરસાથને નિશ્ચિતરૂપે આપ્યું.

પયવીસ પખ વરણવની જેહ, વલ્લભ વળી સુખ આપે તેહ ।

અંતરધાન સમે જેમ થયા, વળી વાલો તતખિણ આવયા ॥ ૮ ॥

સદ્ગુરુએ પરમધામનાં પચ્ચીસ પક્ષોનું જે વર્ણન કર્યું હતું તે ઉપદેશ ફરીથી પ્રિયતમ ધણી મારા હૃદય પર બેસીને તમને આપી રહ્યા છે. જેવી રીતે રાસમાં શ્રીકૃષ્ણ અંતરધાન થઈને ફરીથી પ્રગટ થયા તેવી રીતે અહીં સદ્ગુરુ પણ ધામગમન પછી ફરીથી મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થઈને વાણી કહી રહ્યા છે.

પહેલે ફેરે થયું છે જેમ, આંહીં પણ વાલેજીએ કીધું તેમ ।

આ તે વાલો ને તેહજ દિન, વિચાર કરી જુઓ તારતમ ॥ ૯ ॥

પ્રથમવાર, રાસ મંડળમાં અંતરધાન થઈને શ્રીકૃષ્ણજી ફરીથી પ્રગટ થયા હતા. તેવી રીતે અહીં પણ પ્રિયતમ શ્રી સદ્ગુરુ ધણી અંતરધાન થઈને ફરીથી મારા હૃદયમાં પ્રગટ થઈ ગયા છે. તેઓ એજ પ્રિયતમ છે અને તે જ લીલાનો સમય છે, પરંતુ તેને સમજવા માટે આપણે તારતમનાં વચનોનો વિચાર કરવો જોઈએ.

આ તેહ ઘડી ને તેહજ તાલ, માયા દુસ્ટ પાડી વિચાલ ।

આપણને નવ અળગાં કરે, વિના આપણ નવ ડગલું ભરે ॥ ૧૦ ॥

આ તે જ ઘડી અને તે જ સમય છે. વચ્ચે દુષ્ટ માયાએ વિક્ષેપ કર્યો હતો અર્થાત્ અંતરધાનનો પડદો કર્યો હતો. ધણી આપણને ક્યારેય અલગ કરતા નથી અને આપણા વગર એક ડગલુંય ભરતા નથી.

અધખિણ એક નથી થૈ વાર, માયાએ વિછોડો પાડ્યો આધાર ।

મારકંડ માયા દ્રસ્ટાંત, ધણી કને માંગી કરી ખાંત ॥ ૧૧ ॥

અડધી ક્ષણનો સમય પણ વીત્યો નથી અર્થાત્ થોડોય વિલંબ થયો નથી. આ તો માયાને કારણે ધણીજીના વિયોગ જેવું લાગે છે. માર્કંડેય ઋષિનું દષ્ટાંત આ બાબત સ્પષ્ટ કરે છે. તેમણે પોતાના સ્વામી ભગવાન નારાયણ પાસે માયા જોવાની ઈચ્છા પ્રગટ કરી.

જો જો માયાનો વરતાંત, એ અળગી થાય તો ઉપજે સ્વાંત ।

તતખિણ કંપમાન તે થયો, અને માયા માંહે ભળીને ગયો ॥ ૧૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! માર્કંડેય ઋષિની માયા જોવાની ઈચ્છાની ઘટના જુઓ. જો આ માયા આપણાથી અળગી થાય તો શાંતિ મળશે. જ્યારે માર્કંડેય ઋષિ માયાના આવરણમાં ફસાયા તો તે જ ક્ષણે કાંપવા લાગ્યા અને પોતાને ભૂલીને માયામાં ભળી

જઈ એમાં ખોવાઈ ગયા.

કલપાંત સાત ને છિયાસી જુગ, માયા આડી આવી બુધ ।

નવ પડી ખબર લગાર, રિષીસ્વર દુખ પામ્યો નિરધાર ॥ ૧૩ ॥

બુદ્ધિ પર માયાએ એવું તો આવરણ નાખી દીધું કે તેમને સાત કલ્પ અને છયાસી યુગ વીતી જવા છતાં સહેજ પણ ખબર ન પડી. તેઓ પોતાને ભૂલી ગયા અને પોતાના સ્વામી (નારાયણ)ને પણ ભૂલી ગયા. આમ મહર્ષિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા માર્કંડેય ઋષિ પણ અત્યંત દુઃખી થયા.

ત્યારે નારાયણજી કીધો પ્રવેશ, દેખાડી માયા લલલેસ ।

જુએ જાગીતાં તેહજ તાલ, દયા કરી કાઢ્યો તતકાલ ॥ ૧૪ ॥

ત્યારે નારાયણે ઋષિના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો અને થોડી જ માયા તેમને બતાવી. જાગૃત થઈને જ્યારે માર્કંડેય મુનિ જુએ છે તો તે જ ક્ષણ અને તે જ ઘડી છે. આમ તેમના પર દયા કરીને ભગવાન નારાયણે તેમને તુરંત માયામાંથી બહાર કાઢ્યા.

માયાની તાં એહ સનંધ, નિરમળ નેત્રે થૈએ અંધ ।

તે માટે કીધો પ્રકાસ, તારતમતણો અજવાસ ॥ ૧૫ ॥

હે સુંદરસાથજી ! માયાની આ વાસ્તવિકતા છે કે નિર્મળ દૃષ્ટિ ધરાવનાર વ્યક્તિ પણ આ રીતે અંધ જેવી બની જાય છે. આથી આ પ્રકાશવાણીનું વર્ણન કરી તમારે માટે અખંડ તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ કર્યો છે.

તે લઈને આવ્યા ધણી, દયા આપણ ઉપર છે ઘણી ।

જાણે જોસે માયા અળગાં થઈ, તારતમને અજવાળે રહી ॥ ૧૬ ॥

આ રીતે તારતમ જ્ઞાન લઈને સદ્ગુરુ ધણી આવ્યા. આપણે સુંદરસાથ ઉપર તેમની હંમેશા દયા રહી છે. જાણે તારતમના પ્રકાશમાં સુંદરસાથ અલિપ્ત થઈને આ માયાને જોશે (એ માટે ધણી તારતમ જ્ઞાન લાવ્યા છે.)

ભલે તારતમ કીધો પ્રકાસ, સકળ મનોરથ સિધ્યાં સાથ ।

વચને સરવ અજવાળો કર્યો, અને બીજો દેહ માયા માંહે ધર્યો ॥ ૧૭ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ તારતમનો પ્રકાશ કરીને આપણે માટે ઘણું સુંદર કાર્ય કર્યું. એમણે સુંદરસાથના બધા મનોરથ સિદ્ધ કર્યા. તારતમના વચન દ્વારા ધામ-પરમધામનો પ્રકાશ કર્યો અને બીજીવાર માયામાં દેહ ધારણ કર્યો.

પ્રકરણ ૯ ચોપાઈ ૨૩૭

વિનતી - રાગ ધન્યાસરી

હવે વિનતી એક કરું મારા વાલા, સુણો પિઉજી વાત ।

પરગટ તમે પધારિયા, આકાર ફેરો છો નાથ ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ધણી ! મારી એક પ્રાર્થના સાંભળો. આપ પ્રત્યક્ષ પધાર્યા છો અને આપનો પંચભૌતિક આકાર ત્યજી દઈને મારામાં બિરાજમાન થયા છો. (માત્ર શરીર જ

આપે બદલ્યું છે).

શ્રી દેવચંદ્રજી અમ કારણે, રુદે તમારે આવયા ।
વચન પાળવા આપણાં, સાથ સકળ પર કીધી દયા ॥ ૨ ॥

હે સદ્ગુરુ મહારાજ ! અમારે માટે આપના હૃદયમાં સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ આવીને બિરાજમાન થયા. પરમધામમાં મૂળ સ્વરૂપની બાબતમાં આપેલું વચન તથા ધામગમનને સમયે મૂળ ઘેર જઈને અમારી સંભાળ લેવાનું વચન પૂરું કરવા માટે આપે સમસ્ત સુંદરસાથ ઉપર દયા કરી.

જનમ અંધ અમે જે હતા, તે તાં તમે દેખીતાં કર્યા ।
વાસો વધુટ્યો હાથથી, જમપુરી જાતાં વળી કર ગ્રહ્યા ॥ ૩ ॥

અમે તો જન્માંધ હતા આપે તારતમ જ્ઞાન આપીને અમને દૃષ્ટિ આપી. અમારાથી આપનો આધાર (વાંસો) છૂટી ગયો હતો (અર્થાત્ આપનાં વચનોનું અનુપાલન થઈ રહ્યું નહોતું). હવે આપે ફરીથી આવીને અમારો હાથ પકડી લીધો અને યમપુરીથી અમને બચાવી લીધાં.

હવે અમ માંહે અમપાણું, જો કાંઈ હોસે લગાર ।
તો નિદ્રા ઉડાડી તમે નિધ દીધી, હવે નહીં મૂકું નિરધાર ॥ ૪ ॥

હજી પણ અમારામાં થોડો પણ અહંકાર રહ્યો છે તેથી તો આપે અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાંથી જાગ્રત કરી અમને તારતમરૂપી અખંડ ધન આપ્યું છે, જેને હવે હું નિશ્ચિતપણે છોડીશ નહિ જ.

આગે તો અમે નવ ઓળખ્યા, તે સાલે છે મન ।
ચરચા તે કરી કરી પ્રીછવ્યા, અને કહ્યાં તે વિવિધ વચન ॥ ૫ ॥

પહેલાં તો અમે તમને ઓળખ્યા જ નહિ. આ ભૂલ મનમાં ખૂંચે છે. વિવિધ પ્રકારે ચર્ચા કરીને આપે સમજાવ્યું અને વિવિધ દૃષ્ટાંતો અને સાક્ષીઓ આપીને કહ્યું.

ચાલ-એહવાં અનેક વચન કહ્યાં અમને, જેણે એક વચને ઓળખું તમને ।

પેરે પેરે કરીને પ્રીછવ્યા સહી, અમે નિરોધ તોહે ઉડાડ્યો નહીં ॥ ૬ ॥

આપે અમને એવાં અનેક વચન કહ્યાં. એ વચનોમાં એકનું પણ અનુસરણ કરવાથી આપનો પરિચય થઈ જાય છે. વિવિધ પ્રકારે આપે અમને સમજાવ્યું, પરંતુ અમે અજ્ઞાનના આવરણને હટાવ્યું નહિ.

ત્યારે હંસી વઢી આંસુ વાળીને કહ્યું, પણ એણે સમે અમે કાંઈ નવ લહ્યું ।

ત્યારે તારતમ કહી ઘર દેખાડયા સહી, પણ અમે તોહે ઓળખ્યા નહીં ॥ ૭ ॥

એ વખતે આપે અમને હસીને, વઢીને, આંખમાં આંસૂ લાવીને પણ અમને સમજાવ્યું પરંતુ એવે વખતે પણ અમે કંઈ ગ્રહણ કર્યું નહિ. ત્યારબાદ તારતમ જ્ઞાન આપીને મૂળ ઘર પરમધામને બતાવ્યું, તેમ છતાં અમે ઓળખી ન શક્યાં.

ત્યારે અમ માંહેથી અદ્રષ્ટ થયા, મૂલ વચન રુદયામાં રહ્યા ।

એણે સમે જો ખબર ન લેવાય, તો દુસ્તર અમને ઘણું દોહેલું થાય ॥ ૮ ॥

ત્યારે આપ અમારી વચમાંથી અદૃશ્ય થયા. તારતમનાં મૂળ વચન અમારા હૃદયમાં જ રહી

ગયાં. તે વખતે આપે પુનઃ પ્રગટ થઈને અમારી ખબર (સુધ) લીધી નહોત તો આ સંસાર અમારે માટે અત્યંત દુઃખદાયી બની ગયો હોત.

એમ જાણીને આવ્યા અમ માંહે, આવી બેઠા પ્રગટ્યા તમ જાંહે ।

આપણ જેમ પહેલાં વ્રજમાં હતાં, નિત પ્રતે વાલાજીસું રંગે રમતાં ॥ ૯ ॥

એવું જાણીને આપ અમારી વચ્ચે આવીને પ્રગટ થયા અને મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થયા. જેમ પહેલાં આપણે સહુ વ્રજ-રાસમાં હતાં અને રાત-દિવસ પ્રિયતમની સાથે પ્રેમાનંદમાં મગ્ન રહી રમતાં હતાં.

અનેક રામત કીધી આપણે, પૂરણ મનોરથ કીધાં સમે તેણે ।

અગ્યારે વરસની લીલા કરી, કાલમાયા ઈલાં જ પરહરી ॥ ૧૦ ॥

વ્રજમાં આપણે અનેક પ્રકારની પ્રેમ અને આનંદપૂર્ણ રામતો કરી. તે વખતે અમારી ઈચ્છા પ્રિયતમે પૂરી કરી. અગ્યાર વર્ષ સુધી શ્રીકૃષ્ણજીએ વ્રજમાં લીલા કરી. ત્યાર પછી કાલમાયાના બ્રહ્માંડનો પરિત્યાગ કર્યો.

જોગમાયામાં આપણ રાસ જ રમ્યાં, તેતાં સાથ સકળને ઘણું ઘણું ગમ્યાં ।

વચન સંભારવાને અદ્રસ્ટ થયા, ત્યારે અમે વ્રહ કીધાં જુજવા ॥ ૧૧ ॥

યોગમાયાના બ્રહ્માંડમાં આપણે બધાંએ રાસની લીલા કરી. આ પ્રેમાનંદની લીલાઓ બધા સુંદરસાથને ખૂબ સારી લાગી. પરમધામનાં વચનોનું સ્મરણ કરાવવાને માટે સ્વયં શ્રીકૃષ્ણજી અદૃશ્ય થઈ ગયા. ત્યારે આપણે રાસમાં અલગ-અલગ રીતે વિરહ વેદનાનો અનુભવ કર્યો.

તે દેખીને આવ્યા જેમ, વળી આહીં પ્રગટ થયા છો તેમ ।

ધણી જ્યારે ધણવટ કરે, ત્યારે મન ચિતવ્યાં કારજ સરે ॥ ૧૨ ॥

એ વિરહને જોઈને જે રીતે શ્રીકૃષ્ણજી ફરીથી પ્રગટ થયા હતા તે પ્રકારે સદ્ગુરુ ધણી આપ પણ અદૃશ્ય થઈ ઈન્દ્રાવતીના મનમંદિરમાં પુનઃ પ્રગટ થયા છો. ધામધણી જ્યારે કૃપા કરે છે ત્યારે મનની બધી ઈચ્છાઓ અને સંકલ્પિત કાર્યો પૂરાં થઈ જાય છે.

તેણે સમે ધાખ રહીતી જેહ, હવણાં પૂરણ કીધી તેહ ।

હવે વાલાજી કહું તે સુણો, અને અતિ ઘણો દોષ છે અમતણો ॥ ૧૩ ॥

એ સમયે (વ્રજ, રાસ મંડળમાં) જે ઈચ્છાઓ બાકી રહી ગઈ હતી તેને અહીં આવી પૂર્ણ કરી. હે સદ્ગુરુ ધણી ! હવે હું જે કહી રહી છું તેને સાંભળો. અમારામાં ધણી ઊણપો છે.

તમારા મનમાં ન આવે લેસ, પણ સાખ પૂરે મારું મનું વસેષ ।

વારી ફરી નાખું મારી દેહ, તમે કીધાં મોસું અધિક સનેહ ॥ ૧૪ ॥

હે ધણી ! આપના મનમાં અમારા દોષો વિશે થોડોય ખ્યાલ નથી. તેમ છતાં મારા મનમાં તો દોષી હોવાનો ભાવ છે તે સાક્ષીરૂપ છે. તેથી હું મારું શરીર ન્યોછાવર કરું છું. આપે તો મને અધિક સ્નેહ આપ્યો છે અને લાડ પ્યાર પણ કર્યા છે.

વાર વાર હું ઘોળી ઘોળી જાઉં, એક વચન તણાં ન ઓસીકલ થાઉં ।

ઓસીકલ વચન તે તો કહેવાય, જો અમે બેઠા મોહજલ માંય ॥ ૧૫ ॥

હું તો આપના પર વારંવાર ન્યોછાવર થઈ જાઉં છું. આપના એક પણ વચનને માટે આભાર

પ્રગટ કરવાનું હું બાકી રાખીશ નહિ. દીનતાભર્યા આ વચનો હું એટલા માટે કહું છું કે અમે બધાં આ માયાવી સંસારમાં બેઠેલાં છીએ.

અનેક વાર જાઉં વારણે, તમે જે કીધું તે આપોપણે ।

ભામણાં ઉપર લઉં ભામણાં, પણ દોષ સાલે જે મેં કીધાં ઘણાં ॥ ૧૬ ॥

હું તો આપને માટે અનેકવાર સમર્પિત થાઉં છું. આપે જો પોતાપણું બતાવ્યું છે તેને માટે હું જો બલિહારી જાઉં તો પણ તે ઓછું છે. પણ મારા મનમાં તો મારા દ્વારા થયેલા અસંખ્ય દોષો ખટકી રહ્યા છે.

હવે એ દોષ કેમ છૂટીસ હો નાથ, સાચું કહું મારા ધામના સાથ ।

તમે સાથ માંહે દેઓ છો ઉપમા, પણ હું કેમ છૂટીસ એ વજલેપણાં ॥ ૧૭ ॥

હે સદ્ગુરુ ! હું આ દોષોથી કેમ કરીને છૂટીશ ? હે મારા ધામના સુંદરસાથ ! હું આ સત્ય કહું છું. હે ધણી ! સહુ સુંદરસાથ મધ્યે (ઈન્દ્રાવતીને હાથે જાગણી થશે.) આપ એવી શોભા (ઉપમા) આપો છો પરંતુ હું તો વજલેપની જેમ દોષોથી કેવી રીતે મુક્ત થઈશ ?

તમે ગુણ કીધાં મોસું ઘણાં ઘણાં, પણ અલેખે અવગુણ અમતણાં ।

તમે ગુણ કરો છો તે ઓળખી કરી, પણ મોહજલ લહેર મુને ફરી વળી ॥ ૧૮ ॥

આપે મારા ઉપર કેટલાય ઉપકાર કર્યા છે. પરંતુ મારા અવગુણ તો અસીમ છે. મૂળ સંબંધ ઓળખીને આપ મારા પર કૃપા કરો છો, પરંતુ હું તો મોહજળની લહેરો વચ્ચે ઘેરાઈ ગઈ છું.

હવે હું બલિહારી જાઉં મારા ધણી, મારા મનમાં એક હામ છે ઘણી ।

અછતાં મંડલ માંહે લાભ છે ઘણો, અને આઝો છે મારા ધણીજી તમ તણો ॥ ૧૯ ॥

હે મારા ધણી ! હવે હું આપના પર ન્યોછાવર થાઉં છું. પરંતુ મારા મનમાં એક ઉત્કટ ઈચ્છા છે. આ અદ્ભૂત મંડળ (અસ્પૃશ્ય જેવા માયાવી સંસાર)માં ઘણા લાભ છે. હે મારા ધણીજી ! હવે તો મને કેવળ તમારો જ ભરોસો છે.

જે મનોરથ કીધાં શ્રી ધામ માંહે, તે દ્રઢ સઘળા આહીં થાએ ।

જે પેર સઘળી કહી છે તમે, તે દ્રઢ કીધી સરવે જોઈએ અમે ॥ ૨૦ ॥

પરમધામમાં જે મનોરથ (માયા જોવાની ઈચ્છા) કર્યા હતા તે બધાં અહીં પૂર્ણ થશે. તમે જે પ્રકારે સઘળી ઉપદેશાત્મક વાતો બતાવી છે તે બધીને આપણે દૃઢતાપૂર્વક ધારણ કરવી જોઈએ.

શ્રી ધામનાં સુખ જે દીસે આહે, તે જીવ જાણે મન જ માંહે ।

આ દેહની જીભ્યા કેણી પેરે કહે, વચન કહું તે ઓરું રહે ॥ ૨૧ ॥

પરમધામનાં જે સુખ અહીં દીસે છે તેને તો જીવ મનમાં જ જાણે છે. આ દેહની રસના (વાણી) તેનું વર્ણન કેવી રીતે કરે ? કારણ કે જે શબ્દો દ્વારા તમને સંબોધિત કરીને કહું છું તે બધાં તો અપૂર્ણ હોવાથી અહીં જ રહી જાય છે.

એ સોભા સબદાતીત છે ઘણી, અને સબદ માંહે જીભ્યા આપણી ।

એ સુખ વિલસી નિરદોષ થાઉં, તમ દયાએ ફેરો સુફળ કરી જાઉં ॥ ૨૨ ॥

આપની અસીમ શોભા તો શબ્દાતીત છે અને અમારી જીભ તો શબ્દમાં બંધાયેલી છે. તેથી

ધામનાં અખંડ સુખોનું વર્ણન કરીને તેમાં વિલસિત થઈ હું નિર્દોષ સિદ્ધ થઈ જાઉં અને આપની દયાથી આ માનવ જન્મને સફળ કરી દઉં.

એટલે મનોરથ પૂરણ થયા, જે થાય તે વાલાજીની દયા ।

દયાતણું તો કહું છું ઘણું, જો કરી ન સકી બસ આપોપણું ॥ ૨૩ ॥

આટલા મનોરથ તો પૂરા થઈ ગયા અને જે પૂરા થઈ રહ્યા છે તે પણ સદ્ગુરુની દયાથી જ થઈ રહ્યા છે. (અને જે પૂરા થશે તે પણ તેમની દયાને કારણે થશે). દયાની વાત તો ઘણી કરું છું. અર્થાત્ દયાની યાચના કરું છું કેમ કે હું મારા ઉપર કાબૂ રાખી શકતી નથી.

હવે મનસા વાચા કરમણા કરી, હું નહીં મૂકું નિધ પરહરી ।

નૈણે નિરખું નિરમલ ચિત કરી, હું રુદે રાખીસ વાલો પ્રેમ ધરી ॥ ૨૪ ॥

હવે તો હું મન, વચન અને કર્મથી સદ્ગુરુરૂપી ધનને ક્યારેય પણ કોઈ પણ પ્રકારે મારાથી અલગ નહિ થવા દઉં. હવે તો અંતઃચક્ષુઓની નિર્મળ દૃષ્ટિથી આપને નિરખતી જ રહીશ અને મારા હૃદયમાં પ્રિયતમને પ્રેમપૂર્વક ધારણ કરીશ.

કરી પ્રણામ લાગું ચરણે, સેવા કરીસ હું વાલપણ ઘણે ।

દંડવત કરું જીવ ને મન, દઉં પ્રદખિણા રાત ને દિન ॥ ૨૫ ॥

હે સદ્ગુરુ ઘણી ! હું આપનાં શ્રીચરણોમાં પ્રણામ કરું છું. અતિ લાડ-પ્યારથી આપની સેવા કરીશ. મન અને આત્માથી આપને દંડવત કરી રાત-દિવસ આપની પરિક્રમા કરીશ.

કૃપા કરો છો સહુ સાથજ તણી, વળી કૃપા સાથને કરજો ઘણી ઘણી ।

ઈન્દ્રાવતી ચરણે લાગે આધાર, ઘણી લિએ તેમ લીધી સાર ॥ ૨૬ ॥

સહુ સુંદરસાથ પર આપની દયાદૃષ્ટિ તો છે જ તેમ છતાં તેમના પર વિશેષ કૃપા કરો. ઈન્દ્રાવતી ધામધણીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરે છે. ઘણીએ જેવી સુધ લેવી જોઈએ તેવી જ સુધ (સાર સંભાળ) સાથે પણ લીધી.

પ્રકરણ ૧૦ ચૌપાઈ ૨૬૩

હવે આપણમાં બેઠા આધાર, રામત દેખાડી ઉઘાડી બાર ।

હવે માયા કોટાન કોટ કરે પ્રકાર, પણ આપણને નવ મૂકે નિરધાર ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! ધામધણી સદ્ગુરુ હવે અમારી અંદર બિરાજમાન થયા છે. તેમણે આ સંસારનો ખેલ બતાવીને પરમધામનાં દ્વાર ખોલી નાખ્યાં છે. હવે માયા અમને ભુલાવામાં નાખવા કરોડો પ્રયત્ન કરે તો પણ ધામધણી અમને છોડશે નહિ.

તેડી આપણને જાય ઘરે, વચન કહ્યાં તે કેમ પાછાં ફરે ।

મનનાં મનોરથ પૂરણ કરે, નેહયે ઘણી તેડી જાય ઘરે ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુ અમને બધાંને બોલાવીને પરમધામ લઈ જશે. સુંદરસાથને પરમધામ લઈ જવાનું વચન તેમણે આપ્યું છે, તેનાથી તેઓ પાછા કેમ ફરશે ? સહુની મનોકામના પૂરી કરશે. નિશ્ચિતપણે

ધણી સહુને પરમધામ તેડી જશે.

જો હવે આપણે ઓળખિએ આ વાર, તો જીવ ઘણું પામે કરાર ।

સાથ ઉપર દયા અતિ કરી, વળી જોગવાઈ આવી છે ફરી ॥ ૩ ॥

હવે જો આપણે ધામધણીની ઓળખ કરી લઈશું તો આપણા આત્માને શાંતિ (ટાઢક) પ્રાપ્ત થશે. ધણીજીએ સમસ્ત સુંદરસાથ પર અત્યંત દયા કરી છે અને ખોયેલી વસ્તુ-અખંડ ધન ફરીથી પ્રાપ્ત કર્યું છે. (અર્થાત્ ધણીજી ફરીથી આવીને અમારા હૃદયમાં બેસી ગયા છે.)

વળી અવસર આવ્યો છે ઘણો, અને વખત ઉઘડ્યો સાથ જ તણો ।

આપણે નવ મૂકવા હીડું સંસાર, ધણી આપણો વિછોડો ન સહે લગાર ॥ ૪ ॥

ફરીથી ઘણો શુભ અવસર આવ્યો છે અને સુંદરસાથને જાગ્રત થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. જો આપણે આ માયાવી સંસારને છોડવા માટેનાં પગલાં નહીં ભરીએ તો ધામધણી આપણો થોડો પણ વિયોગ સહન નહિ કરી શકે.

તારતમ પખે વિછોડો નહીં, સુપનમાં માયા જોઈએ સહી ।

સુપન વિછોડો પણ ધણી નવ સહે, તારતમ વચન પાધરાં કહે ॥ ૫ ॥

જો તારતમની દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો ધણીનો વિયોગ થયો જ નથી. સ્વપ્નનાં દૃશ્યોની જેમ આપણે ધામમાં બેસીને આ માયાને જોઈ રહ્યાં છીએ. પરંતુ સ્વપ્નનો વિયોગ પણ ધણીજી સહન કરી શકતા નથી. આ તથ્યને તારતમનાં વચનો સ્પષ્ટ કરે છે.

લઈ તારતમ અજવાળું સાર, વળી શ્રીજી આવ્યા આ વાર ।

જાણે રખે કેહને ઉતકંઠા રહે, સાથ ઉપર એટલો નવ સહે ॥ ૬ ॥

અખંડ તારતમનો પ્રકાશ લઈને સદ્ગુરુ ધણી (શ્રીજી) ફરીથી અહીં પધાર્યા. તેઓ ચાહે છે કે સુંદરસાથની કોઈ ઈચ્છા બાકી રહી ન જાય. સુંદરસાથ માટે ધણીજી આટલુંય સહન કરી શકતા નથી.

શ્રી ધણીતણાં ગુણ કેટલાં કહું, હું અબૂઝ કાંઈ ઘણું નવ લહું ।

પણ પાધરા ગુણ દીસે અપાર, ધણીએ જે કીધાં આ વાર ॥ ૭ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુના ગુણોનું હું કેટલું વર્ણન કરું ? અજાણ હોવાને લઈને હું ઘણુંય લઈ ન શકી. આ વખતે ધણીજીએ જે ઉપકાર કર્યો છે તેના અસીમ ગુણો સ્પષ્ટપણે વરતાઈ રહ્યા છે.

આપણી મીટે દીઠાં સહી, પણ આણી જીભ્યાએ કહેવાય નહીં ।

ભોમ કણકા જો ગણાય, સાયર લહેર ઉઠે જલ માંહે ॥ ૮ ॥

શ્રી સદ્ગુરુના ગુણોને આપણે આપણી આંખોથી જોયા છે. પરંતુ મારી આ જૂઠી જીભ (જીભ્યા) દ્વારા તેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. કદાચ ધરતીના કણ અને સમુદ્રમાં ઊઠતાં મોજાંઓની ગણના થઈ શકે, પરંતુ સદ્ગુરુના ગુણોની ગણના (વર્ણન) થઈ શકતી નથી.

મેઘ પણ ગાજે વળી પડે, વનસપતિ પત્ર કોઈ નવ ગણે ।

જદિપ તેહનો નિરમાણ થાય, પણ ધણી તણાં ગુણ કોણે ન ગણાય ॥ ૯ ॥

મેઘગર્જના પછી આકાશમાંથી વરસાદનાં જે ફોરાં પડે છે તેની તેમજ જંગલનાં વૃક્ષનાં પત્રોની

ગણતરી કોઈ કરી શકતું નથી. જોકે કોઈ પણ રીતે એમની ગણતરી થાય તો પણ ધામધણીના ગુણો તો કોઈ પણ રીતે ગણી શકાતા નથી.

ન ગણાય આ ફેરા તણાં, અને ગુણ આપણસું કીધાં અતિ ઘણાં ।

પહેલા ફેરાની કેહી કહું વાત, ગુણ જે કીધાં ઘણી પ્રાણનાથ ॥ ૧૦ ॥

શ્રી સદ્ગુરુના આ જીવનના ગુણ તો ગણી શકાતા નથી. એમણે આપણા બધા ઉપર કંઈ કેટલાય ઉપકાર કર્યા છે. પ્રથમ અવતરણ (વ્રજ તથા રાસમંડલ)ની તો શી વાત કહું. તે વખતે તો પ્રાણોના નાથ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ આપણા પર અનેક ઉપકાર કર્યા છે.

તે આણી જોગવાઈએ કેમ ગણું આધાર, પણ કાંઈક તોહે ગણવા નિરધાર ।

ઈન્દ્રાવતી કહે હું ગુણ ગણું, કાંઈક દાખું આપોપણું ॥ ૧૧ ॥

આ સાંસારિક સાધનોથી ધણીજના ગુણ કેવી રીતે ગાઉં ? તેમ છતાં એને ગણવા માટે કંઈક તો કરવું પડશે. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે ધણીજના ગુણોની ગણતરી પણ કરું અને તેમના પ્રત્યે કંઈક આત્મિયતા પણ દાખવું.

પ્રકરણ ૧૧ ચૌપાઈ ૨૭૪

શ્રીધણીજના ગુણ લખ્યા છે

હવે ગુણ ને લખુંજી તમ તણાં, જે તમે કીધાં અમસું અતિ ઘણાં ।

જોજન પચાસ કોટ પ્રથવી કહેવાએ, આડી ઊભી સરવે તે માંહે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સદ્ગુરુ ! હવે હું આપના ગુણોનો ઉલ્લેખ કરી રહી છું. તમે અમારા ઉપર કેટલાય ઉપકાર કર્યા છે. આ ધરતીનું ક્ષેત્રફળ પચાસ કરોડ યોજન કહેલું છે. તેમાં લંબાઈ, પહોળાઈ અને ઊંચાઈ સમાવિષ્ટ છે.

ચૌદ લોક વૈકુંઠ સું જેહ, ભોમ સમી હું કરું વળી તેહ ।

પાધરા પાથરી કરું એક ઠામે, વાંક ચૂક ટાળું એ માંહે ॥ ૨ ॥

ચૌદ લોક વૈકુંઠ અને શૂન્ય એ બધાને હું સમતલ બનાવી એ બધાંની વિષમતા કાઢી નાખું અને તેમને એક સ્થાને સરખાં પાથરી દઉં.

કાગળ પરઠયું મેં એહનું નામ, ગુણ લખવા મારા ઘણી શ્રી ધામ ।

ચૌદ ભવનની લઉં વનરાય, તેહની લેખણો મારે હાથ ઘડાય ॥ ૩ ॥

એ સમતલ ભૂમિનું નામ હું કાગળ પાડું. એ કાગળ પર મારા ધામધણીના ગુણ મારે લખવાના છે. ચૌદ લોકની વનસ્પતિ લઈને હું મારા હાથે ઘડીને તેની લેખની (કલમ) બનાવું.

ઘડતાં કોસર કરું અતિ ઘણી, જાણું રખે મોટી છોડી પડે તેહ તણી ।

ઝીણીયું ટાંકો મારે હાથે થાય, અણિયું માંહે નહીં મૂકું મણાય ॥ ૪ ॥

કલમ કરતી વખતે હું એટલી તો કંજૂસી કરું કે જેથી એનાં મોટાં છોટરાં ન પડે. એમ હું બરાબર ધ્યાન રાખું. મારા હાથે એ કલમની ટાંક (અણી) ઘણી સૂક્ષ્મ બને એ બાબતમાં હું કોઈ કસર રહેવા ન દઉં.

તોડે કોસર કરું ઘડતાં અતિ ઘણી, જાણું જેમ ને ઝીણી થાય અતિ અણી ।

હવે ધરતી ઉપલા લઉં સરવ જલ, બીજાં પણ ભર્યાં સાત પાતાલનાં તલ ॥ ૫ ॥

તેમ છતાં આ કલમ બનાવતાં હું ખૂબ લોભ કરીશ. કેમકે હું જાણું છું કે કલમની અણી અતિશય બારીક બનાવવાની છે. હવે પૃથ્વી પરનું બધું પાણી એકત્રું કરી લઉં. એટલું જ નહિ સાતેય પાતાળનાં પાણી એકઠાં કરી લઉં.

બીજા રે છ લોક તેહનાં લઉં જલ, નહીં મૂકું કિહાંએ ટીપું અવલ ।

સર્વ જલ મેળવીને લઉં મારે હાથ, ગુણ લખવા મારા શ્રીપ્રાણનાથ ॥ ૬ ॥

ઉપર સ્વર્ગાદિ અન્ય છ લોકોના પાણીને પણ લઈ લઉં. એક બૂદ પણ ક્યાંય રહેવા ન દઉં. ત્યારબાદ બધા લોકોના જલને એકત્રિત કરી મારે હસ્તક કરી લઉં. કેમ કે મારે મારા પ્રાણનાથ (સદ્ગુરુ)ના ગુણો લખવા છે.

સ્યાહી કરું અતિ જુગતે કરી, રખે કાંઈ માંહેથી જાય પરી ।

એ લેખણો કાગળ આ સ્યાહી કરી, માંહે ઝીણાં આંક લખું ચિત ધરી ॥ ૭ ॥

આ સઘળા પાણીથી યુક્તિપૂર્વક શાહી બનાવું. એમાંથી એક ટીપું પણ પડી ન જાય તેનું બરાબર ધ્યાન રાખું. આ રીતે કલમ, કાગળ, શાહી તૈયાર થઈ ગયા પછી એ કાગળ પર ધ્યાનપૂર્વક બારીક અંક લખું.

ગુણ જે કીધાં મોસું મારા વાલૈયા, તે આણી જિભ્યાએ નવ જાય કહ્યા ।

દેહ સારું હું લખું પરમાણ, એક અર્ધ અણુ માત્રનું કાઢું નિરવાણ ॥ ૮ ॥

મારા ઉપર મારા પ્રિયતમે જે ઉપકાર કર્યા છે તે આ જિહ્વાથી વર્ણિત થઈ શકે તેમ નથી. મારી શક્તિ અનુસાર હું સદ્ગુરુના ગુણ લખી રહી છું. ગુણના એકાધ કણ માત્રનું પણ હું નિશ્ચિતપણે નિરૂપણ કરી લઉં.

હવે લખું છું તમે જો જો સાથ, હું ગજા સારું કરું પ્રકાસ ।

હું ઘણું ચીકું આંક લખતાં એહ, રખે જાણું કાંઈ મીઠાં મોટાં થાય તેહ ॥ ૯ ॥

હવે હું લખી રહી છું. હે સુંદરસાથજી ! તમે જુઓ. હવે હું મારી બુદ્ધિ અનુસાર ગુણો પર પ્રકાશ પાડું છું. સાથોસાથ અંક લખવામાં સંકોચ (ડર) નો અનુભવ થાય છે કે ક્યાંક કોઈ શૂન્ય મોટું ન થઈ જાય.

હવે પ્રથમ એકડો કાઢું એક ચિત, અડતું મીઠું ધરું ભિળત ।

મારે હાથે અક્ષર પહોળા નવ થાય, અને બીહું જાણું રખે ઘેળાય ॥ ૧૦ ॥

હવે એકાગ્ર ચિત્તે એકનો અંક લખી રહી છું. તેની પાસે બિલકુલ અડોઅડ એક શૂન્ય મૂકું છું. મારાથી અક્ષર પહોળા લખાતા નથી. કેમકે હું જાણું છું કે તેમ કરતાં તો ઘણી જગ્યા રોકાઈ જાય.

એમ કરતાં એ દસ જ થયા, મીંડું મૂકીને એક સો ગણ્યા ।

વળી એક મૂકું નવ કરું વાર, જેમ ગુણ ગણું મારા ધણીના હજાર ॥ ૧૧ ॥

આ રીતે એકની પાસે શૂન્ય રાખવાથી દસ થયા. એની સાથે બીજું શૂન્ય રાખતાં સો થયા. ત્રીજું શૂન્ય રાખતાં વિલંબ નહિ કરું કારણ તે મૂકતાં ધણીજીના ગુણ હજાર થશે.

હવે મીંડું મૂકું લગતું એક, જેમ ગુણ ગણું દસ હજાર વસેક ।

વળી એક મૂકતાં લાખ ગણાય, હવે મૂકું જેમ દસ લાખ થાય ॥ ૧૨ ॥

હવે એની પાસે એક બીજું શૂન્ય મૂકવાથી ગુણોની સંખ્યા વધીને દસ હજાર થશે. એક શૂન્ય વધારે જોડતાં ગણતરી એક લાખની થશે. તેની સાથે એક શૂન્ય મૂકવાથી તે સંખ્યા દસ લાખ થશે.

કોટ થાય મીંડું મૂકે સાતમું, દસ કોટ કરું વળી મૂકી આઠમું ।

નવ મૂકીને કરું અબજ, ગુણ ગણતી જાઉં કરતી કવજ ॥ ૧૩ ॥

સાત શૂન્ય રાખતાં સંખ્યા એક કરોડની થઈ જશે અને આઠમું શૂન્ય રાખવાથી દસ કરોડ થઈ જશે. નવમું શૂન્ય જોડવાથી એક ‘અબજ’ પર સંખ્યા પહોંચી જાય છે. આમ ગુણોની ગણતરી કરતાં કરતાં તેમને આત્મસાત કરતી જાઉં.

દસ મૂકીને કરું અબજ દસ, એ ગુણ ગણતાં મુને આવે ઘણો રસ ।

અગ્યાર મૂકીને કરું ખરવ જ એક, લખતાં ગુણ ધણી ગ્રહું વસેક ॥ ૧૪ ॥

દસ શૂન્ય મૂકીને ગણતરી દસ અબજ સુધી પહોંચાડી દઉં. સદ્ગુરુના ગુણોની આ પ્રકારે ગણતરી કરતાં મને અતિ આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. અગિયાર શૂન્ય લગાવતાં સંખ્યા એક ‘ખર્વ’ સુધી પહોંચી જાય છે. આ પ્રકારે ધણીના ગુણો લખતાં લખતાં હું તેને વિશેષરૂપે ગ્રહણ કરતી જાઉં છું.

બાર કરીને દસ કરું ખરવ, આગે કોણે નવ ગણ્યા ગુણ એવ ।

તારતમ જોતાં બીજો કોણ ગણસે, અમ ટાળી કોઈ થયો ન થાસે ॥ ૧૫ ॥

બાર શૂન્ય જોડીને દસ ખર્વનો હિસાબ કરું છું. આ પહેલાં ગુણોની ગણતરી કોઈએ કરી નથી. તારતમને વિચારપૂર્વક જોતાં ખબર પડે છે કે આ પ્રકારે બીજો કોણ ગુણોની ગણતરી કરશે ? અમારા સિવાય આવો કોઈ થયોય નથી ને થશે ય નહિ.

હવે ગુણ ગણું મારા ધણીતણાં, પણ કાગળ સ્યાહી લેખણો માંહે મણાં ।

મણાં તો કહું છું જો બેઠી માયા માંહે, નહીં તો મણાં મુને નથી કોઈ ક્યાંહે ॥ ૧૬ ॥

હવે હું આની આગળ ધણીજીના ગુણોનાં લેખાં-જોખાં કરું છું. પણ એ તો એટલાં અધિક છે કે કાગળ, શાહી અને કલમ ઓછાં (ટાંચાં) પડે છે. કમીની વાત એટલા માટે કહી રહી છું કે હું સ્વયં માયાના ખેલમાં બેઠી છું. અન્યથા કોઈ પણ પ્રકારની કમી નથી હોતી.

સાથ માટે હું કરું રે પુકાર, જોઉં વાસના ચૌદ લોક મંઝાર ।

મેલી વાસનાઓને રાસ રમાડું, ધણીના ગુણ હું ગણીને દેખાડું ॥ ૧૭ ॥

હું સુંદરસાથ માટે પોકાર કરી રહી છું. ચૌદ લોકમાં બ્રહ્માત્માઓને જોઈ રહી છું. ઈચ્છા થાય

છે કે એ બ્રહ્માત્માઓને એકત્ર કરીને જાગણી રાસની રામત કરું અને ધણીજના ગુણોની ગણતરી કરી બતાવું.

નીલ કરું મીઠાં મૂકીને તેર, એ ગુણ ગણતાં મુને ટળી ગયો ફેર ।

હવે ચૌદ કરું દસ નીલને કાજ, ગુણ ગણવા મારા ધણી શ્રી રાજ ॥ ૧૮ ॥

તેર શૂન્ય જોડીને એક ‘નીલ’ સુધી સંખ્યા ગણું. ધામધણીના ગુણોની ગણતરી કરતાં મને આવાગમનના ચક્રમાંથી મુક્તિ મળી. હવે ચૌદ શૂન્ય જોડીને દસનીલનો હિસાબ કરું છું. આ રીતે મારે સદ્ગુરુ ધણીના ગુણ ગણવા છે.

પનર કરીને ગણું ગુણ પાર, દસ પાર કરું સોળ ગુણને આધાર ।

પદમ કરવાને કરું સતર, હું અરધાંગ મારો ધણી એ ઘર ॥ ૧૯ ॥

એકની પાસે પંદર શૂન્ય જોડીને ‘પાર’ ગુણની ગણતરી કરું. અને સોળ શૂન્ય મૂકીને દસપારનો હિસાબ કરું. એક ‘પદ્મ’ની ગણતરી કરવા માટે હું સત્તર શૂન્ય મૂકું છું. હું અર્ધાંગિની છું અને એ મારા ઘરના સ્વામી છે (એટલા માટે હું તેમના ગુણ ગણી રહી છું.)

અઢાર કરીને દસ કરું પદમ, મુને વાલા લાગે ધણીના ગુણ એમ ।

ખોઈણ કરું કરીને નવ દસ, ગુણને બંધાઈ વાલો આવ્યો મારે વસ ॥ ૨૦ ॥

અઢાર શૂન્ય મૂકીને ગુણોની સંખ્યા દસ પદ્મ સુધી પહોંચાડી દઉં છું. મને ધણીના આ ગુણ પ્રિય લાગે છે. ઓગણીસ શૂન્ય મૂકીને ‘ખોઈણ’ની ગણતરી કરું છું. ગણતરીના આ ગુણોથી બંધાઈને પ્રિયતમ મારા વશમાં આવી ગયા.

વીસ કરીને દસ કરું ખોઈણ, એકવીસ કરું જેમ થાય ગુણ જોણ ।

દસ જોણ કરું મૂકીને દસ વાર, ગુણ ગણતાં ઘણું જીતી આધાર ॥ ૨૧ ॥

એકની પાસે વીસ શૂન્ય મૂકતાં સંખ્યા દસ ખોઈણ થઈ ગઈ. હવે એકવીસ શૂન્ય રાખતાં તે ગણતરી એક ‘જોણ’ સુધી પહોંચી. બાવીસ શૂન્ય મૂકીને દસ જોણ પૂરા કરું છું. આ રીતે ગુણોની ગણતરી કરતાં મેં ધણીજને જીતીને મારે વશ કરી લીધા.

અંક કરું ગુણ લખીને ત્રેવીસ, દસ અંક કરું મીઠાં મૂકીને ચોવીસ ।

હવે પચવીસ કીધે ગુણ એક સંખ થાય, રદે રે મોટો ગુણ ઘણાં સમાય ॥ ૨૨ ॥

હવે પછી તેવીસ શૂન્ય મૂકતાં ગુણોની ગણતરી એક ‘અંક’ થાય છે અને ચોવીસ શૂન્ય મૂકતાં સંખ્યા દસ ‘અંક’ની બની જાય છે. પચ્ચીસ શૂન્ય પૂરા થતાં સંખ્યા એક ‘શંખ’ની બની જાય છે. મારું હૃદય વિશાળ હોવાથી આ બધા ગુણો એમાં સમાય છે.

હવે છબીસ કરીને કરું દસ સંખ, વળી લખતાં લખતાં ચીકું નિસંખ ।

સુરિતા કરું મીઠાં મૂકીને સતાવીસ, એ ગુણ ધણી જોઈ હું પગલાં ભરીસ ॥ ૨૩ ॥

હવે છબીસ શૂન્ય જોડતાં સંખ્યા દસ શંખની બની જાય છે. આથી અધિક ગુણ લખતાં સંકોચનો

અનુભવ થાય છે. એકની પાસે સત્તાવીસ શૂન્ય લખતાં સંખ્યા એક ‘સૂરિતા’ કહેવાય છે. ધામધણીના ગુણોને જોઈને હું આગળ આવા જ ગુણ લખવાનું કાર્ય કરીશ અર્થાત્ ગુણ લખતી જઈશ.

અઠાવીસે દસ સૂરિતા થાય, વીસ નવ કરું જેમ પતી ગુણ ગ્રહાય ।

દસપતી ગુણ હું ત્રીસ જ કરું, એ ગુણ ગણી મારા ચિત્તમાં ધરું ॥ ૨૪ ॥

અઠાવીસ શૂન્ય રાખતાં દસ સૂરિતાની સંખ્યા થાય છે. ફરીથી એક શૂન્ય વધારતાં એ ગણતરી એક ‘પતિ’ ગુણ સુધી પહોંચી જાય છે. ત્રીસ શૂન્યથી હિસાબ દસપતિ સુધી થાય છે. આ ગુણોની ગણતરી કરવામાં હું તેમને મારા ચિત્તમાં ગ્રહણ કરતી જાઉં.

એકત્રીસે એમ અંત કહેવાય, વળી લેખણો કાગળ સ્યાહીની ચિંતા થાય ।

જાણું રખે ખપી જાએ અધવિચ, ત્યારે કેમ ગુણ ગણીને ગ્રહીસ મારે ચિત્ત ॥ ૨૫ ॥

એકત્રીસ શૂન્યથી ‘અંત’ નામની સંખ્યા થાય છે. હવે આગળ લખતાં ફરીથી લેખની અને કાગળની કમીની ચિંતા થયા કરે છે. કંઈ એવું તો નહિ થાયને કે લખતાં લખતાં વચ્ચે જ એ ખૂટી પડે. તો હું ધણીજીના ગુણોની ગણતરી કરીને મારા ચિત્તમાં કેવી રીતે ધારણ કરી શકીશ ?

બત્રીસ કરીને દસ અંત જ કરું, એ ગુણ એકાંત મારા ચિત્તમાં ધરું ।

મધ ગુણ કરું ત્રેતીસ જ કરી, રખે કાગળ સ્યાહી લેખણો જાય વરી ॥ ૨૬ ॥

બત્રીસ શૂન્ય જોડતાં હિસાબ દસ અંત સુધી પહોંચે છે. હું ધણીજીના ગુણોને મારા અંતઃકરણમાં સમાવી લઉં. તેત્રીસ શૂન્ય રાખવાથી સંખ્યા ‘મધ્ય’ બને છે. હવે મને ચિંતા થાય છે કે ક્યાંક કલમ, કાગળ અને શાહી સમાપ્ત થઈ ન જાય.

હવે દસ મધ કરું કરીને ચોત્રીસ, ગુણ મારા વાલાનાં ચિત્તમાં ગ્રહીસ ।

હવે એકડા ઉપર પાંત્રીસ મીડાં ધરું, પરારધ કરીને લેખો મારો કરું ॥ ૨૭ ॥

હવે એકની પાસે ચોત્રીસ શૂન્ય રાખતાં સંખ્યા દસ મધ્ય બને છે. પ્રિયતમના આ ગુણોને હું હૃદયમાં રાખું છું. હવે એકની પાસે પાંત્રીસ શૂન્ય રાખતાં મારી ગણતરી અનુસાર ‘પરાર્ધ’ નામની સંખ્યા બને છે.

એણે લેખે કાંઈ ગણતી ન થાય, મારા ધણી તણાં ગુણ એમ ન ગણાય ।

હવે લેખો કરું સાથ જો જો વિચાર, લખવા ગુણ મારા પ્રાણના આધાર ॥ ૨૮ ॥

આ સાંસારિક સંખ્યાઓ દ્વારા મારા સદ્ગુરુના ગુણોની ગણતરી થઈ શકતી નથી. મારા ધામધણીના ગુણો આ રીતે ગણતરીમાં આવી શકતા નથી. હે સુંદરસાથજી ! હવે પછી મારે અલૌકિક હિસાબનો આશ્રય લઈને પ્રાણાધારના ગુણ લખવા છે.

એક મીડે થાય પરારધ ગણાં, એણી સનંધે વાધે બીજે એહ તણાં ।

એમ કરતાં એ જેટલા થાય, વળી એહના એટલા ગુણ ગણાય ॥ ૨૯ ॥

ઉપર્યુક્ત પરાર્ધની સંખ્યામાં એક શૂન્ય જોડતાં સંખ્યા એ જ રીતે ગુણકમાં વધે છે અને આ રીતે

સદ્ગુરુના ગુણ વધતા જ જાય છે. આમ કરવાથી જે સંખ્યા થાય તેને ફરીથી એ જ રીતે કરતાં જે સંખ્યા થાય તેટલા ગુણ ગણતરીમાં લઉં છું.

એ ગુણ મારા જીવમાં ગ્રહાય, પણ બીહતી લખું જાણું રખે કાગળે ન સમાય ।

લેખણીની મુને ચિંતા થાય, જાણું ઘડતાં ઘડતાં રખે ઉતરી જાય ॥ ૩૦ ॥

ધણીજીના ઉપર્યુક્ત ગુણ હું મારા હૃદયમાં ધારણ કરું છું. પરંતુ હું લખતાં લખતાં ડરું છું કે ક્યાંક એ ગુણ કાગળમાં સમાઈ નહિ શકે તો ? એની સાથે કલમની પણ ચિંતા રહે છે કે એ પણ લખતાં લખતાં ઘસાઈ જશે અને તેને છોલતાં એ વધારે છોલાઈ તો નહિ જાયને !

હું તાં સ્યાહીની પણ કરું છું જોવાણ, જાણું રખે લખતાં ન પોહોંયે નિરવાણ ।

એમ મૂકતાં મૂકતાં મીડાં રહ્યાં ભરાય, કાગળ સ્યાહી લેખણી ખપી જાય ॥ ૩૧ ॥

હું તો લખવાની શાહીની બાબતમાં પણ ચિંતા કરું છું કે ક્યાંક હિસાબ લખતાં લખતાં શાહીની કમી પડી ન જાય. આ રીતે એકની પાસે શૂન્ય મૂકતાં મૂકતાં કાગળ ભરાઈ ગયો અને કલમ તથા શાહી પણ પૂરાં થવા આવ્યાં.

એ કાગળ એમ રહ્યો ભરાઈ, કોર મેર સઘળી રહ્યો સમાઈ ।

કીડી પગ મૂકવાનો નથી ક્યાંહે ઠામ, કિહાં ને મૂકું મીડું જેહનું નામ ॥ ૩૨ ॥

આ કાગળ આ રીતે ધણીજીના ગુણ ગાવાથી ભરાઈ ગયો. તેનો ખૂણેખૂણો બધાં ભરાઈ ગયાં. કીડીનો પગ રાખવા જેટલીય કોરી જગા બચી નથી. જેનું નામ જ શૂન્ય છે તેને હવે હું કયે સ્થાને રાખું ?

હવે એ ગુણ ગણ મારા જીવ તું રહી, જેમ જાણજે તેમ રાખજે ગ્રહી ।

એ ગુણ તાં મેં ઘણું એ ગણાય, પણ મારા ધણીતણાં ગુણ એમાં ન સમાય ॥ ૩૩ ॥

હે મારા જીવાત્મા ! હવે તું આ ગુણોની સારી રીતે ગણતરી કર. અને જેવું તને એનું મહત્ત્વ સમજાય કે તેને યથાવત્ ગ્રહણ કરવા. ધણીજીના ગુણ તો મેં ઘણા બધા ગણાવ્યા, પરંતુ તેઓ આ કાગળમાં પૂરેપૂરા સમાઈ શકતા નથી.

હવે વળી કરું બીજો લખવાનો ઠામ, લખવા ગુણ મારા ધણી શ્રી ધામ ।

જેટલા ગુણ એ માંહેં થયા, એટલી દાણ એવા કાગળ ભર્યા ॥ ૩૪ ॥

હવે લખવાને માટે બીજું કોઈ સ્થાન તૈયાર કરી લઉં. કેમકે મારે તો મારા ધામધણીના ગુણ લખવા છે. લખતાં-લખતાં જેટલા ગુણોની ગણતરી અહીં થઈ એટલી વાર એટલા કાગળ લખતાં લખતાં ભરાઈ ગયા.

એવા કાગળ એવી સ્યાહી લેખણ, માંહે ઝીણાં આંક લખ્યા અતિ ઘણ ।

એ લેખણીની મેં જોઈ અણી, પણ હજી કાંઈ કરી ન સકી ઝીણી અતંત ઘણી ॥ ૩૫ ॥

એવા જ પ્રકારનો કાગળ, એવી જ શાહી અને એવા જ પ્રકારની કલમ બનાવી અને ખૂબ બારીક આંક લખ્યા. એ કલમોની અણી પણ મેં તપાસી. એને વધુ બારીક બનાવી શકાય એમ નહોતું તેથી એનાથી અધિક લખી ન શકી.

જેટલા ગુણ એ ગણતાં થાય, એ ગુણ મારા જીવમાં સમાય ।

લેખણી કરવાને બુધ કરે છે બળ, ઘડું ને સમારું સહુ કાઢીને બળ ॥ ૩૬ ॥

મેં ધણીજીના જેટલા ગુણોની ગણતરી કરી એ બધા મારામાં સમાઈ ગયા. મારી બુદ્ધિ હજી વધુ કલમ બનાવવા માટે મારા પર દબાણ કરી રહી છે. આથી પૂરેપૂરી શક્તિનો પ્રયોગ કરીને સાવધાન થઈ હું કલમ બનાવી રહી છું.

કથુવાના પગનો ગુણ જેટલો ભાગ, લેખણીની ટાંકો મેં ચીરિયું જોઈ લાગ ।

એણી ટાંકે આંક લખ્યા એમ કરી, એટલી દાણ એવા કાગળ ફરી ફરી ॥ ૩૭ ॥

જેટલા પારાઈ ગુણ ઉપર ગણાવ્યા એટલો જ પારાઈ ભાગ કથુવા (એક સૂક્ષ્મ જીવ)ના એક પગનો કરીએ અને જે શેષ રહે તેને ચીરીને કલમની ટાંક બનાવીએ અને તે બારીક ટાંકથી એટલા જ બારીક અંક બનાવીને એટલા જ કાગળ ઉપર એટલી જ વાર ફરીથી ધણીજીના ગુણ લખીએ.

એમ લખી લખીને મેં ગણિયા ગુણ, પણ મારા ધણી તણાં ગુણ છે અતિધણ ।

એ ગુણ મળીને જેટલા થયા, તે તાં મેં મારા જીવમાં ગ્રહ્યા ॥ ૩૮ ॥

આમ ધણીજીના ગુણ લખતાં-લખતાં ગણતરી કરી, પરંતુ એ તો અસીમ અને અનંત છે. આ બધા ગુણોને એકઠા કરતાં જે સંખ્યા થઈ તે બધા ગુણ મેં મારા આત્મામાં ગ્રહણ કરી લીધા.

એ લખતાં મુને કેટલી થઈ છે વાર, હવે એહનો નિરમાણ કાઢવો નિરધાર ।

ગુણ જે તમો ભાગ એક ખિણનો આધાર, એટલી થઈ છે મુને લખતાં વાર ॥ ૩૯ ॥

હવે આ રીતે ધણીજીના ગુણો લખવામાં મને કેટલો સમય લાગ્યો તેનું નિરૂપણ કરવું છે. ધણીજીના જેટલા પારાઈ ગુણ થયા તેટલા જ પારાઈ ભાગ એક ક્ષણના કરીએ અને એમાંથી જે ક્ષણ બચે, તે ક્ષણમાં જ મેં આ ગુણ લખ્યા છે.

એમ લખી લખીને મેં લખ્યા અપાર, હવે વળી જોઉં કેટલી થઈ છે મુને વાર ।

ગુણ જેટલા મહાપ્રલે થાય, એમ લખ્યા મેં તેણે તાય ॥ ૪૦ ॥

આમ મેં અપાર (જેનો પાર ન આવે એટલા અસંખ્ય) ગુણ લખી નાખ્યા. હવે હું સાંસારિક ગણતરી કરીને જોઉં કે કેટલો સમય લાગ્યો હશે ? ગુણના જેટલા ભાગ છે એટલા જ મહાપ્રલય થઈ જાય અર્થાત્ મહાપ્રલય થવામાં દુન્યવી દૃષ્ટિએ જેટલો સમય લાગે એટલા સમયમાં પણ અન્ય કોઈ આ પ્રકારે ગુણોની ગણતરી કરી શકતું નથી. પરંતુ મેં તો એ જ ક્ષણે આ બધા ગુણ લખી લીધા.

વચમાં સ્વાંસ ન ખાધો એક, વેળ ન કીધી કાંઈ લખતાં વસેક ।

એહનો મેં સરવાળો કિધ, શ્રી સુંદરબાઈએ સિખામણ દિધ ॥ ૪૧ ॥

આ ગુણોને લખતી વખતે મેં વચ્ચે એક શ્વાસ પણ લીધો નથી. એને લખવામાં થોડી પણ વાર કરી નથી કે અસાવધાની રાખી નથી. મારા સદ્ગુરુ સ્વરૂપા સુંદરબાઈના બોધને કારણે હું આ બધા ગુણોનો સરવાળો (ગણતરી) કરી શકી.

હવે જો જો સાથ લેખું એમ લખ્યું જોર, તોહે મારા જીવની હામની ન ચંપાણી કોર ।

જીવ છે મારો મોટો પાત્ર, હજી જીવ જાણે એ લખ્યું તુછ માત્ર ॥ ૪૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે જુઓ કે મેં ગુણોનો હિસાબ કેવી રીતે કર્યો છે ? એને કરતી વખતે મારા આત્માની પ્રેમરૂપી કોર ચંપાઈ (સ્પર્શી) નથી. (અર્થાત્ મારા જીવાત્માની સહેજ પણ ઈચ્છા પૂરી થઈ નથી.) મારો જીવ તો અખંડ પરમધામનો છે. એથી એ જાણે છે કે મેં હજી તો થોડા જ ગુણ લખ્યા છે.

ગુણ તો પાછળ હજી ભર્યા ભંડાર, ગુણ જેટલા ભંડાર મેં ગણિયાં આધાર ।

ગણતાં ગણતાં પાછળ દીસે અપાર, તેહનો નિરમાણ કાઢવો નિરધાર ॥ ૪૩ ॥

જો વિચારી જોઈએ તો જણાશે કે ધણીજના ગુણોનો ભંડાર તો હજી પણ ભરેલો બાકી છે. ધણીજના જેટલા ગુણ ગણાવ્યા છે એટલા જ હજી પણ ભંડારમાં ભર્યા પડ્યા છે. ગણતાં ગણતાં પાછળ ફરીને ભંડારમાં જોઈ છું તો માલૂમ પડે છે કે હજી પણ અસીમ અને અનંત ગુણ ભર્યા પડ્યા છે. એ બધાનું નિરૂપણ અવશ્ય કરવું છે. ॥ ૪૩ ॥

હું નવ કાહું તો બીજો કાઢે કોણ, નિરમાણ કાઢી ગ્રહું ધણી તણાં ગુણ ।

પાછળ ભંડારનું લેખું દઉં વલ્લભ, એ લેખું કરતાં મુને નથી રે દુરલભ ॥ ૪૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે ધણીજના ગુણોની ગણતરીનું કાર્ય જો હું નહિ કરું તો બીજું કોણ કરશે ? હું નિશ્ચિત પણે એનું નિરૂપણ કરી તેને હૈયે ધારણ કરીશ. હે પ્રાણવલ્લભ ધણીજ ! ભંડારમાં પડેલા બીજા ગુણોનો પણ હું હિસાબ આપીશ. એ હિસાબ રાખવામાં મને કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી થતી નથી.

સર્વે ગુણ ગણી જીવે ક્રીધા મારે હાથ, હું તાં પ્રગટ કહું છું મારા પ્રાણના નાથ ।

એ સર્વે તો કહું જો ગુણ ઊભા થાય, ગુણ મનની પેરે વાધતા જાય ॥ ૪૫ ॥

આ બધા ગુણોને ગણીને જીવાત્માએ મારા હાથમાં સોંપ્યા. હે મારા પ્રાણનાથ સદ્ગુરુ ! હું તો સ્પષ્ટપણે કહી રહી છું કે જ્યારે બધા ગુણ સ્થિર થઈ જાય ત્યારે હું તેમનું પ્રત્યક્ષ વર્ણન કરું. આ બધા ગુણો તો મનની ગતિની જેમ વધતા જ જાય છે.

એક ખિણ મેં વહેચ્યું મારા શ્રીરાજ, એ ગુણ જેટલા ક્રીધા તેહના ભાગ ।

તેહવા એક ભાગના મેં એ ગુણ કહ્યા, એ સર્વે મારા જીવમાં ગ્રહ્યા ॥ ૪૬ ॥

હે મારા સદ્ગુરુ ધણી ! તમે જેટલા ગુણ કર્યા છે તેટલા જ ભાગ એક ક્ષણમાં કરું. એ ક્ષણના એક ભાગમાં આ ગુણોની ગણતરી કરી બતાવી અને એ બધાને મેં મારા હૃદયમાં ધારણ કરી લીધા.

એ ગુણ ગણતાં મારા કારજ સર્યા, ભલે રે માયામાં આપણ દેહ ધર્યા ।

આખા અવતારની કેહી કહું વાત, કાંઈક પ્રેમલ રદે મુને આવી પ્રાણનાથ ॥ ૪૭ ॥

આ ગુણોની ગણતરી કરવાથી મારું કાર્ય સિદ્ધ થઈ ગયું. સારું થયું કે આપણે આ સંસારમાં દેહ ધારણ કર્યો છે. આખા અવતાર (વ્રજ, રાસ અને જાગણીના સ્વરૂપ)ના વિષયમાં શું કહું ?

મારા હૃદયમાં પ્રાણનાથ સદ્ગુરુ ધણીના પ્રેમની સુગંધ ફેલાઈ છે.

એ ગુણ ગણિયા મેં નિદ્રા મંઝાર, નહીં તો એમ કેમ ગણું મારા જીવના આધાર ।

હવે વાતડિયું કરસું ઈછા તમતણી, આહીં જાગ્યાની મુને હામ છે ઘણી ॥ ૪૮ ॥

આ ગુણોની ગણતરી મેં નિદ્રા અર્થાત્ માયાવી પરિસ્થિતિમાં કરી છે, નહીં તો પ્રિયતમ ધણીના ગુણોનું કથન કેવી રીતે સંભવી શકત ? હવે તો હું તમારી ઈચ્છા મુજબ વાત કરીશ. આ સંસારમાં આવેલા આત્માઓને જાગ્રત કરવાની મારી તીવ્ર ઈચ્છા છે.

વાલા તમે આવ્યા છો માયા દેહ ધરી, સાથ તણી મત માયાએ ગઈ ફરી ।

હવે અનેક હાંસી થાસે જાગ્યા પછી ઘરે, જ્યારે સાથે માયા માંગી કહે અમને સું કરે ॥ ૪૯ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! તમે માયાનો દેહ ધારણ કરીને અહીં આવ્યા, પરંતુ સુંદરસાથની બુદ્ધિને તો માયાએ ભ્રમિત કરી દીધી છે. એથી હવે આત્મા જાગ્રત થયા બાદ મૂળ ઘર પરમધામમાં સુંદરસાથ ખૂબ હાંસી ઉડાવશે. (પરંતુ હું શું કરું ?) કારણ કે બ્રહ્માત્માઓએ જ આ માયાનો ખેલ જોવાની માંગ કરી હતી અને કહ્યું હતું કે માયા અમારું શું બગાડી લેશે ?

તમે તતખિણ લીધી અમારી ખબર, લઈ આવ્યા તારતમ દેખાડ્યાં ઘર ।

આપણ જાગ્યા પછી હાંસી કરસું જોર, ઘરને વિસારી માયાએ કીધાં ચોર ॥ ૫૦ ॥

હે ધણી ! તમે તો એ જ વખતે અમારી ખબર લીધી. આપ તારતમ જ્ઞાન લઈને આવ્યા અને અખંડ ઘર પરમધામનો પરિચય પણ કરાવ્યો. આપણે બધાં જાગ્રત થયા બાદ પરસ્પર ખૂબ હાંસી કરીશું, કેમ કે પરમધામરૂપી ઘરને ભુલાવીને માયાએ બ્રહ્માત્માઓને ચોર બનાવ્યાં છે.

હવે ને કરસું જાગ્યા પછી વાત, કાંઈ અમલ ચઢ્યું છે સાથને નિઘાત ।

તારતમ કહેતાં હજી ન વળે સાર, નહીં તો અનેક વિધે કહ્યું પ્રાણને આધાર ॥ ૫૧ ॥

હવે તો જાગ્રત થતાં પરમધામમાં જઈને ધામધણી સાથે વાતો કરીશું. સમસ્ત સુંદરસાથ પર માયાનો નશો ચડ્યો છે. તારતમ જ્ઞાન કહેવા કે સમજાવ્યા છતાં હજી પણ એનો સાર લેતાં નથી. પ્રાણાધાર સદ્ગુરુએ તો અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું છે.

ઈન્દ્રાવતી લિએ ભામણાં ગુણ જેટલાં, તમે આહીં સુખ દીધાં અમને એટલાં ।

ઘરના સુખની આંહીં કેહી કહું વાત, હવે સુખ ઘરનાની ઘેરે કરસું વિખ્યાત ॥ ૫૨ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હું તો તમારા જેટલા ગુણ છે એટલી વાર તમારા પર ન્યોછાવર થવા તત્પર છું. અહીં આવીને તમે અમને પણ એટલાં જ સુખ આપ્યાં છે. અખંડ પરમધામનાં સુખોની વાત તો અહીં શું કરું ? એ સુખોની વાત તો ઘર (પરમધામમાં) પહોંચીને જ કરીશું.

ચરણે લાગ કહે ઈન્દ્રાવતી, ગુણ ના દેખે કિન એક રતી ।

ધણી જગાડી દેખાડસે ગુણ, હાંસી થાસે ત્યારે અતિ ઘણ ॥ ૫૩ ॥

ધણીજીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરીને ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે કોઈએ હજી સુધી એક તલમાત્ર ગુણ પણ જોયા નથી. અર્થાત્ એના પર વિચાર કર્યો નથી. હવે તો ધામધણી જાગ્રત કરીને અમને તેમના ગુણ દેખાડશે ત્યારે સુંદરસાથની ધણી (ખૂબ) હાંસી થશે.

સાંભળો સાથ મારા સિરદાર, વચન કહું તે ગ્રહો નિરધાર ।

એટલા ગુણ આપણસું કરી, બેઠા આપણમાં માયા દેહ ધરી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે મારા શિરોમણિ સુંદરસાથજી ! મારાં વચન સાંભળો અને તેને સારી રીતે ગ્રહણ કરો. સદ્ગુરુ ધણીએ એટલા તો અધિક ઉપકાર કર્યા છે કે લૌકિક દેહ ધારણ કરી તેઓ સુંદરસાથની વચ્ચે આવીને બેસી ગયા.

ભરમ ભાજો વચન જોઈ કરી, નિદ્રા ઘેન મૂકો પરહરી ।

શ્રી ધામતણાં ધણી કહેવાય, તે આવી બેઠા આપણ માંય ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુનાં વચનો પર વિચાર કરીને ભ્રમને દૂર કરો. નિદ્રા અને અજ્ઞાનના નશાનો ત્યાગ કરો. સદ્ગુરુ ધામના ધણી કહેવાય છે. તેઓ આપણી વચ્ચે આવીને બિરાજમાન થયા છે.

હવે સેવા કીજે અનેક વિધ કરી, અને આપણ કાજે આવ્યા ફરી ।

વળી અવસર આવ્યો છે હાથ, ચેતન કરી દીધો પ્રાણનાથ ॥ ૩ ॥

હવે એમની સેવા શુશ્રૂષા અનેક પ્રકારે કરીએ કારણ કે તેઓ આપણે સહુ સુંદરસાથને માટે ફરીથી આવ્યા છે. ફરીથી આપણા હાથમાં સેવાનો સુંદર અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. પ્રાણનાથ સદ્ગુરુએ અમને બધાંને સચેત કરી દીધાં છે.

એ ઉપર હવે સું કહું, શ્રી વાલાજીનાં ચરણ જ ગ્રહું ।

કર જોડી કરું વિનતી, અને અળગી ન થાઉં ચરણ થકી ॥ ૪ ॥

હવે આ વિષય પર કેટલું વધારે કહું ? પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણ પકડું છું તથા હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરું છું કે હું આપનાં ચરણકમળથી ક્યારેય અલગ ન થાઉં.

પ્રકરણ ૧૩ ચોપાઈ ૩૩૧

જાટી ભાષામાં પ્રબોધ

મૂંજા અંધ અભાગી જીવ જોર રે, તૂં કીં સુતો હિત ।

પર પર ધણિએ જગાઈયા, તોકે ઘર ન સૂઝે કિત ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે અંધ અભાગી જીવ ! તું અહીં આ માયાવી સંસારમાં કેમ સૂઈ ગયો ? વિવિધ પ્રકારે ઉપદેશ આપીને ધામધણીએ તને નિદ્રામાંથી જગાડ્યો તેમ છતાં તને પરમધામ ક્યાં છે તે સૂઝ્યું નહિ ?

અગેની તૂં કુરો કેયો, જડે પિરી હલ્યા સાંણે ।

સે અજાં ન ઉથિએ અકરમી, ભૂંડા સુતે હિત કેહી સાંગાયસે ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુની ઉપસ્થિતિમાં તેં શું કર્યું ? તેઓ તો પરમધામ ચાલ્યા ગયા (પરંતુ તું તેમની સાથે ગયો નહિ). એટલું જ નહિ, હે જીવ ! તું ભાગ્યહીન છે અને હજી પણ જાગ્રત થતો નથી. હે દુષ્ટ ! ક્યા પરિચયને કારણે તું મોહનિદ્રામાં સૂઈ રહ્યો છે ?

પર પોતેજી ન્હાર તૂં નિખર, વલહો ન ડેસે અજાં છેહ ।

અવગુણ ન ડિસે પાંહિજા, પિરી મેહેર કરી વરી એહ ॥ ૩ ॥

હે જડ જીવ ! તું તારી સામે તો જો. પ્રિયતમે હજી પણ તને અલગ કર્યો નથી. તને પોતાના અવગુણ દેખાતા નથી. ધામધણીએ તો તારા પર ફરીથી કેટલી દયા કરી છે ?

બભિરકાં પિરી તો કારણ, આયા માયા મંઝ ।

કો ન સુજાણે સિપરી, ન તાં થીંદિએ ડૂરણ ડંઝ ॥ ૪ ॥

ધણીજી તારા માટે આ સંસારમાં બીજી વાર આવ્યા. આ બધું જોવા છતાં તું ધામધણીને કેમ ઓળખી શકતો નથી ? નહીં તો તને અત્યંત દુઃખનો અનુભવ થતો.

પાંણ પાંહિજો પસ તૂં, અંખ ઉઘાડે ન્હાર ।

ખીર પાણીજી પરખ પધરી, હિન તારતમ મહેં વિચાર ॥ ૫ ॥

હે જીવ ! તું પોતાને ઓળખ. અંતરની આંખો ખોલીને જો. દૂધ અને પાણી અર્થાત્ બ્રહ્મ અને માયાને પરખવા માટે તું તારતમ જ્ઞાનના રહસ્ય પર વિચાર કર.

અગેની અંખિયૂં ફૂટિયૂં, ભૂંડા હાંણે તૂં કીંક સાંગાય ।

હી જોગવાઈ હથ ન રેહેંદી, પોએ પર ન થિંદિએ કાંય ॥ ૬ ॥

આની પહેલાં સદ્ગુરુ ધણી પધાર્યા ત્યારે પણ મારી આંખો (વિવેક અને વિચાર) ફૂટી ગઈ હતી. અર્થાત્ તે એમને જોવા છતાં પણ અજોતા કરી દીધા. હે પાપી જીવ ! માનવ શરીરરૂપી આ સાધન હમેશાં તારા હાથમાં નહિ રહે અને આ શરીર છૂટ્યા પછી કંઈ પણ થઈ શકે એમ નથી.

અગેની અકરમી થેયો, ભૂંડા હાંણે તૂં પાંણ સંભાર ।

પિરી પલે પલે તોકે થકા, ભૂંડા અજાં ન બરે તોકે સાર ॥ ૭ ॥

પહેલાં તું અકર્મી બની ગયો હતો. હે દુષ્ટ જીવ ! હવે તો તું તારી જાતને સંભાળ ? ધામધણી તો તને સમજાવતાં થાકી ગયા. હે પતીત ! હવે પણ તને કંઈ ભાન આવતું નથી ?

બભિરકાં પિરી તો કારણ, હાંણે આયા માયા મંઝ ।

ધાંઉ પાંઈદે પિરી બભિરકાં, તોકે થીઅણ આઈ સંઝ ॥ ૮ ॥

તારે માટે હવે ધણીજી બીજીવાર માયાની મધ્યમાં પધાર્યા. ધણીજી બીજીવાર પોકાર કરી રહ્યા છે. તારા આયુષ્યનો સંધ્યા સમય આવી પહોંચ્યો. હવે તો કિનારા પર બેઠેલો છે. તો થોડો તો વિચાર કર ?

અંગ મરોડે ન ઉથિએ, પાસેં ફજર પસી હીંએ મંઝ ।

પોએ કારી રાતમેં કીં ન સુઝે, સે તાં ડુખેં સંદાંની ડંઝ ॥ ૯ ॥

હવે જો તું આજસ ખંખેરીને બેઠો નહિ થાય તો આત્મજાગૃતિનો સમય તારા હાથથી નીકળી જશે. ત્યાર પછી તો સંસારરૂપી કાળી રાત્રિમાં કંઈ નહીં દેખાય. કારણકે આ સંસાર (મોહજળ) તો દુઃખનું જ રૂપ છે.

તારતમ તૂં તાં ન્હાર વિચારે, જા પિરી આંદો તો કારણ ।
 હેતરા ભઠ બરંદે મથેં, તોકે અજાં સા ન બંજે ધારણ ॥ ૧૦ ॥
 મૂંજા અંધ અભાગી જીવ જોર રે, ભૂંડા હિત સુતે કેહી સાંગાયસે ॥

હે જીવ ! તું તારતમ જ્ઞાનનાં વચનો પર સારી રીતે વિચાર કરી લે. ધામધણી જ તારા માટે આ જ્ઞાન લાવ્યા છે. તારા મસ્તક પર વિરહ વેદનાની આગ સળગી રહી છે. તેમ છતાં હજી સુધી નિદ્રારૂપી અજ્ઞાનનો નશો ઊતર્યો નથી ? હે મારા અંધ ભાગ્યહીન જીવ ! તું અત્યધિક નશામાં કેમ ડૂબેલો છે ?

પ્રકરણ ૧૪ ચોપાઈ ૩૪૧

મૂંહજા જીવ અભાગી રે, હાંણે તૂં જિન ચુકે હિન વેર ।
 તોકેની હિન અંધારેં મંઝાં, ઈ બેયો કઢંદો કેર ॥ ૧ ॥

હે મારા અભાગી જીવ ! આ વેળાને તું ભૂલી ન જા. આ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમાંથી તને કોણ કાઢશે ? એના પર તો થોડો વિચાર કર ?

ગુણ તૂં હિકડો ન્હાર સંભારે, સંદો સિપરિયન ।
 જાગ તૂં મૂંજા જીવ અભાગી, કો સુતે સારંથી મન ॥ ૨ ॥

પ્રિયતમ ધણીના એકાદ ગુણને તો તું યાદ કરી જો. હે મારા અભાગી જીવ ! પોતાને ઓળખીને હવે તો જાગૃત થા ! મનના વૈભવથી વશીભૂત થઈને તેને ભરોસે તું શું કરવા સૂઈ રહ્યો છે ?

પેરો વેણ તો કેહા કઢ્યા, સે કુરો મથિયણ મન મંઝા ।
 બુધ મન તોહિજા બેહી રેહંદા, હાંણે કોધ કઢંદે સાહા ॥ ૩ ॥

પહેલાં ધણીજીની હાજરીમાં તેં કેવાં વચન કહ્યાં હતાં ! શું તે વચનો તેં ઉપલક મનથી કહ્યાં હતાં ? અથવા શું તે અંતરાત્મામાંથી નીકળ્યાં હતાં ? તારાં મન અને બુદ્ધિ અહીં રહેશે. હવે કોધ કરીને જીવને શરીરથી બહાર કાઢ.

જીવ નિરજો કો થિએ, તોકે અજાં ન લગે ઘાએ ।
 સિપરી સંભારે કરે, ભૂંડા કો ન ઉડાઈએ અરવાએ ॥ ૪ ॥

હે જીવ ! તું આટલો નિર્લજ્જ કેમ થઈ ગયો છે ? શું તારા પર ધણીજીનાં વચનોના ઘા હજી પણ લાગ્યા નથી ? હે પાપી જીવ ! આપણા પ્રિયતમ ધણીને સ્મરણ કરીને તારા આત્માને કેમ ઉપર ઉઠાવતો નથી ?

જે તૂં ચુકે જીવ હિન ભેરાં, ત તાં સુણજ મૂંજી ગાલ ।
 જીવ કઢંદુસ જોરે તોકે, કરે ભુછા હવાલ ॥ ૫ ॥

હે જીવ ! જો તું આ વખતે ચૂકી ગયો, તો મારી વાત સાંભળી લે, કે હું પણ તારી બૂરી વલે કરીશ. એટલું જ નહિ તને દુઃખ આપી આપીને આ શરીરથી બહાર કાઢીશ.

અગેની તો ભુછી કેઈ, જીવ હાંણે તૂં પાંણ સંભાલ ।

સજણ તોકે સાંણે કોઈનથા, ખિલ્લી કરીનથા ગાલ ॥ ૬ ॥

આની પહેલાં પણ તેં ખરાબ કામ કર્યાં છે. હે જીવ ! હવે તું સ્વયં તારી જાતને સંભાળ. ધામધણી તને આપણા ઘેર-પરમધામ બોલાવી રહ્યા છે અને તારી સાથે હસીને (પ્રસન્ન થઈને) વાત કરવા ઈચ્છે છે.

હો સસુઈ સા પણ ઈ ચોએ, આંઉં ડિયાં કોડ મથાં ।

પુંનૂં સંઢી બધાઈ કો આંણે, તે કે ડિયાં લ્હાએ હથાં ॥ ૭ ॥

એ સસુઈ (એક પ્રેમિકા) પણ એમ કહેતી હતી કે મારા પ્રેમી મુન્નુનો જે કોઈ સંદેશો આપશે તેને હું મારા હાથે મારાં કરોડો મસ્તક ઉતારીને આપીશ.

એ વેણ ન ન્હારિએ, ફિટ ફિટ રે ભૂંડા જીવ ।

તો જો ઓઠો પણ બેયો કો ન્હારે, હિન ગાલેં બેયો ઘણું લહી ॥ ૮ ॥

હે પાપી જીવ ! તું આ માયાવી પ્રેમીઓનાં વચનો સાંભળીને પણ કંઈ વિચાર કરતો નથી. તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તારા પ્રેમનું દષ્ટાંત બીજું કોણ જોશે ? આ માયાવી દષ્ટાંત તો ઘણી નિકૃષ્ટ કક્ષાનું ગણાય.

તોહે તોકે સાંગાએ ન બરે, તૂં થેયો કો ઈ ।

ન્હાર સંભારે પાંણ પાંડિજો, જે ગાલ્યૂં કરીનથા પિરી ॥ ૯ ॥

આટલું બધું સમજાવવા છતાં પણ તને ધણીજની ઓળખ ન થઈ. તું આવો કઠોર કેમ થઈ ગયો છે ? પરમધામમાં ધણીજ સાથે તેં શી વાત કરી હતી એના તરફ નજર કરી તેને જરા યાદ કર.

સે વેણ તૂં કો વિસારિએ ભૂંડા, જે પિરી ચેયાં તોકે પાંણ ।

જે વેણ વિચારિએ હિકડો, ત હંદ ન છડિએ નિરવાણ ॥ ૧૦ ॥

હે પાપી જીવ ! તું એ વાણી અને વચનોને કેમ કરીને ભૂલી ગયો ? આ વચનો તો તને પ્રિયતમ ધણીએ કહ્યાં હતાં. શું તે ભૂલી શકાય એમ છે ? વાણીના એક વચન પર પણ તેં વિચાર કર્યો હોત તો નક્કી તું સદ્ગુરુનું ઠેકાણું ભૂલી ગયો ન હોત.

અભાગી તોકે તે યુઆં અકરમી, જે ન પસાં તોમેં હાલ ।

સત દાંણ તોકે યુઆં સુહાગી, જે કરિએ કીં કીં ભાલ ॥ ૧૧ ॥

હે જીવ ! તને કર્મહીન અને ભાગ્યહીન એટલા માટે કહેવામાં આવ્યો છે કે તને જાગવાની અવસ્થા હજી પ્રાપ્ત થઈ નથી. તેથી તને ધણીજનો પરિચય પ્રાપ્ત થતો નથી. જો તું કોઈ ઉપકારપૂર્ણ કાર્ય કરીશ તો હું તને એક સો વાર સોહાગણ કહીને સંબોધીશ.

બી વલામણી

મૂંજા જીવ સુહાગી રે, હાંણે જિન છડિએ પિરી પેર ।
બભેરકાં તો કારણ, પિરી આયા હિન વેર ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે મારા સોહાગણ જીવ ! હવે તું પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણકમળોને છોડીશ નહિ. કારણ કે પ્રિયતમ બીજી વાર તારે કારણે સંસારમાં આવ્યા છે.

પિરિએ સંદાં ગુણ સંભારે, ઝલ્લ તૂં પિરિએ પેર ।
સાંણે તોકે સુખે પુજાઈદા, બેયો કોઠે ઈંચ કેર ॥ ૨ ॥

ધણીજીના ગુણોનું સ્મરણ કરીને તેમનાં ચરણકમળોને ગ્રહણ કર, જેથી તેઓ સુખપૂર્વક તને મૂળ ઘર પરમધામ પહોંચાડી દે. બીજો કોઈ તને આવી રીતે બોલાવશે નહિ.

ખિલ્લી ફૂડી કર ગાલડી, સુજાણ પોતેજા પિરી ।
તોજે કાજે આપ બિધાઈ, બિંની ભેરાં ન્હાર કીં ॥ ૩ ॥

આપણા પ્રિયતમ ધણીનો પરિચય થઈ ગયા પછી તું તેમની સાથે હસતાંરમતાં વાત કર. ધણીજીએ પોતાની જાતને તારા માટે જ આ મોહજળમાં (માયાવી સંસારમાં) ફરીથી નાખી છે. એના પર થોડો વિચાર કરી લે.

સજણ એ કીં છડજે, તૂં તાં ન્હાર કેડા આઈન ।
પિરિએ તોસે પાંણ ન રખ્યો, સે ન સંભારજે કીં ॥ ૪ ॥

આવા ઉત્તમ ધણીને આપણે કેવી રીતે છોડી શકીએ ? જરા જુઓ (વિચારો) કે ધણીજી કેવી રીતે માયામાં આવ્યા છે ? તમારે માટે ધણીજીએ પોતાનું કંઈ કહેતાં કંઈ રાખ્યું નથી. તું આ વાતનું સ્મરણ કેમ રાખતો નથી ?

કોડ કરે તૂં કેડ બાંધીને, થી પિરિએ જે પાસ ।
સિપરી તૂં સુજાણ પાંહિંજા, છડ બેયો મંડે સાથ ॥ ૫ ॥

આનંદપૂર્વક કેડ બાંધીને (કમર કસીને) પ્રિયતમ ધણી પાસે જા. ધામધણીનો તું પરિચય પ્રાપ્ત કરી લે અને અન્ય જૂઠી વાતોને છોડી દે.

પાંણજે સાથ કે પરમેં ચોએજ, જે તો ઉકલે વેણ ।
સાથ તાં કીં ન સાંગાએ સુહાગી, તોહે પાંહિંજા સેણ ॥ ૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી પોતાના આત્માને કહે છે કે આપણા સુંદરસાથની બાબતમાં જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે તું સમજી શકે તો સમજ. સાથને તો એટલો ઊંડો પરિચય નથી તેમ છતાં તેઓ સોહાગણ છે અને પરમધામનાં સ્વજન છે.

પ્રકરણ ૧૬ ચોપાઈ ૩૫૮

મૂંજા સાથ સુહાગી રે, હાંણે આંઈ કો ન સુજાણો સિપરી ।
પેરોની પાંણ ન સુજાતાં, આઈડા સે વરી રે ॥ ૧ ॥

પરમધામનાં સુખ લેનાર હે મારા સુંદરસાથજી ! હવે તમે ધામધણીને કેમ ઓળખતા નથી ? પહેલીવાર પણ તમે એમને ઓળખ્યા નહિ. એટલે હવે તેઓ બીજીવાર આવ્યા છે.

સેઈ સજણ સેઈ ગાલડ્યૂં સેઈ કાર્યૂં કરીન ।
પાંણજે કાજે પિરી પાંહિંજા, પાંણી અંખિએ ભરીન ॥ ૨ ॥

એ ધામધણી તમને એ જ વાતો દ્વારા એ પરમધામમાં જાગ્રત થવાને માટે પોકાર કરીને બોલાવી રહ્યા છે. આપણા સુંદરસાથ માટે ધામધણી પોતાની આંખોમાં આંસુ ભરીને કહે છે.

સેઈ સિખામણ ડિયન સિપરી, તાંણીન ઘર મણે ।
પાંણ પાંહિંયૂં કીં ઓસરૂં, વલહો આવ્યો વરી કરે ॥ ૩ ॥

સદ્ગુરુ ધણી પહેલાંની જેમ ઉપદેશ આપીને મૂળઘર પરમધામ તરફ લઈ જવા માટે બોલાવે છે. તેથી આપણે સુંદરસાથ હવે ધણીનો પરિચય કરવામાંથી કેમ કરીને પાછી પાની કરીએ ? કારણકે ધામધણી તો ફરીથી આપણી વચ્ચે આવ્યા છે.

ફૂકડિયૂં કરીન પેહેલીનીયૂં, હાંણે કો ન સુજાણો સાથ ।
ન તાં ખરે બપોરે સેજ સોઝરે, હાંણે થીંદી રાત ॥ ૪ ॥

પહેલાંની જેમ સદ્ગુરુ ધણી પોકાર કરીને કહે છે કે સુંદરસાથજી ! તમે હજી પણ ધણીની ઓળખ કેમ કરતાં નથી ? નહીં તો અખંડ તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ (સદ્ગુરુની હાજરીમાં) જે મધ્યાહ્ન સૂર્યની જેમ પ્રકાશમાન છે તે (સૂર્ય) જ્યારે અસ્ત થઈ જશે તો અજ્ઞાનરૂપી અંધારી રાત ફેલાઈ જશે.

પોએ હથ હણંદા પટસે, હેડે ડીંદા ઘા ।
સજણ સૂરે મેં બેહી ન રેહેંદા, હલ્લી વેદાંની હથ મંઝા ॥ ૫ ॥

તમારું હૃદય ઘાયલ થઈ જશે અને તમે ભૂમિ પર હાથ પટકીને રહી જશો. ધામધણી આ દુઃખરૂપી સંસારમાં બેસી નહીં રહે. તેથી સાવધાન થઈ જાવ. જો તેઓ ચાલ્યા જશે તો હાથમાં આવેલો આ સોનેરી અવસર તમે ખોઈ બેસશો.

ધાએડિયૂં કરીન પિરી, પરી પરી ચએ વેણ ।
પાંણજે કાજે પિરી બભેરાં, પાણ ત્રેમાઈન નેણ ॥ ૬ ॥

ધામધણી વિવિધ પ્રકારનાં વચનોથી પોકારી પોકારીને કહે છે. આપણે માટે બીજીવાર આંસુ વહાવીને સમજાવી રહ્યા છે.

માયા તાં ડિઠિયાં મંઝ પેહીને, સોઝરે સિપરિયન ।
ભતી ભતીજી રાંદ ડેખારણ, પિરી આંદો તારતમ ॥ ૭ ॥

આ સંસારની વચ્ચે રહીને, પ્રિયતમ ધણી તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા માયાનો ખેલ બતાવી રહ્યા છે. ભાત ભાતના સાંસારિક ખેલ બતાવવા માટે જ ધામધણી સદ્ગુરુ તારતમ જ્ઞાન લઈને આવ્યા છે.

જા માયા આં મોંહે મંગઈ, સા ડિઠિયાં બી વાર ।
સાથ હાંણે પિરી સાથ હલ્લજે, જી પિરી પેરાઈન કરાર ॥ ૮ ॥

આ માયાવી ખેલ અમે અમારે મોઢે માગીને લીધો છે. એને અમે બે વાર જોઈ લીધો. તેથી હે સુંદરસાથજી ! હવે આપણે ધણીજી સાથે ધામમાં જઈએ જેથી આપણા પ્રિયતમ પ્રસન્ન થાય અને આપણને કરાર (હાશ) થાય.

બ ભેરેં પિરી પાંણજે કાજેં, સાયરમેં બિધાગિં આપ ।

આપણ કાજેં પાંણ બિધાગિં, હાંણે કો ન સુજાણો સાથ ॥ ૯ ॥

આપણે માટે ધણીજી બીજીવાર આ માયાવી સંસારમાં આવ્યા. હે સુંદરસાથજી ! હવે તમે આ સ્વરૂપને કેમ ઓળખતા નથી ? તેમણે તો આપણે માટે જ આ માયામાં પ્રવેશ કર્યો છે.

આકાર તાં આંઈ ભલે પસો થા, પણ પસો મંઝિઓ તેજ ।

પિરી પાંહિજા પાંણ પાંણસે, ઘણું કરીંનથા હેજ ॥ ૧૦ ॥

આ માયાવી શરીરના આકારને તો તમે જોઈ રહ્યા છો. પરંતુ અંદરના પ્રકાશને તો જુઓ. આપણા ધણી સુંદરસાથ પ્રત્યે અત્યંત પ્રેમ રાખે છે.

હાંણે કેહી પર કરિયાં આંસે, કો ન સુજાણોં સેણ ।

સજણ સેઈ પુકાર કરીન, આંકે નિદ્ર અયે કીં નેણ ॥ ૧૧ ॥

હવે હું તમને કઈ રીતે કહું ? આપણા સખા ધણીજીનો પરિચય પ્રાપ્ત કેમ નથી કરતાં ? ધામધણી પહેલાંની જેમ જ પોકારી રહ્યા છે, તેમ છતાં તમારી આંખો અજ્ઞાનની નિદ્રાથી કેમ ઘેરાયેલી છે ?

નેણેંની મંઝાં નિદ્ર ન બંજે, જે હેડી મથાં થેઈ ।

સેણેંસે આંઈ સાથ ન હલ્યાં, પોર્યાં કુરો કંદા રહી ॥ ૧૨ ॥

તમારી આંખોમાંથી ઊંઘ ઊડતી નથી. તમારે માથે આવડી મોટી ચોટ (સદ્ગુરુનું ધામગમન) પણ લાગી. આપણા પ્રિયતમ ધણીની આજ્ઞાનુસાર જો આપણે તેમની સાથે નહિ જઈએ તો પછી આ સંસારમાં રહીને શું કરીશું ?

હિન ડુખે મંઝા કો ન નિકર્યો, કેહો ડિસોથા ભાલ ।

જડે હલી બેદાં હથ મંઝાં, તડે કેહા થીંદા હવાલ ॥ ૧૩ ॥

આ દુઃખરૂપી સંસારમાંથી કોઈ પણ આજ સુધી નીકળી શક્યું નથી. અર્થાત્ મોહજળની ગહેરાઈની ભાળ કોઈને મળી નથી. આ સંસારમાં શું સાર જુઓ છો ? જો સદ્ગુરુ હાથથી નીકળી જશે તો તમારી શી દશા થશે ?

પાંણકે હિન પિરી ધારા, બેયો ચોયે ઈં કેર ।

સાથ સંભારે ન્હાર્યો દિલમેં, જિન ચુકો હિન વેર ॥ ૧૪ ॥

આપણને આ ધણી સિવાય બીજું કોણ આ પ્રકારનાં વચન કહેશે ? હે સુંદરસાથજી ! એ વચનોને યાદ કરીને વિચારો અને આવો સુઅવસર હાથથી જવા ન દો.

હિકડી આર ચુકે માંહડૂ, તેકે બી આર અયે બુધ ।

હેતરા ભઠ બરંદે મંથે, આંકે અજાં ન બરે સુધ ॥ ૧૫ ॥

જો મનુષ્ય એકવાર ભૂલી જાય છે તો પરિચય થયા પછી બીજી વાર તેને સમજી જાય છે, પરંતુ તારા માથા પર તો વિરહનો અગ્નિ પ્રગટ્યો તેમ છતાં હજી સુધી તને એની ખબર સુધ્ધાં ન પડી ?

હિક બેર મથીજા વિસર્યાં, હિત ન્હાએ બેઠે જો લાગ ।

અંખ ઉઘાડે ઢંકજે, કોડમી પાતીમેં થિએ અભાગ ॥ ૧૬ ॥

એકવાર ભૂલ તો થાય છે, પરંતુ હવે તો સંસારમાં બેસી રહેવાનો સમય નથી. આંખનો પલકારો

કરવામાં જેટલો સમય લાગે છે તેના કરોડમાં ભાગને માટે પણ ધામધણીને ભૂલી જનારો અભાગી જ છે.

આંઊં બીજી આંકે કીં યુઆં, સા ન વરે મૂંજી જિભ ।

પણ આંઈ હિન માયા મંઝાં, કેહી કઢંદા નિધ ॥ ૧૭ ॥

હું નારાજ થઈને તમને શા માટે કહું ? જો હું કંઈ કહેવા માગું તો પણ મારી જિભ ઊપડતી નથી. પરંતુ આ માયામાં રહીને તમને બધાંને કંઈ સમૃદ્ધિ (સંપત્તિ) મળશે ?

વેણ બિગો આંકે યુઆં, સા બઢિયા મૂંહજી જિભ ।

પણ અંઈ હિનમેં પઈ રહ્યા, હિન મંઝાં કાં ન થિંદિયાં સિધ ॥ ૧૮ ॥

જો હું તમને વાણીથી કટુ શબ્દો કહું તો મારી આ જિભને કાપી નાખું. પરંતુ જો તમે આ દુનિયામાં પડ્યાં રહેશો તો કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ થવાનું નથી.

હિન સોઝરે જે ન સુજાતાં, બભેરકાં હીં ઈ ।

પોએ સાંણેની સિપરિયન અગ્યાં, મોંહ બણંદિયું કીં ॥ ૧૯ ॥

ધણીજીના બીજીવારના આગમન પછી પણ જો તારતમના પ્રકાશને ન પિછાણો તો પરમધામ પહોંચ્યા પછી ધણીજી સમક્ષ શું મોહું લઈને ઊભાં રહેશો ?

પેરોની પાંણ નજર ન્હારીદે, વ્યો અવસર હથાં ।

જડે હથે મંઝા હલી બેયાં, તડે કેહેડી થેઈની પાંણ મથાં ॥ ૨૦ ॥

(અમારી નજર સમક્ષ જ) આ અવસર હાથથી નીકળી ગયો. (સદ્ગુરુ ધણી ધામમાં ચાલ્યા ગયા). એ વખતે આપણા મસ્તક પર દુઃખના પહાડ તૂટી પડ્યા હતા અને આપણે એ કષ્ટ કેવું સહન કરવું પડ્યું હતું ?

હીંય હંદ એહેડો આએ, હિક વેરમેં થિએ વેણાં ।

સાથ તાં આઈન સભે સમજૂ, ન્હાએ કેહેમેં મણાં ॥ ૨૧ ॥

આ સ્થાન (સંસાર સાગર) માયા, મોહનો એવો પ્રપંચ છે કે ક્યારેક ક્યારેક એક ક્ષણમાં જ સર્વનાશ થઈ જાય છે. હે સુંદરસાથજી ! તમે બધાં તો સમજદાર છો. તમારામાં કોઈ પણ પ્રકારની કમી નથી. (તો વિલંબ શા માટે કરો છો.)

સાથ અંઈ કીં કીં ન્હાચ્યો સંભારે, ગુણ મ છડો મોકરે મોએ ।

ઈંદ્રાવતી ચોએ પેરે લગી, ફિરી ફિરીને કેતરો ચોએ ॥ ૨૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તમે બધાં ધણીજીના થોડાક ગુણોને યાદ કરીને જુઓ. એ ગુણોને છોડવા નહિ. માયાથી મોહિત થશો નહિ. ઈન્દ્રાવતી ચરણોમાં નમન કરીને કહે છે કે હું વારંવાર તમને આ પ્રાર્થના કરું છું. હવે વધુ કેટલું કહું ?

પ્રકરણ ૧૭ ચોપાઈ ૩૮૦

વિનતી-રાગ ધન્યાસરી

હું તાં પીઉજીને લાગું છું પાય, મારા વાલા, જેમ આ ફેરો સફળ મારો થાય ।

જેમ પીઉજી ઓળખાય, મારા વાલાજી, સુણોને અમારી વાલાજી વિનતી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે મારા પ્રિયતમ ધણી ! હું તમારાં ચરણકમળોમાં પ્રણામ કરું છું જેથી મારો

મનુષ્ય જન્મ સાર્થક થઈ જાય. મને ધામધણીની પિછાણ કોઈ પણ રીતે પ્રાપ્ત થાય એવી મારી વિનતી તમે સાંભળો.

અમે પહેલાં નવ ઓળખ્યા શ્રીરાજ, અમને ભરમ ગેહને આણ્યા બાજ ।

ભવસાગરના જલ છે અપાર, તે તાં તમે સેહજે ઉતાર્યા પાર ॥ ૨ ॥

હે શ્રીરાજ ! અમે આ પહેલાં તમને ન ઓળખ્યા (તમારા સ્વરૂપની પિછાણ ન કરી), કારણ કે અમને ભ્રમ (અજ્ઞાન)ની નિદ્રાએ પૂર્ણપણે ઘેરી લીધાં હતાં. સંસારનું આ મોહજળ અગાધ (અસીમ) છે. તમે તો અમને સહેજે (સરળતાથી) એ પાર ઉતારી દીધાં.

તમે ભલી પહેલી કીધી મારી વાહાર, ધણી લિએ તેમ લીધી સાર ।

ચૌદ ભવનની ગમ આંહીં, તે તાં લખી સર્વે સાસ્ત્રો માંહીં ॥ ૩ ॥

હે ધણીજી ! તમે પહેલાંની જેમ જ અમારી સરસ સંભાળ લીધી. સ્વામીરૂપે જે રીતે અમારી સાર-સંભાળ લેવાય તે રીતે તમે લીધી. ચૌદેય લોકોનું જ્ઞાન સહુને અહીંથી પ્રાપ્ત થાય છે અને આ સર્વશાસ્ત્રોમાં લખેલું છે.

તે તમે કીધી છે પ્રકાસ, તેહની તારતમ પાએ પુરાવી સાખ ।

તમે અમને જુગતે માયા રામત દેખાડી, તમે અમને ઘેર પહોંચાડ્યા દુસ્તર ઉતારી ॥ ૪ ॥

એ સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર તમે તારતમજ્ઞાન દ્વારા પ્રગટ કર્યો છે અને તારતમ પ્રાપ્ત કરીને તમે એ બધાં શાસ્ત્રોની સાક્ષી આપી. અમને માયાનો ખેલ સારી રીતે બતાવ્યો અને આ દુસ્તર ભવસાગરથી પાર ઉતારીને પરમધામમાં પહોંચાડી દીધાં.

અમે મનોરથ કીધાં હતાં જેહ, તમે પૂરણ કીધાં સર્વે તેહ ।

તમે અમને મનોરથ કરતાં વાર્યા, તોહે કારજ અમારા લઈ સાર્યા ॥ ૫ ॥

માયાનો ખેલ જોવાની જે ઈચ્છા આપણે કરી હતી તે બધી ઈચ્છાઓને તમે પૂરી કરી. તમે પરમધામમાં અમને એવી ઈચ્છા કરતાં રોક્યાં હતાં, તેમ છતાં તમે અમારું કાર્ય પૂર્ણ કર્યું.

અમને લાગી હતી જેહની રઢ, તે તમે પૂરણ કીધી આંહીં આવી દ્રઢ ।

તમે અમને રામત દેખાડવાને કાજ, અમ પહેલાં ને પધાર્યા શ્રીરાજ ॥ ૬ ॥

અમને માયાનો ખેલ જોવાની રઢ લાગી હતી, જેને તમે અહીં આવી દૃઢતાપૂર્વક પૂરી કરી. માયાનો ખેલ બતાડવા માટે શ્રીરાજજી આપણી પણ પહેલાં આ સંસારમાં આવ્યા.

એવા મારા લાડ પૂરણ કોણ કરે, બીજી દાણ દેહ માયામાં કોણ ધરે ।

તમે મોસું ગુણ કીધાં છે અનેક, તે તાં લખ્યા મારા રુદયામાં લેખ ॥ ૭ ॥

આમ મારાં લાડ-પ્યાર કોણ પૂર્ણ કરે તેમજ એને માટે બીજીવાર આ સંસારમાં કોણ દેહ ધારણ કરે ? તમે તો મારા પર અનેક ઉપકાર કર્યા છે. એ બધું મારા હૃદયમાં અંકિત છે.

તમ ઉપર તિલ તિલ કરી નાખું મારી દેહ, તમે કીધાં મોસું અધિક સનેહ ।

હું તો ભામણિયાં લઈ લઈ જાઉં, તમસું સરખરું કેણી પેરે થાઉં ॥ ૮ ॥

તમારે માટે તો હું મારા શરીરના ટુકડેટુકડા કરીને અર્પણ કરી દઉં તોય તે ઓછું છે. તમે મને

અત્યંત સ્નેહ કર્યો છે. હું તો તમારે માટે મારું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરવા તૈયાર છું તેમ છતાં હું તમારા સમાન (સરખી) કેવી રીતે થઈ શકું છું ?

તમે છો અમારડા ધણી, તો આસડી પૂરો છો અમતણી ।

ઈંદ્રાવતી ચરણે લાગે, કૃપા કરો તો જાગી જાગે ॥ ૮ ॥

આપ અમારા આત્માના ધણી છો. તેથી અમારી આશાઓને પૂરી કરો છો. ઈન્દ્રાવતી પ્રણામ કરીને કહે છે કે તમારી કૃપા પ્રાપ્ત થતાં આ સંસારમાંથી પરમધામમાં હું જાગ્રત થઈ જઈશ.

પ્રકરણ ૧૮ ચોપાઈ ૩૮૯

અખંડ દંડવત કરું પ્રણામ, હૈડે ભીડીને ભાજું હામ ।

પ્રેમે દઉં પ્રદક્ષિણા, ફરી ફરી વળી અતિ ઘણા ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે ધણી ! હું તમારા ચરણોમાં અખંડ દંડવત પ્રણામ કરું છું અને તમને હૈયા સાથે ભીડીને મારી ઈચ્છા પૂરી કરવા ઈચ્છુ છું. હું ઈચ્છુ છું કે પ્રેમમગ્ન થઈને તમારી વારંવાર પ્રદક્ષિણા કરું.

વારી વારી જાઉં મુખારને વિંદ, વરણવું સોભા સરૂપ સનંધ ।

વારણાં લઉં આંખડિયું તણાં, સીતલ દ્રસ્ટ માંહે નહીં મણાં ॥ ૨ ॥

તમારા મુખારવિંદની શોભા પર હું વારંવાર વારી જાઉં છું. તમારા સ્વરૂપની શોભાનું અનેક પ્રકારે વર્ણન કરું છું. તમારાં નેત્રોનાં હું વારણાં લઉં છું કારણ કે તમારી શીતળ દૃષ્ટિમાં સહેજ પણ મણા (કમી દેખાતી) નથી.

ભામણાં ઉપર લઉં ભામણાં, સુખ અમને દીધાં અતિ ઘણાં ।

વળી વળી લાગું ચરણે, સેવા કરીસ હું વાલપણ ઘણે ॥ ૩ ॥

હું વારંવાર ન્યોછાવર (સમર્પિત) થાઉં છું. અમને સુંદરસાથને તમે અત્યંત પ્રેમ, આનંદ અને સુખ આપ્યાં. હું તમારાં ચરણકમળો પર વારંવાર પ્રણામ કરું છું અને અત્યંત પ્રેમથી તમારી સેવા કરીશ.

વારી ફરી નાખું મારી દેહ, ઈંદ્રાવતી વળી વળી એમ કહે ।

અતિ વખાણ મેં થાએ નહીં, પોતાના ઘરની વાત જ થઈ ॥ ૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી વારંવાર કહે છે કે પ્રિયતમ હું તમારા પર મારી જાતને ન્યોછાવર કરી દઉં છું. મારાથી અધિક વખાણ તો થતાં નથી, કારણ કે આ તો આપણા ઘરની જ વાત છે.

પોતે પોતાના કરે વખાણ, તેહને સહુ કોઈ કહે અજાણ ।

પણ જેવડી વાત તેહવા વખાણ, વચન ગ્રહેસે જોઈને જાણ ॥ ૫ ॥

જે પોતાને મોઢે પોતાનાં વખાણ કરે તેને અજ્ઞાની (મૂર્ખ) કહેવામાં આવે છે. પરંતુ હું તો જેવી વાત છે તેવાં જ વખાણ કરું છું. આથી આ વચનોને સુંદરસાથ સમજી વિચારીને ગ્રહણ કરે.

શ્રી ધણી તણાં વચન પ્રમાણ, પ્રગટ લીલા થાસે નિરવાણ ।

ચૌદ ભવનનો કહીએ ભાણ, રાસ પ્રકાસ ઉદે થયા જાણ ॥ ૬ ॥

શ્રી સદ્ગુરુ ધણીનાં વચન યથાર્થ છે. આ જાગણી લીલા અવશ્ય પ્રગટ થશે. ચૌદેય લોકને

અખંડ પ્રકાશ આપનારા સૂર્ય સમાન ‘રાસ’ અને ‘પ્રકાશ’નો ઉદય થઈ ગયો છે.

ચૌદ ભવનનો નહીં આસરો, ઉદેકાર અતિ ઘણો થયો ।

સબદાતીત બ્રહ્માંડ કીધાં પ્રકાસ, એ અજવાળું જોસે સાથ ॥ ૭ ॥

ચૌદેય લોકના રાસ અને પ્રકાશરૂપી સૂર્યનું તેજ સમાઈ શકતું નથી. કેમકે હવે એવા સૂર્યનો ઉદય થયો છે, જેના પ્રકાશે તો શબ્દાતીત બ્રહ્માંડ (વ્રજ અને રાસ)ને પણ પ્રકાશિત કરી દીધાં છે. આ પ્રકાશને હવે સુંદરસાથ જોશે.

પ્રકાસ તણાં વચન નિરધાર, જે જોઈને કરસે વિચાર ।

આગળ એ થાસે વિસ્તાર, જીવ ઘણાં ઉતરસે પાર ॥ ૮ ॥

પ્રકાશ વાણીનાં વચનોને જોઈને સુંદરસાથ ચોક્કસ એના ઉપર વિચાર કરશે, કારણ કે આગળ જતાં ભવિષ્યમાં આ તારતમ વાણીનો વિસ્તાર થશે અને એ કારણે અસંખ્ય જીવોનો ઉદ્ધાર થશે.

એ લીલા જે જોસે વિચાર, સું કરસે તેહને સંસાર ।

પ્રગટ પાઈયો કીધો એહ, અંબારત થાસે હવે તેહ ॥ ૯ ॥

આ લીલાને જે કોઈ સુંદરસાથ વિચારપૂર્વક જોશે તો સંસારની માયા એને શું કરી શકશે ? આ રાસ અને પ્રકાશ ગ્રંથો દ્વારા અખંડ જ્ઞાનનો પાયો નાખ્યો છે. આ પાયા પર આગળ જતાં તારતમ સાગરરૂપી ભવન ઊભું થશે.

હવે સુણજો સહુએ સાથ, ચરણે તમને લાગે મહેરાજ ।

એ વાણી શ્રીધણીએ કહી, વળી વળી તમને કૃપા થઈ ॥ ૧૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે તમે બધાં સાંભળો. મહેરાજ તમારાં ચરણોમાં પ્રણામ કરીને કહે છે કે આ વાણી ધામધણી (સદ્ગુરુ)એ મારા અંતરાત્મામાં બેસીને કહી છે. આ રીતે તેમની કૃપા તમારા પર વારંવાર થઈ છે.

એહવો પકવ પ્રવીણ નથી કાંઈ હું, તો સિખામણ તમને કેમ દેઉં ।

હું ઘણુંએ એમ જાણું સહી, જે જીવ મારું સમજાવું રહી ॥ ૧૧ ॥

હું કંઈ એવો પરિપક્વ વિદ્વાન નથી તો તમને એવો ઉપદેશ કેમ કરીને આપું ? હું મારા જીવાત્માને સમજાવવા જેટલું અવશ્ય જાણું છું.

પણ ધણી તણી કૃપા અતિ ઘણી, વળી વળી દયા કરે સાથ તણી ।

તો વચન તમને કહેવાય, નહીં તો કીડી મુખ કોહળું ન સમાય ॥ ૧૨ ॥

પરંતુ ધામધણીની અમારા પર વિશેષ કૃપા છે. તેઓ સુંદરસાથ પર વારંવાર દયા કરે છે. આ કારણે તમને તારતમનાં વચન કહેવાય છે. નહીં તો કીડીના મુખમાં કોળું કેવી રીતે સમાઈ શકે ?

હવે રખે વચન વિસારો એક, સાથ માટે કહ્યાં વિસેક ।

વચન કહ્યાં છે કરજો તેમ, આપણ પહેલાં પગલાં ભરિયાં જેમ ॥ ૧૩ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે એક પણ વચન ભૂલતા નહિ. આ વાણી વિશેષ રૂપે તમારા માટે જ કહી છે. જેવું કહ્યું છે તેવું જ કરજો. પહેલાં વ્રજથી રાસ મંડલમાં જતી વખતે જે પ્રકારે પગલાં

ભર્યા હતાં, તેમ હવે પરમધામમાં જવાને માટે એ જ માર્ગ ગ્રહણ કરજો.

વળી અવસર આવ્યો છે હાથ, ચરણે લાગીને કહું છું સાથ ।

હવે ચરણે લાગું શ્રીવાલાજી, તમે વહાર મારી ભલી કીધી ॥ ૧૪ ॥

સહુના હાથમાં આવો સુઅવસર આવ્યો છે. હે સુંદરસાથજી હું તમારાં ચરણોમાં પ્રણામ કરીને આ કહી રહી છું. હવે પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણકમલોમાં પ્રણામ કરું છું કે હે ધણી ! તમે ફરીથી અમારી સંભાળ લઈને અમારા ઉપર અત્યંત કૃપા કરી છે.

આ માયા ઘણું જોરાવર હતી, પણ હળવી થઈ મારા ધણી તમ થકી ।

માયાને તજારક થઈ, તે ઉપર આ વિનતી કહી ॥ ૧૫ ॥

આ માયા અતિ બળવાન હતી, પરંતુ તમારાં ચરણોના પ્રભાવથી હવે તે હળવી થઈ ગઈ છે. તમારા પ્રતાપથી આને સારી સજા થઈ છે. તેને લઈને તો મને આ પ્રાર્થના કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે.

તે વિનતડી જો જો સાર, માયા દુખ પામી નિરધાર ।

ધણી લિએ તેમ લીધી સાર, મુખ માંહેથી કાઢી આધાર ॥ ૧૬ ॥

હે સુંદરસાથજી ! વિનંતીના રૂપમાં કહેલાં મારાં આ વચનોનો સાર ગ્રહણ કરો. એ તો નક્કી છે કે ધણીજી દ્વારા સજા પામવાને લઈને માયા દુઃખી થઈ ગઈ છે. જે રીતે આપણી સાર-સંભાળ લેવી જોઈએ એ રીતે ધણીજીએ એ લીધી છે અને આપણને માયાનાં બંધનોમાંથી છોડાવ્યાં છે.

તમારા ગુણની કેહી કહું વાત, તમે અનેક વિધે કીધી વિખ્યાત ।

પોતાવટ જાણી પ્રમાણ, ઈંદ્રાવતી ચરણે રાખી નિરવાણ ॥ ૧૭ ॥

હે પ્રિયતમ ધણી ! તમારા ઉપકારની બાબતમાં તો શું કહું ? તમે અમને અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું છે. પોતાની જાણીને ઈંદ્રાવતીને ચરણોમાં સ્થાન આપ્યું છે.

ચરણ પસાય સુંદરબાઈને કરી, ફળ વસ્ત આવી રદે ચઢી ।

ચરણ ફળ્યાં નિધ આવી એહ, હવે નહીં મૂકું ચિત ચરણ સનેહ ॥ ૧૮ ॥

શ્રી સુંદરબાઈનાં ચરણોની કૃપાથી મારા હૃદયમાં તારતમરૂપી ફળ પ્રાપ્ત થયું છે. એ ચરણકમલોની કૃપાથી આ નિધિ (અખંડ સંપત્તિ) પ્રાપ્ત થઈ છે, તેથી હવે હું તમારાં ચરણકમલોથી મારું ધ્યાન નહિ જ હટાવું.

ચરણ તલે કીધો નિવાસ, ઈંદ્રાવતી ગાએ પ્રકાસ ।

ભાજી ભરમ કીધો અજવાસ, પામે ફલ કારણ વિસ્વાસ ॥ ૧૯ ॥

સદ્ગુરુ ધણીનાં ચરણકમલોમાં રહીને જ ઈંદ્રાવતી પ્રકાશવાણીનું ગાન કરી રહી છે. ભ્રમને મટાડીને ધણીજીએ પ્રકાશ ફેલાવ્યો છે. માત્ર વિશ્વાસને કારણે જ આ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.

વિસ્વાસ કરીને દોડે જેહ, તારતમનું ફળ લેસે તેહ ।

તે માટે કહું પ્રકાસ, જોપે જાગી લેજો સાથ ॥ ૨૦ ॥

વિશ્વાસ ધારણ કરીને જે કોઈ સુંદરસાથ દોડશે, તેઓ તારતમનું ફળ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરશે. આ માટે પ્રકાશ ગ્રન્થનાં આ વચનો કહી રહી છું, જેથી તમે સહુ સુંદરસાથ જાગ્રત થઈને આ

વચનોનું સારી રીતે પાલન કરી શકશો.

એટલે પૂરણ થયો રાસ, ઈંદ્રાવતી ધણીને પાસ ।

મુને મારે ધણીએ દીધી બુધ, હવે પ્રકાસ કરું તારતમની નિધ ॥ ૨૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે સદ્ગુરુ ધણીની પાસે રહીને આ પ્રકારે રાસ (ગ્રન્થ) પૂરો થયો છે. મને મારા ધણીજીએ સદ્બુદ્ધિ આપી છે. હવે હું તારતમની અખંડ નિધિને પ્રકાશિત કરીશ.

પ્રકરણ ૧૯ ચોપાઈ ૪૧૦

હવે પ્રકાશ ઉપનો છે

હવે કરું તે અસ્તુત આધાર, વલ્લભ સુણો વિનતી ।

આટલા દિવસ મેં નવ ઓળખ્યા મારા વાલૈયા, માયાની લહેર મુને જોર હતી ॥ ૧ ॥

હે મારા પ્રાણાધાર પ્રિયતમ ! હવે હું તમને પ્રાર્થના કરું છું. મારી એક વિનંતી સાંભળો. આટલા દિવસો સુધી મને તમારા સ્વરૂપની ઓળખ થઈ ન શકી. કારણ કે માયાવી લહેરોનો પ્રભાવ મારા પર અધિક હતો.

જીવ જગાવી ભાજી ભરમ, શ્રી વાલાજીને લાગું પાએ ।

સોભા તમારી તીત સબદ થકી, મારી દેહ આ જિભ્યા સબદ માંહે ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ મારા જીવાત્માને જાગ્રત કરી મારો ભ્રમ દૂર કર્યો. આવા પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણોમાં હું નતમસ્તક થાઉં છું. તમારા સ્વરૂપની શોભા શબ્દાતીત છે. મારા શરીરની આ જીભ શબ્દોમાં સીમિત છે.

કેણી પેરે હું કરું અસ્તુત, મારા જીવને નથી કાંઈ બળ ।

મારી જોગવાઈ સર્વે અસ્થિર વસ્તની, કેમ વરણવું સોભા નેહેયળ ॥ ૩ ॥

તેથી આ જિહ્વા દ્વારા હું તમારી સ્તુતિ (ગુણગાન) કેવી રીતે કરું ? મારામાં કોઈ શક્તિ નથી. મારા શરીરની રચના પ્રકૃતિ તત્ત્વ (અસ્થિર વસ્તુઓ) દ્વારા જ થયેલી છે. તેથી તમારા અખંડ સ્વરૂપની શોભાનું વર્ણન શી રીતે કરું ?

આગળ જીવે કીધી અસ્તુત, ભગવાનજીની ભલી ભાંત ।

પંડિતાઈ ચતુરાઈ ને પ્રવીણાઈ, કિવતા માંહે છે કરી ખાંત ॥ ૪ ॥

પહેલાં પણ લોકોએ ભગવાનની સ્તુતિ સારી રીતે કરી છે. એમાં એમણે પોતાની પૂરે-પૂરી વિદ્વત્તા, ચાતુરી અને દક્ષતા બતાવીને પોતાની ઈચ્છાનુસાર કવિતાઓની રચના કરી છે.

તે પ્રવાહી વચન જ્યારે જોઈએ, તેહમાં કો કો છે ભારે વચન ।

એ તાં દિએ અચેત થકી ઉપમા, પણ મુને સાલે તે મન ॥ ૫ ॥

પ્રવાહમાં લખાયેલાં એ વચનોને જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે તેમની રચનાઓમાં ક્યાંક ક્યાંક ગૂઢ શબ્દ (પરમાનન્દ, સચ્ચિદાનંદ, પૂર્ણબ્રહ્મ વગેરે) નો પ્રયોગ પણ મળે છે. આ મહત્ત્વપૂર્ણ વચનોની ઉપમા અજ્ઞાનતાવશ સમાઈ છે પરંતુ મારા મનમાં એ ઊંચા શબ્દોનો પ્રયોગ ખટકે છે.

અજાણ થકી દિએ એવડી ઉપમા, ત્યારે જાણ્યાનો કીહો પ્રમાણ ।

એક વચન જો પડે મુખ પ્રવાહી, તે તાં નવ જાણ્યું નિરવાણ ॥ ૬ ॥

આટલી મોટી ઉપમા આ દુનિયાના લોકોએ મૂળતત્ત્વની જાણકારી મેળવ્યા વિના જ આપી છે, તો મૂળ તત્ત્વ (તારતમ)નું જ્ઞાન થયા પછી હું તમને કઈ ઉપમા આપું ? આવાં એક બે વચનો પ્રવાહીના મુખમાંથી નીકળે છે, પરંતુ તેની વાસ્તવિકતાને તેઓ જાણતા નથી.

નવ મેં સાંભળ્યું વેદ પુરાણ, નવ સાંભળી કિવ ચતુરાઈ ।

એક બે વચન મુખ સાંભળ્યા ધણીનાં, તેણે એમ જાણ્યું આ પુષ્ટ ઓ પ્રવાહી ॥ ૭ ॥

મેં વેદો અને પુરાણોને પણ સાંભળ્યાં નથી અને ન તો મેં કવિઓની ચતુરાઈપૂર્વક કવિતાઓ સાંભળી છે. શ્રી ધણીના મુખારવિંદથી નીકળતાં એક બે વચનો સાંભળ્યાં છે. એના આધારે મેં પુષ્ટ અને પ્રવાહનાં વચનોને જાણ્યાં છે. (અર્થાત્ સદ્ગુરુનાં વચન પુષ્ટ અને એ કવિતાઓનાં વચન પ્રવાહ માર્ગનાં છે.)

તે પણ ચિત દઈ નવ સાંભળ્યા, નહીં તો પૂર બઢ્યો પ્રધલ ।

આડા ગુણ સઘળા જોધ જુજવા, તેણે નવ લેવા દીધું ટીપું જલ ॥ ૮ ॥

ધણીજીનાં એક બે વચન પણ મેં મન લગાવીને સાંભળ્યાં નથી. નહીં તો ધણીજીનું અખંડ જ્ઞાન સાગરની લહેરોની જેમ હૃદયમાં પૂરની જેમ ઉમટ્યું હોત. સમસ્ત ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો પોતાનો અલગ-અલગ પ્રભાવ પાડીને જીવાત્માને અવરોધક બની ગયાં છે. તેમણે જ સદ્ગુરુ ધણીનાં વચનામૃતનું એક ટીપું પણ લેવા દીધું નથી.

હવે તે ગુણને કેહી દીજે ઉપમા, ફિટ ફિટ ભૂંડી બુધ ।

પ્રથમ તું મોહોવડ મંડાણી, તેં કાં ન લીધી એ નિધ ॥ ૯ ॥

હવે એ ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને કેવી ઉપમા અપાય ? હે પાપી બુદ્ધિ ! તને ધિક્કાર છે. સહુથી પહેલાં તું જ ત્યાં પહોંચી હતી. તેં આ અખંડ જ્ઞાનરૂપી ધનને ગ્રહણ કેમ કર્યું નહિ ?

સાગર પૂર વહ્યું રે સનંધે, તેં કાં ન લીધું એ જલ ।

તેં બુધ પાપણી હું મેલું પરહરી, જે થઈ મોસું નિબલ ॥ ૧૦ ॥

સમુદ્રના પ્રવાહમાં ઊઠતાં મોજાંઓની જેમ સદ્ગુરુ ધણીના જ્ઞાનનો પ્રવાહ ઉમટી પડ્યો. પરંતુ તેમ છતાં તેં એ અમૃતરૂપી જળને કેમ લીધું નહિ ? તેથી હે બુદ્ધિ ! તું પાપી છે. હું તારો સંગ છોડી રહી છું. તું મારે માટે નિર્બળ સિદ્ધ થઈ છે.

હવે રે બુધડી હું કહું તુંને, તું થાય બુધનો અવતાર ।

શ્રી વાલાજીને વલ્લભ કરે રે, એક ખિણ મ મૂકે લગાર ॥ ૧૧ ॥

હે બુદ્ધિ ! હવે હું તને કહું છું કે તું બુદ્ધિના અવતાર સ્વરૂપ બની જા. ધામધણીને પ્રેમ કર અને તેમને એક ક્ષણને માટે પણ છોડીશ નહિ.

બીજી બુધ કેહી આવે અમ સમવડ, હું બુધ માંહે બુધ અવતાર ।

બુધે કરી વાલાજીને વલ્લભ કરીસ, એ બુધ નહીં મૂકું લગાર ॥ ૧૨ ॥

જાગ્રત બુદ્ધિ પ્રત્યુત્તર આપે છે કે બીજી કઈ બુદ્ધિ છે જે મારી સમક્ષ થઈ શકે ? હું તો એ

બુદ્ધિ છું જેમાં બુદ્ધાવતારનું અવતરણ થયું છે. આ બુદ્ધિ દ્વારા પ્રિયતમ ધણી સાથે પ્રેમ કરીશ. એથી આ બુદ્ધિને તો હું એક ક્ષણ પણ છોડીશ નહિ.

બુધજી રહ્યા છે આસરે, જે છે બુધ અવતાર ।

એ બુધજી વિના બીજા બાપડા, કોણ કાઢે એ સાર ॥ ૧૩ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે અક્ષરની જાગ્રત બુદ્ધિ (રાસ પછી સંવત સત્તરસો પાંત્રીસમાં હરદ્વારના કુંભમેળાના અવસર સુધી) અમારે આશ્રયે રહી છે, જેને બુદ્ધાવતાર કહેવામાં આવે છે. આ બુદ્ધિ સિવાય બીજાં બધાં દયાને પાત્ર કહેવાય છે. આથી આ જાગૃત બુદ્ધિ વિના બિચારા અન્ય લોકો સારતત્ત્વને કેવી રીતે કાઢશે ?

સાર કાઢે સુધ કરીને, વાણી બેહદ ગાય ।

ધન અવતાર તે બુધ તણો, જે રહ્યો આવીને પાય ॥ ૧૪ ॥

શાસ્ત્ર પુરાણોમાં સારતત્ત્વનું નિરૂપણ કરી એમની ખબર આપતાં બેહદ વાણીનું ગાન (અખંડ ભૂમિકાઓનું વર્ણન) કર્યું. ધન્ય છે અક્ષર બ્રહ્મની બુદ્ધિના આ અવતારને, કેમ કે આ (બુદ્ધિ) આપણા સદ્ગુરુ ધણીનાં ચરણકમળોમાં આશ્રય લઈને રહી હતી.

તે નહીં વૈકુંઠનાથને, જે રસ બુધ અવતાર ।

ચરણ ગ્રહ્યાં વાલાજી તણાં, કાંઈએ નિધ પામ્યો સાર ॥ ૧૫ ॥

વૈકુંઠના સ્વામી ભગવાન વિષ્ણુને પણ આ બ્રહ્માનંદ રસ અપ્રાપ્ય છે, જેની પ્રાપ્તિ અક્ષરની જાગ્રત બુદ્ધિને બુદ્ધાવતાર રૂપે થઈ. પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણકમળ તેણે ગ્રહણ કર્યાં હતાં. આથી આવાં સારરૂપ ધનની તેને પ્રાપ્તિ થઈ.

સાર પામે સુખ ઉપનું, ધન ધન એ અવતાર ।

આજ લગે બ્રહ્માંડ માંહે, કોઈ એમ ન પામ્યો પાર ॥ ૧૬ ॥

તારતમ નિધિ પ્રાપ્ત થતાં બુદ્ધજીને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થયું. અક્ષરની જાગ્રત બુદ્ધિનો આ અવતાર ધન્ય છે. આજ સુધી બ્રહ્માંડની વચ્ચે રહેનાર કોઈ પણ આ પ્રકારે પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી.

એ અવતારની ઉપમા, કાંઈ લીલા અખંડ થાસે ।

વચન એહના વિધે વિધે, કાંઈ વાણી બ્રહ્માંડ ગાસે ॥ ૧૭ ॥

આ બુદ્ધાવતારની ઉપમા મહત્ત્વપૂર્ણ છે કારણ કે તેના દ્વારા જાગણી લીલા (ત્રીજા બ્રહ્માંડ) અખંડ થશે અને તેમનાં વચન બ્રહ્માંડના પ્રાણીઓ વિવિધ પ્રકારે ગાશે.

હવે રે શ્રવણાં કહું હું તુંને, તુંને ધણિએ કહ્યાં વચન ।

કાં ન લીધાં તેં વચન વચિખિણ, ફિટ ફિટ ભૂંડા કરન ॥ ૧૮ ॥

હે કાન ! હવે તને હું કહું છું કે જ્યારે ધામધણી તને એ વાણી સંભળાવતા હતા ત્યારે તેં ચતુરાઈપૂર્વક એ વચનોને ગ્રહણ કેમ ન કર્યા ! તેથી હે દુષ્ટ કાન ! તને ધિક્કાર છે.

મંડાણ તુઝ ઉપર રે શ્રવણાં, લેવાય તારે બળ ।

ધણિએ ધન રેઢતાં નવ જોયું, નેઠ કાન થયા નિબળ ॥ ૧૯ ॥

હે કાન ! મારો મુખ્ય આધાર તમારા ઉપર જ છે. તમારી શ્રવણ શક્તિને કારણે જ બધું સંભળાય છે. ધામધણીએ આ અખંડ જ્ઞાનને પ્રવાહિત કરવામાં કોઈ મણા નથી રાખી, પરંતુ હે કાન ! તમે ખરેખર નિર્બળ થઈ ગયા.

હવે શ્રવણાં તું સંભાર આપોપું, થાય વચિખિણ વીર ।

વાણી જે વલ્લભતણી, ગ્રહેજે દ્રઢ કરી ધીર ॥ ૨૦ ॥

હે કાન ! તમે તમારી જાતને સંભાળો. (સમજ દ્વારા) વિચક્ષણ અને બળવાન બની જાઓ. ધામધણીની અખંડવાણીને દૃઢતા અને ધૈર્ય પૂર્ણ ગ્રહણ કરો.

વિધ વિધનાં વચન સુણિયાજી, શ્રવણાં કહે સંભારી ।

જે મનોરથ હતા મારા જીવને, તે પૂરી વાલે આસ અમારી ॥ ૨૧ ॥

કાન કહે છે, અમે ધામધણીની વાણી વિવિધ પ્રકારે સાવધાનીપૂર્વક સાંભળી છે. જે મનોરથ અમારા હૃદયમાં હતા તે બધા ધામધણીએ પૂર્ણ કરી દીધા.

હવે સુણીસ હું જોપે કરી, નવ મૂકું એક વચન ।

એ વાણી ઘણું હું વલ્લભ કરીસ, જેમ સહુ કોઈ કહે ધન ધન ॥ ૨૨ ॥

હવે હું સારી રીતે ગ્રહણ કરીશ. હવે એક વચન પણ નહીં છોડું. આ વાણીને હું પ્રેમ કરીશ જેથી બધાં મને ધન્ય-ધન્ય કહે.

હવે તુંને હું કહું રે નિદ્રા, તું નીચ નિબલ નિરધાર ।

ગુણ સઘળા આડી તું ફરી વળી, નવ લેવા દીધી નિધ આધાર ॥ ૨૩ ॥

હે નિદ્રા ! હવે હું તને કહી રહી છું. તું અવશ્ય નીચ અને નિર્બળ બની ગઈ છે. બધાં અંગ, ઈન્દ્રિયોને માટે તું જ અંતરાયરૂપ બની ગઈ છે. તેં પ્રાણાધાર ધણીના ધન (અખંડ જ્ઞાન)ને લેવા ન દીધું.

તું તાં કેવળ માયા રૂપ પાપણી, બોળ્યા લઈ તેં બાથ ।

શ્રવણાંએ તેં સાંભળવા ન દીધાં, આળસ બગાઈ તારે સાથ ॥ ૨૪ ॥

હે નિદ્રા ! તું તો પાપણી માયાનું રૂપ જ છો. બધાં ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને વશ કરીને તેં એમને ડુબાડી દીધાં. કાનને તેં સાંભળવા ન દીધાં. આળસ અને બગાઈ (બગાસાં) તારા સાથી છે.

ધારણ ઘણી વિધ આવી જીવને, જેમ મીન વીટ્યો માંહે જાળ ।

જેણે નેત્રે નિધ નિરખું નિરમલ, તે નેત્રે આડી થઈ પાળ ॥ ૨૫ ॥

જેવી રીતે માછલી જાળમાં ફસાઈ જાય છે તે રીતે જીવાત્માને ઘોર નિદ્રારૂપી માયાના મદે અનેક પ્રકારે ઘેરી લીધો. જે આંખો દ્વારા ધણી રૂપી પવિત્ર ધન નિરખવું છે, તેની આગળ પડદો કરીને

હે નિદ્રા ! તે આંખની પાંપણો પાડી દીધી.

ફિટ ફિટ ભૂંડી દુસ્ત પાપણી, હવે તજું તુઝને નિરધાર ।

આગે તેં અવસર ચૂકવ્યો, હવે નિરખું જીવનો આધાર ॥ ૨૬ ॥

હે પાપી નિદ્રા ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. હવે હું અવશ્ય તારો ત્યાગ કરીશ. આ પહેલાં પણ તેં પ્રાપ્ત અવસરને ખોઈ નાખ્યો. પરંતુ હવે તો હું મારા આત્માના ધણી પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્માનાં દર્શન કરીશ.

આગે નિદ્રા થઈ નિબળ મોસું, ધારણ હુતી ઘણી પર ।

હવે તું જીવને મ આવીસ ઢૂકડી, કર સંસાર માંહેં ઘર ॥ ૨૭ ॥

હે નિદ્રા ! મારા ધણીજની સાથે જવામાં તો તેં તારી કમજોરી બતાવી. એ વખતે મારા પર માયાનો નશો છવાયેલો હતો. હવે તું જીવ પાસે આવીશ નહિ (એનાથી દૂર રહેજે). માયાવી સંસારમાં જ તારું ઘર રાખજે.

નિદ્રા કહે જ્યારે જીવ જાગ્યો, ત્યારે મેં કેમ રહેવાય ।

ચરણ ફળ્યાં જ્યારે ધણી તણાં, ત્યારે જાઉં છું લાગીને પાય ॥ ૨૮ ॥

હવે પ્રત્યુત્તરમાં નિદ્રા કહે છે કે જ્યારે જીવાત્મા જાગ્રત અવસ્થામાં આવી જાય ત્યારે હું કેવી રીતે રહી શકું ? જ્યારે ધામધણીના ચરણકમળરૂપી ફળ તમને પ્રાપ્ત થયું છે ત્યારે હું તેમને પ્રણામ કરીને વિદાય લઉં છું. અર્થાત્ પાછી વળું છું.

અરુચડી તું ત્યારે આવી, જ્યારે મળ્યા મુને શ્રીરાજ ।

ફિટ ફિટ ભૂંડી ઉહન અકરમણ, તું સરજી સ્યાને કાજ ॥ ૨૯ ॥

હે અરુચિ ગુણ ! તું પણ જે વખતે મને સદ્ગુરુ ધણીની પ્રાપ્તિ થઈ ત્યારે તું આવીને તારો પ્રભાવ બતાવી ગયો. હે પાપી, ઊંધી, કર્મહીન અરુચિ ! તારાં વિપરીત કર્મને કારણે તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તું કયા કામ માટે ઉત્પન્ન થઈ છે ?

ફિટ ફિટ ભૂંડી તેં દા ચૂકવ્યો, હવે કરે કાંઈક તું બળ ।

જીવનજી મળિયા જીવને, તું થાય સંસારમાં નેહેયળ ॥ ૩૦ ॥

હે પાપી ! તને ધિક્કાર છે, કારણ કે તેં આની પહેલાં મળેલા અવસરને ખોઈ નાખ્યો. હવે તું કંઈ બળ કર (પ્રયત્ન કર). જીવાત્માને જીવનાધાર ધણી મળી ચૂક્યા છે અને હવે તું આ જગતમાં સ્થિર થઈ જા.

અરુચડી કહે હું બલવંતી, મુને ન લખે કોય ।

છાની થઈને આવું જીવમાં, ભાજું તે સાજું નવ હોય ॥ ૩૧ ॥

અરુચિ તેનો ઉત્તર આપે છે. હું બળશાળી છું. મને કોઈ પણ જોઈ શકતું નથી. હું ચૂપચાપ જીવાત્મામાં પ્રવેશ કરું છું. હું જેને પણ એકવાર ફેંકી દઉં છું તે ક્યારેય પણ સીધો થઈ શકતો નથી.

જ્યારે ધણી પોતે ઘર સંભારે, ત્યારે ચોરી કરે કેમ ચોર ।

હવે અવળા માંહેથી સવળું કરું, જૈ બેસું સંસાર માંહે જોર ॥ ૩૨ ॥

જો જીવાત્મા (સ્વામી) પોતાના શરીરરૂપી ઘરને સંભાળે તો ચોર (અરુચિ) કઈ રીતે ચોરી કરી શકે ? હવે હું અવળાપણું છોડીને સીધે રસ્તે આવી ગઈ છું. (અરુચિમાંથી રુચિ ઉત્પન્ન કરું છું.) અને સ્વયં સંસારમાં જઈને મારી પૂરી શક્તિ સાથે ડેરો નાખું છું.

મુને મારો વલ્લભ મળ્યા રે વાલેસરી, જાણું સેવા કીજે હરકાંત ।

તેણે સમે આવી ઊભી તું અકરમણ, ફિટ ફિટ ભૂંડી સ્વાંત ॥ ૩૩ ॥

મને મારા પ્રિયતમ ધણી મળી ગયા છે, તેથી હું તેમની બધા પ્રકારે સેવા કરીશ એવો વિચાર કરી રહી હતી, પરંતુ હે ભાગ્યહીન સ્વાન્ત (ધૈર્ય) ! આવા અવસરે તું આવીને ઊભું રહી ગયું. તેથી હે પાપી ! તને પણ વારંવાર ધિક્કાર છે.

એ નિધ આવે કેમ સ્વાંત કીજે, કેમ બેસિએ કરાર ।

દોડ કીજે સઘળા અંગસું, સ્વાંત કીજે સંસાર ॥ ૩૪ ॥

ધણીરૂપી અખંડ ધન પ્રાપ્ત કર્યા પછી કેવી રીતે શાંત બેસી રહેવાય ? બધાં અંગોને કાર્યરત કરીને દોડતાં-દોડતાં હું સેવા કરું અને દુનિયા તરફ ધૈર્ય ધારણ કરું.

સ્વાંત કહે હું તિહાં લગે હુતી, જિહાં જીવને નિદ્રા હતી જોર ।

હવે જાઉં છું સંસાર માંહે, તમે કરો ધનીસું કલોલ ॥ ૩૫ ॥

ધૈર્ય કહે છે કે હું તો ત્યાં સુધી હતો જ્યાં સુધી જીવ પર અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનું જોર હતું. હવે હું સંસાર તરફથી મોં ફેરવી લઉં છું. હવે તમે ધણી સાથે આનંદ કિલ્લોલ કરો.

હવે રે તુંને કહું લોભ લાલચી, ફિટ ફિટ ભૂંડા અજાણ ।

નવ કીધો લોભ ખરી નિધનો, જેથી અરથ સરે નિરવાણ ॥ ૩૬ ॥

જીવાત્મા લોભ-લાલચ વગેરે ગુણોને કહે છે કે તમે દુષ્ટ અને અજ્ઞાની છો. તેથી તમને ધિક્કાર છે. અખંડ ધનરૂપી ધામધણીને જતાં તમે જોયાં ત્યારે તે લોભ કર્યો નહિ, નહિ તો તારાં બધાં કામ સિદ્ધ થઈ જતાં.

હવે મ થાસો તમે માયા ઢૂકડા, મારા લોભ લાલચ બંને જોડ ।

લોભ આવો મારા વાલાજીમાં, જેમ કરું રાત દિન દોડ ॥ ૩૭ ॥

હે લોભ-લાલચ ! હવે તમે બંને માયા પાસે ન જાઓ. મારા પ્રિયતમ ધણીને પ્રાપ્ત કરવા માટે હવે તમે આવી જાઓ જેથી ધણી પાસે જવા હું રાતદિવસ દોડ્યા કરું.

લોભ લાલચ કહે સ્યો વાંક અમારો, જિહાં ન વળે જીવને સાર ।

હવે જે તમે કહ્યું અમને, તે જો જો કેમ ગ્રહું છું આધાર ॥ ૩૮ ॥

લોભ અને લાલચ કહે છે કે એમાં અમારો શો દોષ છે ! જ્યાં સુધી જીવાત્માને સહેજ પણ ખબર ન હોય ત્યાં સુધી અમારું જોર ચાલે. હવે તમે અમને જે કંઈ કહ્યું છે તે પરથી હવે જુઓ કે અમે ધામધણીને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી લઈએ છીએ.

ફિટ ફિટ ભૂંડી ત્રસ્ના અભાગણી, તું નિબળ થઈ નિરધાર ।

બીજા ગુણ સઘળા ત્રપત થાય, પણ તુંને કોઈ ભાવઠનાં ભંડાર ॥ ૩૯ ॥

હે અભાગણી તૃષ્ણા ! તને પણ ધિક્કાર છે. તું પણ નક્કી જ નિર્બળ થઈ ગઈ. બધા ગુણો સંતુષ્ટ થઈ જાય છે પણ તારામાં તો ભૂખનો ભંડાર છુપાયેલો હોય છે.

હવે તુંને કેમ કાઢું રે ત્રસ્ના, તોસું મારે ઘણું કામ ।

ત્રસ્ના આવો મારા વાલાજીમાં, જેમ વસ કરું ધણી શ્રી ધામ ॥ ૪૦ ॥

હે તૃષ્ણા ! હવે હું તને કઈ રીતે કાઢું ? તારી પાસે તો ઘણું મોટું કામ કરાવવું છે. હવે તું મને પ્રિયતમ પ્રાપ્તિના કાર્યમાં સહાયભૂત થઈ જા જેથી હું ધામધણીને મારે વશ કરી શકું.

ત્રસ્ના કહે હું કેમે ન મૂકું, જે આત્માએ દેખાડ્યા આધાર ।

તમે જૈ બીજા ગુણ સંભારો, એ હું નહીં મૂકું નિરધાર ॥ ૪૧ ॥

તૃષ્ણા ઉત્તર આપે છે કે જીવાત્માએ જે ધામધણીને દર્શાવ્યા છે તેમને તો હું કોઈ પણ રીતે છોડીશ નહિ. હે જીવાત્મા ! હવે તું જઈને બીજાં ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને સંભાળ. હું તો હવે નિશ્ચિતપણે ધામધણીને ક્યારેય પણ છોડીશ નહિ.

મોહ કહું સુણ વાતડી મારી, મુને મળ્યા તા મારો આધાર ।

ફિટ ફિટ ભૂંડા દુરમતી, તેં તોહે ન છાડ્યો સંસાર ॥ ૪૨ ॥

જીવાત્મા હવે મોહને કહે છે, હે મોહ ! મારી આ વાણીને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ. મને મારા પ્રાણાધાર ધામધણી મળ્યા હતા, પરંતુ હે પાપી દુષ્ટ મોહ ! તને ધિક્કાર છે કે આટલું જાણવા છતાં પણ તેં સંસારની માયા છોડી નહિ.

હવે રે આવ તું વાલાજીમાં, માયાસું કરજે વિછોહ ।

ફરી જોગવાઈ આવી મારા હાથમાં, હવે કેવો જોધ જોઈએ મારો મોહ ॥ ૪૩ ॥

હે મોહ ! હવે તું પ્રિયતમ ધામધણીમાં આવીને સ્થિર થઈ જા અને માયાથી અલગ થઈ જા. મારા હાથમાં આ ફરીથી અવસર આવ્યો છે અર્થાત્ સદ્ગુરુ મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થઈ ગયા. હવે મારો મોહ કેવો મહાન યોદ્ધો છે તે મારે જોવું છે.

મોહ કહે મારી વાત છે મોટી, મુને જાણે સહુ કોય ।

જેણે ઠામે હું બેસું, તિહાંથી અળગો ન કરી સકે કોય ॥ ૪૪ ॥

ત્યારે મોહ કહે છે કે મારી વાત મોટી છે. (હું તને ભ્રમમાં નાખીને મોહગ્રસ્ત કરી શકું છું). મને સહુ કોઈ જાણે છે. હું જે કોઈ સ્થાને જઈને બેસું છું ત્યાંથી મને કોઈ દૂર કરી શકતું નથી.

જે નિધ દેખાડી તમે મુને, તેને જડ થઈ વળગું હું અંધ ।

મારી વિધ તાં એક જ છે, બીજી ન જાણું સનંધ ॥ ૪૫ ॥

હે જીવ ! તેં મને ધામધણીરૂપી અખંડ ધન બતાવ્યું. એને હું અંધની જેમ જકડી રાખું. મારી આ જ એક માત્ર પદ્ધતિ છે. બીજી કોઈ પદ્ધતિ હું જાણતો નથી.

હરખ સોક તમે થયા રે માયાના, ફિટ ફિટ અભાગી અજાણ ।

ધણી મળે તું હરખ ન આવ્યો, ચાલે સોક ન આવ્યો નિરવાણ ॥ ૪૬ ॥

હે હર્ષ-શોક ! તમે બંને માયાના થઈ ગયા. હે ભાગ્યહીન મૂર્ખ ? તમને બંનેને ધિક્કાર છે. ધામધણી (સદ્ગુરુ)ના મિલનથી તમને આનંદ ન થયો અને જ્યારે તેઓ ધામ સિધાવ્યા ત્યારે તમને દુઃખ પણ ન થયું.

નિખર તમે નિબલાઈ ધણી કીધી, એવા અંધ થયા અભાગી ।

હવે તમને હું સું કહું, જે જીવે ન વાચ્યા જાગી ॥ ૪૭ ॥

ખરેખર તમે નિજુર છો અને નિર્બળ તથા કમજોરીનો પરિચય આપી આવા અંધ અને અભાગી બની ગયા છો. હવે હું તમને શું કહું ? જીવે પણ જાગ્રત થઈને તમને રોક્યા નહિ.

હવે આવો તમે ખરી નિધમાં, આગે ચૂક્યા અવસર ।

એક લીજે લાહો શ્રીવાલાજીનો, બીજો હરખે જાગું મારે ઘર ॥ ૪૮ ॥

હવે તમે પ્રિયતમરૂપી અખંડ (સાચી) નિધિ તરફ આવી જાવ. આની પહેલાં પણ તમે અવસર ગુમાવી દીધો હતો. પ્રિયતમ ધણીને મળવાનો એક લાભ તો લઈ લો. બીજો લાભ તો હર્ષપૂર્વક આપણા ઘર પરમધામમાં જાગ્રત થઈને લઈશું.

હરખ કહે હું સું કહું, જિહાં ધણી ન લિએ ખબર ।

સોક કહે જિહાં ધણી નવ કહે, તિહાં અમે કરું કેહી પર ॥ ૪૯ ॥

હર્ષ કહે છે હું પણ શું કરું ? જ્યાં સુધી મારો સ્વામી (જીવાત્મા) પોતાની જાતને સંભાળી શકતો નથી ત્યાં સુધી મારાથી શું થાય ? એવી રીતે શોક પણ કહે છે કે જ્યાં સુધી ધણી ન કહે ત્યાં હું શું કરું ?

જોધ અમે બંને છઉં બળિયા, હવે જો જો અમારી ભાંત ।

ધણી તમે દેખાડ્યા અમને, અમે તે ગ્રહું છું હરકાંત ॥ ૫૦ ॥

હર્ષ અને શોક કહે છે કે અમે બંને શક્તિશાળી યોદ્ધાઓ છીએ. હવે અમારી યુક્તિને તો જોજો. તમે અમને ધામધણીનો પરિચય કરાવ્યો. હવે અમે એમને બધા પ્રકારે ગ્રહણ કરીશું.

મદ મત્સર અહંમેવ અહંકાર, તમે દોડ કીધી સંસાર ।

ફિટ ફિટ ગુણ ભૂંડા એવા બળિયા, તમે વિછોડ પાડ્યો મારે આધાર ॥ ૫૧ ॥

હે મદ-મત્સર ! અહં અને અહંકાર ! તમે બધા આ અધિક શક્તિશાળી હોવા છતાં વારંવાર ધિક્કારને પાત્ર છો કારણ કે તમે સંસારની તરફ દોડીને મને અને મારા ધણીજી વચ્ચેનું અંતર વધારી દઈ વિયોગ કરાવી દીધો.

તમે ત્રણે જોધા એક સમ થઈ, કાં નવ કીધી સમી વાત ।

જ્યારે જીવનજી મળ્યા જીવને, ત્યારે તમે કાં નવ કીધો ઉલાસ ॥ ૫૨ ॥

તમે ત્રણેય યોદ્ધાઓએ સંમતિ સાધીને, વિચારપૂર્વક ધામધણી સાથે સીધી વાત કેમ ન કરી ?

જ્યારે જીવાત્માને જીવનના આધાર ધામધણી મળ્યા ત્યારે તમે કેમ ઉત્સાહિત ન થયા ?

હવે રે તમે મારે પાસે થાઓ, મુને વળી મળ્યા મારો આધાર ।

બળે જીધ કરજો બુધે કરી, જેમ છાંટો ન લાગે સંસાર ॥ ૫૩ ॥

જીવ કહે છે હવે તમે ત્રણેય મારી પાસે આવી જાવ. કારણ કે હવે મને ફરીથી ધામધણી મળી ગયા છે. તમે તમારી શક્તિ દ્વારા માયા સાથે કુશળતાપૂર્વક યુદ્ધ કરો જેથી મને સંસારનો સહેજ પણ રંગ ન લાગે.

ત્રણે જોધા અમે જોરાવર, ચાલું એકી વાટ ।

વાલાજીને ગ્રહી કરીને, જીવને ભેળાં કરી દઉં સાથ ॥ ૫૪ ॥

હવે આ ત્રણેય કહે છે કે અમે ત્રણેય યોદ્ધા બળવાન છીએ. હવે અમે ત્રણેય એક જ માર્ગ પર ચાલીશું. હવે પ્રિયતમ ધણી વાલાજીને ગ્રહણ કરીને જીવાત્માને તેની સાથે ભેળવી દઈશું.

હવે એવા જોધ સબળ તમે બળિયા, મળ્યા મોસું ખોટે ભાવ ।

જોગવાઈ ગઈ મારે હાથથી, પણ તમે ન ગયા સહેજ સુભાવ ॥ ૫૫ ॥

હે સહજ (સરળ) સ્વભાવ ! તમે આટલા બળવાન હોવા છતાં પણ મને કપટપૂર્વક મળ્યા. માનવજીવનનો સુંદર અવસર મારા હાથથી જતો રહ્યો, તેમ છતાં નહિ ગયા ?

માયાને મળીને રે મૂરખો, મોસું થયા તમે ફૂડા ।

ફિટ ફિટ ભૂંડા દુસ્ટ અભાગી, એણી વાતે ન થય રૂડા ॥ ૫૬ ॥

હે મૂર્ખ સહજ સ્વભાવ ! તું માયા સાથે મળી જઈને મારી સાથે કપટી થઈ ગયો. હે દુષ્ટ અભાગી ! તને ધિક્કાર છે. આટલી બધી વાતો જાણવા છતાં પણ તારાથી કોઈ સારું કામ થઈ શક્યું નહિ.

સહેજ સુભાવ બંને સરખી જોડ, મારા જોધ સબળ તમે જવાન ।

જેહની ગમાં તમે થાઓ, તે જીતે નિરવાણ ॥ ૫૭ ॥

સહજ અને સ્વભાવ ! તમારી બંનેની જોડી સરખે સરખી છે. હે મારા યોદ્ધાઓ ! તમે બંને સબળ નવયુવક છો. જેમના પક્ષમાં જઈને ઊભા રહેશો તેમની જીત અવશ્ય થશે.

હવે તમને હું ખીજી કહું છું, મારા સબળ થાજો સુજાણ ।

સહેજ સુભાવ કરજો વાલાજીસું વાલપણ, મા માણજો કેહની આણ ॥ ૫૮ ॥

હવે તમને બંનેને કોષિત થઈને કહું છું, કે તમે સબળ અને જાણકાર બની જાઓ. પ્રિયતમ ધણી સાથે પ્રેમ કરો. બીજા કોઈની આજ્ઞા માનવાની આવશ્યકતા નથી.

સહેજ સુભાવ બંને અમે બળિયા, જો કરે કોઈ કોટ ઉપાય ।

જે અમે વાત ગ્રહું જોપે કરી, તે કેણે નવ પાછી થાય ॥ ૫૯ ॥

સહજ અને સ્વભાવ કહે છે કે અમે બંને બળવાન છીએ. કોઈ ચાહે ગમે તેટલા ઉપાય કરે તો પણ અમે જેમને સારી રીતે પકડી રાખીએ છીએ પછી તે વાત મૂકતા નથી. અર્થાત્ તે અવશ્ય

પૂરી થાય છે.

હવે જો જો તમે જોર અમારો, વાલોજી ગ્રહું કરી ખાંત ।

પૂરો પાસ દઈ રંગ ચોલનો, પાડું પટોળે ભાંત ॥ ૬૦ ॥

તેઓ ફરીથી કહે છે, હે જીવ ! તમે અમારી શક્તિને જુઓ. અમે લોકો ખંતપૂર્વક પ્રિયતમ ધણીને ગ્રહણ કરીશું અને હૃદયમાં એવો પ્રેમરૂપી લાલ રંગ લગાવી દઈશું જે પટોળાની ભાતની જેમ અમિટ થઈ જશે.

મમતા તું માયા તણી, નિબળ થઈ નિરવાણ ।

ફિટ ફિટ ભૂંડી દુસ્ત પાપણી, કીધી મુઝને ઘણી હાણ ॥ ૬૧ ॥

હે મમતા ! તું માયાના પક્ષમાં થઈને નક્કી નિર્બળ થઈ ગઈ છે. હે દુષ્ટ પાપણી ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તેં મને ઘણી ભારે હાનિ પહોંચાડી છે.

હવે મમતા આવ મારા વાલાજીમાં, બીજો મૂક સરવ સંસાર ।

સબળ સંઘાતણ થાય મુઝ પાસે, મુને મળ્યા છે મારો આધાર ॥ ૬૨ ॥

હે મમતા ! હવે તું મારા પ્રિયતમ ધણી તરફ જા. સંસારની બધી વિડંબનાઓને ત્યજ દે. સંપૂર્ણ શક્તિ સાથે મારી સાથે રહે કારણ કે હવે પ્રાણાધાર ધામધણી મને મળી ગયા છે.

હું સંઘાતણ છઉં જો તમારી, તમે લેઓ એ નિધ ।

એ નિધ અળગી થાવા ન દઉં, કરો કારજ તમે સિધ ॥ ૬૩ ॥

મમતા તેનો પ્રત્યુત્તર આપે છે, હું તમારી સાથે જ છું. તમે એ અખંડ નિધિ (ધામધણી)ને ગ્રહણ કરો. હું તમને એમનાથી અલગ નહીં થવા દઉં. હવે તમે તમારું કાર્ય પૂર્ણપણે (સફળતાપૂર્વક) પાર પાડો.

હવે તુંને હું કહું રે કલપના, ફિટ ફિટ ભૂંડી અકરમણ ।

ફોકટિયાણી ફજીત તેં કીધાં, કાંઈ અમને અતિ ઘણ ॥ ૬૪ ॥

હે કલ્પના ! હવે હું તને કહું છું. તું અકર્મણ્ય (આળસુ) બની ગઈ છો. તેથી હે પાપણી ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તેં અમને વ્યર્થ અને ખૂબ પરેશાન કર્યાં.

હવે કરમણ થા તું આવ કલપના, સેવા માંહે કર વિચાર ।

વાલૈયો વાલાજી મુઝને મળ્યા, લાભ લઉં આવી માંહે સંસાર ॥ ૬૫ ॥

હે કલ્પના ! હવે તું કામ કરનારી બનીને મારી સાથે આવી જા અને ધામધણીની સેવા અને પ્રેમમાં લાગી જા. પ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધણી મને પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યા છે. હવે સંસારમાં આવેલી હું તેમનાથી લાભ લઈશ.

કહે કલપના એ કામ મારો, હું કરું વિધવિધના વિચાર ।

અંગ એકે નવ રાખું પાછું, સેવાની સેવા દાખું સાર ॥ ૬૬ ॥

કલ્પના કહે છે કે આ કામ તો મારું છે. હવે હું જાતજાતના વિચાર કરીશ. મારા કોઈ પણ અંગને સેવા કાર્યમાં પાછળ રાખીશ નહિ. એ બધાને, સેવા અને સેવા કરવાના સારરૂપ વસ્તુ

(શ્રેષ્ઠ પ્રેમ) પ્રગટ કરી બતાવીશ.

વેર રાગ બંને જોધ જુજવા, સામ સામી સિરદાર ।

વેર કીધું તમે વલ્લભજીસું, રાગ કીધો સંસાર ॥ ૬૭ ॥

હે વેર અને રાગ ! તમે બંને અલગ અલગ સ્વભાવના છો. તમે બળવાન છો, એકબીજાથી ચડિયાતા થઈને શ્રેષ્ઠ પણ બની શકો છો. તમે ધામધણી સાથે વેરભાવ અને સંસાર સાથે પ્રેમ કર્યો.

તમે મોસું ભૂંડાઈ અતિ કીધી, તમને દઉં કટારી ઘાય ।

એવો અવસર આવ્યો મારા હાથમાં, પણ તમે ભૂલવ્યો મુને દાય ॥ ૬૮ ॥

તમે મારી સાથે અતિ દુષ્ટતાપૂર્વકનો વ્યવહાર કર્યો. હવે હું તમને તલવારથી ઘાયલ કરીશ. આવો સુંદર અવસર મને પ્રાપ્ત થયો હતો એ અવસરને ભૂલાવીને તમે મારા હાથથી ખોવરાવ્યો.

મારે મંડાણ છે તમ ઉપર, તમે કાં થયા મોસું એમ ।

હવે હુંકારી આવો અમ પાસે, હું લાભ લઉં વાલાજીનો જેમ ॥ ૬૯ ॥

મારો મુખ્ય આધાર તમારા પર છે. તમે મારી સાથે આવો વ્યવહાર કેમ કર્યો ? હવે તમે ગર્જના કરતાં મારી પાસે આવો, જેથી હું પ્રિયતમ ધણીનો યથાર્થ લાભ ઉઠાવી શકું.

જોર કરો તમે જોધ જુજવા, રાગ આવો માંહે આધાર ।

વેર વિધે વિધે કઠણાઈસું, જઈ બેસો માંહે સંસાર ॥ ૭૦ ॥

તમે બંને યોદ્ધાઓ અલગ-અલગ પ્રકારે તમારું પરાક્રમ બતાવો. હે રાગ ! હવે તું પ્રાણાધાર ધામધણીના પ્રેમમાં લાગી જા. હે વેર ! હવે તું અલગ-અલગ કઠણાઈઓ લઈને સંસારમાં જઈને બેસ.

વેર કહે સ્યો વાંક અમારો, જાં ધણી પોતે ઘર નવ રાખે ।

અમે આફરવા કેમ કરી ગ્રહું, જાં જીવ ચીંધી નવ દાખે ॥ ૭૧ ॥

આના પ્રત્યુત્તરમાં વેર કહે છે, જો સ્વામી (જીવ) પોતે જ પોતાના ઘરનો ખ્યાલ ન રાખે એમાં અમારો શો દોષ છે ? જ્યાં સુધી જીવાત્મા નિર્દેશ ન કરે ત્યાં સુધી ક્ષણે-ક્ષણે બદલાતા મારા આ ગુણને હું કેમ કરીને પકડું ?

રાગ કહે હું રૂડી પેરે, હલમલ કરું આધાર ।

જીવ ધણી વચે અંતર ટાળું, તો વખાણજો આ વાર ॥ ૭૨ ॥

રાગ કહે છે કે હવે હું પ્રાણાધાર ધામધણી સાથે સારી રીતે હળી-મળીને રહીશ. જીવાત્મા તથા ધામધણી વચ્ચેના અંતરને દૂર કરીશ. ત્યારે તમે અમારાં કરેલાં કાર્યની પ્રશંસા કરજો.

હવે વેર કહે મારી વિધ જો જો, કેવી કઠણાઈ કરું સંસાર ।

કોઈ ગુણ જો જીવસું જોર કરે, તો ઉતરી વહું તરવાર ॥ ૭૩ ॥

વેર કહે છે - હવે મારી પણ રીત જુઓ કે હું કેવી રીતે સંસાર પ્રત્યે કઠોર બનું છું. હવે કોઈ પણ ગુણ જીવાત્માને પોતાનું બળ બતાવશે (વિરોધ કરશે) તો તેને તરત જ હું તલવારથી વાઢી નાખીશ.

ફિટ ફિટ ભૂંડા સ્વાદ કહું તુંને, મુને મળ્યાતા મીઠા આધાર ।

એહ સ્વાદ મેલીને સોખિયા, તું સ્વાદ થયો સંસાર ॥ ૭૪ ॥

હે સ્વાદ ! હવે હું તને ધિક્કારું છું. મને અમૃતરૂપી પ્રેમરસનું પાન કરાવનારા પ્રિયતમ ધણી મળ્યા હતા. હે શોખીન સ્વાદ ! એવા દિવ્ય સ્વાદને છોડીને તું સંસારના પાંચ-વિષયોનો ભોગી બની ગયો ?

હવે રે સ્વાદ તું થાય સુહાગી, જો જે વલ્લભની મિઠાસ ।

જ્યારે તું આવ્યો એ માંહે, ત્યારે કહિએ ન કર બીજી આસ ॥ ૭૫ ॥

હે સ્વાદ ! હવે તું ધણીના પ્રેમ રસનો આસ્વાદ લઈને સોહાગણ બની જા અને ધામધણીની મધુરતા (મીઠાશ)ને માણ. જ્યારે તું ધણીના આ મધુર પ્રેમનો સ્વાદ ચાખીશ ત્યાર પછી તને ક્યારેય બીજા સ્વાદની અપેક્ષા જ નહિ રહે.

સ્વાદ કહે જ્યારે એ સુખ લાઘ્યો, ત્યારે અભખ થયો મોહજળ ।

ઉવળ હતો તે ટળી ગયો, હવે સવળો આવ્યો બળ ॥ ૭૬ ॥

સ્વાદ કહે છે કે જ્યારે મને ધણીજનું સુખ પ્રાપ્ત થયું ત્યારે મોહજળનું સુખ અભક્ષ થઈ ગયું. (અર્થાત્ માયાવી સુખો તરફ અરુચિ પેદા થઈ ગઈ). મારામાં તો અવળી બુદ્ધિ અને બળ હતાં તે મટીને સીધાં થઈ ગયાં. હવે ધામધણી તરફથી પ્રેમનું બળ મળી ગયું.

હવે રે કહું તુંને ગુણના ઉતાર, તેં વલ્લભસું કીધો બ્રોધ ।

મેં તુંને જાણ્યો હતો સુહાગી, ફિટ ફિટ કમલ ફેરણ કોધ ॥ ૭૭ ॥

હે કોધ ! હવે હું તને ગુણોના હરાવનાર તરીકે સંબોધીશ. તેં પ્રિયતમ ધણી સાથે ઈર્ષ્યા કરી. મેં તો તને ભાગ્યશાળી (સુખ ભોગવનાર) માન્યો હતો, પરંતુ હૃદયકમલ પર વિપરીત ભાવ નાખનાર હે કોધ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે.

કોધ મેં તુંને જાણ્યો પોતાનો, પણ નવ સિધ્યું તું માંહેથી કામ ।

ફિટ ફિટ ભૂંડા દુસ્ત અભાગી, રહી મારા હૈડા માંહે હામ ॥ ૭૮ ॥

હે કોધ ! મેં તો તને મારો પોતાનો માન્યો હતો, પરંતુ તારાથી તો એક પણ કામ સિદ્ધ થયું નહિ. હે દુષ્ટ અભાગી ! તને ધિક્કાર છે કેમ કે તારે કારણે મારા હૃદયની ચાહના પૂરી થઈ નહિ (અર્થાત્ મારી મનોકામના અધૂરી રહી ગઈ).

હવે કોધ કમલ ફેરી નાખ તું ઊંધો, ઊંધો ફેરજે કમલ સંસારે ।

એહવો અકરમી કાં થઈ બેઠો, તેમ કર જેમ સહુ કો સંભારે ॥ ૭૯ ॥

હે કોધ ! હવે તું હૃદયકમલના અવળાપણાને ઉલટાવી નાખ. સંસાર તરફથી ધણીજની સમ્મુખ

કરી દે. ખરેખર ! તું આવો અકર્મણ્ય થઈને કેમ બેઠો છે ? એવું કંઈક કર કે જેથી બધા તારી પ્રશંસા કરે.

ક્રોધ કહે હું ઘણવે જોરાવર, પણ ધણી વિના કરું હું કેમ ।

હવે જો કોઈ ગુણ જીવને ચંપાવે, તો ત્યારે તમે કહેજો મુને એમ ॥ ૮૦ ॥

ક્રોધ કહે છે કે હું ઘણો શક્તિશાળી છું, પરંતુ મારા સ્વામી જીવાત્માની અનુપસ્થિતિમાં હું શું કરું ? હવે કોઈ પણ ગુણ અવરોધ નાખીને જીવને દબાવે તો મને તમે દોષિત કહેજો.

હવે ને કહું તુંને ચાક ચકરડા, તું ચઢી બેઠો જીવીને માથે ।

આપોપું નવ ઓળખ્યા અભાગી, ફોકટ ફેરવ્યો જીવ નિઘાતે ॥ ૮૧ ॥

કુંભારના ચાકડાની માફક ધૂમતા હે મન ! હવે હું તને કહી રહી છું. તું જીવાત્માના માથે ચડી બેઠું છે. હે દુર્ભાગી ! તું તને પોતાને સમજી શક્યું નહિ અને જીવને નિરર્થક પરેશાન કરીને તેને જન્મ-મરણના ફોકટ ફેરા કરાવે છે.

અંધ એવો કાં થયો રે અભાગી, તેં નવ સુણ્યો આટલો પુકાર ।

ફિટ ફિટ ભૂંડા ફેર ન રાખ્યો, જ્યારે મળિયા મુને આધાર ॥ ૮૨ ॥

હે અભાગી ! તું આવું અંધ કેમ બન્યું છે. તને સદ્ગુરુ ધણીનો આટલો પોકાર સંભળાયો નહિ ? હે દુષ્ટ ! તને ધિક્કાર છે. જ્યારે મને મારા પ્રાણાધાર ધણી મળ્યા ત્યારે પણ તે ભવસાગરના ફેરા તરફથી પોતાનું મોં ફેરવ્યું નહિ.

મન સમરથ સબળ તું બળિયો, તારા વેગનો કીહો કહું વિસ્તાર ।

સુજ સબળ માંહે તું ફરતો, આડો ઊભો દ્રોઝ અપાર ॥ ૮૩ ॥

હે મન ! તું સમર્થ, શક્તિશાળી અને બળવાન છે, તારી ગતિનું હું શું વર્ણન કરું ? તું સ્વતઃ પ્રકાશમાન પરમધામમાં ઉપર નીચે દશેય દિશાઓમાં પ્રત્યેક સ્થાને દોડતું હતું.

હવે તું માંહે કામ મારે છે અતિ ઘણું, જોસું તારો જોર મેવાર ।

પચવીસ પખ માંહે તું ફરજે, રખે અધબિણ રહે લગાર ॥ ૮૪ ॥

હવે મારે તારી પાસેથી મોટું કામ કરાવવાનું છે. હે પડોશી (મન) ! હવે તારી શક્તિ જોઈશું. હવે તું પરમધામના પચીસ પક્ષોમાં ભ્રમણ કર અને અડધી ક્ષણ માટે પણ માયામાં ભ્રમિત ન થા.

સંકલપ વિકલપ છે તું માંહી, તે તું કર સેવાની ।

મન ઉમંગ આણ તું અતિ ઘણી, શ્રી ધામ ધણી મળવાની ॥ ૮૫ ॥

હે મન ! સંકલ્પ અને વિકલ્પ બંને ગુણ તારામાં છે, હવે તેમને તું સેવા તરફ વાળ. પોતાનામાં અતિ ઉત્સાહ ભરીને ધામધણીને મળવાની ઈચ્છા કર.

મન કહે મારી વાત છે મોટી, અને સકળ વિધ હું જાણું ।

ગજા પખે ચઢી બેસું માથે, જીવને જોપે વસ આણું ॥ ૮૬ ॥

મન કહે છે કે મારી વાત મોટી છે અને હું બધી યુક્તિઓ જાણું છું. હાથી પર સવાર મહાવતની જેમ જીવ પર સવાર થઈને તેને મારે વશ કરી લઉં છું.

જ્યારે જીવ પોતે જાગ્રત ન થાય, ત્યારે કરું કેમ અમે ।

જોર અમારું ત્યારે ચાલે, જ્યારે સામા જાગી બેસો તમે ॥ ૮૭ ॥

જ્યારે જીવાત્મા સ્વયં જાગ્રત ન હોય તો હું શું કરી શકું ? હે જીવ ! મારું બળ ત્યારે જ કામ કરે છે જ્યારે તમે જાગ્રત થઈને મારી સામે બેસી જાઓ.

હવે પેર જો જો તમે મારી, કરું મારા બળનો વિસ્તાર ।

નિધ લઈને દઉં તતખિણ, તો કહેજો ગુણ સિરદાર ॥ ૮૮ ॥

હે જીવ ! હવે તમે મારી રીતિને જુઓ. હું મારી શક્તિનો વિસ્તાર કરું છું. જો તારતમ જ્ઞાનરૂપી અખંડ ધન લઈને તત્કાળ તમને આપી દઉં તો મને સર્વગુણોનો સરદાર કહેજો (માનજો.)

કોઈ જો કેળવી જાણે અમને, તો ફળ લઈ દઉં તત્કાળ ।

સેવાની સનંધો તે દેખાડું, જેણે ધણી ન થાય અળગા કોઈ કાળ ॥ ૮૯ ॥

જો કોઈ મારો પ્રયોગ કરવાનું જાણી લે તો હું તેને તરત જ ફળ અપાવી શકું છું. સેવા સુશ્રૂષાની અનેક પદ્ધતિઓ બતાવું છું કે જેથી ધણી એક ક્ષણ માટે પણ અલગ ન થાય.

ભરમ ભ્રાંત કીધી તમે ભૂંડી, એમ ન કરે બીજો કોએ ।

તારતમ અજવાળે વાલોજી ઓળખ્યા, તમે આડા ફરી વળ્યા તોએ ॥ ૯૦ ॥

હે ભ્રમ અને ભ્રાન્તિ ! તમે જેવું અધમ કામ કર્યું છે એવું તો બીજો કોઈ ન કરે. તારતમ પ્રકાશમાં સદ્ગુરુ ધણીને ઓળખ્યા તો ખરા છતાં તમે મારે માટે અવરોધક બનીને ઊભાં રહ્યાં.

જો આકાર તમારો હોત રે અભાગી, તો કટકા કરું તરવારે ।

પીંજી પીંજી પુરજા કરી, વળી વળી કાઢું હેઠલ ધારે ॥ ૯૧ ॥

હે દુર્ભાગી ! જો તમારો કોઈ આકાર હોત તો હું તમારા તલવારથી ટુકડે-ટુકડા કરી નાખત અને તે ટુકડાઓને પણ ઝીણા કરી તલવારની ઉલટી ધારથી બારીક ચૂર્ણ બનાવી દેત.

હવે જોપે થઈને જાઓ સંસાર માંહે, એ છે તેવા થાઓ તમે ।

જેમ અજવાળે શ્રીવાલોજીને ઓળખી, એમાં મૂળ જોત દેખું જેમ અમે ॥ ૯૨ ॥

હવે સારી રીતે સંસારમાં જઈને રહો અને જેવો સંસાર છે તેવાં જ તમે બની જાઓ. જે તારતમના પ્રકાશમાં મેં પ્રિયતમને ઓળખ્યા છે એ જ પ્રકાશમાં મૂળ તેજ (મારા પરાત્મા) ને પણ હું નિરખી શકું.

ભરમ ભ્રાંત કહે સાંભળો જીવજી, અમને મારો તરવારો ।

કીહે ઠીકાણે નિદ્રા કરો, તે આપોપું કાં ન સંભારો ॥ ૯૩ ॥

ત્યારે ભ્રમ-ભ્રાન્તિ કહે છે કે હે જીવ ! સાંભળો. જરા પણ સંકોચ કર્યા વગર મને તલવારથી કાપી નાખો. પરંતુ તમે કયા ઠેકાણે જઈને અજ્ઞાનની નિદ્રામાં સૂઈ રહ્યા છો ? તમારી જાતને કેમ સંભાળતા નથી ?

જેહનો ધણી પોતે નિધ પામે, તે કેમ સુએ કરારે ।

આપ પોતે ખબર નવ રાખે, અને ફોકટ અમને મારે ॥ ૯૪ ॥

જેનો સ્વામી અખંડ ધણીની પ્રાપ્તિ કરી લે, ત્યાં તે (સેવક) આરામથી કેવી રીતે સૂઈ

શકે ? તમે તમારી જાતને સંભાળી શકતા નથી અને વ્યર્થ મને મારી રહ્યા છો (તિરસ્કૃત કરી રહ્યા છો).

જ્યારે તમે જાગ્યા જોરાવર, ત્યારે અમે જાઉં છું સંસાર ।

ભલે મળ્યા ધણીજી તમને, હવે કરો અજવાળું અપાર ॥ ૮૫ ॥

હે જીવ ! જ્યારે તમે સ્વયં જાગ્રત થઈ જશો ત્યારે અમે સંસાર તરફ જઈશું. એ સારું થયું કે તમને સદ્ગુરુ મળી ગયા. હવે તમે અખંડ (અનંત) જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવો.

ફિટ ફિટ લજ્યા તું થઈ લોકિકની, બીજાં બાંધ્યાં કુટમસું કરમ ।

ધામ ધણી મુને તેડવા આવ્યા, તિહાં તુંને ન આવી સરમ ॥ ૮૬ ॥

હે લજ્યા ! તું પણ સંસારની સાથે મળી ગઈ, તેથી તને પણ ધિક્કાર છે. તું વળી કુટુંબ સાથે કર્મરૂપી બંધનમાં બંધાઈ ગઈ. ધામધણી સદ્ગુરુ મને તેડવા આવ્યા તે વખતે તને શરમ ન આવી.

દુસ્ત પાપણી તેં સું કીધું, આગળ કરીસ હું કેમ ।

કેહી પેરે હું મોંહો ઉપાડીસ, મારા ધણી આગળ ન આવી સરમ ॥ ૮૭ ॥

હે દુષ્ટ પાપણી ! તેં શું કર્યું ? હવે આગળ હું શું કરીશ ? (અર્થાત્ ધણીજીને શો ઉત્તર દઈશ ?) ધામધણી આગળ મારું મસ્તક કેવી રીતે ઊંચું કરીશ ? તારે કારણે મારા ધણી સમક્ષ મારે શરમનો અનુભવ શું નહિ કરવો પડે ?

હવે રે સરમડી કહું હું તુંને, તું જો જે મૂળ સગાઈ ।

આગે અવસર મોટો ચૂકી, હવે ફરી આવી જોગવાઈ ॥ ૮૮ ॥

હે શરમ ! હવે હું તને કહું છું, તું પરમધામના મૂળ સંબંધને જો. પહેલાં પણ તું મોટો અવસર ચૂકી ગઈ. હવે ફરી જાગ્રત થવાનો અવસર મળ્યો છે.

લજ્યા કહે હું ઘણુંએ ભૂલી, હવે વાલાજીસું મુખ કેમ મેલું ।

દુસ્તર ઉપર આગ જ ઉઠો, જેણે ભૂલવી મુને પહેલું ॥ ૮૯ ॥

લજ્યા કહે છે મેં તો ધણી મોટી ભૂલ કરી. હવે હું પ્રિયતમ ધણીની તરફ કેવી રીતે જોઈ શકીશ ? જે દુષ્ટે આની પહેલાં મને માર્ગભ્રષ્ટ કરી તે બળીને ભસ્મ થઈ જાય.

ફિટ ફિટ ભૂંડી આસા તું થઈ સાગરની, ધણી મેલ્યા વિસારી ।

જીવને સફળ જે હાથ લાગ્યું, ભૂંડી તે તું બેઠી હારી ॥ ૧૦૦ ॥

હે આશા ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. કારણ કે તું જ મોહસાગરની બની ગઈ. તેં ધણી સાથે મેળાપ તો કર્યો, પરંતુ પછી તેમને ભૂલીને છોડી દીધા. આ રીતે જીવાત્માની સફળતાના જે આધારો હાથ લાગ્યા હતા તે હે પાપણી ! તું એને ખોઈ બેઠી.

એહ ફળ તેં મૂકી કરીને, નીચ વસ્ત કાં લીધી ।

એ દોષ સરવે જીવને બેઠો, તુંને સિખામણ નવ દીધી ॥ ૧૦૧ ॥

સદ્ગુરુ ધણી દ્વારા પ્રદત્ત એ અખંડ ધનને છોડીને આ સાંસારિક સુખો જેવી તુચ્છ વસ્તુઓને તેં શા માટે ગ્રહણ કરી ? એ બધાનો દોષ જીવાત્માને લાગ્યો છે. કેમ કે તેં (ખરે વખતે)

શિખામણ આપી નહિ.

હવે આસ ધણીની ઘણી મોટી, થાઈસ હું વિચારી ।

મણાં નહીં રાખું કોઈ આસડી, હવે લેજો સુફળ સંભારી ॥ ૧૦૨ ॥

હવે ધણીજીને પ્રાપ્ત કરવાની મોટી આશા લઈને હું વિચારતી રહીશ. ઈચ્છા બાબતે હવે કોઈ પણ પ્રકારની કમી રાખીશ નહિ. આથી હે જીવ ! જીવનને સફળ બનાવવા માટે હવે પોતાની સંભાળ લો.

અચેત ગુણ તું આવ્યો અકરમી, ધાખ થાવા નવ દીધી ।

જીવને જે નિધ હાથ લાગી, ભૂંડા તેં તે જુઈ કીધી ॥ ૧૦૩ ॥

હે અકર્મણ્ય અચેતન ગુણ ! તારું આગમન પણ થઈ ચૂક્યું છે. તેં અમારી ઈચ્છા પૂરી થવા દીધી નહીં. જીવને સદ્ગુરુ રૂપી ધન પ્રાપ્ત થયું હતું. હે પાપી ! તેં એ સદ્ગુરુથી મને વિમુખ કરી દીધી.

એ નિધની કેહી વાત કરું, ભૂંડા ફિટ ફિટ ગુણ અચેત ।

તુઝ બેઠા તિવરતા ન આવી, નહીં તો એ નિધ હું લેત ॥ ૧૦૪ ॥

આ સદ્ગુરુરૂપી ધનની શી વાત કરું ? હે અચેતન ગુણ ! તને ધિક્કાર છે. તારા હોવા છતાં તીવ્રતાની ભાવના પેદા ન થઈ, નહિ તો સદ્ગુરુરૂપી અખંડ ધનને ગ્રહણ કરી લેત.

અચેત કહે હું સાગરનો, તે જાળિં છું સાગર માંહે ।

નિધ તમારી તમે પામો, ગ્રહું તિવરતા બાંહે ॥ ૧૦૫ ॥

અચેતન ગુણ પ્રત્યુત્તરમાં કહે છે, હું તો મોહજળનો છું. આથી સાંસારિક માયા તરફ જ જઈ રહ્યો છું. તમે તમારું ધન પ્રાપ્ત કરી લો. હું તો તીવ્રતાનો હાથ પકડી લઉં છું.

ફિટ ફિટ ભૂંડા ગુણ કહું તિવરતા, મુને મલ્યાતા ધામધણી ।

એવો અવસર કોઈ નિગમે, તે કીધી મોસું ભૂંડી ઘણી ॥ ૧૦૬ ॥

જીવ કહે છે હે તીવ્રતા ગુણ ! તને પણ વારંવાર ધિક્કાર છે. મને ધામધણી પ્રાપ્ત થયા હતા. આવો સુંદર અવસર શું કોઈ પોતાના હાથથી જવા દે ખરો ? હે પાપી ! મારી સાથે તેં ઘણો ભૂંડો વ્યવહાર કર્યો.

વળી અવસર આવ્યો છે હાથમાં, હવે તિવરતા તું સંભારે ।

રાત દિવસ તું જીવને દોડાવે, એક પાવ પળ મા વિસારે ॥ ૧૦૭ ॥

હવે ફરીથી (ધણી મિલનનો) અવસર હાથ આવ્યો છે. તેથી હે તીવ્રતા ! હવે તું સચેત થઈ જા. રાત દિવસ જીવાત્માને ધણી તરફ દોડાવતી રહે, જેથી તે એક ક્ષણ માટે પણ ધણીજીને ભૂલે નહિ.

તિવરતા કહે હું બલવંતી, જીવને દઉં હું જોર ।

વસ કરી આપું ધણી તમારો, કરું પાધરા દોર ॥ ૧૦૮ ॥

તીવ્રતા કહે છે, એ સાચું છે કે હું બળવતી છું. જીવની સહાયતા માટે હું તેને મારું બળ આપું છું. તમારા ધણીજીને વશ કરવાને માટે હું જીવને સીધો દોર કરી દઉં છું.

સીલ સંતોષ હવે આવજો ઢૂકડા, બાંધો સાગર આડી પાળ ।

ગુણ સઘળા કહેસો તેમ કરસે, નથી કાંઈ બીજો જંજાળ ॥ ૧૦૯ ॥

હે શીલ-સંતોષ ગુણ ! હવે તમે મારી પાસે આવી જાઓ. આ મોહ સાગરની ચારે તરફ પાળ (બંધ) બાંધી દો. તમે જેમ કહેશો તેમ બધા ગુણ કરશે. હવે બીજી કોઈ જંજાળ નથી.

સીલ કહે સંતોષ સુણો, આપણને કીધાં છે પાળ ।

પરવત તાણે પૂર સાગરનાં, માંહે વેહેવટ છે નિતાલ ॥ ૧૧૦ ॥

શીલ ગુણ કહે છે, હે સંતોષ ! તું સાંભળ. મેં મોહસાગરને ફરતી પાળ બાંધી દીધી છે, પરંતુ આ મોહજળનો પ્રવાહ એટલો શક્તિશાળી છે કે તે મોટા મોટા પર્વતોને પણ વહાવી શકે છે.

આમલિયા અલેખે દીસે, લહેરો મેર સમાન ।

મછ જોરાવર માંહે છે મોટા, પાળ કરવી એણે ઠામ ॥ ૧૧૧ ॥

એમાં જાત જાતની (સત, રજ, તમ વગેરેની) ભમરીઓ નજરે પડે છે. વળી (કામક્રોધાદિ) લહેરો પણ મેરુ પર્વતની જેમ ઊંચી ઊઠીને ઉછળી રહી છે. (ઈચ્છા, તૃષ્ણા વગેરે) મોટા મોટા મગરમચ્છ તરી રહ્યા છે. એવા સ્થાન પર આપણે બંધ બનાવવો છે.

હવે બાંધિએ પાળ ખરો કરી પાઈયો, જેમ ખસે નહીં લગાર ।

પછે જળ પોતે જ્યારે ઠામ ગ્રહેસે, ત્યારે સામું સોભા થાય અપાર ॥ ૧૧૨ ॥

હવે મજબૂત પાયો નાખીને બંધ બનાવવો છે જેથી તે સહેજ પણ હાલે નહિ. સમય જતાં જ્યારે માયા-મોહરૂપી જળ પોતાના સ્થાને (ઠામે) પહોંચીને સ્થિર થઈ જશે ત્યારે આપણા સહુની અપાર શોભા વધશે.

હવે એ પાળ અમે બાંધસું જીવજી, પણ તમે થાઓ તતપર ।

આ અવસર બીજી વાર નહીં આવે, સોભા સાથ માંહે લ્યો ઘર ॥ ૧૧૩ ॥

શીલ સંતોષ કહે છે, હે જીવ ! હવે અમે આ બંધને મજબૂત રીતે બાંધીએ છીએ. હવે તમે તૈયાર થઈ જાઓ. આવો અવસર ફરીવાર મળવાનો નથી. તેથી પરમધામમાં તેમજ અહીં સુંદરસાથ વચ્ચે શોભા પ્રાપ્ત કરી લો.

હવે જાગ જીવ તું જોપે બળિયા, તુંને કેહી દઉં ગાલ ।

મેં તુંને ઘણુંએ ફિટકાર્યો, પણ ચૂક્યો અવસર નિનાલ ॥ ૧૧૪ ॥

હે બળશાળી જીવ ! હવે તું સારી રીતે જાગ્રત થઈ જા. તને કદુ શબ્દો કેમ કરીને કહું ? મેં તને ઘણો ફટકાર્યો, ધમકાવ્યો તેમ છતાં તું અવસર તો નક્કી ચૂકી જ ગયો.

કઠણાઈ મેં જોઈ જીવ તારી, અતિ ખરો નિખર અપાર ।

ધણી ધમી ધમીને થાક્યા, પણ નેઠ નવ ગળિયો નિરધાર ॥ ૧૧૫ ॥

હે જીવ ! મેં તારી મુશ્કેલીને જોઈ. તું ખરેખર અત્યંત કઠોર છે. ધામધણી સમજાવી સમજાવીને થાકી ગયા, પરંતુ તું સહેજ પણ પીગળ્યો નહિ.

જીવનો પ્રબોધ

સાંભળ જીવ કહું વરતાંત, તુંને એક દઉં દ્રસ્ટાંત ।

તે તું સાંભળ એકે ચિત, તુંને કહું છું કરીને હિત ॥ ૧ ॥

હે જીવ ! સાંભળ, હવે એક દષ્ટાંત આપીને તને વૃત્તાંત સંભળાવું છું. એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળ. આ બધું તને પ્રેમપૂર્વક તારી ભલાઈ માટે કહી રહી છું.

પરીછતે એમ પૂછ્યો પ્રશ્ન, સુકજી મુને કહો વચન ।

ચૌદ ભવન માંહે મોટો જેહ, મુઝને ઉતર આપો તેહ ॥ ૨ ॥

રાજા પરીક્ષિતે આ પ્રકારે પ્રશ્ન કર્યો - હે શુકદેવજી ! ચૌદ લોકમાં સર્વશ્રેષ્ઠ કોણ છે ? મને આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપો.

ત્યારે સુકજી એમ બોલ્યા પ્રમાણ, ગ્રહેજે વચન ઉતમ કરી જાણ ।

ચૌદ ભવનમાં મોટો તેહ, મોટી મતનો ધણી છે જેહ ॥ ૩ ॥

ત્યારે શુકદેવજી મુનિએ તેને કહ્યું કે, મારાં ઉત્તમ વચનો સાંભળી તેને ગ્રહણ કરો. ચૌદ લોકમાં સર્વશ્રેષ્ઠ એ છે જે મહાન બુદ્ધિનો સ્વામી છે.

વળી પરીછતે પૂછ્યું એમ, જે મોટી મત તે જાણિએ કેમ ।

મોટી મતનો કહું વિચાર, ગ્રહેજે પરીછત જાણી સાર ॥ ૪ ॥

ફરીથી રાજા પરીક્ષિતે પૂછ્યું, સર્વશ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળાને કેમ કરીને જાણીએ ? શુકદેવજીએ પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું કે હું તને ઉત્તમ બુદ્ધિમાનની ઓળખ આપું. હે પરીક્ષિત ! તેનું સારતત્ત્વ સમજી તેને ગ્રહણ કર.

મોટી મત તે કહિએ એમ, જેહના જીવને વલ્લભ શ્રીકસ્ન ।

મતની મત તાં એ છે સાર, વળી બીજી મતનો કહું વિચાર ॥ ૫ ॥

મહાન બુદ્ધિ એને કહેવામાં આવે છે જે જીવાત્માને અક્ષરાતીત શ્રીકૃષ્ણ પ્રિય લાગે. બુદ્ધિઓમાં પણ ઉત્તમ બુદ્ધિનો સાર તો આ જ છે. હવે બીજી બુદ્ધિઓનું તત્ત્વ પ્રગટ કરું છું.

એહ વિના જે બીજી મત, તે તું સર્વે જાણે કુમત ।

કુમત તે કેહી કહેવાય, નિઘારાથી નીચી થાય ॥ ૬ ॥

અક્ષરાતીત શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રેમ ધરાવનાર બુદ્ધિ કરતાં બીજી જેટલી માયાવી બુદ્ધિઓ છે તેને કુબુદ્ધિ સમજવી. કુબુદ્ધિ એને કહેવામાં આવે છે જે અત્યંત નીચ અને હલકા વિચારવાળી હોય.

એવડો તેહનો સ્યો વરતાંત, તેહનું કાંઈક કહું દ્રસ્ટાંત ।

સાંભળ પરીછત કહું વળી તેહ, એક મોટી મતનો ધણી છે જેહ ॥ ૭ ॥

એનું આવડું મોટું શું વૃત્તાંત છે ? આ સંદર્ભમાં દષ્ટાંત દઈને કહું છું. હે પરીક્ષિત ! જે મોટી મતિના ધણી છે તેમની વાત સાંભળો.

મોટી મત વલ્લભ ધણી કરે, તે ભવસાગર ખિણ માહે તરે ।

તેહને આડો ન આવે સંસાર, તે નેહેચલ સુખ પામે કરાર ॥ ૮ ॥

વિશાળ બુદ્ધિ પ્રાણવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને સર્વસ્વ માને છે. આવી બુદ્ધિવાળા લોકો અડધી ક્ષણમાં જ ભવસાગર પાર થઈ જાય છે. તેમને માટે આ માયાવી સંસાર બાધક બનતો નથી. તેઓ નિશ્ચિતરૂપે અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ઓલી કુમત કહિએ તેણે સું થાએ, અંધ કૂપ પડયો પચે માંહે ।

એ સુકજનાં કહ્યાં વચન, જીવ વિમાસી જુએ જોપે મન ॥ ૯ ॥

જેને કુમતિ કહેવામાં આવી છે તેનું શું થશે ? તે તો અંધકૂળ (જન્મ-મરણના ચક્ર)માં પડીને ત્યાં જ પડ્યો રહેશે. હે જીવાત્મા ! આ વચન પણ શુકદેવ મુનિનાં છે જેને વિચારપૂર્વક (મનથી) સાંભળવાં જોઈએ.

વિમાસણની નહીં એ વાત, તારો નિરમાણ બાંધ્યો સ્વાંસો સ્વાંસ ।

તેહનો પણ નથી વિસ્વાસ, જે કેટલા તું લઈસ એ સ્વાંસ ॥ ૧૦ ॥

ઉપર્યુક્ત કથન માત્ર વિચાર કરવાને માટે નથી ! એના પર તરત અમલ થવો જોઈએ ! આ માટે હે જીવાત્મા ! તારા શરીરનું નિર્માણ તો શ્વાસોશ્વાસ સાથે બંધાયેલું છે. એ શ્વાસોનો પણ ભરોસો નથી કે તું આવા કેટલા શ્વાસ લઈ શકશે.

એખિણમાં કઈ વાર આવે જાય, ત્યારે કાત્યું વીછયું કપાસિયા થાય ।

તે માટે સુણજે રે જીવ સહી, મોટી મત મેં તુઝને કહી ॥ ૧૧ ॥

એક ક્ષણમાં શ્વાસ કેટલીય વાર આવજા કરે છે. એનો સદુપયોગ ન કરવામાં આવે તો તે વ્યર્થ ચાલ્યા જશે. જેમ પીંજેલા રૂને કાંતવામાં ન આવે તો ફરીથી રૂ જ થઈ જાય છે. (એવી રીતે આ મનુષ્ય જીવન ચોરાસી લાખ યોનિઓમાં ધૂમ્યા પછી પ્રાપ્ત થાય છે. એને એક એક શ્વાસનો સદુપયોગ કરીને જો ભજન, ભક્તિ કરવામાં ન આવે તો ફરી લક્ષ ચોરાસીના ચક્રમાં ધૂમવું પડશે). આથી હે જીવ ! તું પ્રેમપૂર્વક મારી વાત સાંભળ. મેં વિશાળ બુદ્ધિ વિશે તને સમજૂતિ આપી છે.

જે જોગવાઈ છે તારે હાથ, તે આણી જિભ્યાએ કેહી કહું વાત ।

આટલા દિવસ તેં જાણ્યું નવ જાણ, મૂરખ કરે તેમ કીધું અજાણ ॥ ૧૨ ॥

આ મનુષ્ય જીવન તને પ્રાપ્ત થયું. એની પ્રશંસા આ જિહ્વાથી કેવી રીતે કરું ? આટલા દિવસો સુધી એનું મહત્ત્વ તને સમજાવ્યું છે. એને જાણવા છતાં પણ તું અજાણ બનીને મૂર્ખની જેમ કાર્ય કરતો રહ્યો.

હવે એ વચન વિચારજે રહી, સુકજ પાએ સાખ પુરાવી સહી ।

હવે એક વચન કહું સુણજે જીવ સહી, વાલાજનાં ચરણ તું ગ્રહેજે રહી ॥ ૧૩ ॥

હે જીવાત્મા ! તું હવે આ વચનો પર બરાબર વિચાર કર. શુકદેવજી તેના સાક્ષી બન્યા છે. હવે અંતે હું એક વાત કરું છું તે સાંભળ. પ્રિયતમ ધણી શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણકમળ પકડી રાખજે.

સુણજે વળી ધણીનાં વચન, વાણી કહે તે ગ્રહેજે મન ।

રખે પાણીવલ વિહિલો થાય, આવો નહીં લાભે રે દાય ॥ ૧૪ ॥

તું ફરીથી ધામધણી સદ્ગુરુનાં વચન સાંભળ અને તેમની ઉપદેશમય વાણી એકાગ્ર ચિત્ત થઈને ગ્રહણ કર. એક ક્ષણ માટે પણ તું ધણીજીથી અલગ ન થઈશ. કેમ કે આવો સમય તને ફરીથી પ્રાપ્ત નહિ થાય.

ભરમ ભાંજવા કહ્યાં વચન, મોટી મત ગ્રહે જેમ થાય ધન ધન ।

હવે ઓળખજે જોપે કરી, ભરમ ભ્રાંત મૂકો પરહરી ॥ ૧૫ ॥

હે જીવાત્મા ! તારા ભ્રમને તોડવા માટે મેં આ વચન કહ્યાં છે. તું વિશાળ બુદ્ધિને ધારણ કરીને ધન્ય બન. હવે સારી રીતે ઓળખીને ભ્રમ અને ભ્રાંતિને છોડી દે.

મુખ માંહેથી વચન કહ્યાં તો સું, જો હજી ન છેક નિકળિયો તું ।

આગે કિંવ માંડી છે અનેક, તે પણ કાંઈક કીધી વિસેક ॥ ૧૬ ॥

કહેવા માત્રથી શું થશે ? આમ તો આની પહેલાં ભક્તજનોએ પણ પરમાત્મા અને વિશાળ બુદ્ધિની બાબતમાં અનેક કવિતાઓ લખી છે, પરંતુ ઈન્દ્રાવતી દ્વારા રચિત કૃતિઓ અક્ષરાતીતનું વર્ણન હોવાથી તેમનાથી વિશિષ્ટ છે.

પણ સાચો તો જો સમજે જીવ, તો વાણી ભલે મુખથી કહી પીવ ।

એ વાણી નથી કાંઈ કિંવના જેમ, મારા જીવને બીજવા કહ્યા મેં એમ ॥ ૧૭ ॥

પરંતુ ધામધણીના શ્રીમુખથી પ્રગટેલી આ વાણીની સાર્થકતા ત્યારે જ મનાય જ્યારે જીવાત્મા તેને સમજીને ગ્રહણ કરે. આ વાણી કોઈ કવિની કલ્પના જેવી નથી. મારા જીવને ઉશ્કેરવા માટે મેં આમ કહ્યું છે.

જીવ છે મારો અતિ સુજાણ, તે ધણીનાં ચરણ નહીં મૂકે નિરવાર ।

પણ સાચો તો જો કરે પ્રકાસ, જોત જઈ લાગી આકાસ ॥ ૧૮ ॥

મારો જીવ અત્યંત ચતુર અને પ્રવીણ છે. એ ચોક્કસ ધણીજીનાં ચરણોને ક્યારેય નહિ છોડે. પરંતુ તે સાચું તો ત્યારે જ થશે કે જ્યારે ધણીજીનાં વચનોને પ્રકાશિત કરે, જેથી એ જ્ઞાનની અખંડ જ્યોતિ આકાશ સુધી પહોંચીને તેનાથી પણ આગળ નીકળી જાય.

આણી જોગવાઈએ તો એમ થાએ, ચૌદ ભવનમાં જોત ન સમાએ ।

એમ અમે ન કરું તો બીજો કોણ કરે, ધણી અમારે કાજે બીજી દાણ દેહ ધરે ॥ ૧૯ ॥

આ શરીર દ્વારા જ્ઞાનની એવી જ્યોતિ પ્રગટી કે તેનો પ્રકાશ ચૌદેય લોકમાં સમાઈ શકતો નથી. જો અમે એ નહિ કરીએ તો બીજો કોણ કરશે ? ધામધણી સદ્ગુરુએ આપણે માટે બીજીવાર દેહ ધારણ કર્યો છે.

એણી કેમે નવ થાએ સરમ, એણી દ્રસ્ટે કેમ ન થાએ નરમ ।

જીવ છે મારો ખરી વસ્ત, તે કાં નવ કરે અજવાળું અત ॥ ૨૦ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ જીવમાં કોઈ પણ પ્રકારની શરમ નથી. તે સદ્ગુરુનાં દર્શનમાત્રથી વિનમ્ર કેમ થતો નથી ? વસ્તુતઃ મારો જીવ તો (પરમધામનો હોવાથી) વિશેષ છે. તેથી તે

તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ કેમ ન ફેલાવે ?

શ્રીસુંદરબાઈને ચરણ જ થકી, વળી મોસું ગુણ કીધાં બાઈ ગુણવંતી ।

મારે માથે દયા રતનબાઈની ઘણી, એહની કપાએ જોપે ઓળખીસ ઘણી ॥ ૨૧ ॥

શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજનાં ચરણોની અનુકંપા, સદ્ગુરુ સાથે મેળાપ કરાવી શ્રી ગોવર્ધન ઠાકુર (ગુણવંતીબાઈની વાસના) દ્વારા મારા ઉપર કરેલો ઉપકાર તથા રતનબાઈ (વિહારીજી)ની વિશેષ અનુકંપાથી શ્રીમુખવાણી અવતરિત થઈ. આમ હું આ સહુની કૃપાથી ધામધણીને બરાબર ઓળખીશ.

એહની દયાએ જોત એમ કરીસ, ચરણ ધણીનાં ચિતમાં ધરીસ ।

ઈંદ્રાવતી ચરણે લાગે આધાર, સુફળ ફેરો કરું આ વાર ॥ ૨૨ ॥

આમ આ બધી દયાને કારણે મારા હૃદયમાં અખંડ જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રજ્વલિત કરીશ અને ધામધણીનાં ચરણકમલોને મારા હૃદયમાં સ્થાપીશ. ધામધણીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરીને ઈન્દ્રાવતી આ મનુષ્ય જીવનને સફળ બનાવે છે.

પ્રકરણ ૨૧ ચોપાઈ ૫૪૭

હવે દ્રષ્ટ ઉઘાડી જો પોતાની, નિરખ ધણી શ્રી ધામ ।

પ્રેમલ કરી પોતે આપ સંભારી, બાંધ ગોળી પ્રેમ કામ ॥ ૧ ॥

હે જીવ ! તું અંતરનાં નેત્રો ખોલીને ધામધણીનાં દર્શન કર. પોતાની જાતને સંભાળીને ધણીજી સાથે પ્રેમ કર અને પ્રેમરૂપી ગોળી બાંધી દે. (અર્થાત્ ઈન્દ્રિયોને એકાગ્ર કર).

પ્રેમતણી ગોળી બાંધીને, અમલ કરું જો જો છાક ।

ચૌદ ભવન માંહે કિરણ કુલાંભી, ફોડી જાઉં બ્રહ્માંડ પીઉં પાસ ॥ ૨ ॥

હું ઈચ્છું છું કે પ્રેમની ગોળી બનાવીને નિત્ય નિયમપૂર્વક પ્રેમમાં મસ્ત રહેવાની હું આદત પાડું. ચૌદ લોકમાં તારતમનો પ્રકાશ ફેલાવીને અને તેની આગળ આ બ્રહ્માંડને ફોડીને ધામધણીની પાસે પહોંચી જાઉં.

હવે વાચા મુખ બોલે તું વાણી, કરજે હાંસ વિલાસ ।

શ્રવણાં તું સંભાર તહારી, સુણ ધણીનો પ્રકાસ ॥ ૩ ॥

હે વાચા ! હવે તું ધણીજીના ગુણોનું જ ઉચ્ચારણ કર અને તેમાં જ મગ્ન થઈને આનંદવિનોદ કર. હે શ્રવણ (કાન) ! તું જાતે સાવધાન થઈને તારતમ જ્ઞાનરૂપે પ્રગટેલાં ધણીજીનાં વચનોને શ્રવણ કર.

જીવનાં અંગ કહે પરિયાણી, તમે ધણી દેખાડ્યા જેહ ।

પ્રલે બ્રહ્માંડ જો થાએ પ્રગટ, પણ અમે તોહે ન મૂકું ખિણ એહ ॥ ૪ ॥

જીવનાં ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો બધાં પરસ્પર મંત્રણા કરીને કહે છે - તમે અમને ધામધણીની ઓળખ કરાવી. આ બ્રહ્માંડનો નાશ થઈ જાય તો પણ અમે તમારો સાથ એક ક્ષણ માટે પણ છોડીશું નહિ.

હવે જાગ જીવ સાવચેત થઈ, વાલો ઓળખ આંખ ઉઘાડી ।

કર અસ્તુત વિનતી વલ્લભસું, નાખ અંતર પટ ટાળી ॥ ૫ ॥

હે જીવ ! હવે તું સાવચેત થઈને જાગ્રત થઈ જા. તારી અંતર્દષ્ટિ ખોલીને પ્રિયતમ ધણીને ઓળખી લે. ધણીજીની સ્તુતિ કર અને હૃદય પરના પડદાને હટાવી દે.

આટલા દિવસ મેં નવ ઓળખ્યા મારા વાલૈયા, મેં કીધું અધમનું કામ ।

મહાયંડાળ અકરમી અબૂઝ, મેં ન ઓળખ્યા ધણી શ્રી ધામ ॥ ૬ ॥

હે પ્રિયતમ ! આટલા દિવસો સુધી મેં તમને ઓળખ્યા નહિ. મેં (અજ્ઞાનીએ) મહાયંડાળ અને કુકર્મીના જેવું અધમ કામ કર્યું.

ધિક ધિક પડો મારા જીવ અભાગી, ધિક ધિક પડો ચતુરાઈ ।

ધિક ધિક પડો મારા ગુણ સઘળાને, જેણે નવ જાણી મૂલ સગાઈ ॥ ૭ ॥

હે મારા અભાગી જીવ ! તને ધિક્કાર છે. મારાં બુદ્ધિ અને ચાતુર્યને પણ ધિક્કાર છે. મારા બધા ગુણોને પણ વારંવાર ધિક્કાર છે કે જેમણે મૂળ સગાઈ સંબંધને જ જાણ્યો નહિ.

ધિક ધિક પડો તે તેજ બળને, ધિક ધિક પડો રૂપ રંગ ।

ધિક ધિક પડો તે ગિનાનને, જેહને નવ લાઘ્યો પરસંગ ॥ ૮ ॥

મારા તેજ, બળ, રૂપ અને રંગને પણ ધિક્કાર છે. જેણે ક્યારેય મૂળ સંબંધને પ્રાપ્ત કર્યો નહિ એવા (ફોકટ) જ્ઞાનને પણ ધિક્કાર છે.

ધિક ધિક પડો મારી પાંચો ઈન્દ્રી, ધિક ધિક પડો મારી દેહ ।

શ્રી ધામ ધણી મૂકી કરી, સંસારસું કીધો સનેહ ॥ ૯ ॥

મારાં પાંચેય ઈન્દ્રિયો અને દેહને પણ ધિક્કાર છે. એ બધાંએ ધામધણીને છોડીને સંસારની જૂઠી માયા સાથે પ્રેમ કર્યો.

ધિક ધિક પડો મારા સર્વા અંગને, જે ન આવ્યા ધણીને કામ ।

મેં ઓળખી નવ વાવર્યા, મારા ધણી સુંદર શ્રી ધામ ॥ ૧૦ ॥

મારાં બધાં અંગોને ધિક્કાર છે કે જે ધામધણીના કોઈ કામમાં ન આવ્યાં. મેં ધામધણીને ઓળખીને તેમના સુંદર સ્વરૂપ પ્રત્યે એ બધાંને પ્રેમપૂર્વક સમર્પિત કર્યા નહિ.

તમે તમારા ગુણ નવ મૂક્યા, મેં કીધી ધણી દુષ્ટાઈ ।

હું મહા નિબલ અતિ નીચ થઈ, પણ તમે નવ મૂકી મૂલ સગાઈ ॥ ૧૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે ધણીજી ! તમે તો તમારો ઉપકારી ગુણ ન છોડ્યો, પરંતુ મેં તો અતિ દુષ્ટતા કરી છે. હું અત્યંત નિર્બળ અને નીચ બની ગઈ, પરંતુ તમે આપણા પરમધામના મૂળ સંબંધને છોડ્યો નહિ.

હવે વારી જાઉં વનરાય વલ્લભની, જેહની સકોમલ છાયા ।

ગુણ જો જો તમે એ વન ઓખદી, દીઠડે દૂર જાએ માયા ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હવે હું વનરાજ શમી વૃક્ષ - ખીજડાના વૃક્ષ (જેને પ્રિયતમ સદ્ગુરુએ પોતાના હાથે રોપ્યું હતું તેમજ જે હજી પણ શ્રી ૫ નવતનપુરી ધામના નિજમંદિરની સાથે લીલાઈમ ઘટાદાર વૃક્ષ તરીકે શોભી રહ્યું છે) પર વારી જાઉં છું. (ન્યોછાવર થાઉં છું). તેની છાયા અત્યંત શીતળ અને કોમળ છે. હે સુંદરસાથજી ! તમે આ વૃક્ષના ગુણ તો જુઓ, તે ઔષધિરૂપ છે. એના દર્શન માત્રથી માયા દૂર ભાગે છે.

હવે વારણાં લઉં આંગણિયું, વેલું, જિહાં બેસો છો સંજા સમે સાથ ।

પરિયાણ કરો ધામ ચાલવા, ઘર વાટડી દેખાડો પ્રાણનાથ ॥ ૨ ॥

જ્યાં સંધ્યા સમયે સદ્ગુરુ મહારાજ સુંદરસાથની સાથે બેસતા હતા તે આંગણાની રેતી પર હું મારી જાતને ન્યોછાવર કરું છું. ત્યાં સદ્ગુરુ મહારાજ પરમધામ જવાને માટે ચર્યા-વિચારણા કરતા હતા અને પ્રાણનાથ (સદ્ગુરુ) અખંડ પરમધામ જવાનો માર્ગ બતાવતા હતા.

વળી વારણાં લઉં આંગણિયાં, અને આસપાસ સહુ સાજ ।

જિહાં બેસો ઊઠો ઊભા રહો, વલ્લભ મારા શ્રી રાજ ॥ ૩ ॥

ફરીથી હું તે આંગણું અને તેની આસપાસની બધી વસ્તુઓ પર ન્યોછાવર થાઉં છું કે જ્યાં પ્રાણવલ્લભ સદ્ગુરુ ધણીની બેઠક હતી.

ઘણી વિધે હું ઘોળી ઘોળી જાઉં, મંદિર ને વળી દ્વાર ।

ભામણાં લઉં તે ભોમ તણાં, જિહાં બેસો છો મારા આધાર ॥ ૪ ॥

હું અનેક પ્રકારે એ મંદિર અને દરવાજા પર ન્યોછાવર થાઉં છું. એ ભૂમિ પર હું વારી જાઉં છું કે જ્યાં મારા ધણી બેસતા હતા.

વારી જાઉં પલંગ પાટી ઓસીસાં, તળાઈ સિરખ ઓછાડ ।

વળી વારી જાઉં ચંદ્રવા, જિહાં પોઢો સુખ સિજ્યાએ ॥ ૫ ॥

એ પલંગ, પાટી, ઓસીકાં, ગાદી (તળાઈ), ચાદર-ઓછાડ વગેરે પર હું મારી જાતને ન્યોછાવર કરું છું. ધણીજીના પલંગ પર ટાંગેલા ચંદ્રવા પર તો ફરીથી ન્યોછાવર થાઉં છું, કે જે પલંગ પર સદ્ગુરુ ધણી સુખપૂર્વક શયન કરતા હતા.

હવે ઘોળી ઘોળી જાઉં ઝીલા ને ચાકળા, ઘોળી જાઉં મંદિરના થંભ ।

જેણે થંભે કરે ધણી પોતાને, જુગતે વાળ્યા બંધ ॥ ૬ ॥

હવે હું ગાલીયા, નાનાં નાનાં આસન, મંદિરના સ્તંભ પર પણ ન્યોછાવર થાઉં છું. આ સ્તંભો પર તો ધામધણીએ સ્વયં પોતાને હાથે યુક્તિપૂર્વક બંધન બાંધ્યા હતાં.

(વિક્રમ સંવત સોળસો સત્યાસી કાર્તિક માસમાં સદ્ગુરુ મહારાજે પોતાના કરકમલો વડે શ્રી ૫ નવતન પુરી ધામની સ્થાપના કરી હતી. આ ધામના મહિમાનું વર્ણન આ ચોપાઈઓ દ્વારા

શ્રી પ્રાણનાથજી પોતાના શ્રીમુખથી કરી રહ્યા છે અને તેના પર પોતે સમર્પિત થઈ રહ્યા છે.)

બેસો છો જિહાં બળવંત બળિયા, જાઉં બલિહારી તેણે ઠામ ।

સાથ સકલ સવારો આવી બેસે, વરણવો ધણી શ્રી ધામ ॥ ૭ ॥

જે સ્થાન પર સર્વશક્તિમાન સદ્ગુરુ ધણી બેસતા હતા તે સ્થાનને માટે હું મારું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરું છું. જ્યાં બધા સુંદરસાથ પ્રાતઃકાલમાં આવીને બેસતા હતા અને સ્વયં ધામધણી સદ્ગુરુ પરમધામનું વર્ણન સંભાળાવતા, એ સ્થાન પર પણ હું મારી જાતને સમર્પિત કરું છું.

મંદિર માંહે અનેક વિધ દીસે, જોગવાઈ પૂરણ સરવે ।

અનેક વાર લઉં તેના ભામણાં, મારી વારી નાખું જીવસું દેહ ॥ ૮ ॥

હે સદ્ગુરુ ! તમે જ્યાં બિરાજમાન છો તે મંદિર બધા પ્રકારનાં સાધનોથી પરિપૂર્ણ છે. એ બધાં પર હું સ્વયં મારો દેહ અને પ્રાણને સમર્પિત કરું છું.

ભલે તમે દેહ ધર્યા મુઝ કારણ, કરી અજવાળું ટાળ્યો ભરમ ।

જીવ મારો ઘણો કઠણ હતો, તમે નેત્રે ગાળી કીધો નરમ ॥ ૯ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! તમે મારે માટે સુંદર દેહ ધારણ કર્યો તથા તારતમના પ્રકાશ દ્વારા ભ્રમને હટાવ્યો. મારો જીવ અતિ કઠોર હતો, પરંતુ તમે તમારી કૃપાદષ્ટિ દ્વારા એને દ્રવિત કરીને તેને નરમ બનાવ્યો.

હવે ચરણ કમળનાં લઉં ભામણિયાં, અને ભામણાં લઉં સરવા અંગ ।

હસ્તકમળને વારણે, વારી જાઉં મુખાર ને વિંદ ॥ ૧૦ ॥

તમારાં દિવ્ય શ્રીચરણકમળો પર હું ન્યોછાવર થાઉં છું અને તમારાં બધાં અંગો-પ્રત્યંગો પર મારી જાતને ન્યોછાવર કરી દઉં છું. તમારા હસ્તકમળ અને મુખમંડલ પર હું વારી જાઉં છું.

વસ્તર ઉપર વારી વારી જાઉં, ભામણાં લઉં ભૂષણ ।

નેત્ર નિરમલને વારણે, જેહની દ્રસ્ટે ફળ પામિએ તતખિણ ॥ ૧૧ ॥

ધણીજનાં વસ્ત્રો અને આભૂષણો પર હું વારી જાઉં છું. તેમનાં પવિત્ર નેત્રો પર પણ મારી જાતને સમર્પિત કરું છું કે જેમની કૃપા દષ્ટિથી જ તત્ક્ષણ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.

જાઉં બલિહારી નાસિકા પર, અને દુખણાં લઉં સરવણાં ।

સુંદર સરૂપ સુકોમળ ઉપર, જીવ લિએ ભામણાં ઘણાં ઘણાં ॥ ૧૨ ॥

હું સદ્ગુરુ ધણીની નાસિકા પર બલિહારી જાઉં છું અને તેમના કાનનાં ઓવારણાં લઉં છું. પ્રિયતમ સદ્ગુરુના સુંદર સુકોમળ સ્વરૂપ પર મારા જીવાત્માને અનેક વાર સમર્પિત કરું છું.

સેવા કરે છે બાઈ હીરબાઈ, ઓછવ રસોઈ જાહે ।

અંતરગતે તમે નિત આરોગો, હું લઉં ભામણાં ઘણાં ઘણાં તાંહે ॥ ૧૩ ॥

સદ્ગુરુ ધણીની રસોઈ તૈયાર કરવાની સેવા હીરબાઈ કરે છે. ત્યાં દરરોજ રસોઈનો ઉત્સવ થાય છે. તમે શ્રીકૃષ્ણજીના સ્વરૂપમાં પ્રગટ થઈને નિત્ય ભોજન કરો છો. એ સ્થાન પર હું વારંવાર સમર્પિત થાઉં છું.

ઘોળી ઘોળી જાઉં તે વાણી ઉપર, જે વચન કહો છો રસાળ ।

સાથ સકળને ચરણે રાખી, સાગર આડી બાંધો છો પાળ ॥ ૧૪ ॥

હે ઘણીજી ! તમે જે મધુર વાણીથી રસપૂર્ણ ચર્ચા કરો છો તેના પર હું ઓળઘોળ થાઉં છું. એ રીતે સઘળા સુંદરસાથને તમારી છત્રછાયામાં રાખીને મોહસાગરને રોકવા માટે આપ જ્ઞાનરૂપી બંધ બાંધો છો.

હવે સેવા કરીસ હું સર્વા અંગે, દઉં પ્રદખિણા રાત ને દિન ।

પળ ન વાળું નિરખું નેત્રે, વાલપણ કરું જીવ ને મન ॥ ૧૫ ॥

હવે હું મારાં બધાં અંગોથી તમારી સેવા શુશ્રૂષા કરતાં કરતાં રાત-દિવસ તમારી પરિક્ષા કર્યા કરીશ. એક ક્ષણ પણ પલકારો માર્યા વિના તમને નિરખી રહીશ. મારા જીવ અને મન દ્વારા તમને પ્રેમ કરીશ.

મું જેહવા અજાણ અબૂઝ દુસ્ત હોએ અપ્રીછક, અધમ નીચ મત હીન ।

તે એણે ચરણે આવી થાય જાણ સિરોમણ, સુઘડ સુપ્રીછક પ્રવીન ॥ ૧૬ ॥

મારા જેવી કોઈ અજાણ, નાસમજ, દુષ્ટ, અલ્પમતિ, અધમ, નીચ અને બુદ્ધિહીન પણ તમારા ચરણકમલોને આશ્રયે આવીને તમારી કૃપાથી શિરોમણિ, સુંદર, સમજદાર અને ચતુર બની જાય છે.

તેના જીવને જગાવી નિધ દેઓ છો નિરમલ, કરો છો વાસના પ્રકાસ ।

તે જીવ વચિખિણ વીર થઈ, ચૌદ ભવન કરે અજવાસ ॥ ૧૭ ॥

તમે એવા જીવાત્માને જગાવીને પવિત્ર તારતમ જ્ઞાન આપો છો અને વાસનાઓને પારખીને તે બધાનો સંબંધ પ્રગટ કરો છો. તેને પરિણામે તે જીવ ચતુર, પ્રવીણ, સાહસિક અને વીર બનીને ચૌદ લોકમાં તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવે છે.

હવે ગુણ કેટલા કહું મારા વાલૈયા, જે અમસું કીધાં આ વાર ।

આણી જોગવાઈએ ન કહેવાય, પણ લખવા તોહે નિરધાર ॥ ૧૮ ॥

હે મારા સદ્ગુરુ ધણી ! હવે હું તમારા ગુણોની કેટલી પ્રશંસા કરું ? તમે આ વખતે જે ઉપકાર કર્યો છે તેની પ્રશંસા આ જૂઠા માયાવી શરીર દ્વારા કરી શકાતી નથી તેમ છતાં લખવાનો મેં નિરધાર કર્યો છે.

હવે આહીં ઉપમા કેહી દઉં મારા વાલૈયા, એ સબદ ન પોહોંચે તમને ।

વચન કહું તે ઓરું રહે, તેણે દુખ લાગે ઘણું અમને ॥ ૧૯ ॥

હે મારા પ્રિયતમ ! તમારી મહાનતાને આ જૂઠા સંસારમાં કઈ ઉપમા દઉં ? અહીંના શબ્દો તો તમારા સુધી પહોંચતા નથી. હું વાણી દ્વારા જે વર્ણન કરું છું, તે શબ્દો તો અહીં જ રહી જાય છે. તેથી મને ઘણું દુઃખ થાય છે.

એક વચને મારી દાઝ ભાજે છે, જ્યારે કહું છું ધણી શ્રી ધામ ।

એક એણે વચને મારો જીવ કરાચ્યો, ભાજી હૈડાની હામ ॥ ૨૦ ॥

જ્યારે હું એક જ શબ્દ ‘ધામધણી’નો ઉચ્ચાર કરું છું તો મારા અંતરની દાઝ (અંતરની ચાહના)

શાંત થઈ જાય છે. એ શબ્દથી મારા જીવાત્માને અખંડ સુખનો અનુભવ થાય છે અને મારા હૃદયની ઈચ્છાપૂર્ણ થાય છે.

કહે ઈંદ્રાવતી અતિ ઉછરંગે, ફોડી બ્રહ્માંડ કરું પ્રકાશ ।

વિગતે વાટ દેખાડું ઘરની, જેમ સોહેલો આવે મારો સાથ ॥ ૨૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી મનમાં ઉત્સાહ અને આનંદ ભરીને કહે છે કે બ્રહ્માંડને ફોડીને તારતમનો પ્રકાશ ચારેય તરફ ફેલાવી દઈશ અને યુક્તિપૂર્વક પરમધામનો માર્ગ બતાવીશ, જેથી મારો સુંદરસાથ સરળતાપૂર્વક પરમધામ પહોંચી શકે.

પ્રકરણ ૨૩ ચોપાઈ ૫૭૯

હવે અસ્તુત ઉપર એક વિનતી કહું, ચરણ તમારા જીવને નેત્રે ગ્રહું ।

એણે ચરણે મુને થૈ છે સિધ, પહેલી નિધ મુને સુંદરબાઈએ દિધ ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હવે હું સદ્ગુરુ ધણીની સ્તુતિ પછી એક પ્રાર્થના કરું છું કે તમારાં ચરણકમલને નેત્રથી દર્શન કરી મારા હૃદયમાં સ્થાપિત કરું. મારા અંતરની દૃષ્ટિમાં રાખું (અથવા હૃદયમાં અને નેત્રોમાં ગ્રહણ કરું). એ ચરણોની કૃપાથી મને સિદ્ધિ (અખંડ પરમધામ અને ધામધણી) પ્રાપ્ત થયેલી છે. સર્વ પ્રથમ તારતમ જ્ઞાનરૂપી નિધિ સુંદરબાઈ સદ્ગુરુએ આપી છે.

એ બંને સરૂપમાં જોત જ એક, તે મેં જોયું કરી વિવેક ।

ઈંદ્રાવતી કરે વિનતી, તમે નિધ દીધી મુને તારતમ થકી ॥ ૨ ॥

આ બંને સ્વરૂપો (શ્રીકૃષ્ણજી તથા દેવચંદ્રજી)માં ધણી અક્ષરાતીતની એક જ જ્યોતિ ઝળકી રહી છે. આ વાસ્તવિકતાને મેં વિવેકપૂર્વક જોઈ. ઈન્દ્રાવતી પ્રાર્થના કરતાં કહે છે કે હે ધણી ! તમે જ તારતમ જ્ઞાનની અખંડ સંપત્તિ મને આપી છે.

મારો આસરો કાંઈ ન હતો મારા ધણી, પણ મુને બંને સરૂપે દયા કીધી ધણી ।

સેવા માંહે ન હતી સરીખ, નવ જાણું મુને નિધ દીધી કેમ કરીસ ॥ ૩ ॥

હે મારા ધણી ! તમારા સિવાય મારો કોઈ આશરો નહોતો. પરંતુ તમે બંને સ્વરૂપો (શ્રીકૃષ્ણજી તથા દેવચંદ્રજી) એ મારા પર ધણી દયા કરી. હું તો સેવામાં પણ સારી રીતે ઉપસ્થિત રહી ન શકી. તેમ છતાં ન જાણે કેમ તમે મને તારતમરૂપી અખંડ નિધિ આપી.

કતવ ચિતવણી જે સેવા કરે, અવળા ગુણ મોહજલ પરહરે ।

તે પણ મનસા વાચા કરમણા કરી, અને દોડ કરે ઘણું વાલપણ ધરી ॥ ૪ ॥

પણ જિહાં લગે દયા તમારી નવ થાએ, તિહાં લગે સર્વ તણાણું જાએ ।

તે પારખું મેં જોયું નિરધાર, સાથ સકળનાં વચન વિચાર ॥ ૫ ॥

જે લોકો કર્તવ્યનું પાલન કરતાં કરતાં, ચિત્ત પરોવીને સેવા કરે છે, તથા માયાના ઊલટા સીધા ગુણોને છોડીને મન, વચન અને કર્મથી એકાગ્ર ચિત્ત થઈ પ્રેમપૂર્વક સેવામાં લાગે છે, પરંતુ હે સદ્ગુરુ ધણી ! જ્યાં સુધી આપની દયાદૃષ્ટિ તેના પર પડતી નથી ત્યાં સુધી તેઓ માયામાં

જ વહેતાં રહે છે. આ તથ્યની પુષ્ટિ મેં સારી રીતે કરી લીધી છે અને સમસ્ત સુંદરસાથની સાથે વિચારવિમર્શ કરીને તેને પારખી લીધું છે.

જે ખરો થૈ જીવ જુઓ મન કરે, કપટ રતી રદે નવ ધરે ।

એમ થૈને જે તમને સેવે, અને વચન વિચારી તમારાં ગ્રહે ॥ ૬ ॥

સાચો સનકૂળ કરે જે તમારો ચિત, અને બ્રાંત મેલી કરે જીવને હિત ।

ચિત ઉપર ખરો ચાલસે જેહ, સોભા ઘેર સાથમાં લેસે તેહ ॥ ૭ ॥

જે જીવ ખરો (સાચો) થઈને પોતાને મનથી અલગ કરી દે અને હૃદયમાં રતીભાર કપટ ના રાખે તેમજ આ રીતે જે વ્યક્તિ તમારી સેવા કરે, તમારાં વચનો વિચારપૂર્વક ગ્રહણ કરે, સાચો બની સત્ (અખંડ) માર્ગનું અનુસરણ કરી તમારા ચિત્તને પ્રસન્ન કરે તેમજ ભ્રમ દૂર કરીને જીવાત્મા સાથે પ્રેમ કરે અને સદ્ગુરુના ચિત્તને અનુકૂળ ચાલે એ જ પોતાના જીવનમાં પરમધામ તથા સુંદરસાથની વચ્ચે અવશ્ય શોભી ઊઠશે.

એ નિદ્રા ઉડાડીને કહ્યાં વચન, શ્રી ધામ ધણી જીવ જાણી મન ।

વળી જાં જોઉં તમને જોપે કરી, તાં હજી મેં નિદ્રા નથી મૂકી પરહરી ॥ ૮ ॥

અજ્ઞાનરૂપી આ નિદ્રાને ત્યજી દઈને અને ધામધણીને જીવ અને મનમાં બિરાજમાન છે એમ સમજીને આ વચન કહ્યાં છે. જ્યારે હું તમને ફરીથી જોઉં છું તો મને જણાય છે કે હજી સુધી મેં નિદ્રાનો ત્યાગ કર્યો નથી (કારણ કે પાંચ તત્ત્વના શરીર દ્વારા તો હું બોલી રહી છું.)

આ વચન કહ્યાં મેં નિદ્રા મંઝાર, જાં જોપે કરી જોઉં મારા જીવના આધાર ।

નહીં તો એહ વચન કેમ કહું મારા ધણી, પણ કાંઈક તાસીર દીસે અસ્થાનક તણી ॥ ૯ ॥

હે મારા જીવનાધાર ! હું જ્યારે ઉપર્યુક્ત કથનની બાબતમાં વિચાર કરું છું તો મને એવું લાગે છે કે નક્કી આ વચન મેં અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાં જ કહ્યાં છે, નહિ તો સુંદરસાથને પરમધામ બોલાવવા માટેનો આગ્રહ કરવા જેવાં વચન હું તમને કેમ કહેતી ? (તમે તો સર્વજ્ઞ છો જ) પરંતુ કેટલોક પ્રભાવ આ સ્થાન (ધરતી)નો પણ જણાય છે (જેને કારણે આવાં વચન મેં તમને કહ્યાં.)

વળી જોઉં જ્યારે ઘરની દિસ તમને, ત્યારે વળી એમ થાએ અમને ।

આ ધામનાં ધણીને મેં કિહા કહ્યાં વચન, ત્યારે જીવ વિમાસી દુખ પામે મન ॥ ૧૦ ॥

જ્યારે હું તમને પરમધામની દૃષ્ટિએ જોઉં છું તો મારા હૃદયમાં એવો ભાવ ઊઠે છે કે ધામના ધણીને મેં આ કેવાં વચન કહી નાખ્યાં ? આ વિચારથી મારો જીવ વિમાસણ પામીને દુઃખી થાય છે.

પણ કેમ કહું સબદ ન પોહોંયે તમને, મારી જિભ્યા થૈ માયા અંગને ।

વાલા તમે થયા છો સબદાતીત, મારી માયા દેહ ઊભી સરીખ ॥ ૧૧ ॥

પરંતુ હે ધામધણી ! તમારા ગુણ અને ઉપકારની પ્રશંસા હું કયા શબ્દોમાં કરું ? કેમ કે એ તો

તમારા સુધી પહોંચતા જ નથી. કારણકે મારી જીભ તો જૂઠી અને માયાનું અંગ છે. હે પ્રિયતમ ધણી ! તમે સાક્ષાત્ શબ્દાતીત છો. મારો દેહ તો માયાની જેમ જૂઠો ઊભો છે.

ધણી લગતાં વચન કહીસ આવી ધામ, ત્યારે ભાજીસ મારા જીવની હામ ।

આ તાં વચન મેં સાથ માટે કહ્યાં, એ વચન જોઈ સાથ મૂકસે માયા ॥ ૧૨ ॥

હે ધણીજી ! તમારે લગતાં વચન તો પરમધામમાં આવીને કહીશ, ત્યારે જ મારા જીવાત્માની તીવ્ર ઈચ્છા શાન્ત થશે. આ વચન તો મેં સુંદરસાથ માટે કહ્યાં છે, જેથી આ વચનો પર વિચાર કરી સુંદરસાથ માયાનો પરિત્યાગ કરે.

ઈદ્રાવતી કહે સાથને તેડો તતકાલ, માયા કઠણ છે નિતાલ ।

આ દુસ્તર માંહે દુખ દેખે ઘણું, નવ ઓળખાએ કાંઈ આપોપણું ॥ ૧૩ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે ધામધણી ! સુંદરસાથને તત્કાળ તમારી પાસે બોલાવી લો. કારણકે આ માયા તો કઠિન (કઠોર) અને ગહન છે. આ દુસ્તર સંસારમાં ઘણાં દુઃખ જણાય છે અને અમે તો અમને પોતાને પણ ઓળખી શકતાં નથી.

મેં તાં એ લવો કહ્યો માયાને સનમંધ, હું દેખીતી નવ દેખું અંધ ।

એમ કહીએ તેને જે નવ લીએ સાર, તમે તતખિણ ખબર લેઓ છો આધાર ॥ ૧૪ ॥

મેં તો માયાની બાબતમાં થોડું જ કહ્યું છે. દેખતા છતાં હું તો અંધ બની છું. આવાં પ્રકારનાં વચન તો જેઓ સાર (ખબર) ન લેનારા હોય તેને જ કહેવાય છે, પરંતુ હે પ્રાણાધાર ! તમે તો તરત અમારી ખબર લો છો.

તે માટે વચન કહ્યાં મેં એહ, રખે અધખિણ સાથ વિસારો તેહ ।

અધખિણ રખે તમારી થાય, તો તેહમાં કે કલપાંત વહી જાય ॥ ૧૫ ॥

હે ધણી ! મેં આ વચન એટલા માટે કહ્યાં છે કે સુંદરસાથ એને એક ક્ષણ માત્ર માટે પણ ભૂલી ન જાય. તમારી તો અડધી ક્ષણ પણ નથી થતી એટલામાં તો સંસારના કંઈ કેટલાય કલ્પ (યુગ) વીતી જાય છે.

મારા ધણી હું તો કહું જો તમે અળગા હો, એક પાવપલ અમારો વિછોડો નવ સહો ।

મેં એમ તાં કહ્યું જો મારી ઓછી મત, તમે અમ માટે કેટલો કરો છો ખપ ॥ ૧૬ ॥

હે મારા ધામધણી ! આવાં વચન તો હું ત્યારે જ કહું જ્યારે તમે મારાથી અલગ હો. પરંતુ તમે તો અમારો વિયોગ એક પળમાત્ર પણ સહી શકતા નથી. મેં તો માયાની તુચ્છ બુદ્ધિને કારણે તમને આવું કહ્યું છે. તમે તો અમારી ઈચ્છા પૂરી કરવા માટે અનેક ઉપાયો કરો છો.

તમે આંહીં આવ્યા અમ માટે દેહ ધરી, દયા અમ ઉપર અતિ ઘણી કરી ।

તમે સામા આવ્યા આગળ અમ માટે, લઈ આવ્યા તારતમ દેખાડી ઘર વાટ ॥ ૧૭ ॥

તમે અમારે કારણે આ સંસારમાં દેહ ધારણ કરીને આવ્યા છો. તમે અમારા ઉપર અત્યંત કૃપા કરી છે. તમે અમારે માટે અમારાથી પણ પહેલાં આવ્યા છો અને અખંડ તારતમ જ્ઞાન લાવીને તમે પરમધામનો માર્ગ બતાવ્યો છે.

સાથે માયા માંગી તે થૈ અતિ જોર, તમે સાદ કીધા ઘણાં કરી બકોર ।

પણ કેમે ન વળી અમને સુધ, ત્યારે વ્રહ દેવા સરૂપજી અદ્રષ્ટ કિધ ॥ ૧૮ ॥

સુંદરસાથે પરમધામમાં માયા જોવા માટે માંગણી કરી હતી. તે (માયા) અહીં બળવાન થઈ ગઈ છે. તમે અમને (માયાથી પાર કરવા માટે) અનેકવાર પોકાર કર્યો પરંતુ અમે જાગ્રત થયાં નહિ. ત્યારે અમને વિરહ આપવા માટે તમે પોતાના સ્વરૂપને અદૃશ્ય કરી દીધું.

પણ તોહે ન વળી અમને સાર, ત્યારે વળી બીજો દેહ ધર્યો તત્કાળ ।

તતબિણ આવી અમ ભેળા થયા, વળી વચન સાગરના પૂર લાવિયા ॥ ૧૯ ॥

આટલું થવા છતાં અમે ચેત્યા નહિ. ત્યારે તમે તુરંત બીજો દેહ ધારણ કર્યો. તત્કાળ આવીને મારા (ઈન્દ્રાવતીના) હૃદય પર બિરાજમાન થયા અને આ સંસાર સાગરમાં ઊઠતાં હજારો મોજાંઓની જેમ (અઢાર હજાર સાતસો અઠાવન ચોપાઈયુક્ત) વાણીનો પ્રવાહ લઈ આવ્યા.

મેં સાથને કહ્યું તે કેમ તમને કહેવાય, કહીએ તેહને જે અળગાં થાય ।

એટલું ઘણુંએ હું જાણું સહી, એ વચન ધણીને કહેવાય નહીં ॥ ૨૦ ॥

મેં સુંદરસાથને જે કંઈ કહ્યું તે તમને કેવી રીતે કહું ? કારણ કે જે અલગ હોય તેને જ કહેવાય છે. (તમે તો મારાથી અલગ નથી) એટલું તો હું વિશેષરૂપે જાણું છું કે આવાં વચન ધામધણીને કહી ન શકાય.

મારા મન માંહે એમ આવી થયું, સાથ રખે જાણે અમ માટે કાં નવ કહ્યું ।

જો એમ ન કહું તો ખબર કેમ પડે, જે ધણી સાથ ઉપર દયા એમ કરે ॥ ૨૧ ॥

મારા મનમાં પણ એ વિચાર આવ્યો કે ક્યાંક સુંદરસાથ એવું ન માની લે કે ઈન્દ્રાવતીએ એમને માટે કંઈ કહ્યું જ નથી. જો હું એવું ના કહું તો સુંદરસાથને કેવી રીતે ખબર પડે કે ધામધણી સુંદરસાથ પર આ રીતે દયા કરે છે ?

સાથને જણાવવા માટે કહ્યાં એ વચન, ધણી તમારી દયા હું જાણું જીવ ને મન ।

સાથ ચરણે છે તે તાં વચિબિણ વીર, વળી ભલે વચન વિચારે દ્રઢ ધીર ॥ ૨૨ ॥

સુંદરસાથને પરિચય કરાવવા માટે આ વચન કહ્યાં છે. હે ધામધણી ! તમારી કૃપાને હું મન અને હૃદયથી જાણું છું. જે સુંદરસાથ આપનાં શરણે છે તેઓ ચતુર અને પ્રવીણ છે. એમના પછી આવનાર સુંદરસાથ આ વચનો પર દૃઢતાપૂર્વક વિચાર કરીને પરમધામનો માર્ગ અપનાવશે.

પણ ઘણો ખપ કરું સાથ પાછલા માટ, સાથ જોઈ વચન આવસે આણી વાટ ।

સાથ જો જો તમે દયા ધણી તણી, એ દયાની વાતો છે અતિ ઘણી ॥ ૨૩ ॥

હું ભવિષ્યમાં આવનાર સુંદરસાથ માટે અધિક ઈચ્છું છું. એ બધાં આ વાણી વચનોને જોઈ (સમજી)ને પરમધામ પ્રાપ્તિનો માર્ગ અપનાવશે. હે સુંદરસાથજી ! ધામધણીની દયા તો જુઓ એમની દયાની વાતો તો ઘણી છે.

એ દયાની વિધ હું જાણું સહી, પણ આણી જીભ્યાએ કહેવાય નહીં ।

જો જીવસું વચન વિચારસો પ્રકાસ, તો તતબિણ જીવને થાસે અજવાસ ॥ ૨૪ ॥

શ્રી ધણીજીની દયાની રીત હું સારી રીતે જાણું છું. પરંતુ મારી આ જૂઠી જિહ્વા (વાણી) દ્વારા

તેને કહેવી સંભવ નથી. જો હૃદય(જીવ) પૂર્વક રાસ અને પ્રકાશનાં વચનો પર વિચાર કરીશું તો તુરત જ જ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થશે.

ઈન્દ્રાવતી સુંદરબાઈને ચરણે, શ્રીવાલાજીની સેવા કરીસ વાલપણ ઘણે ।

સેવા જેહવો બીજો પદારથ નથી, જાણ જોઈ લેસે વચન જ થકી ॥ ૨૫ ॥

ઈન્દ્રાવતી, શ્રી સુંદરબાઈનાં ચરણોની કૃપાથી પ્રિયતમ ધણીની સેવા અત્યંત પ્રેમથી કરશે. કારણ કે સેવા જેવો મૂલ્યવાન બીજો કોઈ પદાર્થ નથી. સુંદરસાથ આ વચનોને જોઈ (સમજી-વિચારી)ને ગ્રહણ કરશે.

પ્રકરણ ૨૪ ચોપાઈ ૬૦૪

શ્રી પ્રાણનાથજીએ સૂતર કાંતવાના દૃષ્ટાંત દ્વારા સંસારમાં રહેવા છતાં ભજન-ભક્તિ કરવાનો નિર્દેશ કરતાં, ચરખાનાં ઉપકરણોને શરીરનાં બાહ્ય અને આંતરિક અંગો સાથે તુલના કરી છે જેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચેની ચોપાઈઓ દ્વારા થાય છે.

પ્રેમ ઈશકકો સૂત હૈ, રૂઈ ઉમર પુકાર ।

એક એક પૂની સ્વાંસા કહી, ગરીબી ફારી ફુકાર ॥

વજૂદ કો ચરખા જાનો, મનરૂપી તકુઆ હોય ।

અદવાનકો ઈમાન હૈ, સૂરત માલિક સોય ॥

કાંતણનું દૃષ્ટાંત

ખુઈ સા નિદ્રડી રે, જે અજાં ન છડે રે જીવ ।

તોહેની સાંગાએ ન વરે, જે પસાં મથે હેડી ભાઈયાં ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે જે હજી સુધી જીવાત્માનો પીછો છોડતી નથી એવી અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને આગ લાગે. તેમ છતાં તેની ઓળખ ન થઈ. જુઓ, તેથી મારે માથે વિપત્તિ આવી પડી.

આંકે નિદ્ર ઉડાણકે અદીયૂં મૂંજીયૂં, આઊં ડિયાં હિકમી સાખ ।

અંઈ અગઈ પર પસી કરે, હાંણે માન સાંગાયો રે સાથ ॥ ૨ ॥

તમારાં બધાંની ઊંઘ ઉડાડવા માટે જ હે બહેન ! હું એક દૃષ્ટાંત આપું છું. પુરોગામીઓ (ગાંગજીભાઈ, ગોવર્ધન ઠાકુર, જેઓ પરમધામ ચાલ્યા ગયા તેઓ)ને જોઈને તો તમે બધા સુંદરસાથજી ! હવે તો આ વાતને માનો.

આતણ મંઝે જે આવયૂં, જેડિયૂં હેરે મિડી ।

કિંનીની કીંઝો કતયો, કિંને ન ભગી રે ભીડી ॥ ૩ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ પરમધામથી આ સંસારરૂપી ઘરમાં કાંતવા (ધણીજીનું ભજન-સ્મરણ કરવા) માટે એકત્ર થઈ આવી છે તેમાંની કેટલીકે બારીક (ઝીણું) સૂતર કાંત્યું છે (અર્થાત્ એકાગ્ર ચિત્ત થઈને

ભજન કર્યું છે) જ્યારે કેટલાંકે રૂના બંડલને હજી ખોલ્યું જ નથી. (અર્થાત્ તેઓ માયામાં ડૂબ્યા રહ્યા છે.)

કપાઈતિયું આવયું, કતણ કોડ કરે ।
કેહે કેહે સંનો કતયો, ઘણોં નેહ ધરે ॥ ૪ ॥

સૂતર કાંતનારી સખીઓ કાંતવા માટે (ઘણીજીનું ભજન કરવા માટે) ખૂબ હર્ષપૂર્વક આવી. કેટલીક સખીઓએ ખૂબ પ્રેમપૂર્વક બારીક સૂતર કાંત્યું.

કે બેઠીયું મએ વિચ થેઈ, પણ નાડી તંદ ન ચઢે ।
કતણકે જે વિસરયું, સે ઉથિયું ઓરાતા ધરે ॥ ૫ ॥

કેટલીક સખીઓ તો અહંકારે કરીને વચ્ચે જ બેસી ગઈ, તેમણે દિલરૂપી નાડીમાં ભજન રૂપી સૂતર ચડાવ્યું જ નહિ. જે કાંતવાનું (ભજન કરવાનું) ભૂલી ગઈ, તે ઉદાસ થઈ ઊઠવાની.

કિંની કતયા સોહાગજા, સુતર ભરયા સેર ।
કે બેઠીયું મએ વિચ થેઈ, પેર મથે ચાડે પેર ॥ ૬ ॥

કોઈ કોઈએ તો સોહાગણીની જેમ સરસ સૂતર કાંત્યું. (અર્થાત્ એકાગ્ર ચિત્ત થઈ ઘણીજીનું સ્મરણ-ભજન કર્યું) અને એટલું કાંત્યું કે તે સૂતર શેર જેટલું થઈ ગયું. કેટલીક તો પોતાનાં અહંકાર (માનપ્રતિષ્ઠા)ને લઈને પગ પર પગ ચડાવીને બેસી રહી (અર્થાત્ તેણે ભજન કર્યું નહિ).

કે તંદૂ ચાડીન તકડું, લધાગિં હી બેર ।
કે ન્હારીદયું ભૂં અડું, કે મથે ચઢયું સિર મેર ॥ ૭ ॥

કેટલીકે તો તકલી પર સૂતર એટલા માટે ચડાવ્યું (મનને ભજન-બંદગીમાં લગાડ્યું) કે તે જાણતી હતી કે આ સુંદર અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. જ્યારે કેટલીક ધરતી તરફ (નીચી નજરે) જોતી જ રહી, જ્યારે કેટલીક પહાડની જેમ ઊંચું મસ્તક કરીને અહંકારપૂર્વક બેસી રહી.

હિક તંદૂ ન્હારીદે વીયંનજયું, જમારો સભે બેઈ ।
હિક ફેરા ડીદે ફુટરયું, પણ હથ ન છુતાગિં પઈ ॥ ૮ ॥

કેટલીક પોતાનું કાંતવાનું કામ છોડીને બીજાનું સૂતર જોવામાં ઉંમર વિતાવી રહી છે. જ્યારે કેટલીક વગર કારણે વ્યર્થ ફરી રહી છે, પરંતુ રૂને હાથ પણ લગાડ્યો નથી.

કે અચી આતંણ મંઝા, સુતીયું સુખ કરે ।
ઉથિયું સે ઉચાટમેં, જડે સુતર સંભારે ॥ ૯ ॥

કેટલીક સૂતર કાંતવા ઘરમાં આવી, પરંતુ આવીને તરત આરામથી સૂઈ ગઈ. જ્યારે તેઓ ગભરાઈને ઊઠશે (પરમધામમાં જાગ્રત થશે) ત્યારે તેમને ભજનરૂપી સૂતરનું સ્મરણ થશે.

જિંનીની કીઝો કતયો, તનકે તા ડેઈ ।
સા જોર કરે મહેં જેડિએ, મરકે મંઝ બેહી ॥ ૧૦ ॥

જે કોઈએ શરીરને કષ્ટ આપીને બારીક સૂતર કાંત્યું છે (નિષ્ઠાથી ભક્તિ કરી છે) તે પરમધામમાં

સખીઓ વચ્ચે ખૂબ ઉમંગપૂર્વક ઝૂમી ઊઠશે.

જિંની જાયો કતયો, ફારી ફુકારે ।
સા માલે મંઝ સરતિએ, સુહાગ લધાઈ ઘરે ॥ ૧૧ ॥

જેમણે નમ્રતાપૂર્વક બારીક અને અધિક કાંત્યું છે (ભક્તિ કરી છે) તે સખીઓની વચ્ચે બેસીને પરમધામની સોહાગણીનું સુખ માણશે.

જડે સુતર સભની ન્હારયો, બીયન હથ પાએ ।
જિંની મૂર ન કતયો, પોએસે મોંહો લિકાએ ॥ ૧૨ ॥

જ્યારે બધાં એકબીજાનું સૂતર હાથમાં લઈને જોવા લાગ્યાં ત્યારે શરૂઆતથી જ જેણે સૂતર કાંત્યું નહોતું તે સખી લજજાથી પોતાનું મોં છુપાવવા લાગી.

સુતરવારીયૂં સુહાગણ્યૂં, ન્હારીન કર ખણી ।
હિક ડિંની સ્યાબાસી જેડીએ, વ્યો માન લધાઈ ધણી ॥ ૧૩ ॥

જે સોહાગણીઓએ બારીક સૂતર કાંત્યું છે તે પોતાના સૂતરને હાથમાં લઈ લઈને જોશે. તે એક બાજુથી પોતાની સખીઓ વચ્ચે પ્રશંસા પામશે અને બીજી તરફ તેમને ધણીજી તરફથી માન પણ મળશે.

હિક ફેરીન અરટ ઉતાવરો, તનકે તા ડેઈ ।
રાતી કન ઉજાગરા, સુત્ર કતીંદીયૂં પણ સેઈ ॥ ૧૪ ॥

કોઈ સખી પોતાના શરીરરૂપી ચરખાને કષ્ટ આપીને ઝડપથી ચલાવે છે અને રાત્રે પણ જાગીને સૂતર કાંતે છે. વાસ્તવમાં સૂતર કાંતનારી (ભજનાનંદી) એ જ (પરમધામના આત્મા) કહેવાશે.

જે કંન ગાલ્યૂં વિચમેં, તંદ ન ઉકલે તિન ।
પઈ રહી તિંન હથમેં, પોએ બેઠયૂં ફેરીન મન ॥ ૧૫ ॥

જે કાંતતી વખતે વચ્ચે વચ્ચે વાતો કરે છે, તેના હાથથી જોઈએ એટલું સૂતર નીકળતું નથી. તેના હાથમાં તો રૂ જ રહી જાય છે. તેથી પાછળથી તે મનને ફેરવી લઈ પશ્ચાત્તાપ કરતી બેસી રહે છે.

સભા વિચ સરતિએ, ગાલ્યૂં કંદિયૂં બેહી ।
પણ જિંની કીં ન કતયો, તિંની પર કેહી ॥ ૧૬ ॥

જેણે સારી રીતે સૂતર કાંત્યું છે તે સખીઓની વચ્ચે બેસીને પરસ્પર વાતો કરશે, પરંતુ જેણે કંઈ કાંત્યું નથી તેનું શું થશે ?

ન કીં કત્યો રાતમેં, ન કીં કત્યો ડીંહ ।
સે સાંણે મંઝ સરતિએ, મોંહ ખણંદિયૂં કીંહ ॥ ૧૭ ॥

જેમણે ન તો રાત્રે કંઈ કાંત્યું છે (ભજન કર્યું છે) કે ન તો દિવસે કંઈ કર્યું છે, તે ઘર (પરમધામ)માં સખીઓ વચ્ચે પોતાનું મસ્તક ગૌરવથી કેવી રીતે ઉઠાવી શકશે ?

અઠીરે સંનો થૂલો અઘયો, જે કીં કત્યાગિં ।
 પણ કિંની વિચથી વિસરયો, પઈ હથ ન છુતાગિં ॥ ૧૮ ॥

તિંની સાંણે વિચ સરતિએ, પોએ મિહીણાં લધાગિં ।
 ન તાં ચેતાણવારિએ બંગ લાથા, પરી પરી કરે ધાગિં ॥ ૧૯ ॥

હે બહેનો ! કોઈએ બારીક, કોઈએ જાડું તો કોઈએ વધારે એમ જે કંઈ સૂતર કાંત્યું, પરંતુ કોઈ તો વચ્ચેથી જ કાંતવાનું ભૂલી ગઈ અને તેણે હાથથી પણ એને સ્પર્શ કર્યો નહિ. એને પરમધામમાં સખીઓ વચ્ચે ઉપાલંભ મળશે. જો કે તેને ચેતવવા માટે ઇન્દ્રાવતીએ તેને વારંવાર પોકાર કરીને પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કર્યું છે.

આંકે ધાગિં સુણંદે ધણીજયું, જમારો સભે બેઈ ।
 અંઈ અગિયાં થીંદિયું અણુસરયું, અંઈ કતો કો ન બેહી ॥ ૨૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! ધણીજનો પોકાર સાંભળતાં સાંભળતાં તમારું જીવન પૂરું થઈ ગયું. આગળ જતાં તમને પશ્ચાત્તાપ થશે. અહીં બેસીને તું સૂતર કેમ નથી કાંતતી ?

જિંની અજાં ન કતયો, સા રીંદિયું સેઈ ।
 જડે ગાલ્યું કંદયું પાંણમેં, જેડિયું સભે બેહી ॥ ૨૧ ॥

જ્યારે બધી સખીઓ બેસીને વાતો કરશે ત્યારે જેણે આજ સુધી ભજન કીર્તન રૂપી સૂતર કાંત્યું નથી તેઓ રડશે.

હિક ગિનંદયું સુહાગ સુરતાનજા, સુહાગણિયું સેઈ ।
 સે કર ખણી ગાલિયું, કંદિયું વિચ બેહી ॥ ૨૨ ॥

વિશેષ પ્રકારે કાંતનારી કોઈ સખી ધામધણીનું સુખ પ્રાપ્ત કરશે, તે સાચી સોહાગણ ગણાશે. તે સખીઓ વચ્ચે બેસીને આંખ ઉઠાવીને વાતો કરશે.

જિની કીં ન જાણયો, તે હથ ન છુતી પઈ ।
 કોડ કરે ઘણવે આવઈ, પણ ઉંની હામ રહી ॥ ૨૩ ॥

જેમણે કંઈ પણ જાણ્યું નથી (અર્થાત્ પોતાનો આત્મા, પરમાત્મા અને આ અવસરને નહિ ઓળખવો) તેણે રૂને હાથ પણ લગાડ્યો નથી. તેઓ બહુ ઉત્સાહપૂર્વક આ સંસારમાં આવી હતી, પરંતુ તેમની ચાહના બાકી રહી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૫ ચોપાઈ ૬૨૭

ખુઈ સો ભરમ જો ઘેણ, જે લાથો લહે ન કીંચ ।
 અંખ ઉઘાડે સઓ કુછણ, પુન વરી તીંઅ જયું તીંચ ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે, ભ્રમ તથા માયાના આ નશાને આગ લાગે. આ નશો એવો છે કે પ્રયત્ન કરવા છતાં એ ઊતરતો નથી. જો આંખો ખોલીને હૃદયપૂર્વક વિચાર કરીને સીધી વાત કરીએ તો પણ એ નશો એવોને એવો જ રહે છે.

હિક ત્રફૂ ઝોરીન તાઅમેં, ફોકટ ફેરા ડીન ।

હિક ઝોડો લગાઈન પાંણમેં, અદીરે ઉંની ન જાતો કીન ॥ ૨ ॥

એક સખી આવેશમાં આવીને ફોકટ ફરતા ચરખાની તક્તીને જ તોડી નાખે છે તો બીજી સખી પરસ્પર ઝઘડે છે. હે બહેન ! તેનો આ સ્વભાવ કોઈ પણ રીતે છૂટતો નથી.

હિક પાણ ત્રફૂ સારીન બીયનજયું, હકલે કતાઈન ।

હિક જેડિયું જાણે જોર કરે, પાંણ આયતું કરાઈન ॥ ૩ ॥

કોઈ સખી પોતાના ઉપરાંત બીજાનો ચરખો પણ સંભાળે છે અને બીજાને પણ ઝડપથી સૂતર કાંતવામાં જોડે છે. (અર્થાત્ પોતાની સાથે બીજાઓને પણ ભજનાનંદી બનાવે છે.) કોઈ સખી બીજાને પણ પોતાની સખી (સહેલી) સમજીને સૂતર કાંતવાની પ્રેરણા આપે છે.

હિક ખોટી કરીન પાંણ વીયનકે, ત્રકે પાઈન વર ।

જડે ઉથીદિયું આતણ મંઝાં, તડે ગાલ્યૂ થિંદયું ઘર ॥ ૪ ॥

કોઈ સખી ન તો પોતે કાંતે છે કે ન તો બીજાને કાંતવા દે છે. તે તકલીને વાંકીચૂકી બનાવીને બગાડી નાખે છે. તેથી તે જ્યારે આ કાર્યશાળા(સંસાર)માંથી ઊઠી જશે (જાગ્રત થશે) તો પરમધામમાં આ બધી વાતો થશે.

હિક ત્રફૂ ઝોરીન વિયનજયું, તે પર થીંદી કીંય ।

કતણ ઉની પૂરો થેઈ, પણ મિહીણાં લેહેંદિયું નીંય ॥ ૫ ॥

જે સખીઓ બીજાની તકલી તોડી નાખે છે તેમના પર શું વીતશે ? તેમનું કાંતણકામ (ભજન કીર્તન) તો પૂરું થઈ જશે પરંતુ તે ચોક્કસ ઉપાલંભને પાત્ર બનશે.

જા ઝોડા લગાએ પાંણમેં, સા કંદી ઉચાટ ઘણી ।

મનસે ભાએ કોએ ન પસે, પણ મહે બેઠો સુણે ઘણી ॥ ૬ ॥

જે પરસ્પર ઝઘડા કરે છે તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થશે. તે મનમાં એમ તો વિચારી રહી છે કે તેનું આ કાર્ય કોઈ જોઈ તો રહ્યું નથીને, પરંતુ હૃદયમાં બેઠેલા ઘણી તો બધું જુએ છે અને સાંભળે છે.

જીવ કરે મનસે ગાલડી, સા સભે થીંદી ઘર ।

પાએ ન રેહેંદી તિર જેતરી, અંઈ જિન વિસરો હિન પર ॥ ૭ ॥

જીવ જે કંઈ પણ મનથી વાતો કરે છે અર્થાત્ અંતઃકરણમાં વિચાર કરે છે તે બધું પરમધામમાં પ્રગટ થશે. રજ જેટલી નાની વાત પણ છૂપી રહી શકશે નહિ. તમે આ વાતને વિસરી જશો નહીં.

હિક કતણ મહે માઠ થેઈ, સેહન ભિંને રે વેંણ ।

તંદૂ ચાડીન તકડયું, નીચા ઢારે નેંણ ॥ ૮ ॥

કોઈ ચૂપચાપ બેસીને સૂતર કાંતે છે અર્થાત્ ગુપ્તપણે ભજન કરે છે અને બીજાંઓનાં વેણ સહન કરે છે. તે ચાકડા અને તકલી પર દોરો ચડાવીને આંખોને નીચે કરીને કાંતવામાં મગ્ન છે.

સા ગિનંદી સુહાગ ધણીજા, જેડિએ વિચ બેહી ।
સા ઉથીંદી આયત મંઝાં, પેર પડતારો ડેઈ ॥ ૯ ॥

તે સખી પરમધામમાં અન્ય સખીઓની વચમાં બેસીને ધામધણીનું અખંડ સુખ પામશે અને અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક પગથી તાલ દઈને (ઠેકો લઈને) પરમધામમાં ઊઠીને ઊભી થશે.

ઘણો સા ગેહેંદી હથડા, જા ચુકંદી હેર ।
નિદ્ર લથે ઓરાતવી, પણ વરી હથ ન ઈંદી હીય વેર ॥ ૧૦ ॥

જે સૂતર કાંતવાનું ભૂલી જશે તે સખી હાથ મસળતી રહી જશે (પશ્ચાતાપ કરશે). અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને જે દૂર કરી ન શકી તે પસ્તાશે. કેમ કે તેને આવો સુઅવસર ફરીથી પ્રાપ્ત થવાનો નથી.

હિત અંખ ઉઘાડીંદી જોરસે, નસૂં ચઢાએ નિલાડ ।
જા હિત થીંદી નિદ્ર ખરી, સા ઘર ઉથીંદી ઓલાડ ॥ ૧૧ ॥

જે કોઈ જોર લગાવીને અને લલાટની નસોને બળ આપીને આંખો ખોલશે (સારી રીતે ધણીજીને ઓળખી લેશે) તેનાં અંતરપટ ખૂલી જશે, પરંતુ જે આ મોહમાયાની ગાઢ નિદ્રામાં પોઢેલી છે તે ઉદાસ થઈને પરમધામમાં ઊઠશે (જાગ્રત થશે).

જા હિત લાહિંદી નિદ્રડી, સા ઘર ઉથીંદી છિડકાય ।
હિન આતણ સંદિયૂં ગાલિયૂં, કંદીસા કોડ મંઝાય ॥ ૧૨ ॥

જેણે આ સંસારમાં અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાંથી મુક્તિ મેળવી તેને તરત જ ઘરમાં ઉત્સાહ પ્રાપ્ત થશે. તે ઘર (પરમધામ)માં આનંદપૂર્વક આ સંસારરૂપી ઘરની વાતો વિવિધ રીતે કરશે.

અંખ ભુસીંદી જા ઉથીંદી, કેહી ગાલ કંદીસા ।
કોડ કરે ઘણવેં આવઈ, પણ નિદ્ર ન કઢઈ નેણ મંઝા ॥ ૧૩ ॥

જે સખી ઊંઘના આવેગમાં આંખો મસળતી ઊઠશે તે સૂતર કાંતવાની બાબતમાં શું વાત કરશે ? તે ઉત્સાહપૂર્વક આ ખેલમાં આવી હતી પરંતુ પોતાની આંખોમાંથી માયા (અજ્ઞાનતા)ની ઊંઘ કાઢી (હટાવી) શકી નહિ.

ઈંદ્રાવતી ચોએની અદિયૂં, અંઈ કો કરયો ઈંય ।
કોડ કરે અંઈ આવયૂં, અદી હાંણે કો અંઈ હીય ॥ ૧૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે બહેનો ! તમે બધી આમ કેમ કરો છો ? તમે બધી હર્ષપૂર્વક અહીં આવી હતી, હવે કેમ આમ બેઠી છો ?

સાણેં સિપરિયનસે, અંઈ ગાલ્યૂં કંદિયૂં કીંય ।
પાંણ સંભારે ન્હારયો, આંકે હી વેર ન રેહેંદીય ॥ ૧૫ ॥

હે બહેનો ! પરમધામમાં તમે પ્રિયતમ ધણી સાથે વાતો કેવી રીતે કરશો ? તમારા હૃદયની આંખો ખોલીને પોતાના મૂળ સંબંધને યાદ કરી લો, કારણ કે પછી આ સમય તમારા હાથમાં રહેવાનો નથી.

કતણ કે ઉતાવરયું, અંઈ આતણ આવયું ।
કતણ નિદ્રડી વિસારયો, હાંણે લૂડો લાડ ગેહેલિયું ॥ ૧૬ ॥

કાંતવા માટે તમે ઉત્સુકતાપૂર્વક આ સંસારરૂપી ઘરમાં આવી. સૂતર કાંતવાનું કાર્ય (ભજન કીર્તન) આ માયાવી નિદ્રાએ ભુલાવી દીધું અને આ કૌટુંબિક ખોટા લાડ પ્યારમાં મગ્ન થઈને ઘેલી બની ગઈ.

પિરી કોઠણકે આવયા, સુણિયો સજણ વેણ ।
કો ન સુજાણો સિપરી, મથે ખણી નેણ ॥ ૧૭ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુ સ્વયં બોલાવવા આવ્યા છે. તેમનાં વચનો સાંભળો. આંખો ઊંચી કરીને, મસ્તક ઊંચું કરીને તમે ધામધણીની ઓળખ કેમ કરતી નથી ?

હીં આતણ થીંદો અલખામણો, જડે હલંદા સજણ સાંણે ।
નિદ્ર લહાએ ન્હારયો, હિન વલહે જે વેણે ॥ ૧૮ ॥

જ્યારે ધામધણી પરમધામ ચાલ્યા જશે ત્યારે આ સંસારરૂપી ઘર (સૂતર કાંતવાનું સ્થાન-કાર્યશાળા) અત્યંત કઠિન અને દુઃખદાયક લાગશે. તેથી મોહમાયારૂપી નિદ્રાનો ત્યાગ કરીને (જાગ્રત થઈને) પ્રિયતમ ધણીનાં આ વચનોને જુઓ (હૃદયપૂર્વક તેના પર વિચાર કરો).

ખુઈ કરયો હી નિદ્રડી, હી હંદ ઓખો ઘણું આએ ।
જે હિંની વેણે ન ઉથિયું, ત કેહી પર કંદિયું તાએ ॥ ૧૯ ॥

આ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને વિરહાગ્નિમાં બાળી નાખો. આ સ્થાન (જૂઠો સંસાર) અત્યંત વિકટ અને દુઃખદાયક છે. જે ધણીનાં આ વચનોથી જાગ્રત ન થયા તેમનું ત્યાં (પરમધામમાં) કેવું સ્થાન હશે ?

પર પસો પિરિયનજી, પાંણસે કે કે પર કરે ।
ઈંદ્રાવતી ચોએ અદિયું, અંઈ હાંણે હલોની ઘરે ॥ ૨૦ ॥

પરંતુ સદ્ગુરુ ધણીની એક વાત એ જુઓ કે તેમણે આપણને બધાંને કઈ રીતે અલગ-અલગ પદ્ધતિએ (સાક્ષી અને દૃષ્ટાંત આપીને) જાગ્રત કરવાનો ઉપાય કર્યો ? ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે બહેનો ! હવે તમે મૂળ ઘર પરમધામમાં ચાલો.

ધણી મંઝ અચી કરે, આંકે બેઠા વેણ ચાએ ।
વિયનકે મતુ ડિએ, પણ તો પર કેહી આએ ॥ ૨૧ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુ આ સંસારમાં આવીને તમને બધાંને વચન (વાણી) સંભળાવી રહ્યા છે હે ઈન્દ્રાવતી ! તમે બીજાને જ્ઞાન (મત) આપો છો પરંતુ તમારી પોતાની શી પરિસ્થિતિ છે ?

પ્રકરણ ૨૬ ચોપાઈ ૬૪૮

હાંણે તૂં મ ભૂલજ રે, ભોરડી સુજાણે તૂં સેણ ।
સાંણે તો ડિઠાં સિપરી, ભોરી તોહેની તોહજડે નેણ ॥ ૧ ॥

હે ભોળી ઈન્દ્રાવતી ! હવે તું ભૂલીશ નહિ અને પ્રિયતમ ધણીની ઓળખ કર. હે ભોળી !

તેં પોતાના ધણીને પોતાના ઘરમાં જ જોયા છતાં પણ તારાં નેત્રો એવાંને એવાં જ રહી ગયાં.

વેણ બડાની મોંહે કઢે, ભોરી તૂં તા તોહેની જાગ ।

કીંઝોની કત તૂં ધણીજો, અંઈ તંદ પેરાઈદી આઘ ॥ ૨ ॥

પોતાને મોઢે તું મોટી-મોટી વાતો કરે છે પરંતુ હે ભોળી ઈન્દ્રાવતી ! હવે તું તરત જાગ્રત થઈ જા. ધામધણીના નામનું બારીક સૂતર (ભજન-કીર્તન) કાંતી લે કારણ કે ભજનરૂપી તાંતણા દ્વારા તને અધિક સુખ પ્રાપ્ત થશે.

તેં તા પા ન કતયો, હુત ધુરવો સેર ।

જડે ઉથીંદી આતણ મંઝા, તડે ઘણું ધુરંદિસ હીય બેર ॥ ૩ ॥

તેં તો હજી પાશેર પણ કાંત્યું નથી. પરમધામમાં તો ધણી શેરભર સૂતર (ભજન) માંગશે (બાલ્યકાળથી લઈ ચારેય અવસ્થાઓમાં ધણીનું ભજન થવું જોઈએ). જ્યારે કાર્યશાળા(સંસાર)માંથી જવાનું (જાગ્રત થવાનું) થશે તે વખતે તું આ અવસરની ખૂબ માંગ કરીશ.

હે જે ડીંહ વંઝાઈયાં, ભોરી વિસરી વિચ બેહી ।

હાંણે હલંણ સંદા ડીંહડા, ભોરી આયા સે પેહી ॥ ૪ ॥

પરંતુ જે દિવસો તેં વ્યર્થ ગુમાવી દીધા તેમાં હે ભોળી ઈન્દ્રાવતી ! તેં આ સંસારમાં બેસીને પોતાને ભૂલી જવામાં ગાળ્યા. હે ભોળી ! હવે તો અહીંથી જવાના દિવસ નિકટ આવી ગયા (અર્થાત્ આ સંસારને છોડીને પરમધામમાં જાગ્રત થવાનો સમય આવી ગયો છે.)

રે કતે જે ઉથિએ, ત તો પર કેહી ।

કાં કંની હી નિદ્રડી, ભોરી ઘરેં સાથ નેઈ ॥ ૫ ॥

જે ભજન-કીર્તન રૂપી સૂતર કાંત્યા વગર જ પરમધામમાં જાગ્રત થશે તો તેની શી સ્થિતિ થશે ? હે ભોળી ! આ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને પરમધામમાં લઈ જઈને શું કરીશ ?

અજાં ન જાગે જોર કરે, જે હેડી મથા થેઈ ।

પિરી બભેરકાં આઈયા, તોજી સિધ કો ઈ બેઈ ॥ ૬ ॥

તું હજી સુધી પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ જાગી નહિ, તારા માથે કેટલી વીતી ? ધામધણી બીજીવાર આવ્યા છતાં પણ તારી સમજ આ પ્રકારે કેમ રહી ગઈ ?

ત્રક તૂં સારે સઈ કર, જોપે કર જોત્રા ।

માલ તૂં બંધ મૂરડે કરે, પઈ મ છડ હથાં ॥ ૭ ॥

તું તારી મનરૂપી તકલીને ધ્યાનપૂર્વક સીધી કર અને વિશ્વાસરૂપી દોરીને ધ્યાનથી સંભાળ. સુરતારૂપી માલ (કાંતેલ સૂતર)ને તું પરમધામ પ્રત્યે રવાના કર. બરાબર ગાંઠ બાંધ અને શ્વાસરૂપી રૂની પૂણીને પોતાના હાથથી છોડીશ નહિ.

અરટ ફેર ઉતાવરો, તન કે ડેઈ તા ।

તૂં તાં ગિનંદી સુહાગ ધણીયજા, તોજે સંનો હિન સુત્રા ॥ ૮ ॥

હવે શરીરરૂપી ચરખાને કષ્ટ આપીને જલદીથી ચલાવ. આ રીતે તું બારીક સૂતર કાંતવાથી તને

ધામધણીના અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ થશે.

કતણ રહેંદો અધવિય, આએ ડીહ મથાં ।

કતણ વારયું હલયું, ડિસે ન તૂં પાસાં ॥ ૯ ॥

તારું કાંતવાનું વચ્ચેથી જ અધૂરું રહી જશે, કેમ કે હવે અહીંથી પ્રયાણના દિવસો નજીક આવી ગયા છે. તારી સાથે ભજનરૂપી સૂતર કાંતનાર સખીઓ (ગાંગજીભાઈ અને ગોવર્ધન ઠાકુર) તારા જોત જોતામાં (પરમધામ) ચાલી ગઈ. શું તે આ ઘટનાને પોતે નિકટથી જોઈ નથી ?

હાંણે જિન થિએ બિસરી, કત તું કોડ મંઝાં ।

સુહાગ સંદો સુત્રડો, સંનો થીંદો તો હથાં ॥ ૧૦ ॥

હવે તું ભૂલ કરીશ નહિ. ભજનરૂપી સૂતરને ખૂબ આનંદપૂર્વક કાંત. તારે હાથે કંતાયેલ આ બારીક સૂતર સુખદાયી હશે.

હાંણે તૂં મ કિજ નિદ્રડી, નિદ્રડી ડેરે દુહાગ ।

તૂં તાં જાગી જોર કરે, ગિંન તૂં વંજી રે સુહાગ ॥ ૧૧ ॥

હે જીવ ! હવે તું અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા કરીશ નહિ, કારણ કે એ નિદ્રા અતિ કષ્ટદાયી હશે. હવે તું પ્રયત્નપૂર્વક જાગ્રત થઈ જા અને પ્રિયતમ ધણીની પાસે જઈને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કર.

હી સૂત્ર ધણોં સુહામણોં, મોઘો થીંદો જોર ।

સુજાણી તૂં સિપરી, જીવ મથાં ઈ ઘોર ॥ ૧૨ ॥

આ (પ્રેમ, જ્ઞાન, ભજન, ભક્તિરૂપી) સૂતર અત્યંત સુખદાયી છે, પરંતુ શરીર છૂટ્યા પછી તે અત્યંત દુર્લભ થઈ જશે. તેથી ધામધણીને ઓળખીને જીવને તેના પર ન્યોછાવર કરી દે.

ગિંન સ્યાબાસી જેડિએ, કર કાં એહેડી પર ।

હાંણે કો થિએ વિસરી, જે તો પિરી સુજાતાં ઘર ॥ ૧૩ ॥

હે આત્મા તું કંઈ એવો પ્રયાસ કર કે જેથી સખીઓ વચ્ચે તારી પ્રશંસા થાય. પોતાના પ્રિયતમ ધણીને ઓળખીને હવે તું ભુલભુલામણીમાં કેમ અટવાઈ પડી છો ?

પ્રકરણ ૨૭ ચોપાઈ ૬૬૧

ભોરી તૂં મ ભૂલ ઈંદ્રાવતી, હી બેર એહેડી આએ ।

પિરી પાંહિંજડો ગિંની કરે, ભોરી વીએ તૂં કાં મસલાએ ॥ ૧ ॥

હે ભોળી ઈંદ્રાવતી ! ભૂલીશ નહિ. આ સમય એકદમ યોગ્ય છે. હે ભોળી ! તું તારા ધણીને પ્રાપ્ત કર્યા પછી હવે તું અન્યને ઉપદેશ આપવામાં અને તેમને સંભાળવામાં કેમ મચી પડી છો ?

હી પિરી તોકે કડે મિંડા, ગિંન તૂં સુજાણી સુહાગ ।

એહેડી એકાંત તૂં કડે લેહેની, આએ તોહેજડો લાગ ॥ ૨ ॥

આ રીતે તો તને ધણી ફરીથી ક્યારે મળશે ? આથી તું એમને ઓળખીને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કર. આ પ્રકારે ધણીજી સાથે એકાંતમાં મળવાનો સુઅવસર તને ફરીથી ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

જાગ્રત થવાને માટે આ સુઅવસર આવ્યો છે.

હી બેર ઘણું સુહામણી, જા પિરિએ ડિંની તોકે પાંણ ।

જગાયાળી જોર કરે, સુહાગણિયનકે સુરતાંન ॥ ૩ ॥

આ સમય ઘણો સુંદર છે, અને તે તને ધણીજીએ પોતાની જાણીને આપેલો છે. અખંડ સુખ લેનારા સોહાગણ બ્રહ્માત્માઓના બાદશાહ (ધણીજી) પ્રયત્નપૂર્વક જાગ્રત કરી રહ્યા છે.

અંખ ઉઘાડે ઢંકજે, ભોરી જિન યુકે હિતરી બેર ।

રાતો ડીંહા રાજજો, સૂત્ર સંનો કત સવાસેર ॥ ૪ ॥

આંખો ખોલીને બંધ કરવામાં જેટલો સમય જાય એટલો સમય હે ઇન્દ્રાવતી ! તું ધામધણીને ભૂલીશ નહિ. રાત-દિવસ શ્રીરાજજીનાં પ્રેમમય ભજન-બંદગીરૂપી સવા શેર સૂતર કાંતજે. અર્થાત્ સ્વયં જાગીને બીજાને પણ જગાડજે.

નેણેસેની નેહ ધરે, મૂંજે ચસ્મેસે કતાં ।

સૂત્ર સંનો હી કતી કરે, મૂંજ અંખિએ ભર અયાં ॥ ૫ ॥

સદ્ગુરુએ કહ્યું હતું કે - આંખોથી પ્રેમ કરીને અને મારી તારતમજ્ઞાન રૂપી દૃષ્ટિથી સૂતર કાંતજે. એ પ્રકારે બારીક સૂતર (પ્રેમપૂર્ણ ભજન-કીર્તન) કાંતીને મારાં જ્ઞાનરૂપી નેત્રો વડે જોઈને (ચાલીને) પરમધામ તરફ આવજે.

ભલે સો કતંદી હી સૂતડો, અદી ભલે લધિમ હી બેર ।

ભલે સો ભગી હી નિદ્રડી, મૂંકે ભલે ધણી મિડ્યા હેર ॥ ૬ ॥

હે બહેન ! સારું થયું કે તેં આ સૂતર કાંત્યું. એ પણ સારું થયું કે આવો સુઅવસર મળ્યો, તેથી ભ્રમની નિદ્રા ભાંગી. સારું થયું કે મને ફરીથી ધામધણી અહીં મળી ગયા.

ધણી ધારા હી નિદ્રડી, વ્યો લ્હાએ ઈં કેર ।

પિરી ઉતાં જિંદુઓ અદી, આંઁ ઘોરે વંજાં હિન બેર ॥ ૭ ॥

ધણી વગર બીજું કોણ આ ભ્રમની નિદ્રાને ભગાડી શકે ? તેથી હે બહેન ! હવે હું મારા પ્રિયતમ ધણી પર મારા જીવને ન્યોછાવર કરી રહી છું.

મૂંની કારણ મૂંજ અદિયું, પિરી ડિંના હિત પેર ।

જિંની પેરે આયા અદિયું, આંઁ ઘોરે વંજાં હિન સેર ॥ ૮ ॥

હે મારી બહેન ! મારે માટે જ ધણીજીએ અહીં પગ ધર્યા છે. ધણીજી જે માર્ગે અહીં આવ્યા, તે માર્ગ પર હું મારી જાતને ન્યોછાવર કરું છું.

અદી તૂં ધણી ગિંની બેઠી મૂંહજો, બેઓ ન પસે કોય ।

પસ તૂં ગિંના ધણી પાંહિજો, અદી ત તૂં ભાઈજ જોય ॥ ૯ ॥

હે બહેન (રતનબાઈ-વિહારીજી) ! તમે મારા ધણીજીને લઈને બેસી ગયા છો. બીજા કોઈ એમને જોતા (જાણતા) નથી. હવે જો જો હું મારા ધણીજીને કેવી રીતે મારા હૃદયમાં ધારણ કરું છું.

હે બહેન ! ત્યારે તું મને ધણીજની અર્ધાંગના સમજજે.

ઈન્દ્રાવતી ચોએ અદી મૂંહજી, મૂંકે મિડ્યાં મૂંજા પિરી ।

જિંની કોડે આંઊં આવઈ, સે પૂરણ કેયાં ઉંની ॥ ૧૦ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે બહેન ! મને મારા પ્રિયતમ ધણી મળી ગયા છે. જે ઉત્સાહ સાથે હું અહીં આવી હતી એ બધી ઈચ્છાઓને ધણીજએ પૂર્ણ કરી.

રતનબાઈ અદી મૂંહજી, આંઊં કરિયાં આંસે ગાલ ।

સુહાગ મૂંકે ડિંનાઊ ઘણો, અદી થેઈસ આંઊં નિહાલ ॥ ૧૧ ॥

હે મારી બહેન રતનબાઈ (વિહારીજી) ! હું (પ્રબોધપુરીથી પરત આવીને) તમને બધી વાત કહીશ. ધણીજએ મને ઘણું સુખ આપ્યું. તેથી હે બહેન ! હું કૃતકૃત્ય થઈ ગઈ.

મૂં પર મંગઈ હિકડી, પિરી સુખ ડિંના ઘણી પર ।

હિંની સુખે સંદિયું ગાલિયું, અદી કંદાસી વંજી ઘર ॥ ૧૨ ॥

મેં તો ધામધણી પાસે માત્ર એક જ વસ્તુ (પરમધામનાં દર્શનની ઈચ્છા) માગી હતી, પરંતુ તેમણે વિવિધ રીતે (વાણી કહેવાનું) અખંડ સુખ આપ્યું. હે બહેન ! એ સુખોની વાતો ઘર-પરમધામમાં જઈને કહીશ.

પ્રકરણ ૨૮ ચોપાઈ ૬૭૩

શ્રી લક્ષ્મીજનું દૃષ્ટાંત

હું જાણું નિધ એકલી લઉં, ધણી તણાં સુખ સઘળાં સહું ।

એ સુખ બીજા કોણે નવ દઉં, વળી વળી તમને સ્યાને કહું ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, મારી ઈચ્છા હતી કે તારતમ જ્ઞાનરૂપી અખંડ ધન હું એકલી જ પ્રાપ્ત કરું અને ધણીજનું સંપૂર્ણ અખંડ સુખ હું જ ગ્રહણ કરું, બીજા કોઈને ન આપું. તમને વારંવાર શા માટે આ વિષયમાં કહું ?

એ વચન કાંઈ એમ ન કહેવાય, જીવ મારો માંહે દુખાય ।

મુને ઘણું વિમાસણ થાય, પણ જાકયો મારો નવ જકાય ॥ ૨ ॥

આ વચન તો આ રીતે કહેવાતાં નથી. એને કહેતાં તો મારો જીવ અંદરથી દુઃખી થાય છે. પરંતુ હું બહુ વિમાસણ પામું છું, પરંતુ આ અખંડ વાણીને રોકતાં પણ રોકાતી નથી.

ધણી કહાવે તો હું કહું, નહીં તો એ નિધ કાંઈ એમ ન દઉં ।

દેતાં મારો જીવ નિસરે, એ વચન કાંઈ મુને ન વિસરે ॥ ૩ ॥

ધામધણી કહેવરાવે છે તેથી જ હું કહી રહી છું, નહીં તો આ અખંડ ધન આ રીતે નહીં આપી દેતી. આવી અખંડ વસ્તુ આપતાં તો મારો પ્રાણ નીકળે છે. (કારણ કે આ અખંડ વચન ધણી પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યા છે) આ વચન ભૂલ્યાં ભૂલાતાં નથી.

મેં લીધાં કઠણાઈ કરી, શ્રી ધણી તણે ચરણે ચિત ધરી ।

હું ઘણુંએ રાખું અંતર, પણ સાગર પૂર પ્રગટ કરે ઘર ॥ ૪ ॥

આ અખંડ ધનને મેં ધામધણીનાં ચરણોમાં ચિત્ત લગાવીને કષ્ટપૂર્વક મેળવ્યું છે. તેથી તેને ધણી સાવધાનીપૂર્વક હું ગુપ્ત રાખવા માગું છું. પરંતુ ધામધણી મારા હૃદયરૂપી ઘરમાં બેસીને સાગરનાં તીવ્ર મોજાંઓની જેમ એને પ્રવાહિત કરીને વાણીરૂપે પ્રગટ કરી રહ્યા છે.

ધણી કહાવે અંતરગત રહી, કહ્યાની સોભા કાલબુતને થઈ ।

નહીં તો એ વચન કેમ પ્રગટ થાય, કહેતાં ઘણું કાળજું કપાય ॥ ૫ ॥

મારા અંતરાત્મામાં બેસીને સ્વયં ધણીજી કહેવરાવી રહ્યા છે, પરંતુ કહેવાનું શ્રેય મૂર્તિની જેમ મારા શરીરને પ્રાપ્ત થયું છે. અન્યથા અખંડ જ્ઞાનનાં આ વચન કેવી રીતે પ્રગટ થતાં ? કારણ કે આ વચન કહેતાં તો મારું કાળજું કોરાય છે.

રખે જાણો વચન કહ્યાં અચેત, કહેતાં જીવે દુખ દીઠાં અનેક ।

જ્યારે જીવસું વિચારી જોયું મન, જે આ હું કેહા કહું છું વચન ॥ ૬ ॥

હું આ અચેતન અવસ્થામાં વચન કહી રહી છું એમ રખે માનતા. કારણ કે, એ કહેતાં મારા જીવાત્માએ ઘણું કષ્ટ જોયું છે. જ્યારે મેં આત્મા સાથે વિચાર કરીને જોયું તો લાગ્યું કે હું આ વચન કેવી રીતે કહી રહી છું ?

એક લવો મારી બુધે ન નિસરે, પણ ધણી આપોપું પ્રગટ કરે ।

હવે જો સાથ કરો કાંઈ બળ, તો પૂરણ સોભા લેઓ નેહેચળ ॥ ૭ ॥

મારી બુદ્ધિ દ્વારા તો આ અખંડ નિધિનો એક શબ્દ પણ નીકળી શકતો નથી. પરંતુ ધામધણી સ્વયં આ વચન પ્રગટ કરી રહ્યા છે. હે સુંદરસાથજી ! હવે આ વચનોને ગ્રહણ કરવા માટે થોડો વધારે પ્રયત્ન કરો કે જેથી તમે પરમધામની અખંડ શોભા પૂર્ણપણે લઈ શકો.

ભારે વચન છે જો ઘણું, જો કાંઈ ગ્રહેસો આપોપણું ।

એવચન ઉપર એક કહુંવિચાર, સાંભળો સાથ મારા ધામના આધાર ॥ ૮ ॥

જો વિશ્વાસપૂર્વક આ વચન ગ્રહણ કરવામાં આવે તો આ વચનો અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ છે. એ દૃષ્ટાંત દઈને તેનું મહત્ત્વ સમજાવું છું. હે મારા પરમધામના પ્રાણધાર સુંદરસાથજી ! સાંભળો.

ધડથી મસ્તક કોઈ અળગું કરે, તો અરધ વચન મુખથી નવ પરે ।

જો કોઈ સારે સઘળાં સંધાણ, તો અરધ લવો ન કહેવાય નિરવાણ ॥ ૯ ॥

શરીરથી મસ્તક કોઈ અલગ કરી દે તો પણ આ અખંડ નિધિનું અડધું વચન પણ મુખથી ઉચ્ચારિત થઈ શકે નહિ. એટલે સુધી કે કોઈ (લોખંડની) અણીદાર લાકડીથી શરીરને છેદી નાખે તો પણ નક્કી અર્ધુચ વચન કહેવાય નહિ.

સાથ માટે કહું સગાઈ જાણી, ધણી ઓળખજો ઘર રુદે આણી ।

એમહાથઝાલીનેબીજો કોઈ નવદિએ, અનેએમદેતાંઅભાગીનવલિએ ॥ ૧૦ ॥

સુંદરસાથ સાથેનો મૂળ સંબંધ જાણવાને લઈને હું આ વચન કહું છું કે ધામધણીને ઓળખીને અખંડ પરમધામને હૃદયમાં ધારણ કરો. આવી રીતે હાથ પકડીને એમાં અખંડ નિધિ બીજો કોઈ

નહિ આપે અને જો કદાચ આપે તો પણ અભાગી તેને ગ્રહણ કરી શકતો નથી.

તમે સાથ મારા સિરદાર, હવે આ દ્રષ્ટાંત જો જો વિચાર ।

પાધરો એક કહું પ્રકાસ, સુકજી પાએ પુરાવું સાખ ॥ ૧૧ ॥

હે મારા શિરોમણિ સુંદરસાથજી ! આ દૃષ્ટાંતને વિચારપૂર્વક જુઓ. હવે હું શુકદેવ મુનિનાં વચનોની સાક્ષી આપીને એના પર સીધો પ્રકાશ પાથરું છું.

એહ જોઈને ટાળો ભરમ, જીવ કાંઈક હવે કરો નરમ ।

વચનજીવસુંકરોવિચાર, ત્યારે તતખિણજીવ ઓળખસે આધાર ॥ ૧૨ ॥

આ ઉદાહરણને જોઈ (વિચાર)ને ભ્રમ દૂર કરો. અને જીવ (હૃદય)ને થોડો કોમળ બનાવો. જીવાત્મા દ્વારા આ વચનો પર વિચાર કરો. ત્યારે જીવ તરત જ ધણીને ઓળખશે.

ઓળખીને ટાળો અંતર, આપોપું સંભાળો ઘર ।

હવે ઘર તણી કેહી કહું વાત, વચન વિચારી જો જો પ્રકાસ ॥ ૧૩ ॥

આ રીતે ધણીના સ્વરૂપને ઓળખીને, અંતરાત્મા પર છવાયેલ ભ્રમને દૂર કરો. સ્વયંને ઓળખો અને પોતાના ઘર-પરમધામને યાદ કરો. હવે અખંડ ઘર-પરમધામની વાતોનું વર્ણન શી રીતે કરું ? આ તથ્યની બાબતમાં આ “પ્રકાશ”નાં વચનો પર અંતરાત્માથી વિચાર કરી જુઓ.

હવે સાંભળો આ પાધરું દ્રષ્ટાંત, જીવ જગાવી જો જો એકાંત ।

ચૌદ ભવનનો કહીએ ધણી, લીલા કરે વૈકુંઠ વિષે ઘણી ॥ ૧૪ ॥

હવે આ સરળ દૃષ્ટાંતની બાબતમાં સાંભળો. જીવાત્માને જાગ્રત કરી એકાન્તમાં એકાગ્ર ચિત્ત થઈને વિચારપૂર્વક જુઓ (સમજો). ચૌદ લોકના સ્વામી વિષ્ણુ ભગવાન કહેવાય છે. તેઓ હંમેશાં વૈકુંઠ ધામમાં અનેક પ્રકારની લીલાઓ કરે છે.

લખમીજી સેવે દિન રાત, એહની છે મોટી વિખ્યાત ।

જે જીવ વાંછે પોતે હેત ઘર, તે સેવે શ્રી પરમેશ્વર ॥ ૧૫ ॥

લક્ષ્મીજી દિવસ-રાત તેમની સેવા કરે છે. સમગ્ર દુનિયામાં તેમની પ્રસિદ્ધિ છે. જે સાંસારિક જીવો પોતાનું કલ્યાણ ઈચ્છે છે (વૈકુંઠ ધામની ઈચ્છા કરે છે) તેઓ પરમેશ્વરના રૂપમાં વિષ્ણુ ભગવાનની ઉપાસના-ભક્તિ કરે છે.

બ્રહ્માદિક નારદ છે દેવ, બીજા સુર નર અનેક કરે એની સેવ ।

બ્રહ્માંડ વિષે કેટલાં લઉં નામ, સહુ કોઈ સેવે શ્રી ભગવાન ॥ ૧૬ ॥

બ્રહ્મા વગેરે દેવો અને નારદ વગેરે ઋષિઓ અન્ય દેવી દેવતાઓ સહિત અનેક મનુષ્યો તેમની સેવા કરે છે. આ બ્રહ્માંડ વિશે તેમની સેવા કરનારનાં કેટકેટલાં નામ લઈએ ? બધા વિષ્ણુ ભગવાનની સેવા ઉપાસના તો કરે છે.

સેવતાં ન પામે પાર, એ લીલા એહની છે અપાર ।

આગે સેવા કીધી છે ઘણે, તે જો જો વચન સુકજી તણે ॥ ૧૭ ॥

સેવા અને ઉપાસના કરવા છતાં તેઓ તેમનો પાર પામી શકતા નથી. તેમની લીલા અપાર છે. પહેલાં પણ કેટલાય ભક્તોએ તેમની સેવા-ઉપાસના કરી. તેની પુષ્ટિ શુકદેવજીનાં વચનોથી

થાય છે.

એહ છે એવો સમરથ, સેવકના સારે અરથ ।

હવે એહ તણું જો જો ગિનાન, મોટી મતનો ધણી ભગવાન ॥ ૧૮ ॥

ભગવાન વિષ્ણુ એટલા શક્તિશાળી છે કે તેઓ પોતાના સેવકોનાં બધાં કાર્યો સિદ્ધ કરી દે છે. તેઓ વિશાળ બુદ્ધિના સ્વામી છે. હવે તેમનું જ્ઞાન પણ જો જો.

એક સમે કરી બેઠા ધ્યાન, વિસરી સરીર તણી સુધ સાન ।

એ તાં સદીવે ચિતવણી કરે, પણ બાહેર કેહને ખબર ના પરે ॥ ૧૯ ॥

એકવાર ભગવાન વિષ્ણુ ધ્યાન લગાવી બેઠા હતા. તેઓ ધ્યાનમાં એવા તો લીન થઈ ગયા હતા કે તેમને શરીરની કોઈ સૂઘબૂઘ રહી નહિ. આ રીતે તેઓ રોજ ચિતવન (ધ્યાન) કર્યા કરતા, પરંતુ તેની જાણકારી કોઈને પણ નહોતી.

એણે સમે ધ્યાન થયું અતિ જોર, પ્રેમ તણી ચંપાણી કોર ।

લખમીજી આવ્યાં એણે સમે, મન અચરજ પામ્યાં વિસમે ॥ ૨૦ ॥

એક વખત તેઓ ધ્યાનમાં એટલા તો તલ્લીન થઈ ગયા અને પ્રેમનો પ્રવાહ ઊમટી પડ્યો. એ સમયે લક્ષ્મીજી આવી પહોંચ્યા અને તેમનું મન ઊંડા આશ્ચર્યમાં ડૂબી ગયું.

આવી લખમીજી ઊભાં રહ્યાં, શ્રીભગવાનજી તિહાં જાગ્રત થયા ।

લખમીજી કરે વિનતી, અમે બીજો કોઈ દેખતાં નથી ॥ ૨૧ ॥

લક્ષ્મીજી પાસે આવીને ઊભાં રહી ગયાં. એટલામાં ભગવાન વિષ્ણુ ધ્યાનમાંથી જાગ્રત થઈ ગયા. ત્યારે લક્ષ્મીજી વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યાં કે હું તો તમારા સિવાય અન્ય કોઈને મહાન અને પૂજ્ય હોવાનું જોતી નથી.

કેહનું તમે કરો છો ધ્યાન, તે મુને કહો શ્રી ભગવાન ।

મારા મનમાં થયો સંદેહ, કહી પ્રીછવો મુને એહ ॥ ૨૨ ॥

હે ભગવાન ! તમે કોનું ધ્યાન કરો છો ? કૃપા કરીને મને બતાવો. કારણ કે મારા મનમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થયો છે. આમ મને એ બધું કહી સમજાવો.

કિહાં વસે ને કીહો ઠામ, તે મુને કહો શ્રી ભગવાન ।

એ લીલા સાંભળું શ્રવણે, વળી વળી લાગું ચરણે ॥ ૨૩ ॥

હે ભગવાન ! તમે જેનું ધ્યાન કરો છો તે સ્વરૂપ ક્યાં વસે છે ? તેનું નિવાસ સ્થાન ક્યાં છે ? એ બધું કૃપા કરી મને બતાવો. હું તેમની લીલા મારા કાનોકાન સાંભળવા ઈચ્છું છું. તેથી વારંવાર તમારા ચરણોમાં પડીને પ્રણામ કરું છું.

સાંભળો લખમીજી કહું તમને, એ આગે સિવે પૂછ્યું અમને ।

પણ એ લીલાની મુને ખબર જ નથી, તો કેમ કહું તમને મુખ થકી ॥ ૨૪ ॥

ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાન બોલ્યા, હે લક્ષ્મીજી ! હું તમને જે કહી રહ્યો છું તેને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. આ ધ્યાન-લીલાની બાબતમાં પ્રથમ કલ્પમાં મને શિવજીએ પણ પૂછ્યું હતું. પરંતુ આ લીલાની

બાબતમાં મને કંઈ ખબર નથી તો તેને હું મારા મોઢે કેવી રીતે તમને કહું ?

કહું તમને સાંભળો મારી વાત, એ વચન રખે મુખથી કરો પ્રકાસ ।

લખમીજી તમે કહો તેમ કરું, મારું આપ નથી કાંઈ તમથી પરું ॥ ૨૫ ॥

હે લક્ષ્મીજી ! મારી વાત સાંભળો. આ આવા પ્રકારનાં વચનો ઉચ્ચારવાં નહિ. તમે એ સિવાય જે કંઈ પણ કહેશો તે હું કરીશ, કેમ કે તમે મારાથી ભિન્ન નથી.

મુખથી વચન રખે ઓચરો, નહીં તો ઘણું થાસે ખરખરો ।

ચૌદ ભવનની પૂછો વાત, તે તમને કહું વિખ્યાત ॥ ૨૬ ॥

મુખથી આવાં વચન બોલો નહિ, નહીં તો ઘણી મુશ્કેલી પડશે. આ બ્રહ્માંડના ચૌદ લોક બાબતે મને પૂછો. તેની બધી બાબતો તમને વિસ્તારપૂર્વક કહીશ.

રખે આસંકા આણો એહ, એહ રખે રાખો સંદેહ ।

લખમીજી તમે કરો કરાર, મારા મુખથી વચન ન આવે બાહાર ॥ ૨૭ ॥

આ લીલા બાબતે કોઈ પણ પ્રકારની શંકા મનમાં લાવો નહિ અને ન તો કોઈ સંદેહ કરવો. હે લક્ષ્મીજી ! તમે સંતુષ્ટ રહો કેમ કે ધ્યાનને લગતું એક પણ વચન મારા મોંથી બહાર નીકળતું નથી.

ત્યારે લખમીજી દુખાણાં ઘણું, મનસું જાણે હું કેહી પેર કરું ।

મોસું તાં રાખ્યો અંતર, હવે કરીસ હું કેહી પર ॥ ૨૮ ॥

ત્યારે લક્ષ્મીજી ઘણાં દુઃખી થયાં અને મનથી વિચારવા લાગ્યાં કે હવે શું કરું ? મારા પતિ વિષ્ણુ ભગવાન મારાથી પણ અંતર રાખે છે હવે હું શું કરું ?

નેણે આંસુ બહુ જલ ઝરે, અને વળી વળી રમા વિનતી કરે ।

ઘણી એ અંતર તાં મેં ન ખમાય, જીવ મારો આકુળ વ્યાકુળ થાય ॥ ૨૯ ॥

એ દુખ તાં મેં સહ્યો ન જાય, અને કાળજડું મારું કપાય ।

કંપમાન થઈ કળકળે, કરે નિસ્વાસ અંતસ્કરણ ગળે ॥ ૩૦ ॥

લક્ષ્મીજીનાં નેત્રોમાંથી આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી અને વારંવાર વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યાં કે હે સ્વામી ! આ અંતર મારાથી સહન થતું નથી. એને કારણે મારો જીવ આકુળ વ્યાકુળ થઈ રહ્યો છે. આ દુઃખ મારાથી સહન થતું નથી. મારું કાળજું કપાઈ રહ્યું છે. તે અત્યંત વ્યાકુળ થઈને કાંપવા લાગ્યાં. તેઓ નિશ્વાસ નાખવા લાગ્યાં. તેમનું હૃદય ગ્લાનિથી ભરાઈ ગયું.

હવે જો ઘણી કરો મારી સાર, તો એ વચન કહેવું નિરધાર ।

તમે ઘણુંએ મુને વાચ્યા સહી, અનેક પેરે સિખામણ કહી ॥ ૩૧ ॥

હે સ્વામી ! જો તમે મારી સંભાળ લેવા માગતા હો તો તમારે મને નિશ્ચિતપણે આ વચન કહેવાં જ પડશે. તમે મને ઘણી વારી તથા અનેક પ્રકારનો ઉપદેશ આપ્યો.

પણ મારો જીવ કેમે નવ રહે, લખમીજી વળી વળી એમ કહે ।

ત્યારે વળી બોલ્યા શ્રી ભગવાન, લખમીજી તું નિસ્યે જાણ ॥ ૩૨ ॥

પરંતુ મારો જીવ કોઈ પણ પ્રકારે ઝાલ્યો રહેતો નથી. લક્ષ્મીજીએ વારંવાર આમ કહ્યું ત્યારે ફરી ભગવાન વિષ્ણુ કહેવા લાગ્યા - હે લક્ષ્મીજી તમે નક્કી માનજો.

જો કોટાણ કોટ કરો પ્રકાર, તો એટલું તમે જાણો નિરધાર ।

મારી જિભ્યાએ ન વળે એહ વચન, એ દ્રઢ કરો જીવને મન ॥ ૩૩ ॥

કરોડો ઉપાય કરો તો પણ એ નક્કી જાણજો કે આ ધ્યાનને લગતાં વચન મારી જિહ્વા પર ક્યારેય નહીં આવે. આ વાસ્તવિકતાને હૃદયમાં દૃઢપણે ગ્રહણ કરી લો.

હવે લખમીજી કહે સાંભળો રાજ, મારા જીવને ઉપની અતિ દાઝ ।

સ્યો વાંક તમારો ધણી, કાંઈ અપ્રાપ્ત દીસે અમ તણી ॥ ૩૪ ॥

લક્ષ્મીજી કહે છે કે હે સ્વામી ! હવે સાંભળો. મારા હૃદયમાં ભયાનક અગ્નિ બળી રહ્યો છે. તેમાં તમારો શો દોષ છે ! વસ્તુતઃ મારી આ કંઈ અપ્રાપ્તિ (ઓછપ) દેખાય છે.

હવે સરીર મારું કેમ રહે, જીવ મારો મુને ઘણું દહે ।

હવે અગ્યા માગું મારા ધણી, કરું આરંભ તપસ્યા તણી ॥ ૩૫ ॥

હવે મારું શરીર કેવી રીતે જીવિત રહેશે ? મારો જીવ મને અંદરને અંદર બાળી રહ્યો છે. તેથી હે મારા સ્વામી ! હવે તો હું તમારી આજ્ઞા માગું છું કે ક્યાંક જઈને તપ કરવાનો પ્રારંભ કરું.

ત્યારે ભગવાનજી બોલ્યા તતકાલ, લખમીજી મ લાવો વાર ।

ત્યારે કલપ્યો જીવ દુખ અનંત કરી, ઉપનો વેરાગ સોક મનમાં ધરી ॥ ૩૬ ॥

ત્યારે લક્ષ્મીજીને ભગવાન તતકાળ બોલ્યા કે હે લક્ષ્મીજી ! વાર ન કરો. આ સાંભળી લક્ષ્મીજી અત્યંત દુઃખી થયાં અને તેમનો જીવ આકુળ-વ્યાકુળ થવા લાગ્યો. પરિણામે તેમના મનને આઘાત પહોંચ્યો અને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો.

જીવને આસા પૂરણ હતી ઘણી, જાણું મુને છોહ નહીં દીએ મારો ધણી ।

ચરણો લાગી લખમીજી ચાલ્યાં, અને રુદન કરે જાય પાલા પલ્યાં ॥ ૩૭ ॥

લક્ષ્મીજીને પૂરેપૂરી આશા હતી કે તેમના સ્વામી વિષ્ણુ ભગવાન આ રીતે તેમનાથી ભેદ (ભિન્નતા) નહિ રાખે. ચરણોમાં પ્રણામ કરીને લક્ષ્મીજી ચાલી નીકળ્યાં. માર્ગમાં રૂદન કરતાં કરતાં પગપાળા જ આગળ વધ્યાં.

એણે સમે વ્રહ કીધો અતિ જોર, તે હું કેટલો કહું બકોર ।

એક ઠામે બેઠા દમે દેહ, શ્રી ભગવાનજીસું પૂરણ સનેહ ॥ ૩૮ ॥

એ વખતે લક્ષ્મીજીને અત્યંત વિરહ થયો. તેમના પોકારોનું હું કેટલું વર્ણન કરું ? તેઓ એક સ્થાને (કેતુમાલ ખંડમાં) દેહ દમન કરીને વિષ્ણુ ભગવાન પર પૂર્ણ સ્નેહ રાખી દેહદમન કરવા લાગ્યાં.

વાય તડકો ટાઢક નવ ગણે, કરે તપસ્યા જોર અતિ ઘણે ।

સનેહ ધરી બેઠા એકાંત, એટલે સાત થયા કલ્પાંત ॥ ૩૯ ॥

તેમણે હવા, આંધી, તોફાન, ભયાનક ઠંડી અને અત્યંત ગરમીની પણ પરવા ન કરી. એ બધું સહન કરતાં કરતાં અત્યંત તલ્લીન થઈને તપસ્યા કરવા લાગ્યાં. આ પ્રકારે વિષ્ણુ ભગવાન પ્રત્યે પ્રેમ ધારણ કરીને એકાંતમાં બેસી ગયાં. એમાં સાત કલ્પ વીતી ગયા.

ત્યારે બ્રહ્મા ને ખીરસાગર મળી, આવ્યા વૈકુંઠ ભગવાનજી ભણી ।

એવડો સ્વામી સ્યો ઉત્પાત, લખમીજી તપ કરે કલ્પાંત સાત ॥ ૪૦ ॥

ત્યારે બ્રહ્માજી અને ક્ષીરસાગર બંને મળીને વિષ્ણુ ભગવાન પાસે વૈકુંઠમાં ગયા અને કહેવા લાગ્યા હે સ્વામી ! આટલો મોટો ઉત્પાત શા માટે મચાવી રહ્યા છો ? લક્ષ્મીજી સાત કલ્પોથી તપ કરી રહ્યાં છે.

ત્યારે ભગવાનજી એમ બોલ્યા રહી, જે વાંક અમારો કાંઈએ નહીં ।

સ્વામી તોહે વચન તમને કહેવાય, જે લખમીજી ઘણું દુખી થાય ॥ ૪૧ ॥

ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે એમાં મારો કોઈ દોષ નથી. ફરીથી એ બંનેએ કહ્યું કે હે પ્રભુ ! આપ સ્વામી છો તેથી આપે જ પૂછવું જોઈએ કે લક્ષ્મીજી કયા કારણે દુઃખી થઈ રહ્યાં છે ?

એવડો રોષ તમે મા ધરો, લખમીજી પર દયા કરો ।

તમે સ્વામી મોટા દયાળ, લખમીજી દુખ પામે બાળ ॥ ૪૨ ॥

ક્ષીરસાગરે કહ્યું, હે ભગવાન ! આપ આટલો બધો ક્રોધ ન કરો. લક્ષ્મીજી પર અનુકંપા કરો. કારણ કે આપ બ્રહ્માંડના અધિપતિ છો અને ઘણા દયાળુ છો ! મારી પુત્રી લક્ષ્મીજી દુઃખી થઈ રહી છે.

અધખિણ એક મ લાવો વાર, લખમીજી તેડો તતકાલ ।

ચરણ ગ્રહ્યાં તિહાં ખીર સાગરે, વળી વળી બ્રહ્મા વિનતી કરે ॥ ૪૩ ॥

તેથી આપ અડધી ક્ષણનો પણ વિલંબ ન કરો. લક્ષ્મીજીને તરત બોલાવી લો. આ પ્રકારે પ્રાર્થના કરતાં કરતાં ક્ષીરસાગરે વિષ્ણુ ભગવાનનાં ચરણ પકડી લીધાં. બ્રહ્માજી પણ વારંવાર એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા.

લખમીજી લગે ચાલો સહી, તેડી આવિએ તિહાં લગે જઈ ।

ત્યારે આવ્યા ચાલી શ્રી ભગવાન, લખમીજી બેઠાં જેણે ઠામ ॥ ૪૪ ॥

હે પ્રભુ આપ લક્ષ્મીજીની પાસે ચાલો તો ખરા. ત્યાં જઈને તેમને બોલાવી લાવીએ. ત્યારે જ્યાં લક્ષ્મીજી તપ કરી રહ્યાં હતાં ત્યાં વિષ્ણુ ભગવાન જઈ પહોંચ્યા.

ત્યારે લખમીજીએ ક્રીધાં પરનામ, ત્યારે વળી બોલ્યા શ્રી ભગવાન ।

લખમીજી તમે ચાલો ઘરે, ત્યારે વળી રમા વાણી ઓચરે ॥ ૪૫ ॥

ત્યાં પહોંચતાં લક્ષ્મીજીએ પ્રણામ કર્યા. ત્યાર પછી વિષ્ણુ ભગવાન બોલ્યા - હે લક્ષ્મીજી ! હવે તમે ઘેર ચાલો. ત્યારે લક્ષ્મીજી તેમને ફરીથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યાં,

મારા ધણી તમે કહો તે જ વચન, જીવ ઘણું દુખ પામે મન ।
જોતપ કરો કલ્યાંત એકવીસ, તોહે ન વળે જિભ્યા એમ કહે જગદીસ ॥ ૪૬ ॥

પણ દેખાડીસ હું ચેહને કરી, ત્યારે તમે લેજો ચિત ધરી ।
ત્યારે બ્રહ્મા ને ખીર સાગર બે, લખમીજીને વચન કહે ॥ ૪૭ ॥

હે મારા સ્વામી ! તમે મને ધ્યાનનાં એ વચન કહો. કેમકે મારો જીવ અને મારું મન અત્યંત દુઃખી થઈ રહ્યાં છે. પ્રત્યુત્તરમાં ભગવાન બોલ્યા કે એકવીસ કલ્પ સુધી તમે તપ કરશો તોય આ ધ્યાનની વાત કહેવામાં તો મારી જીભ અસમર્થ જ રહેશે. પરંતુ એટલું નિશ્ચિત છે કે એ લીલાનું ચરિત્ર સંકેતમાં (ઈશારાથી) તમને સમજાવી દઈશ ત્યારે તમે એને ચિત્તમાં ધારણ કરી લેજો. ત્યારે બ્રહ્માજી અને ક્ષીરસાગર બંને લક્ષ્મીજીને કહેવા લાગ્યા,

લખમીજી ઉઠો તત્કાળ, દયા કીધી સ્વામી દયાળ ।
હવે રખે તમે હઠ કરો, આનંદ મનમાં અતિ ઘણો ધરો ॥ ૪૮ ॥

હે લક્ષ્મીજી ! હવે તમે તત્કાળ ઊભાં થઈ જાવ. દયાના સાગર સ્વામીએ તમારા ઉપર કૃપા કરી છે. તેથી હવે તમે હઠ છોડી દો અને તમારા મનમાં અતિ આનંદ (પ્રસન્નતા) ધારણ કરો.

ત્યારે લખમીજી લાગ્યાં ચરણે, એમ તેડી આવ્યાં આનંદ અતિ ઘણે ।
બ્રહ્મા ને ખીર સાગર વળ્યા, ચરણે લાગી અસ્થાનક આવ્યા ॥ ૪૯ ॥

ત્યારે લક્ષ્મીજી ભગવાન વિષ્ણુને પગે લાગ્યાં અને આમ આનંદપૂર્વક લક્ષ્મીજીને ઘેર લઈ આવ્યા. બ્રહ્માજી તથા ક્ષીરસાગરે બંનેએ ભગવાન વિષ્ણુનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરીને પોત પોતાને સ્થાને પ્રસ્થાન કર્યું.

હવે એહ વિચારી તમે જો જો સાથ, ન વળી જિભ્યા વૈકુંઠનાથ ।
ગ્રહી વસ્ત ભારે કરી જાણ, નેઠ વચન નવ કહ્યાં નિરવાણ ॥ ૫૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે તમે આ દૃષ્ટાંત પર વિચાર કરો અને અંતર્દૃષ્ટિથી જુઓ કે તે લીલાને વર્ણવવા (કહેવા)માં વૈકુંઠના અધિપતિ વિષ્ણુ ભગવાનની જિહ્વા પણ અસમર્થ થઈ ગઈ. તેમણે ધ્યાનમાં અમૂલ્ય વસ્તુ ગ્રહણ કરી, પરંતુ તેની બાબતમાં ખરેખર એક વચન પણ કહ્યું નહિ.

નહીં તો વૈકુંઠનાથને કેહી ખબર, વિના તારતમ સું જાણે મૂળ ઘર ।
બીજી ખબર કાંઈએ નવ કહી, તો પણ નિધ ભારે કરી ગ્રહી ॥ ૫૧ ॥

નહીં તો વૈકુંઠના અધિપતિ વિષ્ણુ ભગવાનને અદ્વૈત ઘરની સુધ જ ક્યાં છે ? તારતમ જ્ઞાન વગર મૂળ ઘરની લીલા કોણ જાણી શકે છે ? તેમણે અન્ય કોઈ પણ સ્પષ્ટતા કરી નહિ, પરંતુ તેમ છતાં (એમને થયેલ અનુભવને) મહાન નિધિ સમજી તેને ગ્રહણ કર્યો.

ભારે વિના ભાર નવ ઉપડે, મુખથી વચન જુઆ કેમે નવ પડે ।
જ્યારે થયો કૃસ્ન અવતાર, રુકમણી હરણ કીધું મુરાર ॥ ૫૨ ॥

યોગ્ય પાત્ર વગર ભારે ભાર ઊપડી શકે નહિ. (અર્થાત્ અખંડ નિધિના મહત્વને અખંડ ધામના રહેનારા જ જાણી શકે છે). આ બાબતમાં મુખથી વચન નીકળી શકતાં નથી. જ્યારે દ્વાપર યુગમાં

શ્રીકૃષ્ણનો અવતાર થયો ત્યારે મુરારિ શ્રીકૃષ્ણે વિદર્ભની રાજકુમારી રુદ્રિમણીનું હરણ કર્યું.

માધવપુર પરણ્યાં રુદ્રમણી, ધવલ મંગલ ગાય સુહાગણી ।

ગાતાં ગાતાં લીધું વ્રજનામ, ત્યારે પાછાં ભોમ પડ્યા ભગવાન ॥ ૫૩ ॥

માધવપુરમાં શ્રીકૃષ્ણે રુદ્રિમણી સાથે વિધિપૂર્વક લગ્ન કર્યાં ત્યારે સોહાગણ સ્ત્રીઓ મંગલ (વધાઈ) ગીતો ગાઈ રહી હતી. ગીતો ગાતાં-ગાતાં તેમણે જ્યારે અખંડ વ્રજનું નામ લીધું ત્યારે તરત જ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એ શબ્દો સાંભળતાં મૂર્છિત થઈ ભૂમિ પર પડી ગયા.

ત્યારે સહુ કોઈ પામ્યો મન અચરજ, એમ લખમીજીને દેખાડ્યું વ્રજ ।

સમા થઈ બેઠા ભગવાન, લખમીજીની એમ ભાજી હામ ॥ ૫૪ ॥

એ વખતે બધાના મનમાં આશ્ચર્ય થયું. આ રીતે સંકેત (ઈશારો કે અભિનય) વડે વિષ્ણુ ભગવાને રુદ્રિમણીને વ્રજની લીલાનું મહત્ત્વ દર્શાવ્યું (અર્થાત્ વિષ્ણુ ભગવાન વ્રજના સ્વરૂપનું જ ધ્યાન કરતા હતા એ તથ્ય તરફ સંકેત દ્વારા રુદ્રિમણીને બતાવી દીધું). ત્યાર પછી ભગવાન વિષ્ણુ શાંત થઈ બેસી ગયા. આ રીતે લક્ષ્મીજીની મનોકામના પૂર્ણ થઈ.

એ વિચાર તમે જો જો રહી, એ લીલા સુકજીએ કહી ।

જે લીલા કીધી જગદીસ, તે માંહે આપણ હુતા સરીખ ॥ ૫૫ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ દૃષ્ટાંતને તમે શાંત ચિત્તે વિચારી જુઓ. આ લીલાનું વર્ણન શુકદેવ મુનિએ કર્યું છે. ઉપર્યુક્ત ચરિત્ર દ્વારા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે રુદ્રિમણીજીને જે અખંડ વ્રજ લીલાનું મહત્ત્વ બતાવ્યું હતું તે વ્રજલીલામાં આપણે પણ સામેલ હતાં.

તો વચન તમને કહેવાય, નહીં તો અરધ લવો નવ પ્રગટ થાય ।

આ વ્રજવાલો વાલો તે એહ, વચન આપણને કહે છે જેહ ॥ ૫૬ ॥

તેથી તમને આ વચન કહેવામાં આવે છે, નહીં તો આ વચનનો લવલેશ (સહેજ માત્ર) પ્રગટ થાય નહિ. એ જ વ્રજવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ સદ્ગુરુ બનીને આવ્યા છે અને આપણને આ વચન કહ્યાં છે.

રાસ માંહે રમાડ્યાં જેણે, પ્રગટ લીલા કીધી તેણે ।

શ્રી ધામતણાં ધણી કહેવાએ, તે આવી બેઠા આપણ માંહે ॥ ૫૭ ॥

જે સ્વરૂપે વૃંદાવનમાં અખંડ રાસની લીલામાં રમાડ્યાં, તેમણે જ અહીં (નવતનપુરીમાં) આવીને એ લીલાને પ્રગટ કરી. એ જ પરમધામના ધણી કહેવાય છે, તેઓ જ હવે આપણી વચ્ચે આવીને બેસી ગયા છે.

તે માટે તમને કહ્યું દ્રસ્ટાંત, જીવસું વચન વિચારો એકાંત ।

ઠેકાણું વૈકુંઠ વિસરામ, કહેવાવાળો શ્રી ભગવાન ॥ ૫૮ ॥

આ (રહસ્યને સમજાવવા)ને માટે તમને આ દૃષ્ટાંત આપેલું છે. એકાગ્ર ચિત્તે એકાંતમાં બેસીને આ વચનો પર વિચાર કરો. વૈકુંઠ ધામ જેવું એ સ્થાન અને ભગવાન વિષ્ણુ જેવા વક્તાનો આ પ્રસંગ છે.

લખમીજી તિહાં શ્રોતા થયાં, કેટલું ખપ કરીને રહ્યાં ।

તોહે ન પામ્યાં એક વચન, અને તમે કીહુ લઈ બેઠા છો ધન ॥ ૫૯ ॥

આ તથ્યને જાણનારને માટે લક્ષ્મીજી ત્યાં શ્રોતા બન્યાં છે અને તેમણે અનેક કષ્ટ પણ સહન કર્યાં તેમ છતાં તેઓ આ અખંડ લીલાના રહસ્યનું એક પણ વચન પ્રાપ્ત કરી શક્યાં નહિ. હે સુંદરસાથજી ! વિચાર કરો કે તમે કેવું અખંડ ધન પ્રાપ્ત કરી બેઠા છો ?

હજીએ ન ટાળો તમે ભરમ, અને જીવ કાંએ નવ કરો નરમ ।

આ નૌતનપુરી કહીએ નગરી, જિહાં શ્રી દેવચંદ્રજીએ લીલા કરી ॥ ૬૦ ॥

હજી સુધી તમે તમારો ભ્રમ દૂર કરતા નથી. તમારા કઠોર હૃદયને (જીવને) ક્યાં સુધી દ્રવિત નહિ કરો ? આ નગરી, પવિત્ર નવતનપુરી કહેવાય છે, જ્યાં સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે આવીને લીલા કરી.

આ પ્રગટ વચન કીધાં અપાર, તોહે ન વળી તમને સાર ।

અમલ ઉતારો તમે જોપે કરી, અને જીવ જગાઓ વચન ચિત ધરી ॥ ૬૧ ॥

આવાં અપાર પ્રત્યક્ષ વચન કહ્યાં છે, તેમ છતાં તમે સાવધાન થયાં નહિ. તમે માયાના નશાને સારી રીતે ઊતારો અને આ વચનોને ચિત્તમાં ધારણ કરી જીવાત્માને જાગ્રત કરો.

માયા જુઓ તમે અળગાં થઈ, તારતમને અજવાળે રહી ।

જે વાણી શ્રીધણીએ કહી, તે જીવને વચન કેમ દીજે નહીં ॥ ૬૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! મોહ (અજ્ઞાન)થી અલગ (અનાસક્ત) થઈને તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં આ માયાના ખેલને જુઓ. ધામધણી સદ્ગુરુએ જે જ્ઞાન આપ્યું છે તે જીવાત્માને કેમ આપતાં નથી ?

હવે ગુણ સઘળાને કરો હાથ, અને ઓળખો પ્રાણનો નાથ ।

હવે એટલો જીવસું કરો વિચાર, જે કેહા વચન કહ્યાં આધાર ॥ ૬૩ ॥

હવે બધાં ગુણ, અંગ ઈન્દ્રિયોને પોતાના નિયંત્રણ (કાબૂ)માં રાખો (સંયમિત કરો) અને આપણા પ્રાણનાથ (સદ્ગુરુ)ને ઓળખો. હે સાથજી ! જીવ દ્વારા એટલું તો વિચારો કે આપણા પ્રાણાધાર ધામધણીએ આપણે માટે કેવાં વચન કહ્યાં છે ?

જિહાં લગે જીવ ન વિચારે મન માંહે, તો ચોપડે ઘડે જેમ છાંટો થાએ ।

હવે ઈંદ્રાવતી કહે સાંભળો વાત, ચરણે લાગું મારા ધામના સાથ ॥ ૬૪ ॥

જ્યાં સુધી જીવ અંતર્મનથી વિચાર કરતો નથી ત્યાં સુધી તેની સ્થિતિ ચિકણા ઘડા પર પડેલા પાણીના બિંદુ જેવી હોય છે તે ઠરતું નથી. (માયામાં આસક્ત જીવને સદ્ગુરુનું એક પણ વચન પ્રભાવિત કરતું નથી.) ઈંદ્રાવતી કહે છે કે હું પરમધામના સુંદરસાથનાં ચરણોમાં નતમસ્તક થઈને કહું છું. તમે બધાં સાવધાન થઈને મારી વાત સાંભળો.

વળી વળી નહીં આવે એ અવસર, રખે હામ લઈ જાગો ઘર ।

થોડા માંહે કહું છું અતિ ઘણું, અને જાણ્યું ધન કાં નિગમો આપણું ॥ ૬૫ ॥

વારંવાર આ અવસર (માનવ શરીરની પ્રાપ્તિ અને તારતમ જ્ઞાન) પ્રાપ્ત થતો નથી. તેથી

માયાવી ઈચ્છાઓને લીધા વિના, પરમધામમાં જાગ્રત થઈ જાવ. મેં સંક્ષેપમાં જ ઘણું બધું કહી દીધું છે. સ્વયં પરિચિત (સદ્ગુરુરૂપી) ધનને તમે કેમ ખોઈ રહ્યાં છો ?

આગે આપણ વિહિલા થયા, તો શ્રી દેવચંદ્રજીએ વંચયા ।

નહીં તો કેમ વંચે આપણને એહ, જો રાખ્યો હોત આપણે સનેહ ॥ ૬૬ ॥

પહેલાં તો આપણે બધાં ધણીજીથી અલગ થઈ ગયાં (અર્થાત્ પૂર્ણ પરિચય ન થવાને લઈને સદ્ગુરુનાં વચનોથી દૂર રહ્યા) એ કારણે દેવચંદ્રજી મહારાજની ઉપસ્થિતિથી વંચિત રહી ગયા અર્થાત્ તેઓ આપણને છોડીને ચાલ્યા ગયા. જો આપણે બધાંએ તેમની સાથે પ્રેમ કર્યો હોત તો તેઓ આપણો ત્યાગ કરીને કેમ કરીને ચાલ્યા ગયા હોત ?

હવે વળી આવ્યા બીજી દેહ ધરી, આપણ ઉપર દયા અતિ કરી ।

ચેતન કરી દીધો અવસર, લઈ લાભ ને જાગિએ ઘર ॥ ૬૭ ॥

હવે ફરીથી બીજું શરીર ધારણ કરીને અમારા અંતઃકરણમાં બિરાજમાન થયા છે. આ રીતે તેમણે આપણા પર મોટી કૃપા કરી છે. તારતમ જ્ઞાન દ્વારા આપણને સચેત કરીને જાગૃતિ માટે આ સુઅવસર આપ્યો છે. હવે આ અવસરનો લાભ લઈને પરમધામમાં જાગ્રત થઈ જાવ.

મનોરથ સર્વે પૂરણ થાએ, જો આ દ્રષ્ટાંત જુઓ જીવ માંહે ।

તે માટે ઈન્દ્રાવતી કહે ફરી ફરી, જો ધણીએ કૃપા તમને કરી ॥ ૬૮ ॥

જો આ દ્રષ્ટાંતને અંતર્મનથી વિચાર કરશો તો બધી મનોકામનાઓ અવશ્ય પૂરી થશે. આથી ઈન્દ્રાવતી વારંવાર કહી રહી છે કે ધામધણીએ તમારા ઉપર મોટી કૃપા કરી છે.

પ્રકરણ ૨૯ ચોપાઈ ૭૪૧

પ્રગટવાણી પ્રકાસની-રાગ સામેરી

સુઈને સુઈ સુતા સું કરો રે, આ વિષમ ઠિકાણા માંહે જ ।

જાગીને જુઓ ઊઠી આપ સંભારી, એણી નિદ્રાએ લેવાણાં કાંએ જ ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સાથજી ! આ મહાવિકટ સંસારમાં તનમન અને આત્માથી અજ્ઞાનતાની નિદ્રામાં સૂઈને તમે શું કરી રહ્યાં છો ? જાગ્રત થઈને જુઓ, ઊઠો અને પોતાની જાતને સંભાળો. આ નિદ્રામાં કેમ કરીને વહી જાઓ છો ?

એણી નિદ્રાએ જે કોઈ લેવાણાં, નહીં તે આપણાં સાથી જ ।

એણી રે ભોમે ઘણાં છેતરિયાં, તમે ઊઠો ઈલાં થકી જ ॥ ૨ ॥

આ મોહમાયાની નિદ્રામાં જે પણ તણાઈ (ફસાઈ) ગયો છે તે આપણો સાથી નથી. આ માયાવી ભૂમિમાં મોટા-મોટા જ્ઞાની, ઋષિમુનિ પણ છેતરાયા છે. તેથી તું અહીંથી ઊઠ (અર્થાત્ જાગી જા).

નહીં રે નિદ્રા કોઈ ઘેણ ધારણ, નિદ્રા હોય તો જગવ્યો જાગે જી ।

ઊઠાડી જીવને ઊભો કીજે, વળી ન મૂકે પોતાનો માગ જી ॥ ૩ ॥

આ કોઈ ઘેરી નિદ્રા નથી (આ તો મોહનો નશો છે.) જો સ્વાભાવિક નિદ્રા હોત તો જગાડતાં તમે જાગતા. પરંતુ જીવાત્માને જાગ્રત કરીને તેને ઊભો પણ કરીએ તો પણ તે પોતાનો માર્ગ છોડતો નથી (અર્થાત્ માયાનાં જૂઠાં વિષય સુખોને છોડતો નથી.)

તે જ ગેહન ને તેહ જ ધારણ, તે જ ઘૂટન અધકો આવે જી ।

એણી ભોમને એ નિદ્રા માંહેથી, ધણી વિના કોણ જગાવે જી ॥ ૪ ॥

એ જ ઘેન (નશો) છે અને એ જ ધારણ (પ્રગાઢ નિદ્રા) છે. વળી એ જ પ્રકારનાં નસકોરાં બોલે છે. ત્યારે આવી માયાવી પ્રગાઢ નિદ્રા (મોહ-અજ્ઞાન) માંથી ધામધણી સિવાય કોણ જગાડશે ?

એણે ઠેકાણે તાં કોઈ ન ઉગરિયો, તમે સૂતા તેણે ઠામ જી ।

એ ઠામ ઘણું વિષમ લાગસે, પ્રગટ કહું ગત ભોમ જી ॥ ૫ ॥

આ માયાથી કોઈ પણ ઊગર્યું નથી. તમે ખરેખર તો આ જૂઠા સ્થાને સૂઈ રહ્યાં છો. આ સ્થાન અત્યંત દુઃખદાયી થશે. હું આ ભૂમિની સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરી રહી છું.

વિષની ભોમ અને વિષ પાથરિયું, આહાર કરે વિષ વેલ જી ।

સરીરવિષનું માંહેલી જોગવાઈ વિષની, એક માંહે તે જીવનેહ કેવલ જી ॥ ૬ ॥

આ માયાવી ભૂમિ વિષની છે અને તેની શૈયા પણ વિષ ભરેલી છે. તેને કારણે બધાં કોઈ પણ પ્રકારની વિષયી વેલીનો આહાર કરે છે. આ શરીર અને તેની ઈન્દ્રિયો વગેરે સામગ્રી પણ બધી વિષ સમાન છે. એક માત્ર જીવાત્મા જ વિશુદ્ધ, ચૈતન્ય, સત્ય તેમજ અખંડ છે.

વિષની તલાઈ ને વિષના ઓઢના, વિષનો ઢોલિયો ઢળાય જી ।

વિષનો ઓસીસો ને વિષનો ઓછાડ, વળી વિંજણે તે વિષનો વાય જી ॥ ૭ ॥

તળાઈ અને રજાઈ પણ વિષનાં છે અને બિછાવેલો પલંગ પણ વિષનો છે. વિષનું ઓશીકું અને ચાદર પણ વિષની છે. વળી પંખો પણ વિષનો છે અને તેમાંથી હવા પણ વિષની વાય છે.

જાગતાં વિષને સુપને વિષ રે, નિદ્રામાં વિષ નિરવાણ જી ।

બાહેર તણો વિષ કેહી પેરે કહું રે, તે તાં વાય તે વિષ ઉંધાણ જી ॥ ૮ ॥

જાગ્રત અવસ્થામાં અને સ્વપ્ન અવસ્થામાં પણ સંસાર વિષ છે. નિદ્રાવસ્થા (અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાં સૂઈ રહેવું) એ તો ચોક્કસ વિષ જ છે. હવે શરીરની બહારનાં વિષ વિશે શું કહું ? વિષની જ આંધી વાય છે.

વસ્તર વિષ ને ભૂષણ વિષ રે, સરવા અંગે વિષ સાજ જી ।

એ વિષ જીવને ગેહન ધારણ રે, તે કેમ ટળે વિના એક શ્રી રાજ જી ॥ ૯ ॥

પહેરવાનાં વસ્ત્ર અને આભૂષણ બધાં વિષ સમાન છે. ત્યાં સુધી કે શરીરનાં અંગ-પ્રત્યંગ અને શૃંગારની બધી સામગ્રી વિષ સમાન જ છે. આ વિષ જીવને માટે ઘેરું ધારણ છે. એ શ્રી રાજજી

વગર કેમ કરીને દૂર થઈ શકે ?

જોર કરી તમે જગવો રે જીવને, નથી સૂતાની આ ભોમ જી ।

જેમ જેમ સોઈએ તેમ વાધે વિસ્તાર, પછે નહીં ઊઠાય કેમે જી ॥ ૧૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તમે જોર કરીને જીવાત્માને જાગ્રત કરો. આ ભૂમિ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાં સૂવા માટે યોગ્ય નથી. જેમ જેમ આ ગફલતરૂપી નિદ્રામાં સૂઈ રહેશો તેમ-તેમ માયાનો વિસ્તાર થતો જશે, પછી (માનવ દેહ છોડ્યા પછી) એમાંથી કેમેય કરીને જાગ્રત થવાશે નહિ.

એ ભોમલડી તમે કાંએ નવ મૂકો, હજી નથી ધારણ જાતી જી ।

એણી ભોમે દુખડાં દીસે ઘણાં રે, તે તમે જુઓ કાં આઘી જી ॥ ૧૧ ॥

આવી ભૂમિને કેમ ત્યજી દેતા નથી ? હજી પણ તમારો નશો (ધારણ) ઊતરતો નથી. આ ભૂમિમાં તમને અનેક પ્રકારનાં દુઃખ દેખાશે અને તમે કેમ વધુને વધુ આધે જુઓ છો ?

આઘી જુએ દુખ અનેક ઉપજસે, તે માટે ઊઠો તતકાળ જી ।

જલના જીવનો ઘર જલ માંહે, જેમ રહે કરોળિયો માંહે જાળ જી ॥ ૧૨ ॥

વધુ જોતાં વધુ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે આથી તરત જ મોહમાયાની નિદ્રા છોડીને જાગ્રત થઈ જાવ. જે રીતે જળચરનું ઘર જળમાં જ હોય છે અને કરોળિયો પોતાના વણેલા જાળમાં જ રહે છે.

સહુ કોઈ જાળી ગૂંથે પોતાની, અને માંહેના માંહે મુઝાય જી ।

મુઝાણાં પછી દુખ અનેક દેખે, ઘણું દુખે જીવડો જાય જી ॥ ૧૩ ॥

તેમ બધા સાંસારિક જીવો કરોળિયાની જેમ પોતાના સંબંધરૂપી જાળ બનાવે છે અને એમાં મગ્ન થઈને ફસાઈ જાય છે. ફસાયા પછી અનેક દુઃખ જુએ છે (અને તેને સહન કરે છે). આમ તેમનો જીવ ઘણા દુઃખપૂર્વક દેહ છોડશે.

ઘણું દુખ દેખે જીવ જાતાં, વળી તે ગૂંથે તતકાળ જી ।

કેમ દોષ દીજે કરોળિયાને, એહના ઘર થયા માંહે જાળ જી ॥ ૧૪ ॥

જીવ જતી વખતે ઘણું જ દુઃખ જુએ છે તેમ છતાં બીજો જન્મ લઈને ફરીથી સંબંધનું જાળું ગૂંથતો રહે છે. કરોળિયાને શા માટે દોષ દઈએ ? તેનું તો ઘર જ જાળાની અંદર છે.

આપણાં ઘર તાં નહીં એણે ઠામે, ચૌદ ભવનમાં ક્યાંહે જી ।

તે માટે વાલોજી કરે રે પુકાર, કેહે સ્યાને સૂતા છો આંહે જી ॥ ૧૫ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપણું ઘર તો અહીં નથી, એટલું જ નહિ સમગ્ર ચૌદ ભવનમાં પણ ક્યાંય નથી. આથી સદ્ગુરુ પોકારીને કહે છે કે તમે આ સંસારમાં શા માટે સૂઈ રહ્યા છો ?

ઓલા દુખનાં ઘર તે પણ મેલે નહીં, તમે સુખનાં ઘર ન સંભારો જી ।

સઘળા ગ્રંથ પાએ સાખ પુરાવી, સાથ હવે તો દોષ તમારો જી ॥ ૧૬ ॥

પેલા સંસારી જીવો તો પોતાના દુઃખના ઘરને પણ છોડતા ભૂલતા નથી જ્યારે હે સાથજી ! તમે બધાં તો સુખના ઘર (પરમધામ)ને યાદ કરતાં નથી. બધાય ધર્મગ્રંથો એના સાક્ષી છે, તેથી હવે જો આત્માને જાગ્રત નહીં કરો તો દોષ તમારો જ મનાશે.

બેહદ ઘર ને બેહદ સુખ રે, બેહદ મારા શ્રી રાજ જી ।

અવિચળ સુખ અનન્ત દેવાને, હું જગવું તમારે કાજ જી ॥ ૧૭ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપણું તો ઘર પણ બેહદ છે અને ત્યાંનાં સુખ પણ બેહદ (અસીમ) છે. વળી આપણા સ્વામી શ્રી રાજજી પણ બેહદ (અસીમ) છે. તેથી એવા અનંત અખંડ સુખ આપનાર માટે તમને હું જગાડું છું.

પીઉજી પુકાર કરી કરી થાક્યા, તમે કાંએ ન જાગો મારા સાથ જી ।

ઊગીને દિન આથમવા આવ્યો, અને પછે તે પડસે આડી રાત જી ॥ ૧૮ ॥

ધામધણી પોકારી પોકારીને થાકી ગયા પરંતુ હે સુંદરસાથજી ! તમે તમારા આત્માને કેમ જાગ્રત કરતા નથી ? દિવસ ઊગીને આથમવા આવ્યો પછી તો ધોર રાત્રિ છવાઈ જશે. (જીવનનો ઉદય થઈને અસ્ત થવા આવ્યો છે. પછી તો ચોરાશી લાખ યોનિરૂપી રાત્રિ આવી જશે.)

રાત પડી ત્યારે કોઈ નવ જાગે, કોઈ ન કરે પુકાર જી ।

નિસાએ નિદ્રા જોર થાસે, પછે વાધસે તે વિષ વિસ્તાર જી ॥ ૧૯ ॥

ચોરાશી લાખ યોનિરૂપી રાત્રિ વખતે કોઈ જાગ્રત નહિ થાય અને કોઈ (આ રીતે) પોકાર કરવા પણ નહિ આવે. રાતમાં અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનું જોર ચડશે અને પછી તો જન્મ મરણરૂપી ઝેરનો જ વિસ્તાર થશે.

સંઝા લગે રહ્યા ધણી આપણ માટે, તે તમે કાંએ ન સંભારો જી ।

ઓળખી ધણીને સુખડાં લીજિએ, તમે આપોપું વારણે વારો જી ॥ ૨૦ ॥

સદ્ગુરુ ધણી સવારથી લઈને સાંજ સુધી (બચપણથી વૃદ્ધાવસ્થા સુધી) આપણા માટે રહ્યા. તેને તમે કેમ સંભાળતા નથી ? ધામધણીને ઓળખીને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરો અને તેમનાં ચરણો પર પોતાની જાતને સમર્પિત કરી દો.

પુકાર કરતાં રાત પડી રે, વાલો રાત ન રહે નિરધાર જી ।

જેણે રે તમને એવા ભૂલવિયાં, તે વેરીડા કાં ન અવિધારો જી ॥ ૨૧ ॥

પોકારતાં - પોકારતાં રાત પડી ગઈ (અર્થાત્ જીવન પૂરું થઈ ગયું), એ તો નક્કી જ છે કે પ્રિયતમ ધણી સદ્ગુરુ (ચોરાશી લાખ યોનિરૂપી) રાત્રિમાં નહિ મળે. જે જૂઠા સંબંધોએ તમને ભુલાવામાં નાખ્યાં છે એ જ તમારાં વેરી છે. આ સત્યનો તમે સ્વીકાર કેમ કરતા નથી ?

આ ભોમ મૂકતાં જે આડી કરે રે, ઘેર જાતાં જે કોઈ વારે જી ।

એ વેરીડા તમારા પ્રગટ પાધરા, તે તાં જુઓને વિચારી જી ॥ ૨૨ ॥

મોહમાયા રૂપી સંસારને છોડતી વખતે જે (ગુણ, અંગ, ઇન્દ્રિયો) તમારે માટે અવરોધક બન્યાં છે તે અખંડ ઘર પરમધામ તરફ જતાં પણ આડાં આવે છે. તેઓ પ્રગટરૂપે તમારાં શત્રુ છે. તેને તમે વિચારી જુઓ.

એ વેરીડા ઘણું વિષ ભરિયાં રે, જેણે ખાધો તે સરવે સંસાર જી ।

તે તમને ભૂલવે છે જુઈ ભાંતે, તમે રખે લેવાઓ આ વાર જી ॥ ૨૩ ॥

ઉપર્યુક્ત શત્રુઓ (ગુણ, અંગ, ઇન્દ્રિયો વગેરે બાહ્યરૂપે તો અમૃત સમાન છે પરંતુ અંદરથી)

વિષથી ભરેલાં છે. તેમણે સમસ્ત વિશ્વનાં પ્રાણીઓને (સંસારને) ભરખી લીધાં છે. તેઓ તમને વિવિધ પ્રકારે ભુલાવામાં નાખે છે. પરંતુ આ વખતે તમે એના ઝપાટામાં આવશો નહિ.

વળી તમને દેખાડું દુરજન, જેણે નવ મૂક્યો કોએ જી ।

તે તમને પ્રકાસું રે પ્રગટ, તારા માંહેલા ગુણ તું જોએ જી ॥ ૨૪ ॥

હું તમને એકબીજા શત્રુનો પરિચય કરાવું. તેણે ક્યારેય કોઈને છોડ્યાં નથી. તે બધાંને તમારી સમક્ષ પ્રત્યક્ષ ઉપસ્થિત કરું છું જેથી તમે તમારી અંદરના ગુણોને જોઈ શકો.

વળી ગુણ ઈદ્રી જુઓ રે જાતાં, જે અવળા વહે સંસાર જી ।

એ વેરીડા વિસેખે આપણાં, તે તમે કાંય ન મારો જી ॥ ૨૫ ॥

મોહ માયા તરફ આગળ ધપતાં ગુણ, અંગ અને ઈન્દ્રિયોને તો જુઓ તેઓ તો ઊલટાં સંસારની તરફ વહી રહ્યાં છે. વિશેષ કરીને એ જ આપણાં મુખ્ય શત્રુ છે. તેમનું તમે દમન કેમ કરતાં નથી ?

મારીને મરડી ભાજી કરીને, વળી જગવી કરો તમે જોર જી ।

ગુણ અંગ ઈદ્રી જ્યારે જીવ જાગસે ત્યારે કરસે તે પાધરા દોર જી ॥ ૨૬ ॥

એ ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને મારીને, મરડીને, ભાંગી કરીને, ધણીજી તરફ જાગ્રત કરવા માટે તમે જોર કરો. જ્યારે જીવ જાગ્રત થશે ત્યારે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો સીધા માર્ગે ચાલશે.

વાસના જાણીને કહું છું વચન, આ જલના જીવને કોણ કહે જી ।

વચન સુણી જે હોય વાસના, તે આણી ભોમે કેમ રહે જી ॥ ૨૭ ॥

હે મારા સુંદરસાથજી ! તમે બધાંને પરમધામના આત્મા માનીને હું (ઈન્દ્રાવતી) આ રીતે કહી રહી છું. કેમ કે માયાના જીવને આવાં વચન કોણ કહે ? જે બ્રહ્માત્મા હશે તે આ વચનો સાંભળીને આ સંસારમાં કેવી રીતે રહેશે ?

એ દુસ્તર ભોમ ઘણી દોહેલી, વળી વસેખે દુખ રાત જી ।

તે માટે હું કરું રે પુકાર, મારો ભળી ગયો માયામાં સાથ જી ॥ ૨૮ ॥

આ સંસાર અત્યંત દુઃખદાયી છે. એનાથી પણ વિશેષ દુઃખદાયી ચોરાશી લાખ યોનિયોરૂપી રાત્રિ મનાય છે. તેથી હું પોકારી રહી છું, કારણ કે મારો સુંદરસાથ માયાથી ઓતપ્રોત થઈ ગયો છે.

તતખિણ રાતડી આવી દેખસો, માંહે પ્રગટ થાસે અંધેર જી ।

જીવ અંધેર જ્યારે દેખી મુઝાસે, ત્યારે વિષના તે આવસે ફેર જી ॥ ૨૯ ॥

તમે તરત જ ચોરાશી લાખ યોનિયોરૂપી રાત્રિનું આગમન જોશો અને એની સાથે અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર પણ પ્રગટ થશે. જ્યારે જીવાત્મા ચોરાશીના અંધકારને જોઈને ગભરાઈ જશે ત્યારે જન્મમરણ રૂપી વિષ ચક્રમાં ફસાઈ જશે.

વિષ ચઢે ફેર અનેક ઉપજસે, કરમ કેરાં જે દુખ જી ।

વળી ફરસે ફેર અનેક કાયા, આખી રાત ચઢસે ફેર વિષ જી ॥ ૩૦ ॥

આમ માયાનું ઝેર ચડતાં (જન્મ મૃત્યુનાં) અનેક બંધનો ઊભાં થશે અને કર્માનુસાર દુઃખ

ભોગવવું પડશે. વળી ફરીથી યોનિ અનુસાર અનેક શરીર ધારણ કરવાં પડશે. તેને પરિણામે સમગ્ર રાત્રિ (મહાપ્રલય) સુધી જન્મમરણ રૂપી માયાનું વિષ ફેલાતું જશે.

મારો સાથ હોય તે તમે સાંભળો, રખે આહીં પાડો રાત જી ।

એ રાતનાં દુખ ઘણાં રે દોહેલાં, પછે નિદ્રા ઉડસે પ્રભાત જી ॥ ૩૧ ॥

જો તમે મારા પરમધામના સુંદરસાથ (આત્મા) હો તો સાંભળો. તમે ચોરાશી લાખ યોનિરૂપી રાત્રિમાં જવાનો પ્રયત્ન ના કરો. આ રાત્રિનું દુઃખ અસહ્ય છે. પછી તો નિદ્રા તૂટ્યા પછી અર્થાત્ મહાપ્રલય પછી જ મનુષ્ય જીવનનું પ્રભાત ઊગશે.

પ્રભાત થાસે અતિ વેગળો, રાત છેડો કેમે ન આવે જી ।

દુખની રાત ઘણી જાસે દોહેલી, પછે વહાણું તે કેમે ન વાય જી ॥ ૩૨ ॥

પ્રભાત થવામાં (માનવ જીવન પ્રાપ્ત કરવામાં) અતિ ઘણો સમય લાગશે. કારણ કે આ રાત્રિનો અંત તો ક્યાંય જણાતો નથી. દુઃખમયી આ રાત્રિ (ચોરાશીનું ચક્ર) કષ્ટ સાથે વીતશે અને ત્યાર પછી પણ પ્રભાતનું આગમન નિશ્ચિત નથી.

મહાપ્રલે કાલ જ્યારે થાસે, તિહાં લગે રહેસે અંધેર જી ।

તે માટે પીઉજી કરે રે પુકાર, તમે આવજો તે આણે સેર જી ॥ ૩૩ ॥

મહાપ્રલય થતા સુધી આ અંધારું છવાયેલું રહેશે. તેથી સદ્ગુરુ પોકારીને કહે છે કે તમે આ (પ્રેમ) માર્ગે પરમધામમાં જાવ.

તારતમનું અજવાળું લઈને, વાલો આવ્યા તે બીજી વાર જી ।

ફોડી બ્રહ્માંડને પાડ્યો મારગ, આહીં અજવાળું અપાર જી ॥ ૩૪ ॥

તારતમ જ્ઞાનનો અખંડ પ્રકાશ લઈને સદ્ગુરુ ઘણી બીજીવાર અહીં આવ્યા છે. તેમણે આ બ્રહ્માંડને ફોડીને અખંડ પરમધામનો માર્ગ પ્રશસ્ત કર્યો છે. આ પ્રકાશ અનંત અને અસીમ છે.

પીઉજી પધાર્યા તેડવા તમને, તો થાય છે આટલો પુકાર જી ।

એમ કરતાં જો નહીં માનો, તો વાલો નહીં રહે નિરધાર જી ॥ ૩૫ ॥

હે સુંદરસાથજી ! ધામધણી તમને બધાંને બોલાવવા આવ્યા છે. તેથી તેમણે આટલા જોરથી પોકાર કર્યો છે. આટલું કરવા છતાં તમે તેમનાં વચનોને નહીં માનો તો નક્કી માનો કે તેઓ અહીં સ્થાયી રૂપે નહિ રહે અર્થાત્ તેમના ગયા પછી આવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે નહિ.

વિષમ વાટ જલ માંહે અંધેરી રે, તમને લાગસે લહેર નિઘાત જી ।

વળીને વસેકે જીવ બેસુધ થાસે, નહીં સાંભળો તે ઘરની વાત જી ॥ ૩૬ ॥

મોહજળની લહેરો તમારા માટે અવરોધક બનશે. ત્યારે જીવ સ્વયંને ભૂલી જઈને બેસુધ (બેહોશ) થઈ જશે તો પછી તમે મૂળ ઘર પરમધામની વાતો સાંભળી નહિ શકો.

મછ ગલાગલ માંહે છે સબળા, અને પૂર તણાં પ્રવાહ જી ।

દિસ એકે નવ સૂઝે સાગરમાં, તમે રખે તે વિહિલા થાઓ જી ॥ ૩૭ ॥

આ મોહજળમાં એકબીજાને ખાઈ જનારાં બળવાન મગરમચ્છ છે અને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ,

અહંકારરૂપી પ્રબળ ધારાઓ વહી રહી છે. અંધકાર અને ભ્રમરૂપી આ સાગરમાં એક પણ દિશા (માર્ગ) દેખાતી નથી. આથી તમે ધામધણીથી વિમુખ થશો નહિ.

તમે ઉઠો તે અંગ મરોડીને, મ જુઓ માયાનો મરમ જી ।

ધણી પધાર્યા છે તમ માટે, તમને હજી ન આવે સરમ જી ॥ ૩૮ ॥

તમે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને મરોડીને પરમધામ તરફ જવા માટે તૈયાર થઈ જાવ. આ માયાવી ખેલનો મર્મ ના જુઓ. ધામધણી તમારે માટે જ આવ્યા છે. તમને હજી પણ લજજાનો અનુભવ થતો નથી. અર્થાત્ તમે એમનો અનાદર (અવજ્ઞા) કરી રહ્યાં છો.

એ નિદ્રા તમે કેમ રે ઉડાડસો, જિહાં નહીં કરો કોઈ પર જી ।

ઓળખી ધણી તમે આપ સંભાળી, જાગી જુઓ તમે ઘર જી ॥ ૩૯ ॥

જ્યાં સુધી આત્મ જાગૃતિનો કોઈ ઉપાય નહિ શોધો ત્યાં સુધી આ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને કેવી રીતે હટાવી શકશો ? તેથી ધામધણીને ઓળખીને તમે સ્વયંને સંભાળો અને જાગ્રત થઈને નિજઘર પરમધામને જુઓ.

એ રે અમલ તમને કેમ ઉતરસે, જે જહેર ચઢ્યું અતિ ભારી જી ।

જિહાં લગે જીવને બાણ ન લાગે, થાક્યા તે ધણી પુકારી જી ॥ ૪૦ ॥

મોહમાયાનો આ નશો તમારાથી કેમ કરીને ઊતરશે ? જેર બરાબર ચડેલું છે. જ્યાં સુધી જીવાત્માને આ વચનોનાં બાણ નહિ લાગે ત્યાં સુધી માયાનું વિષ ઊતરશે નહિ. એને માટે તો સદ્ગુરુ પોકાર કરી કરીને થાકી ગયા.

હવે જો જાણો ઘર પામું પોતાનું, તો રાખજો વેરાગની સેર જી ।

સર્વા અંગે સુધ સેવા કરજો, એમ જાગસો પોતાને ઘેર જી ॥ ૪૧ ॥

હવે તો જે કોઈ પરમધામની પ્રાપ્તિનો ઈચ્છુક હોય તેણે સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય અને ધણીજી સાથે પ્રેમ કરવો જોઈએ. બધાં અંગો (મન, વચન અને કર્મ) દ્વારા સદ્ગુરુ ધણીની સેવા કરવી જોઈએ. આ રીતે પોતાના મૂળ ઘર પરમધામમાં જાગ્રત થઈ જશો.

જો જાણો જીવને જગવું રે આંહીં, તો તાં જો જો તે રાસ પ્રકાસ જી ।

એમ કહેજો જીવને આ કહ્યું સરવ તુંને, ત્યારે જીવને થાસે અજવાસ જી ॥ ૪૨ ॥

જે કોઈ પોતાના જીવાત્માને અહીં જાગ્રત કરવા ચાહે છે તે રાસ અને પ્રકાશની વાણીને બરાબર સમજી લે. તમારા જીવાત્માને એવું કહો કે આ બધો ઉપદેશ એને માટે જ અપાયો છે. ત્યારે જ જીવાત્માને પ્રકાશ પ્રાપ્ત થશે અને તે સ્વયં ઓળખશે.

એણે અજવાળે જહેર ઉતરસે, ત્યારે જીવ તે કરસે જોર જી ।

પર આતમને આતમ જોસે, ત્યારે ટળસે તે તિમર ઘોર જી ॥ ૪૩ ॥

આ પ્રકાશ દ્વારા માયાનું જેર ઊતરી જશે ત્યારે જીવ પોતાના લક્ષ્ય તરફ જવા માટે જોર કરશે. જ્યારે આ આત્મા મૂળ સ્વરૂપ પર આત્માને જોશે ત્યારે માયાવી ઘોર અંધકારનો નાશ થશે.

એણી પેરે તમે જીવ જગવસો, ત્યારે થાસે તે જોત પ્રકાસ જી ।

પ્રેમ તણાં પૂર પ્રધલ આવસે, થાસે અંધકારનો નાસ જી ॥ ૪૪ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ રીતે તમે તમારા જીવને જાગ્રત કરશો તો તમારા આત્મામાં અખંડ તારતમ

જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાશે. ધણીજીના પ્રેમનો પ્રબળ પ્રવાહ વહેવા લાગશે અને અજ્ઞાનાંધકારનો નાશ થશે.

કોમલ ચિત કરી વચન રુટે ધરી, જો જો તે સરવ સંભારી જી ।

ખરા જીવને વચન કહ્યા છે, માયા જીવને થાસે અતિ ભારી જી ॥ ૪૫ ॥

ચિત્તને કોમળ કરીને (વિનમ્રભાવે) ધણીજીનાં વચનો હૃદયમાં ધારણ કરીને આ બધાં વચનોને સંભારો. ખરા જીવો માટે આ વચન કહ્યાં છે. માયાના જીવોને તો આ વચન કઠિન લાગશે.

માયા જીવ આંહીં ટકી ન સકે રે, તેણે નહીં લેવાય એ વચન જી ।

એ વચન ઘણુંએ લાગસે મીઠાં, પણ રહેવા ન દે ખોટાનું મન જી ॥ ૪૬ ॥

માયાના જીવો આ વચનો સામે ટકી શકે નહિ. તેથી તેમના દ્વારા આ વચન ગ્રહણ થાય નહિ. જો કે તેમ છતાં ઘણા જીવોને આ વચનો ઘણાં મીઠાં લાગશે, પરંતુ તેમનું મન ખોટું હોઈ તે મન એ વચનોને હૃદયમાં ઠરવા (ટકવા) દેશે નહિ.

બ્રહ્માંડ માંહેલો જીવ જે હોય રે, તે તાં જાજો પોતાની વાટ જી ।

બેહદ જીવ જે હોય રે અમારો, આ વચન કહ્યાં તે માટે જી ॥ ૪૭ ॥

જે જીવ આ બ્રહ્માંડની અંદરનો (જીવસૃષ્ટિ) હશે તે પોતાને રસ્તે ચાલીને વૈકુંઠ સુધી પહોંચી જશે, પરંતુ જે આપણી બેહદભૂમિ (પરમધામ)ના આત્માઓ છે તેમને માટે તો આ વચન કહ્યાં છે.

વાસનાને તાં જીવ ન કહેવાય, ઘણુંએ દુખ મુને લાગે જી ।

ખોટાની સંગતે ખોટું કહું છું, પણ સું કરું માન કેમ જાગે જી ॥ ૪૮ ॥

બ્રહ્મવાસનાઓને જીવ ના કહેવાય. તેમને આ કહેતાં મને ઘણું દુઃખ થાય છે. જૂઠાના સંગને કારણે જૂઠું કહેવું પડે છે. પરંતુ હું શું કરું ? કોઈ પણ પ્રકારે સાથને મનાવી-પટાવીને જાગ્રત કરવા માટે આ વચન કહું છું.

કઠણ વચન હું તો જ કહું છું, નહીં તો કેમ કહું વાસનાને જીવ જી ।

રખે દુખ દેખે વાસના તે માટે, એ પ્રગટ વાણી મેં કહી જી ॥ ૪૯ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આવાં કઠોર વચન તમને કહીએ છીએ, નહિ તો વાસનાઓને જીવ કેવી રીતે કહેવાય ? બ્રહ્મવાસના દુઃખ ન જુએ (દુઃખનો અનુભવ ન કરે) તે માટે પ્રગટ વાણીનો પ્રકાશ પાથરું છું.

પ્રકાસ વાણી તમે જો જો જોપે કરી, રખે મૂકો તે એક વચન જી ।

દ્રઢ થઈ તમે દેજો જીવને, લેજો તે માંહેલું ધન જી ॥ ૫૦ ॥

આ પ્રકાશ ગ્રંથની વાણીને તમે બધા સારી રીતે જુઓ. તેના એક વચનની પણ અવહેલના કરશો નહિ. દૃઢતાપૂર્વક પોતાના જીવાત્માને સમજાવવો અને તેના રહસ્ય (ધન)ને ગ્રહણ કરો.

એ ધનનો તે લેજો અરથ, ત્યારે પ્રગટ થાસે પ્રકાસ જી ।

એણે અજવાળે જીવ જાગસે, ત્યારે વૃથા ન જાય એક સ્વાસ જી ॥ ૫૧ ॥

આ તારતમરૂપી ધનના ગૂઢ અર્થને ગ્રહણ કરો. ત્યારે તમારા અંતરાત્મામાં પ્રકાશ થશે. એ

પ્રકાશની આત્માથી જીવાત્માને જાગ્રત થવાનો અવસર મળશે. એમ કરતાં એક શ્વાસ પણ વ્યર્થ જવો ન જોઈએ.

પ્રગટ વાણી પ્રકાસી કહી છે, ઈંદ્રાવતી ચરણે લાગી જી ।

તે લાભ લેસે બંને ઠામનો, જેહનો જીવ આંહીં જાગે જી ॥ ૫૨ ॥

ઈન્દ્રાવતીએ ધણીજનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરીને આ પ્રત્યક્ષ વાણીને ‘પ્રકાશ’ કહીને પ્રગટ કરી છે. જેમનો આત્મા અહીં તારતમના પ્રતાપથી જાગ્રત થશે, તેને બંને સ્થાનો (સંસાર તેમજ પરમધામ)નું સુખ પ્રાપ્ત થશે.

પ્રકરણ ૩૦ ચોપાઈ ૭૯૩

બેહદ વાણી

બેહદી સાથ તમે સાંભળો, બોલી બેહદ વાણી ।

મોટા મોટેરા થઈ ગયા, કોણે નવ જાણી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે પરમધામના સુંદરસાથ ! બેહદ ભૂમિકાની અદ્વૈત બ્રહ્મની વાણી કહેવાઈ રહી છે, તે તમે સાંભળો. મોટા મોટા ઋષિઓ બ્રહ્મર્ષિઓ અને અવતારી પુરુષોને પણ આ બેહદ (શબ્દાતીત) વાણીનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયો નથી.

અનેક ઉપાય કીધા ઘણે, કેમે ન કલાણી ।

કોણે ન ઓળખાણી એ નિધ, બુધ વિના કોણે ન જાણી ॥ ૨ ॥

અનેક મહાન મહાત્માએ તેની પ્રાપ્તિ માટે અનેક ઉપાય કર્યા, પરંતુ આ બેહદ વાણી રૂપી નિધિને કોઈ પણ ઓળખી શક્યું નહિ. કારણ કે જાગ્રત બુદ્ધિ વગર આ બ્રહ્મજ્ઞાનને કોઈ જાણી શકે નહિ.

આવ્યા તે બુધના સાગર, બુધ રુદે ભરાણી ।

ભગવાનજીને મહાદેવજી, પૂછે બેહદ વાણી ॥ ૩ ॥

બુદ્ધિના સાગર કહેવાય તેવા (શુક, સનકાદિક અને વેદવ્યાસ વગેરે) મોટા મોટા થઈ ગયા છે. જેમના હૃદયમાં બુદ્ધિ પૂર્ણપણે વ્યાપેલી હતી. (તેમ છતાં જાગ્રત બુદ્ધિ નહોતી). વિષ્ણુ ભગવાન અને મહાદેવજી પણ બેહદ વાણી વિશે પૂછે છે.

બ્રહ્માંડ કોટ વહી ગયા, કોણે ન સુણાણી ।

ચૌદ ભવનનાં જે ધણી, ખંતે ખોલાણી ॥ ૪ ॥

કરોડો બ્રહ્માંડ વીતી ગયાં પરંતુ કોઈએ આ વાણી સાંભળી નથી. એટલે સુધી કે ચૌદ લોકના સ્વામી ત્રિદેવોએ પણ ધણી જિજ્ઞાસા અને ખંતપૂર્વક એની શોધ કરી હતી.

સુકજ સનકાદિક ને કબીર, રહ્યા ઘણુંએ તાણી ।

કોણે ન આવી એણી પ્રેમલ, રહ્યા રુદેમાં આણી ॥ ૫ ॥

શુકદેવજી, સનકાદિક અને કબીર સાહેબે પણ પરમતત્ત્વ (બેહદવાણી)નું વર્ણન કરવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ આ બ્રહ્મજ્ઞાનની સુગંધ કોઈને પણ પ્રાપ્ત થઈ નહિ. તેઓ માત્ર હૃદયમાં

જ વિચાર કરતા રહ્યા (અર્થાત્ તેમણે પરમતત્ત્વને સ્પષ્ટરૂપે બતાવ્યું નહિ).

એક લવાને કારણે, લખમીજી રાણી ।
સાત કલ્પાંત લગે તપ કર્યા, તોહે ન કહેવાણી ॥ ૬ ॥

આ બેહદ વાણીના એક શબ્દ માટે લક્ષ્મીજીએ સાત કલ્પ સુધી તપશ્ચર્યા કરી હતી તેમ છતાં ભગવાન વિષ્ણુએ આ અખંડ વાણી કહી નહોતી.

એ રસની જે વાસના, કેહને ન અપાણી ।
તે વ્રજ સુંદરી સુખમાં, અણજાણે માણી ॥ ૭ ॥

આ બેહદવાણી રૂપી પ્રેમરસને ગ્રહણ કરનારા બ્રહ્માત્માઓ સિવાય આવો પ્રેમાનંદ બીજા કોઈનેય પ્રાપ્ત થયો નથી. આવા અખંડ સુખને વ્રજમંડળની ગોપીઓએ અજાણતાં જ પ્રાપ્ત કર્યો હતો.

એ નિધ પોતાના ઘરતણી, એમ બોલે વાણી ।
શ્રી ધામ ધણીસું રામત, રમે ધણિયાણી ॥ ૮ ॥

આ બેહદ વાણીરૂપી ધન આપણા ઘર પરમધામનું જ છે. વાણી એમ વદે છે કે શ્રી ધામધણીની સાથે બ્રહ્મપ્રિયાઓ રાસની રામત કરે છે.

અણુંયોંય પાત્ર એહ વિના, બીજા કોણે ન દેવાણી ।
દોડ કીધી મોટે ઘણી, કોણે ન લેવાણી ॥ ૯ ॥

આ બ્રહ્મપ્રિયાઓ સિવાય બીજા કોઈને પણ અણુ માત્ર જેટલુંય અખંડ સુખ મળ્યું નહિ. મોટા મોટા વિદ્વાનો આ વાણી માટે દોડ્યા પરંતુ કોઈને તે પ્રાપ્ત ન થઈ. (ઘણા લોકોએ પરમતત્ત્વને સમજીને બીજાને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યા પરંતુ તેમને સફળતા મળી નહિ.)

સાથ સુપને આવિયો, ઈછા રામત જાણી ।
બેહદ ધણી પધારિયા, બેહદ વાત વંચાણી ॥ ૧૦ ॥

અખંડ પરમધામથી સુંદરસાથ આ જૂઠો માયાવી ખેલ જોવાની ઈચ્છાથી સ્વપ્નવત્ સંસારમાં આવ્યો. બેહદના ધણી તેમને જાગ્રત કરવા આવ્યા અને તેમણે બેહદની વાત કરી.

તેડી સિધાવસે સાથને, પ્રગટ થાસે વાણી ।
બુધતણો અવતાર કહીએ, મોટી બુધ જણાણી ॥ ૧૧ ॥

સદ્ગુરુ સુંદરસાથને સાથે લઈને પરમધામ જશે અને આ વાણી ઈન્દ્રાવતી દ્વારા પ્રગટ થશે. સદ્ગુરુ ધણીને બુદ્ધાવતાર કહેવામાં આવ્યા છે. મહાનબુદ્ધિની વાત એમણે જ કહી.

જેણે એ નિધ ખોલી ખંત કરી, રુદયામાં આણી ।
ધન ધન કહીએ મોટી બુધ, નિધ એ નિરખાણી ॥ ૧૨ ॥

જે સદ્ગુરુએ ખૂબ ખંતપૂર્વક આ તારતમરૂપી નિધિને હૃદયસ્થ કર્યો એ મહાન બુદ્ધિને અનેકાનેક ધન્યવાદ છે કે તેમણે આ ધનને ઓળખ્યું.

નોતનપુરીમાં એ નિધ, સારી સનંધે ગોતાણી ।
નિરખી ગોતી ને નેહ કરી, સાથમાં સંભળાણી ॥ ૧૩ ॥

શ્રી નવતનપુરી ધામમાં આ તારતમ નિધિને સદ્ગુરુએ સારી રીતે શોધ્યું. જ્ઞાનરૂપી સંપત્તિને

જોઈને શોધી કરીને સમસ્ત સુંદરસાથને તે પ્રેમપૂર્વક સંભળાવી.

બેહદ કેરી વાટડી, જો જો તમે સાથ ।

તારતમ તેજ છે નિરમલ, જોત અતિ અજવાસ ॥ ૧૪ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ બેહદ ભૂમિ (અખંડ પરમધામ)ના માર્ગને વિચારપૂર્વક નિરખો. તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ તો અતિ નિર્મળ તેમજ અતિ ઉજ્જવળ છે.

પ્રગટ થાસે પાધરી, જો જો રાસ પ્રકાસ ।

ગ્રંથ સઘળાની ઉત્પન, વાણી વેદ વ્યાસ ॥ ૧૫ ॥

તમે રાસ અને પ્રકાશનાં વચનોનું અવલોકન કરો. એનો પ્રકાશ આગળ જતાં સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થશે. વેદવ્યાસજીની વાણીથી બધા પૌરાણિક ગ્રંથો ઉત્પન્ન થયા છે.

રુદે એહના સુતતણે, ભાગવત અભ્યાસ ।

બેહદ વાટે આવિયો, સુકજી પૂરવા સાખ ॥ ૧૬ ॥

તેમના પુત્ર શુકદેવમુનિના હૃદયમાં શ્રીમદ્ભાગવતનો અમૃત રસ વહેવા લાગ્યો, તેથી શુકદેવમુનિ બેહદ માર્ગના સાક્ષી બનીને આવ્યા છે.

બ્રહ્માંડ વિષે વાણી ઘણી, કેહનાં નામ લેવાય ।

સાખ પૂરે સહુ એ વાટની, જો જીવે જોવાય ॥ ૧૭ ॥

એ વાણી એ વાટડી, કહીએ પ્રગટ ના થઈ ।

ઘણી બ્રહ્માંડના ખપ કરયા, રહ્યા જોઈ જોઈ ॥ ૧૮ ॥

વસ્તુતઃ બ્રહ્માંડની બાબતમાં ધર્મગ્રંથો અને ઋષિઓની વાણી છે જેમાં કેટકેટલાનું નામ લઈ શકાય ? અંતર્હૃદયથી જોતાં ખબર પડે છે કે તેઓ બધા આ બેહદ માર્ગના જ સાક્ષી છે. અખંડ વાણી અને બેહદનો માર્ગ હજી સુધી ક્યારેય પ્રગટ થયાં નહોતાં. આ બ્રહ્માંડના સ્વામી બ્રહ્માદિ દેવતાઓ પણ તેમની પ્રતીક્ષા કરતા હોય છે.

એ વાટ વાણી જોઈ ઘણે, કેહને હાથ ન આવી ।

નામ બ્રહ્માંડના ઘણી કહ્યા, બીજા સું કરું સુણાવી ॥ ૧૯ ॥

ઘણા સંતોની વાણીમાં બેહદ માર્ગ અને બેહદ વાણીનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ કોઈએ એને સ્પષ્ટ કર્યા નથી. આ સંદર્ભમાં બ્રહ્માંડના અધિપતિઓનાં નામ પણ લીધાં હવે બીજાં કોનું નામ લઉં ?

તે વાટ પ્રગટ પાધરી, કીધી આ વાર ।

ધન ધન બ્રહ્માંડ આ થયો, ધન ધન નર નાર ॥ ૨૦ ॥

સદ્ગુરુએ આ વખતે બેહદ માર્ગને ઘણી સરળ રીતે પ્રગટ કર્યો છે. તેથી આ બ્રહ્માંડ અને તેમાં રહેનારા લોકો કૃતાર્થ થઈ ગયા છે.

ધન ધન જુગતે કલજુગ, જેમાં એ નિધ આવી ।

ધન ધન ખંડ તે ભરથનો, લીલા એ પધરાવી ॥ ૨૧ ॥

યુગોમાં કળિયુગ પણ ધન્ય થઈ ગયો કારણ કે એમાં આ તારતમ જ્ઞાનરૂપી અખંડ નિધિ આવી

છે. નવે ખંડોમાં આ ભરતખંડ ધન્ય-ધન્ય થયો, જેમાં આ જાગણી લીલાનો વિસ્તાર થયો.

ધન ધન ગોકુલ જમુના તટ, ધન ધન વ્રજવાસી ।

અગ્યાર વરસ લગે લીલા કરી, ચૌદ ભવન પ્રકાસી ॥ ૨૨ ॥

યમુનાજીનો તટ, ગોકુલ તથા વ્રજવાસી બધાં ધન્ય થયાં, જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અગિયાર વર્ષ સુધી પ્રેમલીલા કરી અને એ લીલાનો પ્રકાશ ચૌદેય લોકમાં ફેલાયો.

ચૌદ ભવન સુપન તણાં, જોવા આવ્યો છે સાથે ।

આ બ્રહ્માંડ મુગત પામસે, સોણું જાગે સમાસે ॥ ૨૩ ॥

આ ચૌદ લોક સ્વપ્નના છે, જેમને જોવા પરમધામથી બ્રહ્માત્માઓ સુરતારૂપે અહીં આવ્યા છે. તેમના પ્રભાવથી સમસ્ત બ્રહ્માંડનાં પ્રાણીઓને મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે અને અક્ષર બ્રહ્મ જાગ્રત થતાં આ બ્રહ્માંડ પણ તેમના હૃદયમાં સમાઈ જશે.

વળી જોગમાયાનો બ્રહ્માંડ, કીધો રમવા રાસ ।

રામત રમે શ્રી રાજસું, સાથ સકલ ઉલાસ ॥ ૨૪ ॥

વળી યોગમાયાનું બીજું બ્રહ્માંડ, રાસલીલા કરવા માટે રચવામાં આવ્યું. એમાં શ્રીરાજજી સાથે પૂર્ણરૂપે આનન્દમય થઈને સમસ્ત સુંદરસાથે ઉત્સાહપૂર્વક રાસની લીલાઓ કરી.

રાસ રામત છે નિત નવી, કેમે નવ થાય ભંગ ।

સાથ રમે સુપનમાં, જોગમાયાને રંગ ॥ ૨૫ ॥

રાસની લીલાઓ નિત્ય નવી-નવી હોય છે. એમાં પ્રેમરસ કોઈ પણ પ્રકારે ભંગ થતો નથી. એ રીતે યોગમાયાથી રંગાયેલો સમસ્ત સુંદરસાથ સ્વપ્નવત્ બ્રહ્માંડમાં રામત કરી રહ્યો હતો.

જુઓ સાથ સુપન વિષે, રામત રમે છે જેમ ।

એક પખે સાથ જાગિયો, રામત તેમની તેમ ॥ ૨૬ ॥

જુઓ, આ યોગમાયાના મંડલમાં સુંદરસાથ સ્વપ્નવત્ હોવા છતાં પ્રેમમાં ભાવવિભોર થઈને કેવાં રમી રહ્યા છે ? રાસ લીલા કર્યા પછી બ્રહ્માત્માઓ એક સાથે ઘર-પરમધામમાં જાગ્રત પણ થઈ ગયા પરંતુ અક્ષર બ્રહ્મના હૃદયમાં રાસલીલા જેમની તેમ (યથાવત) રહી છે.

વળી આ તે બ્રહ્માંડ ઉપનો, જેમાં આપણ આવ્યા ।

ધાખ રહી જોયા તણી, આપણ તેહ જ લાવ્યા ॥ ૨૭ ॥

ત્યાર પછી આ ત્રીજું બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન થયું. એમાં આપણે બધાં સુંદરસાથ આવ્યા. માયાવી સંસાર જોવાની જે ઈચ્છા બાકી રહી ગઈ હતી, તે ઈચ્છાને લઈને આપણે બધાં અહીં આવ્યાં છીએ.

બ્રહ્માંડ ત્રણે દીઠાં અમે, રામત અલેખે ।

જાગીને કરસું વાતડી, જે સુપન માંહે દેખે ॥ ૨૮ ॥

આ રીતે આપણે ત્રણે બ્રહ્માંડ (વ્રજ, રાસ અને જાગણી)માં પ્રેમાનંદની અનેક રામતો પણ જોઈ. સ્વપ્નનાં ત્રણે બ્રહ્માંડોમાં આપણે બધા સુંદરસાથે જે કંઈ જોયું છે તેના વિશે પરમધામમાં જાગ્રત થઈને બધી વાતો કરીશું.

વળી આ તે બ્રહ્માંડ ઉપનો, જેમાં રાખ્યો છે સેર ।

આંહી પણ કીધી વાતડી, સાથ સિધાવ્યો ઘેર ॥ ૨૯ ॥

અખંડ રાસ લીલા પછી ત્રીજું બ્રહ્માંડ ફરીથી ઉત્પન્ન થયું. એમાં અખંડ વ્રજરાસનો માર્ગ બતાવવા માટે પ્રતિબિંબ વ્રજરાસ બતાવવામાં આવ્યાં. જ્યારે અખંડ રાસ રમીને બ્રહ્માત્માઓ પરમધામ પહોંચ્યા ત્યારે પ્રતિબિંબ વ્રજમાં શ્રીકૃષ્ણે વેદઋચ્યા સખીઓ સાથે પ્રેમલીલાની વાતો કરી.

જેમ હર્યાં બ્રહ્માએ વાછરું, ગોવાળા સંઘાતે ।

તતબિણ નવા નિપના, આપોપણી ભાંતે ॥ ૩૦ ॥

ગોકલ માંહે આપ આપણે, ઘેર સહુ કોઈ આવ્યા ।

ખબર ન પડી કેહને, એવી રચી માયા ॥ ૩૧ ॥

જ્યારે તે વખતે વ્રજમંડળમાં બ્રહ્માજીએ ગોપબાળકોની સાથે વાછડાંઓનું પણ હરણ કર્યું ત્યારે શ્રીકૃષ્ણજીએ પોતાની યોગશક્તિ દ્વારા એવાંને એવાં વાછડાં, ગોપ વગેરે બનાવ્યાં. તેઓ સાંજ થતાં ગોકુલમાં પોતપોતાને ઘેર પાછા ફર્યા. કોઈનેય ખબર ન પડી કે એ વાછડાં અને ગોવાળ એજ છે કે બીજાં છે. આમ શ્રીકૃષ્ણજીએ પોતાની માયા રચી હતી.

એણે દ્રસ્ટાંતે પ્રીછજો, સેર રાખ્યો એ ભાંતે ।

માયા તણો એ બળ જુઓ, કેવો રચ્યો છે ખાંતે ॥ ૩૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ દૃષ્ટાંત દ્વારા તમે બધાં સમજી લેજો. અખંડ રાસલીલા સમજાવવા માટે અખંડ રાસલીલાના બ્રહ્માંડ અને જાગણી લીલાના બ્રહ્માંડ વચ્ચે પ્રતિબિંબ લીલાનો માર્ગ આ રીતે યોજ્યો છે. માયાના આ બળને તો જુઓ કે એના દ્વારા શ્રીકૃષ્ણજીએ પોતાની ઈચ્છાથી કેવી રીતે ગોપ અને વાછડાં વગેરે બનાવી દીધાં છે.

સાથ સકળ સિધાવિયો, શ્રીકૃષ્ણજી સંઘાતે ।

તે રમે છે રામત રાસની, આહી ઉઠ્યા પ્રભાતે ॥ ૩૩ ॥

અખંડ રાસલીલા પછી સુંદરસાથ શ્રીકૃષ્ણજીની સાથે પરમધામ ચાલ્યો ગયો. તે બધાં અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં રાસની લીલા પણ કરી રહ્યાં છે. રાસ રાત્રિ પછી પ્રાતઃકાળ થતાં જ પ્રતિબિંબ લીલાની સખીઓ અને ગોલોકી શ્રી કૃષ્ણજી આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં જાગી ઊઠે છે.

તેહ જ ગોકલ જમુના તટ, જાણે તે વ્રજવાસી ।

જાણે રામત રાસ રમી કરી, સહુ ઉઠ્યા ઉલાસી ॥ ૩૪ ॥

એવું જ ગોકુળ, એવો જ યમુના તટ અને એવાં જ વ્રજવાસી બધાં બનાવાયાં. પરંતુ જગતના લોકો તો એમ જ માને છે કે બધી વસ્તુઓ પહેલાંની જ છે, અને આ બધી ગોપીઓ અખંડ રાસલીલા પછી બધાં સૂઈને હવે આનંદપૂર્વક જાગી ઊઠ્યાં છે.

જાણે તે જ બ્રહ્માંડ તે રામત, જેમ રમતાં સદાય ।

આ તે બ્રહ્માંડ ઉપનું, એણી રે અદાય ॥ ૩૫ ॥

જગતના લોકો એ સમજે છે કે કાલમાયાનું આ બ્રહ્માંડ પહેલેથી જ છે અને લીલાઓ પણ એની

એ જ છે. પરંતુ વસ્તુતઃ આ ત્રીજા બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ તો ઉપરોક્ત કારણોને લઈને થઈ છે.

બંને બ્રહ્માંડ વચમાં, સેર રાખ્યો છે સાર ।

ખબર ન પડી કેહને, બેહદનું બાર ॥ ૩૬ ॥

અખંડ વ્રજ-રાસ તેમજ જાગણીના બ્રહ્માંડની વચ્ચે (અખંડ લીલાની જાણકારી માટે) પ્રતિબિંબ લીલારૂપ માર્ગ રખાયો. કોઈને પણ બેહદના આ દ્વારની ખબર પડી નથી.

બેહદી સાથ આવિયો, એણે દરવાજો ।

આ બ્રહ્માંડ માયા તણો, રામત જોવા કાજે ॥ ૩૭ ॥

બેહદભૂમિ (પરમધામ)ના સુંદરસાથ આ દ્વાર (અખંડ વ્રજ રાસ)માં થઈને કાલમાયાના આ ત્રીજા બ્રહ્માંડનો જૂઠો ખેલ જોવા આવ્યો.

સું જાણે હદના જીવડા, બેહદની વાતે ।

માંહે રમે તે રામત રાતડી, આંહી ઉઠિયાં પ્રભાતે ॥ ૩૮ ॥

હદ-ભૂમિ (ચૌદ લોક)ના જીવો, બેહદ (અખંડ) ભૂમિના રહસ્યને શું જાણે ? યોગમાયાના મંડલમાં એક તરફ બ્રહ્માત્માઓ અખંડ રાસ રમી રહ્યા છે (અક્ષર બ્રહ્મના હૃદયમાં આ લીલા અખંડ થઈ છે). તો આ તરફ પ્રતિબિંબ લીલામાં વેદઋચ્યા સખીઓ રાસ પૂરો કરીને સવારે પોત પોતાને ઘેર જાગ્રત થઈ.

પાછલા સાથમાં રામત, દિન અગ્યાર કીધી ।

અકૂડ તેડી સિધાવિયો, જે મથુરા લીધી ॥ ૩૯ ॥

શ્રીકૃષ્ણજીએ પ્રતિબિંબ લીલાની વેદઋચ્યા સખીઓ સાથે અગિયાર દિવસ સુધી લીલા કરી. અકૂર તેમને ગોકુળથી મથુરા બોલાવીને લઈ ગયા અને ત્યાં જઈને તેમણે મથુરાને વશીભૂત કરી.

તિહાં લગે વેષ વાલા તણો, મુગત કંસને દીધી ।

રાસ પાછલી રામત, લીલા જાણજો બીજી ॥ ૪૦ ॥

અહીં સુધી શ્રીકૃષ્ણજીએ ગોવાળનો વેશ ધારણ કર્યો અને એ વચ્ચે કંસનો વધ કરીને તેને મુક્તિ આપી. અખંડ રાસલીલા પછી અગિયાર દિવસ સુધી જે લીલા થઈ તેને બીજી લીલા જાણજો.

ટીલું દઈ ઉગ્રસેનને, વેષ સહિત સિધાવ્યા ।

ઈહાંથી લીલા અવતારની, વસુદેવ વધાવ્યા ॥ ૪૧ ॥

ઉગ્રસેને રાજતિલક કર્યા પછી ગોલોકીનાથ શ્રીકૃષ્ણજીનો આવેશ ગોવાળ-વેશ (ગ્વાલ વેશ) સાથે ચાલ્યો ગયો. હવે અહીંથી વિષ્ણુ ભગવાનની લીલા શરૂ થઈ, જેમણે વસુદેવજીને જેલમુક્ત કરીને આનંદિત કર્યા.

હવે એહ લીલા હદ તણી, તે તાં સહુ કોઈ કહેસે ।

પણ બેહદ વાણી અમ વિના, બીજો કોણ દેસે ॥ ૪૨ ॥

હવે અહીંથી આગળની શ્રીકૃષ્ણની લીલાઓ હદની છે. જો કે એનું કથન તો બધાય કરશે પરંતુ બેહદની વાણી આપણા વગર કોણ સમજી શકશે ?

એણી વાટે ઊભો નરસૈયો, લીલા બેહદ ગાય ।
જોર કરે બળિયો ઘણો, રાસમાં ના પેસાય ॥ ૪૩ ॥

આ પ્રતિબિંબ લીલામાં ઊભા રહી નરસિંહ મહેતાએ બેહદની લીલાઓનું ગાન કર્યું. તેમણે ભક્તિમાર્ગ પર આરૂઢ થઈ અખંડ રાસમાં પ્રવેશ કરવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ અસફળ રહ્યા અર્થાત્ અખંડ રાસના વર્ણનથી વંચિત રહી ગયા.

જે બળ કીધું નરસૈયે, એવો કરે ન કોય ।
હદનો જીવ બેહદની, ઊભો લીલા જોય ॥ ૪૪ ॥

જે પ્રયત્ન નરસિંહ મહેતાએ કર્યો તેટલો બીજો કોઈ કરી શકે નહિ. આ રીતે હદના જીવે પણ બેહદની અખંડ લીલાને ઊભા ઊભા જોઈ છે.

એ રસ કાજે દોડયો નરસૈયો, વાણી કરે રે પુકાર ।
રસ થયો માંહેલી ગમાં, આડા દરવાજા ચાર ॥ ૪૫ ॥

આ બેહદ ભૂમિના પ્રેમરસને પામવાને માટે ભક્ત નરસિંહ મહેતાએ ઘણી મથામણ કરી અને આ લીલાને વિવિધ પ્રકારે ગાયી. આ તથ્યની પુષ્ટિ સ્વયં તેમની વાણી કરે છે. બ્રહ્મપ્રિયાઓનો પ્રેમરસ તો મૂળમિલાવામાં પહોંચી ગયો. શ્રી નરસિંહ મહેતાને આ રસ પ્રાપ્ત કરવા માટે ચાર દરવાજા અવરોધક બન્યા. અર્થાત્ તેઓ દિવ્ય રસને પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહિ. (ચાર દરવાજા - (૧) અખંડ વ્રજ (સબલિક બ્રહ્મ), (૨) અખંડ રાસ (કેવલ બ્રહ્મ), (૩) અક્ષરધામ અને (૪) પરમધામ.

બારણે એ બેહદ તણે, લહેર ટાઢક આવે ।
પ્રેમલ કાંઈક રસ તણી, બારણે રે જણાવે ॥ ૪૬ ॥

બેહદ બ્રહ્માંડના પ્રતિબિંબ રાસલીલા રૂપી દરવાજામાં તેમને (નરસિંહ મહેતાને) પ્રેમાનન્દની શીતળ લહેરો પ્રાપ્ત થઈ. આમ શ્રીકૃષ્ણ-ગોપીરૂપી પ્રેમરસનો થોડો પણ સુગંધ પ્રાપ્ત કરતાં તે (પ્રતિબિંબ રાસલીલા)ની તેમને જાણકારી પ્રાપ્ત થઈ.

એણે બારણે નરસૈયો, ઘણી ટાઢક પામ્યો ।
લીલા પાછલા સાથમાં, સુખ લઈને જામ્યો ॥ ૪૭ ॥

આ માર્ગ (પ્રતિબિંબ લીલા) પર નરસિંહ મહેતાને અત્યંત શીતળતાનો અનુભવ થયો અને પ્રતિબિંબની લીલામાં વેદઋચા સખીને જે આનંદ સુખ પ્રાપ્ત થયું, એમાં ભક્ત નરસિંહ મહેતા પણ સામેલ થઈ ગયા.

સુકજીએ લીલા વરણવી, વ્રજ રાસ વખાણ્યો ।
બેહદની વાણી વિના, ઠામ ઠામ બંધાણ્યો ॥ ૪૮ ॥

શુકદેવ મુનિએ શ્રીમદ્ભાગવતમાં વ્રજ તથા રાસનું વિવરણ તો કર્યું પરંતુ બેહદવાણી - તારતમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વગર તેઓ અનેક જગ્યાએ અટકી પડ્યા.

નહીં તો એમ કેમ વરણવે, કેમ થાય પંચ અધ્યાઈ ।

અસ્કંધ બારે ભાગવતનાં, તેથી થાય કોટ સવાઈ ॥ ૪૯ ॥

જો આમ ન હોત તો શુકદેવમુનિએ માત્ર આટલું જ વર્ણન શા માટે કર્યું ! રાસલીલાનું આટલું બધું વર્ણન માત્ર પાંચ અધ્યાયોમાં જ કેવી રીતે પૂરું કર્યું ? જો એનું વિસ્તૃતપણે વિવરણ કર્યું હોત તો શ્રીમદ્ભાગવતના જે બાર સ્કંધ છે તેનાથી અનેક ઘણી સંખ્યા વધી જતી.

ન થઈ પ્રગટ પાધરી, મુખ એહને વાણી ।

ધાખ રહી રુદે ઘણી, કલપ્યો દુખ આણી ॥ ૫૦ ॥

શુકદેવ મુનિ દ્વારા આ વાણીનું પૂરેપૂરું વર્ણન થઈ શક્યું નહિ. તેમના હૃદયમાં અખંડ રાસનું વર્ણન કરવાની ઉત્કંઠા હતી પરંતુ તે મનની મનમાં રહી ગઈ. જેને કારણે તેઓ અત્યંત વ્યાકુળ (દુઃખી) થયા.

કળકળી કંપમાન થયો, રસ ટળિયો એથી ।

કેમ તે દુખ ખમી સકે, એ રસ જાએ જેથી ॥ ૫૧ ॥

શુકદેવજી વ્યથિત થઈને કંપવા લાગ્યા. રાજા પરીક્ષિતે પ્રશ્ન પૂછતાં, વચ્ચેથી જ, અખંડ સુખ-પ્રેમરસનું વર્ણન રહી ગયું. તેથી એ રસનો તેઓ આસ્વાદ કરી શક્યા નહિ. જેનાથી આ અખંડ રસ પામ્યા નહિ તેનું દુઃખ કેવી રીતે સહન કરી શકાય ?

રાસ વાણી કહ્યા તણો, હુતો હરખ અપાર ।

વાણી બ્રહ્માંડની સકળમાં, રસ રહ્યો એ સાર ॥ ૫૨ ॥

શ્રી શુકદેવજીને રાસની લીલાઓનું વર્ણન કરવાની અપાર ચાહના હતી. કારણ કે આ જગતની વાણીઓમાં (વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર વગેરેમાં) આ શ્રેષ્ઠ રસ અખંડ રાસને જ મનાય છે.

રાસની રાતનો વરણવ, કીધો જુઓ વિચાર ।

નારાયણજીની રાતનો, કોઈક પામે પાર ॥ ૫૩ ॥

હે સુંદરસાથજી ! જે શુકદેવજીએ અખંડ રાસની રાત્રિનું વર્ણન કર્યું છે તેના પર વિચાર કરી જુઓ. આ સૃષ્ટિના રચયિતા ભગવાન નારાયણની રાત્રિનો પાર પણ થોડા વિરલા લોકો જ પામી શક્યા છે.

પણ પાર નથી રાસ રાતનો, એ તો બેહદ કહી ।

તે માંહે લીલા બેહદની, પંચ અધ્યાઈ થઈ ॥ ૫૪ ॥

પરંતુ રાસની રાત્રિનો તો કોઈ પાર જ નથી. કારણ કે આ લીલાને બેહદ લીલા કહેવામાં આવી છે. આ રીતે બેહદભૂમિની અસીમ લીલાઓનું વર્ણન માત્ર પાંચ અધ્યાયોમાં શુકદેવજીએ કર્યું છે. એ કેવી રીતે સંભવે ?

એનો અરથ કહું પાધરો, સુણજો તમે સાથ ।

રાત એવી મોટી તો કહી, જો લીલા મોટી છે રાસ ॥ ૫૫ ॥

હું તેનું સરળ સ્પષ્ટીકરણ કરી દઉં છું. હે સુંદરસાથજી ! તમે બધા ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. રાસની

રાત્રિને આટલી મોટી (મહત્વપૂર્ણ) એટલા માટે કહેવામાં આવી છે કે એ રાત્રિમાં અખંડ રાસલીલા થઈ હતી.

ન થાય પંચ અધ્યાઈ કેમે, મારા મુનિજની વાણ ।

પણ નેઠ લેવાણો નિધ કેમે, રસ આવે સુજાણ ॥ ૫૬ ॥

જો શુકદેવજીએ તેનું સારી રીતે વર્ણન કર્યું હોત તો વાણી માત્ર પાંચ અધ્યાયોમાં જ સમાપ્ત ન થઈ જાત. રાસનું વર્ણન કરતી વખતે શુકદેવમુનિને પ્રેમરસ આવી ગયો હતો પરંતુ રાજા પરીક્ષિતના પ્રશ્નથી અટવાઈ જતાં તેઓ અવશ્ય અટકી પડ્યા.

કળકળી દુખ કીધો ઘણો, પણ સું કરે જાણ ।

પાત્ર વિના પામે નહીં, રસ બેહદ વાણ ॥ ૫૭ ॥

આ રીતે ધ્યાન ભંગ થતાં જ પ્રેમરસનો આનંદ ત્યાં સમાપ્ત થઈ ગયો, તેને કારણે શુકદેવજી ઘણા ખિન્ન થયા. તેઓ જાણતા હતા કે બેહદ વાણીરૂપી અખંડ પ્રેમરસ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ.

પાત્ર વિના તમે પામિયાં, મુનિજ કાં કરો દુખ ।

આજ લગે એ રસ તણું, કોણે લીધાં છે સુખ ॥ ૫૮ ॥

હે શુકદેવજી ! પાત્ર ન હોવા છતાં પણ તમે આ રસ પ્રાપ્ત કર્યો. તેથી તમે આટલા દુઃખી કેમ થાવ છો ? આજ સુધી બેહદના પ્રેમાનંદ રસનું સુખ કોણે પ્રાપ્ત કર્યું છે ?

એ કાગળ તાં અમ તણો, તમ સાથે આવ્યો ।

રામત જોવા બ્રહ્માંડની, વિધ સઘળી લાવ્યો ॥ ૫૯ ॥

હે શુકદેવજી ! આ શ્રીમદ્ભાગવત તો અમે બ્રહ્માત્માઓનો પત્ર છે. તે કેવળ તમારી સાથે સંસારમાં આવ્યો છે. એમાં માયાવી ખેલ જોવા આવેલ બ્રહ્માત્માઓનું વિવરણ પ્રસ્તુત કર્યું છે.

હદ બેહદની વિગત, કાગળ માંહે વિચાર ।

મુનિજ હાથ સંદેસડો, આવ્યો સમાચાર ॥ ૬૦ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતમાં હદ અને બેહદ ભૂમિકાઓનું વિવરણ છે. આ રીતે શુકદેવમુનિના હાથ દ્વારા બ્રહ્માત્માઓનો સંદેશો આવ્યો છે તેથી આ અમારો સમાચાર પત્ર છે.

એ સુધ સઘળી લઈ કરી, વાલે કહ્યો સરવ સાર ।

બીજાને એ કોહેડા, નવ લાધે બાર ॥ ૬૧ ॥

આ શ્રીમદ્ભાગવતનું પૂરેપૂરું વિવરણ લઈને નિજાનંદ સ્વામી સદ્ગુરુ ધણીએ અમને સઘળો સાર કહ્યો. બીજા અલ્પજ્ઞ લોકો (જીવ સૃષ્ટિ) માટે આ કોયડા સમાન છે. તેથી તેમને બેહદભૂમિનાં દ્વાર મળતાં નથી.

બીજા સું જાણે બાપડા, જેનો હોય તે જાણે ।

અમ વિના બાર બેહદ તણાં, બીજો કોણ ઉઘાડે ॥ ૬૨ ॥

આ સંસારના બિચારા અન્ય જીવો આ બેહદના વિવરણને કેવી રીતે જાણે ? જેનો (આત્માઓનો) આ પત્ર છે તેઓ જ તેનું વિવરણ જાણી શકે છે. તેથી અમારા વિના અખંડ બેહદભૂમિનું દ્વાર બીજું કોણ ખોલી શકે છે ?

લાખ વાર જુએ ફરી, એક કડી નવ લાધે ।
બ્રહ્માંડના ધણિયો માંહે, પગ મૂકતાં બાંધે ॥ ૬૩ ॥

જો કોઈ સંસારી જીવ એ ભાગવતને લાખો વાર વાંચે તો પણ તેની એક પંક્તિનું રહસ્ય પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. આ બ્રહ્માંડના ધણી (ત્રિદેવ) પણ આ સંસારમાં અવતાર લેતાં જ સાંસારિક સુખ-દુઃખમાં બંધાઈ જાય છે.

એ રે કોહેડો હદ તણો, બેહદી સમાચાર ।
અમે દેખાડું પાધરા, બેહદનાં બાર ॥ ૬૪ ॥

આ શ્રીમદ્ભાગવત જીવસૃષ્ટિને માટે કોયડો અને અંધકાર સમાન છે અને બેહદી (ઈશ્વરીય સૃષ્ટિ અને બ્રહ્મસૃષ્ટિ)ને માટે સમાચારપત્ર સમાન છે. હવે હું બેહદના દરવાજાને શ્રીમદ્ ભાગવત દ્વારા સીધી (સરળ) રીતે બતાવું છું.

સુકજની વાણી સોહામણી, જોત બેહદ લાવી ।
ફેર ટાળો તમે માંહેલો, જુઓ આંખ ઉઘાડી ॥ ૬૫ ॥

શુકદેવ મુનિની આ વાણી અત્યંત સુંદર છે. તેમાં બેહદ ભૂમિનું અખંડ તેજ સમાયેલું છે. એને જોઈને તમે અંતરના ભ્રમ (અજ્ઞાનતા)ને દૂર કરો અને આત્મદૃષ્ટિ ખોલીને જુઓ.

અસ્કંધ બીજો મુનિએ કહ્યો, ચત્રસલોકી જાહે ।
બ્રહ્માંડની જિહાં ઉતપન, અરથ જુઓ તાંહે ॥ ૬૬ ॥

શ્રી શુકદેવ મુનિએ કહેલ શ્રીમદ્ભાગવતના બીજા સ્કંધનો બત્રીસમો અધ્યાય, જેને ચતુઃશ્લોકી ભાગવત કહેવામાં આવે છે અને જેમાં ભગવાને બ્રહ્માજીને સૃષ્ટિની રચનાનું જ્ઞાન આપ્યું છે તેના યથાર્થને જુઓ-સમજો.

દીસે છે દાર પાધરો, બેહદનો બાર ।
ઈંડાને કહ્યું સુપન, સુપન સંસાર ॥ ૬૭ ॥

ઉપર્યુક્ત ચતુઃશ્લોકી ભાગવતના મૂળ સિદ્ધાંતો દ્વારા બેહદ ભૂમિનું દ્વાર પ્રત્યક્ષ (સીધું) બતાવવામાં આવ્યું છે. એમાં આ બ્રહ્માંડને સ્વપ્ન કહ્યું છે અને સમગ્ર સંસારને પણ સ્વપ્ન કહેવામાં આવ્યો છે.

બેહદ ઘરની વાટડી, બેહદી જાણે ।
હદનો જીવ બેહદના, બાર કેમ ઉઘાડે ॥ ૬૮ ॥

બેહદ ભૂમિના અખંડ ઘરનો માર્ગ, બેહદ ભૂમિ પરમધામમાં રહેનાર જ જાણે છે. હદ ભૂમિના જીવ બેહદનાં દ્વાર કઈ રીતે ખોલી શકે છે ?

બાર ઉઘાડવા દોડિયો, સુકજ સપરાણો ।
સાથે પરીખત ચાલિયો, તે તાં ભારે ચંપાણો ॥ ૬૯ ॥

અખંડ દ્વારને ખોલવા માટે શુકદેવ મુનિ દોડ્યા પરંતુ ફસાઈ ગયા. કારણ કે રાજા પરીક્ષિત તેમની સાથે ચાલી રહ્યા હતા. તેથી શુકદેવજી એના ભારથી દબાઈ ગયા અર્થાત્ પરીક્ષિતના પ્રશ્નને કારણે તેઓ રાસનું સુખ લઈ શક્યા નહિ.

બળ કીધું બળિએ ઘણું, દ્વાર દ્વાર પછટાણો ।
સાથે સંઘાતી હદ તણો, તે તાં પાછળ તણાણો ॥ ૭૦ ॥

શુકદેવ મુનિએ બેહદભૂમિ (અખંડ રાસ)નું વર્ણન કરવા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ જગ્યાએ જગ્યાએ એમને પછડાટ (ઠોકરો) ખાવી પડી. તેમની સાથે હદ બ્રહ્માંડના સહચર પરીક્ષિત હતા તેથી તેઓ પાછળ ખેંચાઈ ગયા.

રાસ તણો સુખ સાગર, તે તો નવ કહેવાણો ।
પાછળ તાણ થઈ ઘણી, અધ વચે લેવાણો ॥ ૭૧ ॥

રાસનું સુખ તો સાગર સમાન છે. શુકદેવજી દ્વારા તેનું યથાર્થપણે વર્ણન થઈ શક્યું નહિ. પરીક્ષિતના પ્રશ્નથી ધ્યાનભંગ થવાને લઈને તેવો અધવચ્ચે જ અટકી પડ્યા.

પાત્ર વિના રસ કેમ રહે, આવતો ઢોળાણો ।
પાત્ર હુતા તે પામિયાં, રસ ઈહાં બંધાણો ॥ ૭૨ ॥

યોગ્ય પાત્ર વગર રસ કેવી રીતે ટકી શકે ? તેને કારણે આવતો (રસ) પ્રવાહ પણ ઢોળાઈ ગયો. બ્રહ્માત્માઓ જ તેને માટે યોગ્ય પાત્ર હતા. તેમણે આ અખંડ રસને પ્રાપ્ત કર્યો અને એ રસ તેમના હૃદયમાં સમાઈ ગયો.

એ રસ વરસ એસી લગે, સારી પેરે સચવાણો ।
લીધો પીધો સાથમાં, વખતોવખત વહેચાણો ॥ ૭૩ ॥

આ બ્રહ્મરસ (બેહદવાણી) એંસી વર્ષ સુધી (સંવત ૧૬૩૮ થી ૧૭૧૮ સુધી) સુંદરસાથ (બ્રહ્મમુનિઓ) વચ્ચે સુરક્ષિત રહ્યો. સુંદરસાથે એને લીધો, પીધો અને વખતો વખત એકબીજાને વહેંચ્યો.

એક ટીપું તે બહાર ન નિકળ્યું, સાથ માંહે સમાણો ।
જેનો હતો તેણે માણિયો, માંહોમાંહે ગંઠાણો ॥ ૭૪ ॥

બેહદ વાણીનો આ રસ બ્રહ્મસૃષ્ટિ સિવાય બીજા કોઈને એક ટીપાં જેટલોય પ્રાપ્ત થયો નથી. એ માત્ર સુંદરસાથમાં જ સમાયો છે. જે (સુંદરસાથ) માટે જ એ હતો તેમણે એનો અનુભવ કર્યો. સુંદરસાથના સમુદાયમાં જ એ વ્યાપ્ત રહ્યો.

એ રસ વાણી અમ તણી, આહીં આવી છલકાણો ।
છોલ આવી જેમ સાગર, રસ તો પ્રગટાણો ॥ ૭૫ ॥

બેહદવાણીનો એ રસ અમારી પાસે આવતાં છલકાયો (ઊભરાયો) અને સાગરના મોજાંની જેમ વ્યક્ત થયો અને એ બહાર વહેવા લાગ્યો (હરજી વ્યાસની જૂનાગઢમાં જાગણી થઈ હતી).

જોર કીધું ઘણુંએ અમે, રસ કેમે ન રખાણો ।
પ્રગટ થાસે પાધરો, રસ બહાર નખાણો ॥ ૭૬ ॥

અમે એને રોકવા માટે કેટલાય પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ આ પ્રેમરસ કોઈ પણ પ્રકારે રોકાયો નહિ. હવે આ અખંડ (બેહદ) વાણીનો પ્રેમ રસ પોતાની સીમાથી બહાર નીકળી ગયો છે. તેથી એ

સમગ્ર વિશ્વમાં સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થશે.

એ રસ આજના દિન લગે, ક્યાંહે ન કલાણો ।

લીલા રાખવા પાછળ, જાણ હોય તે જાણો ॥ ૭૭ ॥

આ પ્રેમરસને આજ સુધી વિશ્વમાં અન્ય કોઈ જાણી શક્યું નહિ. આ બેહદલીલા પછીથી આવનારા સાથના લાભને માટે રાખેલી છે, જેણે એની જાણકારી મેળવવી હોય તે મેળવી લે.

સાથ એણી પેરે આવસે, એણે રસે તણાણો ।

વચન સરવે સાંભળી, આવસે બંધાણો ॥ ૭૮ ॥

સઘળો સુંદરસાથ આ પ્રેમરસને ગ્રહણ કરીને પરમધામ આવશે. આ પ્રેમરસની દોરીથી ખેંચાઈને અને આ અખંડ વાણીનાં વચનો સાંભળીને પ્રેમનાં બંધનોમાં બંધાયેલા તેઓ પરમધામ આવશે.

એ વાણી બેહદ પ્રગટી, ઈંદ્રાવતી મુખ ।

ઘણી વિધે એ રસ પિએ, બેહદને સુખ ॥ ૭૯ ॥

આ બેહદવાણી, ઈંદ્રાવતીને મુખે આ સંસારમાં પ્રગટ થઈ છે. સુંદરસાથે અલગ-અલગ પ્રકારે આ રસને ગ્રહણ કર્યો અને તેનું પાન કરીને બેહદભૂમિના અસીમ સુખનો અનુભવ કર્યો.

એ વાણીને કારણે, ઘણે તપસ્યા કીધી ।

એ વાણીને કારણે, ઘણે અગન જ પીધી ॥ ૮૦ ॥

આ બેહદવાણીની પ્રાપ્તિને માટે કેટલાય લોકોએ ઊંચ તપસ્યા કરી અને આ અખંડ રસ પ્રાપ્ત કરવા ઘણાએ પંચાગ્નિમાં તપ કર્યા.

એ વાણીને કારણે, ઘણાં દેહ જ દમિયા ।

એ વાણીને કારણે, ઘણાં કષ્ટ જ ખમિયા ॥ ૮૧ ॥

આ વાણીને માટે કેટલાયે હઠ યોગ અને પ્રાણાયામ દ્વારા ઈન્દ્રિયોનું દમન કર્યું અને ભયંકર દુઃખ અને કષ્ટ સહન કર્યા.

એ વાણીને કારણે, ઘણાં ભૈરવ ઝંપાવે ।

એ વાણીને કારણે, તિલ તિલ દેહ કપાવે ॥ ૮૨ ॥

આ બેહદ વાણીને પ્રાપ્ત કરવાને માટે કેટલાય લોકોએ ભૈરવ ઝંપલાવ્યું. (પહાડની ટેકરી પરથી પડતું મૂક્યું) તેમજ કેટલાય લોકોએ પોતાના શરીરના રાઈ રાઈ જેવડા ટુકડા કરાવ્યા.

એ વાણીને કારણે, ઘણાં સંધાણ સારે ।

એ વાણીને કારણે, સિર અગન જ બારે ॥ ૮૩ ॥

આ અખંડ અને શબ્દાતીત વાણી માટે અનેક લોકોએ શરીરનાં અંગ-પ્રત્યંગોને સળિયા વડે છેદ્યાં અને પોતાના મસ્તક પર પ્રજ્વલિત અગ્નિ ધારણ કર્યો.

એ વાણીને કારણે, અનેક દુખ દેખે ।

એણી વિધે એ રસને, કેટલા કહું રે અલેખે ॥ ૮૪ ॥

આ બેહદ વાણીની પ્રાપ્તિને માટે અનેક લોકોએ અનેક પ્રકારે યોગ, તપ કરીને દુઃખ સહન

કર્યા છે. આમ આ અમૂલ્ય પ્રેમરસયુક્ત અખંડ વાણીના મહત્વના વિષયમાં કેટલું કહું ?

એક ટીપું તે કોએ ન પામિયો, એહના રસ તણી ।

નાથ ચૌદ ભવનના, જે બ્રહ્માંડનાં ધણી ॥ ૮૫ ॥

આ અદ્વૈતવાણીના રસાનંદનું એક બિંદુ પણ કોઈને પ્રાપ્ત થયું નથી. ચૌદ લોક બ્રહ્માંડના સ્વામી પણ એનાથી વંચિત છે.

બીજાં નામ અનેક છે, પણ લઉં કેહનાં ।

બ્રહ્માંડના ધણી ઉપર, લેવાય ના તેહનાં ॥ ૮૬ ॥

બીજા પણ ઘણા છે પરંતુ કોનાં કોનાં નામ લઉં ? આ દુનિયાના અધિપતિ કહેવાતા ત્રિદેવોના નામનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી અન્ય નામોનો ઉલ્લેખ કરી શકાય નહિ.

એ રસ આંહીં ઉભર્યો, આવી અમ માંહે ।

નૌતનપુરીમાં જે નિધ, એહવી નહીં ક્યાંહે ॥ ૮૭ ॥

આ બેહદ વાણીનો રસ મારા હૃદયમાં ઊભરાયો અને તે અહીં આપણા સુંદરસાથ વચ્ચે પ્રગટ થયો. નવતનપુરીમાં જે અખંડ નિધિ પ્રાપ્ત થયો તે અન્યત્ર ક્યાંય પણ નહીં હોય.

જે નિધ ગોકલ પ્રગટી, તે તાં સુખ અલેખે ।

અણજાણે સુખ માણિયાં, ઘર કોઈ ના દેખે ॥ ૮૮ ॥

જે નિધિ (પ્રેમાનંદ લીલા) ગોકુળમાં પ્રગટ થઈ તેનું સુખ અપરિમિત છે. એ સમયે તારતમ જ્ઞાન ન હોવાને કારણે અજાણતાં (ધણીની ઓળખ ન હોવાને લઈને) જ સખીઓએ પ્રેમાનંદનો અનુભવ કર્યો, પરંતુ કોઈએ પણ પોતાના મૂળ ઘર પરમધામને જોયું નહિ.

એ સુખ માણ્યાં સુપનમાં, સાથ રાજ સંઘાતે ।

ઘર દીઠે ભાંજે સુપના, જોઈએ કેણી ભાંતે ॥ ૮૯ ॥

પ્રજમંડળમાં શ્રીરાજજી (શ્રીકૃષ્ણજી) સાથે બ્રહ્માત્માઓએ પ્રેમાનંદમયી લીલા કરી. આત્મજાગૃતિ ન હોવાને કારણે તે સુખ સ્વપ્ન સમાન હતું. જો ત્યાં અખંડ ઘર પરમધામ જોતાં તો બ્રહ્માંડના સ્વપ્નનો નાશ થઈ જતો, તો પછી આ ખેલ કેમ કરીને જોવા મળતો ?

સુપન ભાંગે સુખ કેમ થાય, માયા કેમ જોવાય ।

ઘર તણું સુખ જોઈએ, નિદ્રા ઉડીને જાય ॥ ૯૦ ॥

સ્વપ્ન તૂટી જતાં સ્વપ્નનું સુખ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થતું અને માયાવી બ્રહ્માંડને કેવી રીતે જોઈ શકાતું ? જ્યારે દૃષ્ટિ પરમધામનાં અખંડ સુખો તરફ રહે છે ત્યારે તે જ વખતે નિદ્રા ઊડી જાય છે.

નિદ્રા ઉડે ભાંજે સુપન, ત્યારે ઉથલો થાય ।

સુખ ઘેરનું ને સુપનનું, બંને કેમ લેવાય ॥ ૯૧ ॥

અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનો ભંગ થતાં સ્વપ્ન પણ તૂટી જશે. અને જો એમ થશે તો વિપરીત પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થશે. (ખેલ જોવાની ઈચ્છા બાકી રાખીને જો આપણે જાગૃત થઈશું તો ફરીથી આવવું પડશે.) અખંડ પરમધામનાં સુખ અને સ્વપ્નાવસ્થાનાં સુખ બંને એક સાથે કેવી રીતે લેવાય ?

એણી વિધે સાથ પ્રીછજો, સુખ ઘણુંએ આણ્યું ।

સુખ સુપને ગોકલ તણું, અણજાણે માણ્યું ॥ ૮૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ રીતે તમે સમજો કે તે વખતે સુખ તો ઘણું મળ્યું પરંતુ ગોકુળ (વ્રજલીલા)નું સુખ સ્વપ્નવત્ હોવાથી અજાણમાં (ધામધણી અને ઘર-પરમધામને ઓળખ્યા વિના) જ અનુભવ કર્યો.

રાસ તણાં સુખ સું કહું, જાણે મૂળગાં હોય ।

એ સુખ સાથ ધણી વિના, નવ જાણે કોય ॥ ૮૩ ॥

રાસલીલાના અખંડ સુખ વિશે શું કહું ? એ તો એવું છે કે જાણે મૂળ ઘર પરમધામનું જ સુખ છે. તેથી એ સુખને સુંદરસાથ અને ધામધણી સિવાય બીજું કોઈ જાણી શકતું નથી.

નવલો સરૂપ ધણી તણો, નવલો સિણગાર ।

નવલો નેહ તે આપણો, નવલો આકાર ॥ ૮૪ ॥

યોગમાયાના બ્રહ્માંડમાં ધામધણી શ્રીકૃષ્ણજીનું સ્વરૂપ નવીન હતું. તેમનો શણગાર પણ નવીન હતો. આપણે બધા સુંદરસાથનો પ્રેમ પણ નવીન હતો અને આપણો આકાર (સ્વરૂપ) પણ નવીન હતો.

નવલું વન સોહામણું, નવલો વા વાય ।

નવલાં જલ જમુના તણાં, લેહેરો લે વનરાય ॥ ૮૫ ॥

અનુપમ વન (અખંડ વૃંદાવન) પણ નવીન અને સુંદર હતું. તેમાં નવીન પ્રકારનો વાયુ વાતો હતો. યમુનાજીનું જળ પણ નવીન પ્રકારે દીસતું હતું. તેના કિનારા પર નવીન પ્રકારનાં વૃક્ષોની વનરાજિ લહેરાતી હતી.

નવલી પ્રેમલ વેલડી, નવી રેત સેત પ્રકાસ ।

નવલો પૂનમ ચાંદલો, સકલ કલા અજવાસ ॥ ૮૬ ॥

વનની વેલોમાંથી નવીન પ્રકારની સુંગંધી ફેલાઈ રહી હતી. યમુનાજીની રેત પણ નવીનરૂપે શ્વેતરંગે ચમકી રહી હતી. પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર પણ નવીનતાપૂર્વક સંપૂર્ણ (સોળે) કળાએ પ્રકાશી રહ્યો હતો.

નવલા રંગ પસુ પંખી, વનમાં કરે ટહુંકાર ।

નવલા સુખ શ્રી રાજસું, સાથ લિએ અપાર ॥ ૮૭ ॥

નવીન રંગનાં પશુપક્ષી વનમાં નવીન પ્રકારની બોલી બોલી રહ્યાં હતાં અને સુંદરસાથે પણ શ્રીરાજજી મહારાજના સાહચર્યનું નવીન પ્રકારે સુખ પ્રાપ્ત કર્યું.

એ સુખ કેરી વાતડી, જીવ રુદે જાણે ।

એ સુખ સાથ ધણી વિના, બીજો કોણ માણે ॥ ૮૮ ॥

આ સુખની વાતને મારો જીવાત્મા તથા હૃદય જ જાણે છે. કારણ કે એ સુખનો આનંદ ધામધણી અને સુંદરસાથ વગર અન્ય કોણ અનુભવ કરી શકે છે ?

પણ સુખ સહુ સુપનનાં, નેઠ નિદ્રા માંહે ।
એ સર્વ જોગમાયા તણાં, ઘર દ્રષ્ટ ન થાએ ॥ ૯૯ ॥

પરંતુ યોગમાયાનું મંડલ સ્વપ્નવત હોવાને કારણે ત્યાંનાં બધાં સુખ પણ સ્વપ્નવત્ હતાં. નક્કી એ સુખ પણ નિદ્રામાં જ અનુભવ્યાં. કેમકે એ બધાં યોગમાયા દ્વારા નિર્મિત થવાને લઈને તેમાં (અખંડ પરમધામ) દૃષ્ટિગોચર થતું નહોતું.

એક વિધ કહી ગોકલ તણી, આગળ જોગમાયાનું સુપન ।
બંને સુખ કેમ ઉપજે, એ વિચારજો મન ॥ ૧૦૦ ॥

આ રીતે ગોકુળલીલાની એક રીતિ કહી છે. ત્યાર પછી યોગમાયાના રાસ મંડલના સુખને પણ સ્વપ્નનું સુખ કહેવામાં આવ્યું છે. આમ પરમધામ અને સંસાર બંનેનું સુખ એક સાથે કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? હે સુંદરસાથજી ! આના પર વિચાર કરો.

જ્યારે સુખ માયાનાં માણિએ, ઘર ના આવે દ્રષ્ટ ।
જ્યારે ઘર તણાં સુખ જોઈએ, નહીં સુપનની સ્પષ્ટ ॥ ૧૦૧ ॥

જ્યારે આપણે માયાવી સંસારનાં સુખમાં મગ્ન થઈશું ત્યારે ઘર-પરમધામ દેખાશે નહિ. જ્યારે મૂળ ઘર પરમધામનાં સુખ દેખાય છે ત્યારે સ્વપ્ન સૃષ્ટિનાં એ સુખ અદૃશ્ય થઈ જાય છે.

એમ સુખ સુપને માણિયાં, અણજાણે એહ ।
બંને લીલામાં ઘર તણી, ખબર નહીં તેહ ॥ ૧૦૨ ॥

આ રીતે વ્રજ રાસની લીલાઓનાં સુખ સ્વપ્નમાં અજાણ અવસ્થામાં જ અનુભવ્યાં. એ બંને લીલાઓમાં મૂળ ઘર પરમધામનો પરિચય નહોતો.

એણી વિધે લીલા બંને કરી, ઘરે રે સિધાવ્યા ।
આ ત્રીજો બ્રહ્માંડ માયા તણો, આપણ લઈ આવ્યા ॥ ૧૦૩ ॥

આ રીતે આપણે બંને લીલા (વ્રજ, રાસ) કરીને ફરીથી મૂળ ઘર અખંડ પરમધામમાં ચાલ્યાં ગયાં. ત્યાર પછી કાલમાયાના આ બ્રહ્માંડમાં આપણે બધાં માયાની બાકી ઈચ્છાઓને લઈને આવ્યાં.

ઈછા હુતી જોયા તણી, તે તાં પૂરણ ના થઈ ।
અણજાણે સુખ માણિયાં, ધાખ એણી પેરે રહી ॥ ૧૦૪ ॥

માયાનો જૂઠો ખેલ જોવાની ઈચ્છા વ્રજ તથા રાસમાં પૂરી ન થઈ. અજાણપણે જ અખંડ સુખનો અનુભવ થયો. આમ સખીઓની દુઃખરૂપી ખેલ જોવાની ઈચ્છા બાકી રહી ગઈ.

કેમ રહે ધાખ તે આપણી, ત્રીજો બ્રહ્માંડ લાવ્યા ।
સાથે ધણી પધારિયા, તારતમ લઈ આવ્યા ॥ ૧૦૫ ॥

તો એ ચાહના બાકી શા માટે રહે ? આથી તે આપણને આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં લઈને આવી. અહીં ધામધણી સ્વયં સદ્ગુરુના રૂપમાં પધાર્યા અને પોતાની સાથે તારતમ જ્ઞાન લઈ ગયા.

તારતમ જોત ઉદોત છે, તેણે સું થાય ।
એકી દ્રષ્ટે ઘર જોઈએ, બીજી માયા જોવાય ॥ ૧૦૬ ॥

તારતમ જ્ઞાનની જ્યોતિ અત્યંત પ્રકાશમાન છે. એનાથી એ લાભ થાય છે કે તેના દ્વારા એક

(આંતરિક) દૃષ્ટિએ અખંડ ઘર પરમધામ દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને બીજી (બાહ્ય) દૃષ્ટિએ માયાનો ખેલ (રામત) દેખાય છે.

ઘર દીસે છે પાધરા, બીજી બે લીલા જે કીધી ।
તે એ સર્વે સાંભરે, વળી આ લીલા ત્રીજી ॥ ૧૦૭ ॥

આ તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા સીધું પરમધામ જ દેખાય છે અને વ્રજ તથા રાસની લીલાની યાદની સાથોસાથ આ ત્રીજી લીલા-જાગણી લીલાનો પણ અનુભવ કરી શકાય છે.

સાંભરે સર્વે વાતડી, જીવ દ્રષ્ટે દેખે ।
આ તારતમ જાગી જોઈએ, એ તાં બળ અલેખે ॥ ૧૦૮ ॥

આત્મ-દૃષ્ટિથી જોતાં અહીં વ્રજ, રાસ અને પરમધામની બધી બાબતોનું સ્મરણ થઈ જાય છે. આ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા જાગ્રત થઈને જોઈએ તો તેમાં અપાર શક્તિ ભરેલી જોઈ શકાય છે.

આ લીલાની વાતડી, જિભ્યાએ કહી ન જાય ।
સુખ જાગતાં માણિએ, મનોરથ પૂરાય ॥ ૧૦૯ ॥

આ જાગણી લીલાની આ વાત આ જૂઠી જિહ્વા દ્વારા કહી શકાય નહિ. જાગ્રત થતાં અખંડ સુખનો અનુભવ કરવાથી બધી મનોકામના પૂર્ણ થઈ જાય છે.

એ બળ આ લીલાતણું, સરવે વચન કહેસે ।
રાસ પ્રકાસ સુણી કરી, બેહદ વાણી લહેસે ॥ ૧૧૦ ॥

જાગણી લીલાનું આ બળ તારતમનાં વચનો દ્વારા સ્પષ્ટ થશે અને તેના પ્રતાપથી રાસ તેમજ પ્રકાશની વાણી સાંભળીને બેહદ અખંડ વાણી પણ આત્મસાત થશે.

ધન ધન બ્રહ્માંડ આ થયો, ધન ધન ભરથ ખંડ ।
ધન ધન જુગ તે કલજુગ, જેમાં લીલા પ્રચંડ ॥ ૧૧૧ ॥

તારતમ જ્ઞાનના ઉદયથી આ બ્રહ્માંડ ધન્ય થઈ ગયું. સાથોસાથ આ ભરતખંડ પણ ધન્ય થઈ ગયો. બધા યુગોમાં આ કળિયુગને ધન્ય છે જેમાં આ તેજોમયી જાગણી લીલા પ્રગટ થઈ.

ધન ધન પુરી નૌતન, જેમાં એ લીલા થઈ ।
લીલા બંને પાધરી, રાસ પ્રકાસે કહી ॥ ૧૧૨ ॥

આ નવતનપુરી ધામ (જામનગર)ની ભૂમિ ધન્ય છે. એમાં આ જાગણીલીલા - અક્ષરાતીતની ઓળખ કરાવનારા તારતમ જ્ઞાનની લીલા થઈ છે. એ બંને લીલાઓ - અખંડ વ્રજ - રાસ તથા જાગણી પૂર્ણપણે રાસ તથા પ્રકાશની વાણીમાં સ્પષ્ટરૂપે પ્રગટ થઈ છે.

ધન ધન ધણી સાથસું, બીજી વાર જે આવ્યા ।
ધન ધન તેજ તારતમ, પ્રગટ પ્રકાસ લાવ્યા ॥ ૧૧૩ ॥

ધામધણી પણ ધન્ય છે. તેઓ વ્રજ-રાસ પછી બીજીવાર આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં સુંદરસાથ માટે પધાર્યા. તેજોમય તારતમ જ્ઞાનને પણ ધન્ય છે જેને સદ્ગુરુએ પ્રગટ કરી પ્રકાશિત કર્યું.

તારતમ રસ બેહદ તણો, સરવે પ્રગટ કીધો ।
ઘણી વિધે સુખ સાથને, માયા જોતાં દીધો ॥ ૧૧૪ ॥

તારતમના આ જ્ઞાનને કારણે બેહદભૂમિની પ્રેમ અને આનંદ રસયુક્ત વ્રજ-રાસ તથા ધામની

લીલાઓ સર્વપ્રકારે પ્રગટ થઈ. તેના પ્રતાપથી માયાવી ખેલ જોતાં જોતાં સુંદરસાથને અનેક પ્રકારનાં અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થયાં.

તારતમ રસ વાણી કરી, હું પાઉં જેહને ।
જહેર ચઢ્યું હોય ભોમનું, સુખ થાય તેહને ॥ ૧૧૫ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ તારતમ જ્ઞાનનો રસ વાણીરૂપે જો હું કોઈને પિવરાવી દઉં તો તેના પર ચઢેલ માયાવી ઝેર પણ ઊતરી જશે અને તેને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે.

જે જીવ નિદ્રા મૂકે નહીં, રસ પાઈએ વાણી ।
ધણી લાવ્યા એટલા માટે, માયા બળ જાણી ॥ ૧૧૬ ॥

જે સાંસારિક જીવો અજ્ઞાન નિદ્રામાંથી જાગતા નથી, તેમને આ તારતમ વાણી રસનું પાન કરાવો, કેમ કે ધામધણી આ માયાવી શક્તિને જાણતા હતા અને તેને દૂર કરવા માટે જ આ તારતમ જ્ઞાનને સંસારમાં લાવ્યા છે.

જહેર ઉતારવા સાથનું, લાવ્યા તારતમ ।
બેહદ રસ શ્રવણે કરી, અમે પાઉં એમ ॥ ૧૧૭ ॥

સુંદરસાથ પર ચઢેલા માયાવી વિષને ઉતારવા માટે સદ્ગુરુ ધણી તારતમજ્ઞાન લઈને આવ્યા છે. તેથી આ બેહદ જ્ઞાનના પ્રેમાનંદ રસને હું (ઈન્દ્રાવતી) શ્રવણ (કાન) દ્વારા સુંદરસાથને પીવરાવું છું.

એ રસ શ્રવણે જેહને ઝરે, તેને સું કરે જહેર ।
જાગતાં સુપન ના ઉપજે, દેખી તાં વેર ॥ ૧૧૮ ॥

આ તારતમનો રસ જેના કાનોમાં પ્રવેશ કરીને હૃદય સુધી પહોંચે છે, તેના પર માયાનું વિષ શું અસર કરી શકે ? કારણ કે જાગ્રત અવસ્થામાં ક્યારેય પણ સ્વપ્ન દેખાતું નથી. આ બંને (જાગ્રત અવસ્થા અને સ્વપ્ન અવસ્થા) વચ્ચે સ્પષ્ટ વિરોધ છે.

સુપન હોય નિદ્રા તણાં, બહુ બ્રહ્માંડ અલેખે ।
જેણી બિણે આંખ ઉઘાડિએ, ત્યારે કાંઈ ન દેખે ॥ ૧૧૯ ॥

એમ રસ તારતમ તણો, ચઢ્યું જહેર ઉતારે ।
નિરવિધી કાયા કરે, જીવ જાગે કરારે ॥ ૧૨૦ ॥

સ્વપ્ન તો ઊંઘમાં જ દેખાય છે. સ્વપ્નાવસ્થામાં અનેક બ્રહ્માંડ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, પરંતુ આંખો ખોલતાં જ તે ક્ષણે એ બધાં બ્રહ્માંડ સહેજ પણ દેખાતાં નથી. આમ તારતમ જ્ઞાનનો રસ માયાના વિષને ઉતારી દે છે. શરીર (અંતઃકરણ)ને નિર્મળ કરે છે, જેનાથી જીવાત્મા જાગ્રત થઈને અખંડ સુખ (શાંતિ) પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

જાગે સુખ અનેક છે, આહીં અલેખે ।
ચાર પદારથ પામીએ, જીવ દ્રસ્ટે દેખે ॥ ૧૨૧ ॥

જાગ્રત થતાં અહીં અનેક પ્રકારનાં અસંખ્ય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અંતઃદૃષ્ટિથી જોતાં ચાર પદાર્થ (ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ) સરળતાથી પ્રાપ્ત થાય છે. (અથવા ભરતખંડ, મનુષ્ય શરીર, કળિયુગ અને સદ્ગુરુ આ ચારેયનું મહત્ત્વ તારતમજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પછી સમજાય છે.)

પદારથ તારતમ તણાં, કેમ પ્રગટ કીજે ।
આફણિએ એ દેખસે, જીવ જગાવી લીજે ॥ ૧૨૨ ॥

તારતમના પદાર્થો (પચ્ચીસ પક્ષ પરમધામ)ને સંસારમાં કેવી રીતે પ્રગટ કરવામાં આવે ? જીવાત્મા જાગ્રત થતાં જ સ્વયં પોતાની દૃષ્ટિથી તેને જોશે. આથી હે સુંદરસાથજી ! પોતાના આત્માને આ તારતમ વાણી દ્વારા જાગ્રત કરો.

એ વચન પ્રગટ પાધરાં, મેં તાં બહાર પાડયા ।
દરવાજા બેહદ તણાં, અનેક ઉઘાડયા ॥ ૧૨૩ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે, મેં તારતમ જ્ઞાનનાં આ વચનોને સરળતા (સ્પષ્ટતા) પૂર્વક અહીં પ્રગટ કર્યા છે. આ રીતે બેહદ ભૂમિ-અખંડ ઘરનાં અનેક દ્વાર સારી રીતે ખોલી દીધાં છે.

એક અક્ષરનો પા લવો, કહીએ પ્રગટ ન થાય ।
શ્રી ધામ ધણી પધારિયા, વાણી તો કહેવાય ॥ ૧૨૪ ॥

આ અદ્વૈત વાણીના એક અક્ષરનો ચોથો ભાગ પણ આજ સુધી કોઈ રીતે પ્રસિદ્ધ થયો નથી. ધામધણી સદ્ગુરુ રૂપે આ ખેલ (સંસાર)માં આવ્યા છે અને તેઓ મારા દ્વારા આ વાણી કહેવડાવે છે.

સાથ જુએ માયાતણી, રામત જુજવા થઈ ।
તેડી ઘરે સિધાવિએ, વાણી તે માટે કહી ॥ ૧૨૫ ॥

સુંદરસાથ આ માયાવી ખેલ અલગ-અલગ સ્થાને અલગ-અલગ પ્રકારે જોઈ રહ્યા છે. તેમને બોલાવીને પરમધામમાં લઈ જવાને માટે આ વાણી કહેવાઈ રહી છે.

એ રામત માયા તણી, મૂકાય નહીં ।
બ્રહ્માંડની કારીગરી, સારી કીધી સહી ॥ ૧૨૬ ॥

માયાનો આ ખેલ આમ તો છોડી શકાય નહિ કારણ કે આ બ્રહ્માંડના નિર્માણમાં સારી (સરસ) કારીગરી (નિપુણતા) બતાવાઈ છે.

પારેવડાં ગોડિયા તણાં, જેમ કડિયો ભરિયો ।
ફૂંક મારી જુએ ફરી, તરત ખાલી કરિયો ॥ ૧૨૭ ॥

એમ બાજી માયા તણી, બ્રહ્માંડ જ રચિયો ।
દેખી બાજી પારેવડાં, સાથ માંહે મચિયો ॥ ૧૨૮ ॥

જે રીતે કોઈ બાજીગર પોતાની એક ખાલી ટોપલીમાં જાદુઈ કબૂતર ભરીને બતાવે છે અને પછી જેવો જાદુના મંત્ર ભણીને ફૂંક મારે છે કે તુરંત કબૂતરો ભરેલી ટોપલી એકદમ ખાલી દેખાય છે. બરાબર એ જ રીતે આ માયાવી બ્રહ્માંડની રચના અક્ષરબ્રહ્મ દ્વારા થઈ છે. અક્ષરબ્રહ્મરૂપી બાજીગરના ખેલનાં કબૂતરોને જોઈને પરમધામનો સુંદરસાથ એમાં રમમાણ (મસ્ત) છે.

આંબો વાવી જલ સિંચિયું, ખિણમાં ફૂલે ફળિયો ।
 વિધ વિધની રંગ વેલડી, વન ઉપર ચઢિયો ॥ ૧૨૯ ॥

તે દેખી ચિત ભરમિયો, સુધ નહીં સરીર ।
 વિકળ થઈ રંગ વેલડી, ચિત ના રહે ધીર ॥ ૧૩૦ ॥

તતખિણ તે દીસે નહીં, બાજીગર હાથ ।
 આંબો ન કાંઈ વેલડી, એણે રંગે બાંધ્યો સાથ ॥ ૧૩૧ ॥

જાદુના ખેલનું બીજું દષ્ટાંત આપતાં કહે છે કે, બાજીગરે આંબો વાવી તેને પાણી સીંચ્યું તો તરત જ એને ફૂલ અને ફળ લાગી ગયાં. એ ઝાડ પર રંગબેરંગી લતાઓ ચઢી ગઈ. એ જોઈને મન ભ્રમિત થઈ જાય છે અને શરીરનું ભાન પણ નથી રહેતું. આ આમ્રવેલીનો તમાશો જોઈને ચિત્ત વ્યાકુળ થઈ જાય છે. તે જ ક્ષણે એ ખેલ અદૃશ્ય થઈ જાય છે અને બાજીગરના હાથમાં આંબો કે વેલ કંઈ પણ હોતાં નથી. એ રીતે અક્ષરબ્રહ્મરૂપી બાજીગરનો ખેલ જોઈ સુંદરસાથનું ચિત્ત ભ્રમિત થઈ ગયું અને માયાવી રંગમાં રંગાઈને બંધાઈ ગયાં છે.

સુધ સરીર વિસરી ગઈ, વિસરી ગયાં ઘર ।
 કીડી કુંજર ગળી ગઈ, અચરજ યા પર ॥ ૧૩૨ ॥

માયાવી ખેલ જોઈને બ્રહ્માત્માઓ પોતાના શરીર (મૂળ સ્વરૂપ પર આત્મા)ને પણ ભૂલી ગયા છે. એટલું જ નહિ, પોતાના મૂળ ઘર પરમધામને પણ ભૂલી ગયા છે. કીડી સમાન માયાએ હાથીરૂપી બ્રહ્માત્માઓને પોતાને વશ કરી લીધા, જે ભારે આશ્ચર્યની ઘટના છે.

અદ્ભુત એક જુઓ સખી, એ અચરજ મોટો ।
 વસ્ત ખરીને લઈ ગયો, જેહનો મૂલ છે ખોટો ॥ ૧૩૩ ॥

હે સખી ! આ અદ્ભુત ઘટનાને જુઓ. આ તો ઘણી આશ્ચર્યકારક ઘટના છે. જે માયાનું મૂળ જ ખોટું છે તે માયાએ બ્રહ્માત્માઓનું હરણ કરી તેમને ભ્રમમાં નાખી દીધા.

નિદ્રા સાથને જોર થઈ, એમ સુપન વાધ્યો ।
 રામત માંહેથી બળ કરી, નવ જાય કાઢ્યો ॥ ૧૩૪ ॥

સુંદરસાથ પર અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનો પ્રભાવ જેમ જેમ વધતો ગયો તેમ તેમ સ્વપ્નનો પ્રભાવ પણ વધતો ગયો. હવે પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ તેમને માયાવી મેળાની બહાર કાઢી શકાતાં નથી.

તે માટે વાણી બેહદ તણી, કેહે નિદ્રા ટાળું ।
 સુપન ના દઉં વાધવા, ચડ્યું જહેર ઉતારું ॥ ૧૩૫ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તેથી આ બેહદ (અખંડ-અદ્વૈત) વાણી કહી છે. તેના દ્વારા તમારી અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને દૂર કરી દઉં. સ્વપ્નને વધવા ન દઉં અને તમારા ઉપર ચઢેલા ઝેરને ઉતારી દઉં.

કુંજર કાઢું કીડી મુખ, સુધ આણું સરીર ।
 વચન કહીને જુજવા, કરું ખીર ને નીર ॥ ૧૩૬ ॥

કીડી રૂપી માયાના મુખમાંથી હાથીરૂપી બ્રહ્માત્માઓને કાઢું અને ભુલાવામાં પડેલા બ્રહ્માત્માઓને તેમના વાસ્તવિક શરીર (મૂળ સ્વરૂપ)નો પરિચય તારતમ્ય જ્ઞાન દ્વારા કરાવી દઉં. સદ્ગુરુ

ધણીનાં અનેક વચનો કહીને ક્ષીર તથા નીર અર્થાત્ બ્રહ્મ અને માયાનું નિરૂપણ કરી દઉં.

ખોટાને ખોટું કરું, સાચા સાગર તારું ।
વાણીએ રસ પાઈ કરી, સાથનાં કારજ સારું ॥ ૧૩૭ ॥

સાંસારિક જૂઠી માયાને જૂઠી કહીને સાચા બ્રહ્માત્માઓને મોહ-સાગરથી પાર કરી દઉં. આ રીતે સુંદરસાથને તારતમ વાણીનો રસ પીવરાવીને તેમનાં કાર્ય (કામનાઓ) સિદ્ધ કરી દઉં.

તારતમ રસ પાઈ કરી, સાથ ઘેર પહોંચાડું ।
ધન ધન કહીએ તારતમ, જેણે થયું અજવાળું ॥ ૧૩૮ ॥

અખંડ તારતમ જ્ઞાનનો રસ પીવરાવીને સુંદરસાથને મૂળ વતન પરમધામ પહોંચાડી દઉં. ધન્ય છે આ તારતમ જ્ઞાનને, જેના દ્વારા આ બ્રહ્માંડમાં સંપૂર્ણપણે પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો છે.

એ અજવાળું સાથને, રામત જોવા લાવ્યા ।
બીજા બંધાણાં બંધસું, વિધ વિધની માયા ॥ ૧૩૯ ॥

તારતમ જ્ઞાનનો આ પ્રકાશ સુંદરસાથને માયાનો ખેલ બતાવવાને વાસ્તે (પરમધામમાં બેઠેલાં આપણે માયાનો ખેલ જોઈ રહ્યાં છીએ. એવો અનુભવ કરનારા માટે) લાવવામાં આવ્યો. સંસારના બીજા જીવો તો અલગ-અલગ પ્રકારે માયાનાં બંધનોમાં બંધાયેલા છે.

બીજા ત્રીજા હું તો કહું, જો સાથને માયા થૈ ભારી ।
સાથ સુપન જુએ સત કરી, તો હું કહું વિચારી ॥ ૧૪૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હું બીજો કે ત્રીજો એટલા માટે કહું છું કે સુંદરસાથે માયાને અધિક મહત્ત્વ આપ્યું છે. સુંદરસાથ સ્વપ્નવત્ માયાને સત્ય માનીને જોઈ રહ્યા છે. તેથી મારે આ પ્રકારે વિચાર કરીને તમને કહેવું પડે છે.

વિચારી સુપન મુકાવિએ, તો થાય બંને પેર ।
સુખ તે સુપને જોઈએ, હરખે જાગીએ ઘેર ॥ ૧૪૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તારતમ જ્ઞાન પર વિચાર કરીને આ સ્વપ્નવત્ માયાને છોડીશું તો બંને લોકોનાં (આ લોક અને પરમધામમાં) બધાં સુખોની પ્રાપ્તિ થશે. આથી આનંદપૂર્વક આ સ્વપ્નવત્ સંસારને જુઓ અને સાથે હસતાં-હસતાં પરમધામમાં જાગ્રત થઈ જાવ.

તારતમ પખ બીજો કોઈ નથી, સાથ વિના સહુ સુપન ।
જગવું માયા ખોટી કરી, ધાખ રખે રહે મન ॥ ૧૪૨ ॥

તારતમ જ્ઞાન જેવો સમજવા યોગ્ય બીજો કોઈ પક્ષ (માર્ગ) નથી. તેવી રીતે સુંદરસાથ સિવાય આ સંસારમાં બધા જીવો સ્વપ્નના છે. તેથી માયાને જૂઠી સમજાવીને સહુ સુંદરસાથને જાગ્રત કરું, જેથી તેમના મનમાં (માયાવી ખેલ જોવાની) ઈચ્છા બાકી રહી ન જાય.

તે માટે પેર બંને કરું, સુપન હરખે સમાવું ।
ચરણે લાગી કહે ઈદ્રાવતી, સાથ જુગતે જગાવું ॥ ૧૪૩ ॥

આથી બંને બાબતો (સંસાર અને પરમધામ) બતાવીને સ્વપ્નને આનંદપૂર્વક સમાવી દઉં.

ઈન્દ્રાવતી ધણીજીનાં ચરણકમલોમાં પ્રણામ કરીને કહે છે કે હું સુંદરસાથને યુક્તિપૂર્વક માયાથી જાગ્રત કરું છું.

પ્રકરણ ૩૧ ચોપાઈ ૯૩૬

દૂધ પાણીનો વિછોડો - માયા બ્રહ્મનું નિરૂપણ

વળી વણ પૂછે કહું વિચાર, કારણ સાથ તણે આધાર ।

રખે કેહને ઉત્કંઠા રહે, શ્રી સુંદરબાઈ તે માટે કહે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે - હે સુંદરસાથજી ! હું ફરીથી તમને પૂછ્યા વિના મારા વિચારો કહું છું. કારણ કે તમે બધા સુંદરસાથ (ધણીની અંગના હોવાને લઈને) આત્માના આધાર છો. તમારા હૃદયમાં કોઈ ઉત્કંઠા બાકી રહી ન જાય તે માટે શ્રીસુંદરબાઈએ આ વિચાર ઉપદેશરૂપે આપ્યા છે.

આગે એમ વચન કહેવાય, જે કીડી પગ કુંજર બંધાય ।

ડુંગર તાં ત્રણે ઢાંકિયો, પણ પાધરો પ્રગટ કોણે નવ થયો ॥ ૨ ॥

આની પહેલાં પણ સંત-મહાત્માઓએ પોતાની વાણીમાં આ પ્રકારનાં વચનો કહ્યાં છે. ઉદાહરણ રૂપે - કીડીને પગે હાથી બંધાવો. તેમજ એક તણખલાની ઓથે પર્વતનું ઢંકાઈ જવું. પરંતુ આ સંકેતો (પ્રતીક)નો પાધરો (સીધો) અર્થ કોઈએ પ્રગટ કર્યો નથી.

કીડી કુંજરને બેઠી ગળી, તેહની કોણે ખબર ન પડી ।

કેહને તો કહું છું એમ, માયા ભારે થઈ છે તેમ ॥ ૩ ॥

હવે એવી ઉક્તિ સાંભળવા મળે છે કે કીડી હાથીને ગળી ગઈ અને કોઈને તેની ખબર પણ ન પડી. તેથી હું એમ કહું છું કે બધા ઉપર માયાનો વિશેષ પ્રભાવ પડ્યો છે.

સનકાદિક બ્રહ્માને કહે, જે જીવ મન બેહુ ભેળા રહે ।

તે જુજવા કરીને ઘો, સનકાદિકે એમ પ્રશ્ન કહ્યો ॥ ૪ ॥

બ્રહ્માના માનસપુત્રો (સનક, સનન્દન, સનાતન, સનતકુમાર) - એ પોતાના પિતા બ્રહ્માજીને પૂછ્યું કે મન અને જીવ બંને હળીમળીને એક સાથે રહે છે આ બંનેના ગુણોને અલગ-અલગ કરીને અમને સમજાવો. અર્થાત્ આ બંનેને (મન અને જીવને) અલગ-અલગ કેવી રીતે કરી શકાય ?

ત્યારે બ્રહ્મા મન વિમાસ્યા રહી, મન માંહે અતિ ચિંતા થઈ ।

એ પડઉતર હુંથી નવ થયો, શ્રી વૈકુંઠનાથને સરણે ગયો ॥ ૫ ॥

ત્યારે બ્રહ્માજીએ આ પ્રશ્ન પર વિચાર કરતાં અત્યંત વિમાસણમાં મુકાયા. વિચાર કરવા છતાં જ્યારે તેમને પ્રશ્નનો ઉત્તર સૂઝ્યો નહિ ત્યારે તેઓ ધ્યાન દ્વારા વૈકુંઠનાથ વિષ્ણુ ભગવાનને શરણે ગયા.

ભગવાનજી ત્યારે તેણે તાલ, હંસરૂપ લાવ્યા તતકાલ ।

હંસજીને જીવે ઓળખ્યો, ત્યારે મન આડો ફરીને વળ્યો ॥ ૬ ॥

વિષ્ણુ ભગવાન એ સમયે હંસનું રૂપ ધારણ કરીને ત્યાં પધાર્યા. (હંસાવતારે સનકાદિકોનું મન ખેંચી લીધું ત્યારે સનકાદિકોના) જીવાત્માએ હંસાવતાર વિષ્ણુ ભગવાનને ઓળખી લીધા અને

તેમને પ્રણામ કર્યા. જ્યારે ભગવાન વિષ્ણુએ એમના મનને છોડી દીધું ત્યારે તેઓનું મન શંકામાં પડી ગયું.

સનકાદિકે એમ પૂછ્યું વચન, જીવને ચાંપી બેઠું મન ।

ત્યારે હંસજીએ કીધો જવાબ, સમઝાયા સનકાદિક ભાગ્યો વાદ ॥ ૭ ॥

સનકાદિકે એવો પ્રશ્ન કર્યો કે તમે કોણ છો ? કારણ કે હવે જીવને ઢાંકીને તેના પર મન બેસી ગયું હતું. ત્યારે હંસાવતાર વિષ્ણુ ભગવાને તેમને સમજાવ્યું. (તેઓ બોલ્યા કે તમે મને શું સમજીને પ્રણામ કર્યા ? અને હવે આ પ્રશ્ન કેમ પૂછો છો ? આ રીતે જીવ અને મન અલગ-અલગ છે) આ બાબત સનકાદિક સમજી ગયા અને તેમની શંકાનું સમાધાન પણ થઈ ગયું.

વાધે ભારે સમઝાવિયાં, પણ દૂધ પાણી નવ જુજવાં થયાં ।

તેહનો તમસું કરું જવાબ, સમઝાવાને કાજે સાથ ॥ ૮ ॥

આ વાદવિવાદભર્યા પ્રશ્નોને વિષ્ણુ ભગવાને સંક્ષેપમાં સમજાવ્યા પરંતુ દૂધ અને પાણી અર્થાત્ જીવ અને મનના ગુણ દોષોનું નિરૂપણ અલગ-અલગ પ્રકારે થઈ શક્યું નહિ. તેનો ઉત્તર (સ્પષ્ટીકરણ) સુંદરસાથને સમજાવવા માટે હવે હું કહી રહ્યો છું.

સમઝીને ઓળખો ધણી, ચાલો આપણે ઘર જ ભણી ।

એ ચારેનો અરથ જ એહ, રખે કાંઈ તમને રહે સંદેહ ॥ ૯ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ તથ્યને સમજીને ધામધણીને ઓળખો અને પોતાના અખંડ ઘર પરમધામ તરફ ચાલો. (કીડીના પગે હાથીનું બંધાઈ જવું, તરણા દ્વારા પર્વતનું ઢંકાઈ જવું, કીડીનું હાથીને ગળી જવું ને સોયના નાકામાંથી હાથીનું નીકળવું). એ ચારેય ઉક્તિઓનો આ અર્થ છે. આથી કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ મનમાં રાખશો નહિ.

એહનો જે જોતાં અરથ, તેહને જવાબ એમ દેતાં ગ્રંથ ।

અકળ અગમ વૈકુંઠનો ધણી, એ થોડી હજી કરે ઘણી ॥ ૧૦ ॥

જે કોઈ પણ આ ઉક્તિઓના અર્થ પર વિચાર કરે છે તો તેમના ઉત્તર બધા ધર્મગ્રંથો આ પ્રમાણે આપે છે. વૈકુંઠના અધિપતિ વિષ્ણુ ભગવાનની બુદ્ધિ અગમ્ય (અસીમ) છે. એમણે સંક્ષેપમાં થોડું સનકાદિકોને સમજાવ્યું. જો કે તેઓ એથી વધુ ઘણું કહી શક્યા હોત.

એહ કરતાં સરવે થાય, પણ ઓલ્યો અરથ તણાણો જાય ।

અરથ ઉત્કંઠા રહે મન માંહે, સમઝ કોણે નવ પડે ક્યાંહે ॥ ૧૧ ॥

વિષ્ણુ ભગવાન દ્વારા બધું થઈ શકે. પરંતુ ઉપર્યુક્ત રહસ્યનો અર્થ બ્રહ્મને બદલે માયા તરફ વધુ ખેંચાતો રહ્યો છે. આથી મન તથા જીવના ગુણદોષ જાણવાની ઉત્કંઠા સહુના મનમાં રહી ગઈ અને તેનું યથાર્થ રૂપ કોઈનીય સમજમાં આવ્યું નહિ.

હવે સમઝાવું જો જો વાણી, દૂધ વિછોડા કરી દઉં પાણી ।

જો જીવ સાખ પૂરે આપણો, અરથ ખરો તો તારતમ તણો ॥ ૧૨ ॥

હવે સદ્ગુરુ ધણીની વાણી દ્વારા હું તમને બધાંને સમજાવું છું. તથા દૂધ-જીવ અને પાણી-મનના

ગુણ-દોષને અલગ અલગ કરી બતાવું છું. જ્યારે આપણો જીવ સાક્ષી થશે ત્યારે તારતમ જ્ઞાનનો વાસ્તવિક અર્થ બરાબર સમજી શકાશે.

હવે સંભારજો જીવસું વાત, જીવ તણો મોટો પ્રકાસ ।

ચૌદ ભવન અજવાળું કરે, જો જીવ જીવનને રુદે ધરે ॥ ૧૩ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે અંતરાત્મા દ્વારા આ વાતને સમજો. જીવ ઘણો શક્તિશાળી છે. જો આ જીવ પોતાના જીવન (પરમાત્મા)ને હૃદયમાં ધારણ કરી લે છે તો તે ચૌદ લોકને પણ પ્રકાશિત કરી શકે છે.

એહ છે એવો સમરથ, એહના બળનો કહીસ અરથ ।

નહીં રાખું સંદેહ લગાર, જાણી સાથ ધરનો આધાર ॥ ૧૪ ॥

એ જીવ એટલો સમર્થ (શક્તિશાળી) છે કે તેની શક્તિ બાબતે આગળ જતાં હું તમને બતાવીશ. સઘળા સુંદરસાથને મારા આત્માના આધારરૂપ મૂળ ઘર પરમધામનાં સંબંધી જાણીને તેમના મનમાં જરા પણ સંદેહ રહેવા નહિ દઉં.

મન તણું નથી કાંઈ મૂળ, તેથી ભારે આંકડાનું તૂલ ।

એકઅરધી પાંખડી નથી જેટલો, પણ પગથોભ માટે કહ્યો એટલો ॥ ૧૫ ॥

મનનું તો કોઈ મૂળ (અસ્તિત્વ) જ નથી. એનાથી મોટો તો આંકડાનો રેસો હોય છે. એટલે સુધી કે એ રેસાની અડધી પાંખડી બરાબર પણ મનનો આકાર નથી. તેમ છતાં સમજાવવા માટે આ રીતે તેનો આકાર બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

તે બેઠો જીવને ઉપર ચઢી, કીડી કુંજર એમ બેઠી ગળી ।

એમ ત્રણે ડુંગર ઢાંકિયો, એમ ગજ કીડી પગ બાંધિયો ॥ ૧૬ ॥

આવું નામ માત્રનું મન જ્યારે સમર્થ (શક્તિશાળી) જીવ ઉપર આરૂઢ થઈ જાય તેને કીડી દ્વારા હાથીને ગળી જવાનું કહ્યું છે. (આ રીતે કીડી જેવું મન હાથી જેવા જીવને ગળી જાય છે.) બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો મન રૂપી તરણા દ્વારા જીવરૂપી પર્વત ઢંકાઈ ગયો છે અને તેવી રીતે કીડીરૂપી મનના પગ સાથે હાથીરૂપી જીવ બંધાઈ ગયો છે.

જો જીવ પોતે કરે અજવાસ, તો મને ન ખમાય પ્રકાસ ।

તે ઉપર કહું દ્રસ્ટાંત, જો જો પોતાનું વરતાંત ॥ ૧૭ ॥

જો જીવ સ્વયં પ્રકાશિત હોય અર્થાત્ તેને એની ખરી ઓળખ થઈ જાય તો મન તેના પ્રકાશને સહન કરી નહિ શકે. આ માટે એક દૃષ્ટાંત આપી સમજાવું. હે સુંદરસાથજી ! હવે તમે આપણા પોતાના જ વૃત્તાંતને યાદ કરો. (વ્રજમાંથી રાસમાં કેવી રીતે ગયાં હતાં ? ત્યાં મન કંઈ કરી શકતું નહોતું. જીવ પોતાના જીવન (પરમાત્મા) સાથે પહોંચી ગયો, એ વૃત્તાંતને યાદ કરો).

સુકજનાં કહ્યાં પરમાણ, સાત સાગરનો કાઢ્યો નિરમાણ ।

ભવસાગરનો ન આવે છેહ, સુકજ એમ પાધરું કહે ॥ ૧૮ ॥

શુકદેવમુનિના કહેવા પ્રમાણે તેમણે સાત સાગરોનું નિરૂપણ કરી નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે. પરંતુ

ભવસાગરનો તો કોઈ અંત જ દેખાતો નથી અર્થાત્ તેનું યથાર્થ વર્ણન શક્ય નથી. આમ શુકદેવજી સ્પષ્ટપણે કહે છે.

હવે પગલાં જે ભરિયાં પ્રમાણ, જો જો જીવ તણું બળ જાન ।

પહેલે ફેરે આપણ નીસર્યાં, ભવસાગર તે કેમ કરી તર્યાં ॥ ૧૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓએ વ્રજમંડલમાંથી રાસમંડલમાં જતી વખતે જે પગલાં માંડ્યાં તેને આત્મ-બળ જ સમજવું જોઈએ. વ્રજમંડલમાંથી રાસમંડલમાં જતી વખતે આપણે (આત્માઓ) કેવી રીતે નીકળ્યાં હતાં અને ભવસાગર કેવી રીતે પાર કર્યો હતો ?

જેનો નવ કાઢ્યો નિરમાણ, સુકજીનાં વચન પ્રમાણ ।

ગોપદ વછ વળી સુકજીએ કહ્યો, ભવસાગર એમ સાથને થયો ॥ ૨૦ ॥

એ ભવસાગર (માયાવી સંસાર)ની સીમાનું નિરૂપણ શુકદેવજી કરી શક્યા નથી. વળી શુકદેવજીએ એ પણ કહ્યું છે કે આ ભવસાગર ગોપીઓ માટે ગોવત્સપદ-ગાયના વાછડાની ખરી વચ્ચેના ખાડા સમાન છે.

એટલો પણ નથી દ્રસ્ટે પડ્યો, પગ થોભ માટે પુસ્તક ચઢ્યો ।

જીવ તણો જો જો બળ, ખરી વસ્ત કહી નેહેચળ ॥ ૨૧ ॥

તેમની દૃષ્ટિમાં ભવસાગર એટલો તો મોટોય (ગોવત્સપદ જેટલો) નહોતો પરંતુ ગ્રંથમાં લખવાને માટે થોડો પણ કહેવો પડ્યો. વસ્તુતઃ એ તો આત્મ-બળ છે જેને અખંડ કહેવામાં આવ્યું છે.

ભવસાગર કેમ એટલો થયો, જો જીવ ખરે જીવનજી ગ્રહ્યો ।

ત્યારે મન એકલો બેસી રહ્યો, ખોટા મન ખોટામાં ભળ્યો ॥ ૨૨ ॥

વ્રજની ગોપીઓ માટે ભવસાગર આટલો નાનો કેવી રીતે થઈ ગયો ? કારણ કે જીવે પોતાના સાચા-જીવણ (જીવણજી) શ્રીકૃષ્ણજીને ગ્રહણ કર્યા (ત્યારે જ આમ બન્યું). ત્યારે માયાવી મન એકલું પડી ગયું અને જૂઠી માયામાં તે લુપ્ત થઈ ગયું.

દૂધ લીધું એમ જુઓ કરી, પાણીને મૂક્યું પરહરી ।

દૂધ પાણીનો જુઓ વિચાર, જુઆ કરી ઓળખો આધાર ॥ ૨૩ ॥

આ રીતે દૂધ જેવા જીવને અલગ કરી દીધો અને પાણી સમાન મનનો પરિત્યાગ કરી દીધો અર્થાત્ માયા અને બ્રહ્મનું નિરૂપણ થયું. આ રીતે દૂધ અને પાણીના નિરૂપણને વિચારપૂર્વક જુઓ. એ બંનેને અલગ કરી ધામધણીને ઓળખો.

આપણ માંહે બેઠા છે સહી, ચરણકમળ રહેજો ચિત ગ્રહી ।

ભરમ ભાજી ઓળખજો ઘણી, દયા આપણ ઉપર અતિ ઘણી ॥ ૨૪ ॥

નક્કી આપણે બધાની વચમાં ધામધણી બિરાજમાન છે. તેમનાં ચરણકમળોને ચિત્તમાં ગ્રહણ કરો. ભ્રમ (અજ્ઞાનતા)ને હટાવીને ધામધણીને ઓળખો. કારણ કે આપણે સહુ સુંદરસાથ પર તેમને ઘણી દયા છે.

ઈન્દ્રાવતી કહે ઓળખો આધાર, તારતમ જીવસું કરો વિચાર ।

સુફળ ફેરો થાય સંસાર, વળી વળી નહીં આવે આ વાર ॥ ૨૫ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આપણા જીવનાધાર ધામધણીને ઓળખો અને અંતઃકરણથી તારતમ પર વિચાર કરો, જેથી આ મનુષ્યજીવન સફળ (સાર્થક) થઈ શકે. આવો અવસર ફરી ફરીને આવવાનો નથી.

પ્રકરણ ૩૨ ચોપાઈ ૯૬૧

શ્રી ભાગવતનો સાર

સાંભળો સાથ કહું વિચાર, ફળ વસ્ત જે આપણો સાર ।

તે જોઈને આવો ઘરે, રખે અમલ તમને અતિ ચઢે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! તમે સાંભળો. હું તમને વિચારપૂર્વક મૂળ સંબંધની વાત બતાવું છું. આપણી સાર વસ્તુ (મૂળ તત્ત્વ) તારતમજ્ઞાન છે તેને સાંભળીને (વિચાર કરીને) આપણા મૂળ ઘર પરમધામમાં આવો. આ માયાવી સંસારનો મદ (નશો) તમારા પર વિશેષરૂપે ન ચડે તે માટે હું તમને કહી રહી છું.

એ અમલ તણો મોટો વિસ્તાર, તે નેઠ નવ જોવો નિરધાર ।

આગે આપણને વાચ્યા સહી, શ્રીમુખ વાણી ધણીએ કહી ॥ ૨ ॥

આ માયાવી નશાનો વિસ્તાર મોટો છે. તે માયા જોવાને યોગ્ય નથી. આપણે બધા સુંદરસાથને ધામધણીએ પહેલાં જ પોતાના શ્રીમુખેથી તારતમનું રહસ્ય સમજાવીને રોક્યાં હતાં.

તે માટે તમને દેખાડું સાર, આપણાં ઘર ને આપણા આધાર ।

વિહિલા થયાની નહીં આ વાર, આંહીં તમને નહીં મૂકું નિરધાર ॥ ૩ ॥

તેથી તમે બધાંને એની સાર વસ્તુ, આપણું મૂળ વતન પરમધામ અને પ્રાણાધાર ધામધણીનું દર્શન કરાવું છું. ધામધણીથી અલગ થવાનો આ સમય નથી. હવે હું તમને નક્કી જ આ માયાવી સંસારમાં રહેવા નહિ દઉં.

વેદ તણો સાર ભાગવત થયો, તેહનો સાર દસમસ્કન્ધ કહ્યો ।

દસમ તણાં અધ્યા નેહીં, તેહનો સાર કાઢીને દેઉં ॥ ૪ ॥

વેદનો સાર શ્રીમદ્ભાગવત કહેવાય છે. શ્રીમદ્ભાગવતનો સાર દશમસ્કન્ધ છે. એ દશમસ્કન્ધમાં બધા મળીને નેવું અધ્યાય છે. તેમનો સાર તમને કહું છું.

નેહીં માંહેં અધ્યા પાંત્રીસ, જે વ્રજ લીલા કીધી જગદીસ ।

જગદીસ વચન એણે ના કહેવાય, એમ ના કહું તો વિગત કેમ થાય ॥ ૫ ॥

એ નેવું અધ્યાયોમાં પણ આરંભના ૩૫ અધ્યાયો મુખ્ય છે, જેમાં વિશ્વ બ્રહ્માંડના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણજી દ્વારા વ્રજમંડલમાં કરેલી બાળ લીલાઓનું વર્ણન છે. શ્રીકૃષ્ણજીને માત્ર જગદીશ (જગતના

સ્વામી) ન કહી શકાય, પરંતુ એમ ન કહું તો તેમનું સ્પષ્ટ વર્ણન દુનિયા કેવી રીતે સમજશે ?

તે માટે મેં કહ્યું એમ, નહીં તો રામત જે કીધી શ્રીકસ્ન ।

એ નામનું તારતમ મેં ન કહેવાએ, સાથ સંભારી જુઓ જીવ માંહે ॥ ૬ ॥

તેથી મેં આમ કહ્યું છે, વ્રજ અને રાસની લીલાઓ જે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કરી છે તેમના નામનું રહસ્ય મારાથી બતાવી શકાતું નથી. સુંદરસાથ એ લીલાઓનું સ્મરણ કરતાં પોતાના હૃદયમાં વિચાર કરી લે.

એ આપણાં ઘરની વાત જ થઈ, અને તમને થાકી હું કહી કહી ।

એ ઘર કેમ હું પ્રગટ કરું, તમ થકી નથી કાંઈએ પરું ॥ ૭ ॥

આ (વ્રજ તથા રાસલીલા) તો આપણા મૂળ ઘર પરમધામની વાત છે. હું તમને આ બધું કહી કહીને થાકી ગઈ. હું મૂળ ઘર પરમધામને કેવી રીતે પ્રગટ કરું ? કારણ કે તમારા કોઈથી એ અલગ તો નથી.

તે માટે મેં કહ્યું ઘણુંએ, નહીં તો એટલું કહેવું સ્યાને પડે ।

આ પ્રગટ કીધું તે તમ માટે, નહીં તો આ વચન કાંઈ નવ કહેવાત ॥ ૮ ॥

તેથી મેં વારંવાર કહ્યું છે, નહીં તો આટલું શા માટે કહેવું પડે ? આ બધાં રહસ્યો તમારે માટે જ પ્રગટ કર્યા છે. આવી વાત કોઈ બીજાને કહી શકાતી નથી.

હવે ઘર ઓળખી ગ્રહજો મન, ઘણું તમને કહ્યું તારતમ ।

એ જાણજો મન જીવ તણે, પેરે પેરે તમને કહ્યું વિધ ઘણે ॥ ૯ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે પરમધામને ઓળખીને તેને મનમાં ગ્રહણ કરો. મેં તમને કેટલીયવાર તારતમ જ્ઞાનની વાતો કરી છે. હવે અંતર્દષ્ટિ દ્વારા પોતાના આત્માના મૂળ સંબંધને ઓળખો. મેં તમને આ જ્ઞાન અનેક પ્રકારે આપ્યું છે.

તે માટે હું ફરી ફરી કહું, જે માયા અમલ સવળ ચઢ્યું ।

અમલ ઉતારો પ્રકાસ જોઈ કરી, અને ભરમ ગેહેન મૂકો પરહરી ॥ ૧૦ ॥

હું તમને વારંવાર એટલા માટે કહી રહી છું કે માયાનો મદ બળવાન થઈને તમને પ્રભાવિત (વશીભૂત) કરી રહ્યો છે. સદ્ગુરુના તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશનાં આ વચનો સાંભળી માયાના આ મદને ઊતારો અને ભ્રમરૂપી ગાઢ નિદ્રાને છોડીને જાગ્રત થઈ જાવ.

અનેક વિધે કહ્યું પરબોધ, હવે રખે રુદે રાખો નિરોધ ।

સુણજો એ અધ્યા પાંત્રીસ, જુઆ વળી કીધાં માંહેથી ત્રીસ ॥ ૧૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! મેં તમને અનેક પ્રકારે ઉપદેશ આપ્યો છે. હવે તમે હૃદયમાંથી ભ્રમનું આવરણ હટાવી દો. હવે શ્રીમદ્ભાગવતના દશમ સ્કંધના પાંત્રીસ અધ્યાયોનું વિવરણ સાંભળો. આ પાંત્રીસ અધ્યાયોમાંથી બાળચરિત્રના ત્રીસ અધ્યાયોને અલગ માન્યા છે.

પંચ અધ્યાઈ સુકજીએ કહી, પણ પરીખત નવ સકયો તે ગ્રહી ।

પ્રસ્ન ચૂકયો થયો અજાણ, રાસ લીલા ન વરણવી પ્રમાણ ॥ ૧૨ ॥

શ્રીશુકદેવજીએ રાસલીલાનું વર્ણન પાંચ અધ્યાયોમાં કર્યું, પરંતુ રાજા પરીક્ષિત એને ગ્રહણ કરી

ન શક્યા. વચ્ચે જ સંશયને લઈને પ્રશ્ન પૂછી બેઠા. શુકદેવજીનો જોશ ચાલ્યો ગયો. અને રાસનું પૂર્ણપણે વર્ણન થઈ શક્યું નહિ.

ત્યારે હાથ નિલાટે નાખ્યો સહી, સુકજી કહે મુખ માંહેથી રહી ।

હું જોગી તું રાજા થયો, રાસ તણો સુખ નવ જાય કહ્યો ॥ ૧૩ ॥

હવે શુકદેવજી માથે હાથ દઈને કહેતાં કહેતાં અટકી ગયા. અર્થાત્ મુખથી વર્ણન કરી શક્યા નહિ. હે પરીક્ષિત ! હું પહેલાંની જેમ જ યોગીનો યોગી જ રહી ગયો અને તમે રાજાને રાજા રહી ગયા. આ રીતે રાસના સુખનું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

એ વચન મારે મુખથી નવ પડે, ન કાંઈ તારે શ્રવણ સંચરે ।

આ જોગ નથી આપણ બેહુ, તો એ લીલા સુખ કેણી પેરે સહુ ॥ ૧૪ ॥

હવે એ વચન મારાં મુખથી બોલી શકાતાં નથી અને ન તો તમારા કાનમાં એ દિવ્ય લીલા (વાણી)નો સંચાર થશે. આપણે બંને આ અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે યોગ્ય અધિકારી નથી. આથી આ લીલાનું સુખ કેવી રીતે સહન કરું ?

એહના પાત્ર હસે એ જોગ, આ લીલાનો તે લેસે ભોગ ।

કેસરી દૂધ ન રહે રજ માત્ર, ઉતમ કનક વિના જેમ પાત્ર ॥ ૧૫ ॥

રાસલીલાના જે અધિકારી (યોગ્યપાત્ર) હશે તેઓ જ આ અખંડ સુખને ગ્રહણ કરશે. જે રીતે સિંહણનું દૂધ સોનાના પાત્ર સિવાય બીજા પાત્રમાં ટકતું નથી (અને બીજા પાત્રમાં રાખતાં તે પાત્ર ફાડીને બહાર નીકળી જાય છે) તેમ યોગ્યપાત્ર (બ્રહ્મસૃષ્ટિ) વિના બીજું કોઈ રાસના સુખનો અનુભવ કરી શકતું નથી.

એહ વચન સુણીને રાએ, પડ્યો ભોમ ખાએ મુરછાએ ।

કમ્પમાન થઈ કળકળ્યો, રુદન કરે રુદે અંતર ગળ્યો ॥ ૧૬ ॥

શુકદેવજીનાં આ વચનો સાંભળીને રાજા પરીક્ષિત મૂર્છિત્ થઈ જમીન પર પડી ગયા અને ગભરાટને કારણે કાંપવા લાગ્યા. રડતાં રડતાં તેમનું અંતઃકરણ દ્રવિત થવા લાગ્યું.

આળોટે દુખ પામે મન, અંગ માંહે લાગી અગિન ।

ત્યારે વળી સુકજી ઓચર્યા, આંસુ લોવરાવી બેઠા કર્યા ॥ ૧૭ ॥

તેઓ ખૂબ દુઃખ પામી જમીન પર આળોટવા લાગ્યા. તેમના મનમાં પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ ભડભડ બળી રહ્યો હતો. પછી શુકદેવજીએ રાજાનાં આંસુ લોવરાવી તેમને બેઠા કર્યા અને કહ્યું —

સાંભળ રાજા દ્રઢ કરી મન, અંતરગતે કહેતો વચન ।

તે કહેવાવાળો ઊઠી ગયો, હું એકલો બેસી રહ્યો ॥ ૧૮ ॥

હે રાજન ! મન દ્રઢ કરીને, એકાગ્ર ચિત્ત થઈને, મારું કહેવું સાંભળો. મારામાં જે કહેનારી શક્તિ હતી તે ચાલી ગઈ અને હવે હું તેના અભાવમાં એકલો જ રહી ગયો છું.

હવે પૂછીસ મુને તું સું, તુઝ સરીખો બેઠો હું ।

ત્યારે પરીખત ચરણ ઝાલીને કહે, સ્વામી રખે ઉતકંઠા મારા મનમાં રહે ॥ ૧૯ ॥

હે રાજન ! હવે તમે મને શું પૂછશો ? હું પણ તમારા જેવો બની બેઠો છું. ત્યારે રાજા પરીક્ષિત શુકદેવ

મુનિનાં ચરણ ગ્રહીને કહેવા લાગ્યા. હે સ્વામીજી ! મારા હૃદયની ઉત્કંઠાને બાકી રાખશો નહિ.

મુનિજી હું ઘણો દોહેલો થાઉં, રખે અગિન હું લીધે જાઉં ।

ત્યારેભાગેઆવેસ કહી પંચ અધ્યાએ, પણ રાસના વરણવ્યોતેશેતાએ ॥ ૨૦ ॥

હે મુનિજી ! હું અધિક દુઃખી થઈ રહ્યો છું. આ દુઃખાગ્નિને લઈને હું આ દુનિયામાંથી ચાલ્યો ન જાઉં. તે માટે આપ પુનઃ વર્ણન કરી સંભળાવો. ત્યારે આવેશ ચાલ્યો જતાં પણ પાંચ અધ્યાય કહ્યા. પરંતુ એટલા માત્રથી રાસનું પૂરું વર્ણન થઈ શક્યું નહિ.

હવે સુકજનાં વચન હું કેટલાં કહું, મેં સાર કાઢવા ભાગવત ગ્રંથું ।

સઘળાનો સાર આ તે રાસ, જે ઈંદ્રાવતી મુખ થયો પ્રકાસ ॥ ૨૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! શુકદેવ મુનિનાં વચનોના વિષયમાં હું ક્યાં સુધી કહું ? સાર બતાવવા માટે શ્રીમદ્ભાગવત ગ્રંથ કરી રહ્યો છું. સહુનો સાર રાસ ગ્રંથ છે જે ઈંદ્રાવતીના મુખથી પ્રકાશિત થયો છે.

હવે રાસ તણો સાર તમને કહું, તે તાં આપણું તારતમ થયું ।

તારતમ સાર આ છે નિરધાર, જિહાં વસે છે આપણાં આધાર ॥ ૨૨ ॥

હવે હું રાસ ગ્રંથનો સાર તમને બધાંને કહી રહી છું. તે તો આપણા અખંડ ઘરનો તારતમ છે. તારતમનો સાર નિશ્ચિતરૂપે જ્યાં આપણા આત્માઓના આધાર ધામધણી નિવાસ કરે છે એ જ છે.

ઘર શ્રી ધામ અને શ્રીકસ્ન, એ ફળ સાર તણો તારતમ ।

તારતમે અજવાળું અતિ થાએ, આસંકા નવ રહે મન માંહે ॥ ૨૩ ॥

આપણું ઘર અખંડ પરમધામ અને આપણાં ધણી શ્રીકૃષ્ણજી એ જ તારતમનું ફળ છે. આ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા અત્યંત પ્રકાશ ફેલાય છે, જેનાથી મનમાં કોઈ પણ પ્રકારની શંકા રહેતી નથી.

મન જીવને પૂછે રહી, ત્યારે જીવ ફળ દેખાડે સહી ।

એ અજવાળું કીધું પ્રકાસ, તારતમનાં વચન માંહે રાસ ॥ ૨૪ ॥

જો મન જીવાત્માને શાંત ભાવે પૂછે તો જીવ એને અખંડ ફળ દેખાડે. આ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ‘પ્રકાશ’ ગ્રંથમાં અપાયો છે. તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રાસની લીલા સમાયેલી છે.

એ અજવાળું જીવને કરે, જે જીવ ઘર ભણી પગલાં ભરે ।

પોતે પોતાની પૂરે સાખ, એ તારતમ તણો અજવાસ ॥ ૨૫ ॥

આ તારતમ જ્ઞાન જીવાત્માના હૃદયને પ્રકાશિત કરીને ભ્રમ અને અજ્ઞાનને દૂર કરે છે. તેને લઈને એ જીવાત્મા પોતાના ઘર પરમધામને માર્ગે દૃઢ વિશ્વાસપૂર્વક અગ્રેસર થાય છે.

તે લઈ ધણી આવ્યા આંહે, સાથ સંભારી જુઓ જીવ માંહે ।

એણે ઘરે તેડે આ વલ્લભ, બીજાને એ ઘણું દુર્લભ ॥ ૨૬ ॥

આ તારતમ જ્ઞાનને લઈને ધામધણી આ સંસારમાં આવ્યા. હે સુંદરસાથજી ! આ તથ્યને યાદ કરીને પોતાના અંતરાત્મામાં જુઓ. ધામધણી આપણને આ ઘર-પરમધામમાં બોલાવી રહ્યા છે. બીજા જીવો માટે એની પ્રાપ્તિ અત્યંત દુર્લભ છે.

બીજા કહું છું એટલા માટ, જે માયા ભારે કરો છો સાથ ।

તારતમ પખ બીજો કોય નથી, એક આવ્યા છો તમે ઘર થકી ॥ ૨૭ ॥

તમે બધા સુંદરસાથ માયાને ઘણું મહત્ત્વ આપી બેઠા છો. તેથી હું તમને બીજું કહું છું. જો તારતમને આધારે જોઈએ તો સુંદરસાથ, બ્રહ્માત્માઓ સિવાય બીજું કોઈ નથી. માત્ર તમે જ પરમધામથી આવ્યા છો.

આ માયા કીધી તે તમ માટ, તારતમ માંહે પાડી વાટ ।

એણી વાટે ચાલીએ સહી, શ્રી વાલાજીનાં ચરણ જ ગ્રહી ॥ ૨૮ ॥

આ માયાની રચના તમારા માટે જ કરવામાં આવી છે અને આ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા ઘર-પરમધામનો માર્ગ પ્રશસ્ત (ખુલ્લો) થયો છે. તેથી આપણે બધાં સદ્ગુરુનાં ચરણ ગ્રહીને એ માર્ગ પર ચાલીએ.

એહ ચરણ છે પ્રમાણ, ઈન્દ્રાવતી કહે થાઓ જાણ ।

તમે વચન તણાં લેજો અરથ, આપણા જીવનો એ છે ગ્રંથ ॥ ૨૯ ॥

સદ્ગુરુનાં આ ચરણકમળ આપણે માટે યથાર્થ આધાર (પ્રમાણ) છે. ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! આ વાસ્તવિકતાને સમજી લો. તારતમનાં આ વચનોનો મર્મ (અર્થ) ગ્રહણ કરો. એ જ આપણા જીવાત્મા માટે અમૂલ્ય ધન છે.

પ્રકરણ ૩૩ ચોપાઈ ૯૯૦

અઠોતરસો પખનો સાર — એકસો આઠ પક્ષનો સાર

હવે વળી કહું તે સુણો, અઠોતર સો પખ જ તણો ।

એ વિચાર જો જો પ્રમાણ, એહનો સાર કાઢું નિરવાણ ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે, હે સુંદરસાથજી ! હવે હું ભક્તિમાર્ગના ૧૦૮ પક્ષોનું વિવરણ આપી રહી છું. તેને સાંભળો. હું નક્કી એના સારતત્ત્વનું નિરૂપણ કરું છું. પોતાની ક્ષમતાને અનુરૂપ એના પર વિચાર કરજો.

માયા જીવ કોઈ કોઈ છે સમરથ, તે દોડ કરે છે કારણ અરથ ।

નિસંક આપોપા નાખ્યાં જેણે, નિહકરમ મારગ લીધા તેણે ॥ ૨ ॥

માયાના જીવ (જીવસૃષ્ટિ)માં પણ કોઈ કોઈ સામર્થ્યવાન છે. તેઓ આત્મ-કલ્યાણને માટે ઘણી દોડ કરે છે. તેમણે પરમાત્માની ભક્તિને માટે નિઃસંકોચ થઈને પોતાની જાતને સમર્પિત કરી છે અને નિષ્કામ કર્મનો માર્ગ અપનાવ્યો છે.

પુષ્ટ મરજાદ ને પરવાહ પખ, એહ તણી કીધી છે લખ ।

તે વહેચી કીધાં નવ ભાગ, ચઢે પગથી લઈ વેરાગ ॥ ૩ ॥

પુષ્ટ, મર્યાદા અને પ્રવાહ ભાવને પક્ષ કહે છે. કેટલાક લોકોએ આ માર્ગ સુધ્ધાંનો પરિચય કેળવી લીધો છે. એ ત્રણેય ભાવોને નવધા ભક્તિમાં વહેંચી આગળ ધપતાં વૈરાગ્યના માર્ગ પર પહોંચી શકાય છે.

વળી કીધાં વીસ ને સાત, ચઢતો જાય લીએ એણી ભાંત ।

એકાસી પખ કહેવાય, તે વૈકુંઠમાં પોહોંતો થાય ॥ ૪ ॥

પછી ઉપર્યુક્ત સત્તાવીસ ભાવોને સત, રજ અને તમ આ ત્રણેય ગુણો વડે ગુણતાં (૩ x ૮ x ૩ = ૮૧) એકાસી પક્ષ થઈ જાય છે. આ એકાસી પક્ષોને વૈકુંઠ સુધી પહોંચવાનો માર્ગ કહ્યો છે.

હવે પખ બ્યાસીમો જે કહ્યો, વલ્લભાચારજે તે ગ્રહ્યો ।

શ્યામા વલ્લભી એથી જોર, પણ બંને રહ્યાં ઈંડાની કોર ॥ ૫ ॥

હવે બ્યાસીમો પક્ષ એને કહે છે જેનો વલ્લભાચાર્યજીએ સ્વીકાર કર્યો છે. શ્યામા (રાધા) વલ્લભી સંપ્રદાયવાળાઓએ એનાથી પણ આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેમ છતાં તેઓ બંને આ અંડાકાર બ્રહ્માંડના કિનારા સુધી જ પહોંચી શક્યા.

છેક ઈંડ માંહે કીધું સહી, પણ અખંડ તે લઈ સકયો નહીં ।

પાછા વળી પડ્યાં પ્રતિબિંબ, એહોની તાં એહ સનંધ ॥ ૬ ॥

બંને બ્રહ્માંડને છેદીને આગળ તો વધ્યા પરંતુ અખંડ ભૂમિનું વર્ણન કરી ન શકતાં પાછા ફરીને પ્રતિબિંબ રાસલીલામાં મગ્ન થઈ ગયા. એ બંનેનું આ વિવરણ છે.

એ ઉપર વળી પખ છે એક, સાંભળો તેહનું કહું વિવેક ।

ત્રાસિમો પખ પરમાણ, જે વાસના પાંચે ગ્રહ્યો નિરવાણ ॥ ૭ ॥

તેના ઉપર એક વધુ પક્ષ છે. હવે હું તેનું વિવરણ આપું છું. તેને સાંભળો. તે ત્યાસીમો પક્ષ છે. અવ્યાકૃત બ્રહ્મના મહાકારણ શરીરમાં (જેમાં પ્રણવબ્રહ્મ, પુરુષ-પ્રકૃતિથી પર રાસ લીલાનું પ્રતિબિંબ છે) અક્ષર બ્રહ્મની પાંચ વાસનાઓએ તેને પ્રેમપૂર્વક ગ્રહણ કર્યો.

પાંચે નામ કહું પ્રગટ, દઉં સિખામણ જાણી ઘરવટ ।

નહીં તો પ્રમોદ સ્યાને કહું, શ્રી વાલાજીનાં ચરણ જ ગ્રહું ॥ ૮ ॥

તે પાંચેય વાસનાઓનાં નામ હવે પ્રગટ કરી રહી છું. સુંદરસાથને આપણા ઘરનાં જાણીને આ વિવરણ આપી રહી છું. નહીં તો એનો ઉપદેશ શા માટે કરું ? પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણકમળોને જ કેમ ગ્રહણ ન કરું ?

પણ સાથ માટે કહું ફરી ફરી, હવે પાંચે નામ જો જો ચિત ધરી ।

એક ભગવાનજી વૈકુંઠનો નાથ, મહાદેવજી પણ એણે સાથ ॥ ૯ ॥

પરંતુ હું સુંદરસાથ માટે એ વારંવાર કહું છું. એ પાંચેયનાં નામ ચિત્તમાં બરાબર ધારણ કરવાં. એક તો વૈકુંઠના અધિપતિ વિષ્ણુ ભગવાન છે અને મહાદેવજી તેમની સાથે છે.

સુકજી ને સનકાદિક બે, વળી કબીર ભેળો માંહે તે ।

લખમીનારાયણભેળા અંગમાંહે, એહનો વિચાર કાંઈ જુઓ નથાએ ॥ ૧૦ ॥

ત્રીજા અને ચોથા ક્રમે શુકદેવજી અને સનકાદિક છે. પાંચમા કબીર સાહેબ પણ એમાં છે. લક્ષ્મીનારાયણ અને વૈકુંઠનાથ વિષ્ણુભગવાન એક જ અંગ છે તેથી તેમની સંખ્યા આ પાંચેયથી અલગ મનાઈ નથી.

તે માટે એ વાસના પાંચ, ઈંડું ફોડી નિકળી જુઓ દ્રષ્ટાંત ।

એ પુરુષ પ્રકૃતિ ઓળંધી ગયા, અક્ષર માંહે જઈને ભેળા થયા ॥ ૧૧ ॥

તેથી આ પાંચેય અંડાકાર બ્રહ્માંડની સીમાને પાર કરીને આગળ નીકળી જઈ અને પુરુષ-પ્રકૃતિ-પ્રણવબ્રહ્મ (અવ્યાકૃત બ્રહ્મ, સુમંગલા શક્તિ વગેરે)ની સીમાઓને પાર કરીને ચિદ્ર અક્ષર (સબલિક બ્રહ્મ)માં જઈ સમાયા છે.

એ વચન પાધરાં પ્રગટ કહે, જાણ હોય તે જોઈને લહે ।

પખ પચવીસ એ ઉપર જેહ, તારતમનાં વચન છે તેહ ॥ ૧૨ ॥

આ વચન સીધેસીધાં અને સ્પષ્ટપણે કહેલાં છે. જે કોઈને જાણવાની ઈચ્છા હોય તે તેનો પરિચય કરી લે. આ ત્યાસી પક્ષોની ઉપર પરમધામના પચવીસ પક્ષ છે અર્થાત્ અખંડ અને અદ્વૈત ભૂમિનું પરમધામ છે. આ તારતમનાં રહસ્યપૂર્ણ વચન છે.

એહ વચનો માંહે શ્રી ધામ, ધણી આપણા ને સાથ સર્વ સ્થાન ।

એ તારતમ તણો અજવાસ, ધણી બેઠા માંહે લઈ સાથ ॥ ૧૩ ॥

આ તારતમનાં વચનોમાં જ પરમધામ છે અને આ વચનો દ્વારા ધામધણી, સુંદરસાથ તથા પરમાત્માની મૂળ બેઠકનો પરિચય થાય છે. આ બધો તારતમનો જ પ્રકાશ છે. એનાથી નિશ્ચિત થાય છે કે ધામધણી સુંદરસાથને લઈને પરમધામના મૂળ મિલાવામાં બેઠા છે.

હવેકાંનવઓળખોરે સાથ સુજાણ, ઘણુંતેહને કહીએ જે હોય અજાણ ।

વચિખિણ છો તમે પરવીણ, ગળજો જેમ અગિનસું મીણ ॥ ૧૪ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે તમે ધામધણીની ઓળખ કેમ નથી કરતા ? જે અજ્ઞાની (અજાણ) છે તેને વારંવાર કહેવું પડે છે, જ્યારે તમે તો દક્ષ અને નિપુણ છો. તેથી તમે પણ અગ્નિના સંસર્ગથી જેમ મીણ પીગળી જાય તેમ સદ્ગુરુ ધણીનાં વચનોથી દ્રવિત થઈ જાવ.

સનેહસું સેવા કરજો ધણી, ગલિત ચિત થઈ અતિ ધણી ।

તમે સેવાએ પામસો પાર, ધણી તણાં વચન નિરધાર ॥ ૧૫ ॥

પ્રેમમાં મગ્ન થઈને (આર્દ્ર ચિત્તે) સ્નેહપૂર્વક ધામધણીની સેવા કરો. સેવા દ્વારા તમે ભવસાગર પાર કરીને પરમધામ પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ સદ્ગુરુ ધણીનાં નિર્ણાયક વચનો છે.

પાછલા સાથ છે તે આવસે કેમ, તે જોસે રાસ તણાં વચન ।

ચરણે છે તે તો આવ્યા સહી, પણ હવે આવસે વચન પ્રકાસનાં ગ્રહી ॥ ૧૬ ॥

પાછલો સુંદરસાથ ધણીનાં ચરણોમાં કેમ કરીને પહોંચશે ? તેઓ પણ રાસ અને પ્રકાશનાં વચનોને સાંભળીને પહોંચી જશે. અત્યારે સદ્ગુરુ ધણીનાં ચરણોમાં જે સુંદરસાથ વિદ્યમાન છે તેઓ પહોંચી જ ગયા છે, પરંતુ જેઓ બાકી રહી ગયા છે તેઓ પ્રકાશનાં વચનો ગ્રહણ કરીને આવી જશે.

ધણી તણાં વચન ગ્રહ્યાં માંહે રાસ, પાછલા પાર ઉતારવા સાથ ।

આવસે સાથ એણે પ્રકાસ, અંધકારનો કીધો નાસ ॥ ૧૭ ॥

પાછળ આવનારા સુંદરસાથને પાર ઉતારવા માટે મેં રાસમાં ધામધણીનાં વચનો ગ્રહણ કર્યાં.

તે સુંદરસાથ આ પ્રકાશનાં વચનોથી પરમધામ આવશે કારણ કે અજ્ઞાનાન્ધકારને તારતમનાં આ વચનો (પ્રકાશ) એ નષ્ટ કરી દીધો છે.

આવસે સાથ સકલ પરવરી, રાસ તણાં વચન ચિત ધરી ।

એહ વચન હવે કેટલાં કહું, આ લીલાનો પાર નવ લહું ॥ ૧૮ ॥

સમસ્ત સુંદરસાથ જે દેશવિદેશમાં ફેલાયેલ છે તે રાસનાં વચનો હૃદયમાં ધારણ કરી તે પ્રેમમાર્ગને અપનાવી આવી પહોંચશે. તારતમનાં આ વચનો (પ્રકાશ)નું મહત્ત્વ કેટલે સુધી કહું? આ લીલાનો કોઈ પાર નથી.

એ વચન આંહીં છે અપાર, પણ સાથ કેટલો કરસે વિચાર ।

તે માટે કાંઈ ઘણું ન કહેવાય, આ તાં પૂર તણો દરિયાય ॥ ૧૯ ॥

તારતમ જ્ઞાનનાં આ વચન અપાર છે, પરંતુ સુંદરસાથ તેના પર કેટલો વિચાર કરશે? તેથી વિશેષ કહેવાતું નથી. આ વચનોનો પ્રવાહ તો સમુદ્રનાં મોજાંઓની જેમ મારા હૃદયમાં હિલોળા લઈ રહ્યો છે.

એનું એક વચન વિચારસે રહી, તે તતખિણ ઘર ઓળખસે સહી ।

ઘરની જે હોસે વાસના, નહીં મૂકે તે વચન રાસના ॥ ૨૦ ॥

જે તારતમવાણીના એક વચન પર પણ વિચાર કરશે, તેને તે જ સમયે મૂળ ઘર પરમધામની ઓળખ થઈ જશે. જે પરમધામની વાસના હશે તે રાસનાં આ વચનો છોડશે નહિ.

ખરી વસ્ત જે થાસે સહી, તે રહેસે વચન રાસનાં ગ્રહી ।

જેમ કહ્યું છે કરસે તેમ, તે લેસે ફલ તણો તારતમ ॥ ૨૧ ॥

જે સાચા બ્રહ્માત્મા હશે, તેઓ રાસનાં વચન અવશ્ય ગ્રહણ કરશે અને ધણીજીએ જે કહ્યું છે, તે આદેશનું પાલન કરશે. એવા આત્માઓ તારતમનું ફળ (પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્મા અક્ષરાતીત શ્રીકૃષ્ણજી તેમજ પરમધામ) પ્રાપ્ત કરશે.

ઈન્દ્રાવતી કહે સુણજો સાથ, વચન વિચારે થાસે પ્રકાસ ।

પ્રકાસ કરીને લેજો ધન, જે મેં તમને કહ્યાં વચન ॥ ૨૨ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે - હે સુંદરસાથજી ! તમે બધાં ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. તારતમનાં આ વચનો પર વિચાર કરવાથી અંતઃકરણમાં પ્રકાશ ફેલાય છે. મેં તમને જે વચન કહ્યાં છે તેનાથી અંતરાત્માને પ્રકાશિત કરીને શ્રીકૃષ્ણજી અને પરમધામરૂપી અખંડ ધનને પ્રાપ્ત કરો.

પ્રકરણ ૩૪ ચોપાઈ ૧૦૧૨

ગુણની આસંકા - ગુણોના શંસયનું નિવારણ

હવે કાંઈક હું મારી કરું, નહીં તો તમને ઘણુંએ ઓચરું ।

વળી એક કહું વચન, રખે આસંકા આવે મન ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે - હવે હું મારા તરફથી કેટલુંક સ્પષ્ટીકરણ કરી રહી છું. જો તમે પૂછ્યું હોત તો કંઈક વધારે કહેત. તેમ છતાં હું એકબે વચનો કહું છું જેથી તમારા બધાંનાં મનમાં કોઈ આશંકા ન રહે.

મેં ધણી તણાં ગુણ લખ્યા સહી, એક આસંકા મારા મનમાં થઈ ।

જે ઊંડા વચન કહ્યાં નિરધાર, સાથ કેમ કરસે વિચાર ॥ ૨ ॥

મેં સદ્ગુરુ ધણીના ગુણોનો ઉલ્લેખ તો કર્યો પરંતુ મારા મનમાં એક શંકા શેષ રહી ગઈ છે. ક્યાંક ક્યાંક મેં જે ગૂઢ (ગહન) વચનોનો પ્રયોગ કર્યો છે તે શબ્દોનું રહસ્ય સુંદરસાથ કેવી રીતે સમજી શકશે ?

જિહાં લગે જીવ ન પૂરે સાખ, તો ભલે પ્રમોદ દીજે દસ લાખ ।

એક વચન નવ લાગે કેમે, જિહાં લગે જીવ ન સમજે મને ॥ ૩ ॥

જ્યાં સુધી આત્મા સાક્ષી ન આપે ત્યાં સુધી ચાહે દસ લાખ ઉપદેશ અપાય, તે કંઈ કામમાં આવતા નથી. જ્યાં સુધી જીવાત્મા હૃદયપૂર્વક સમજે નહિ ત્યાં સુધી એક વચન પણ આપણા ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રભાવ પાડી શકતું નથી.

તે માટે એમ થાય અમને, રખે આસંકા રહે તમને ।

એક પરવાહી વચન એમ કહે, મુખથી કહે પણ અરથ ન લહે ॥ ૪ ॥

આથી મારા મનમાં એવો વિચાર આવ્યો છે કે તમારા મનમાં કોઈ પણ પ્રકારની આશંકા રહેવી ન જોઈએ. ક્યારેક ક્યારેક વ્યક્તિ આવેશમાં મહત્વપૂર્ણ વચન મુખથી કહી તો દે છે, પરંતુ તેનો અર્થ સમજતો નથી.

સોય તણાં નાકા મંઝાર, કુંજર કે નીકળે હજાર ।

એનો અરથ પણ આવસે સહી, તારતમ આસંકા રાખે નહીં ॥ ૫ ॥

કેટલાક લોકો કહે છે કે સોયના નાકામાંથી હજારો હાથી નીકળી જાય છે. એનો અર્થ યથાર્થરૂપે આગળ આવશે, કારણ કે તારતમ જ્ઞાન કોઈ પણ પ્રકારની શંકા રહેવા દેતું નથી.

મેં ગુણ લખતાં કહી લેખણ અણી, રખે આસંકા ઉપજે ઘણી ।

કથુવાના પગનાં પ્રમાણ, લેખણો ઘઢિયો હાથ સુજાણ ॥ ૬ ॥

મેં સદ્ગુરુ ધણીના ગુણોનું આલેખન કરતી વખતે કલમની અણીનું બારીકમાં બારીક વર્ણન કર્યું. પરંતુ તમારા મનમાં શંકા ન રહે તે માટે મેં કથુવાના પગના માપની બારીક અણીવાળી કલમ સાવધાનીપૂર્વક બનાવી.

તેહ તણી વળી કીધિયો ચીર, ગુણ જેટલી ઉતારી લીર ।

હવે રખે કેહને આસંકા રહે, તારતમ આસંકા નવ સહે ॥ ૭ ॥

ત્યાર પછી તેને પણ વચમાંથી ચીરીને ધણીજના જેટલા ગુણ લખ્યા હતા એટલા જ તેના ભાગ કર્યા. હવે તેનો ભેદ પણ અહીં સ્પષ્ટ કરી દઉં છું, જેથી કોઈના મનમાં શંકા બાકી રહી ન જાય. કારણ કે તારતમ જ્ઞાન કોઈ પણ પ્રકારની આશંકા સહન કરી શકતું નથી.

તે ઉપર એક કહું વિચાર, સાંભળો સાથ મારા સિરદાર ।

આ ચૌદ ભવન દેખો આકાર, એહેના મૂળનો કરો વિચાર ॥ ૮ ॥

આ બાબતમાં હું મારા વિચાર રજૂ કરું છું. હે મારા શિરોમણિ સુંદરસાથજી ! તમે સાંભળો. આ ચૌદ લોક બ્રહ્માંડના વિસ્તારને પૂર્ણપણે જુઓ અને તેના મૂળનો વિચાર કરો.

એણે સુકજી પણ સુપનાતર કહે, કોઈ એહનો જીવ એને નવ લહે ।

એ સુપન મૂળ તાં છે સમરથ, એહેનાં મૂળનો જુઓ અરથ ॥ ૯ ॥

આ બ્રહ્માંડને શુકદેવ મુનિએ પણ સ્વપ્નવત્ કહ્યો છે. કોઈ પણ સાંસારિક જીવ એનો યથાર્થ સમજતા નથી. આ સ્વપ્નનું મૂળ તો શક્તિશાળી નિદ્રા છે. આ મૂળનું રહસ્ય (અર્થ) વિચારપૂર્વક સમજો.

સુપન મૂળ તાં નિદ્રા થઈ, જુએ જાગી તાં કાંઈએ નહીં ।

એનું મૂળ તાં ન રહ્યો લગાર, અને કથુવાના પગનો તો કહ્યો આકાર ॥ ૧૦ ॥

સ્વપ્નનું મૂળ તો નિદ્રા છે (અર્થાત્ સ્વપ્ન નિદ્રાથી ઉત્પન્ન થાય છે) જાગ્રત થતાં કંઈ બાકી રહેતું નથી. આ રીતે સ્વપ્નના મૂળરૂપ નિદ્રાનું તો લેશમાત્ર અસ્તિત્વ રહેતું નથી, તેમ છતાં કથુવાના પગનો તો કોઈને કોઈ આકાર હોય જ છે.

મૂળ વિના તમે જુઓ વિસ્તાર, કેવડો કીધો છે આકાર ।

તો આનો તો મેં કહ્યો આકાર, તેહનો કાં નવ થાય વિસ્તાર ॥ ૧૧ ॥

મૂળ આધાર રહિત આ સ્વપ્નના બ્રહ્માંડના વિસ્તારને જુઓ કે તેણે કેવો અને કેટલો મોટો આકાર ધારણ કર્યો છે. પરંતુ કથુવાના પગના આકારનું તો મેં વર્ણન કર્યું છે તો તેનો વિસ્તાર કેમ થઈ શકે નહિ ?

એમ સોય તણાં નાકા મંઝાર, બ્રહ્માંડ કે નીકળે હજાર ।

હવે એહ તણો જો જો અરથ, ગુણ લખવાવાળો સમરથ ॥ ૧૨ ॥

આ રીતે અક્ષર બ્રહ્મની પલક રૂપી સોયના છિદ્રમાંથી હજારો હાથી રૂપી બ્રહ્માંડ આવી-જઈ શકે છે. અર્થાત્ ઉદય અને અસ્ત થાય છે. હવે તેના અર્થ પર વિચાર કરો. કારણ કે ગુણોનો ઉલ્લેખ કરનારા સદ્ગુરુ ધણી સમર્થ છે અને તેઓ મારા હૃદયમાં બિરાજમાન છે.

હવે કેટલો તમને કહું વિસ્તાર, એક એહ વચન ગ્રહેજો નિરધાર ।

હેત કરીને કહું છું સાથ, ઓળખજો પ્રાણનો નાથ ॥ ૧૩ ॥

હે મારા સુંદરસાથજી ! હવે હું તમને બધાંને કેટલા વિસ્તારપૂર્વક કહું ? તમે મારા આ એક વચનને નિશ્ચયપૂર્વક ગ્રહણ કરજો. હું તમને પ્રેમપૂર્વક કહું છું કે પ્રાણાધાર પ્રાણનાથ સદ્ગુરુ ધણીને ઓળખો.

ગુણ લખવાવાળો તે એહ, આપણમાં બેઠા છે જેહ ।

ઈન્દ્રાવતી કહે આ તે રે તે, જેણે ગુણ કીધાં તે એ રે એ ॥ ૧૪ ॥

ગુણ લખનારા એ જ પ્રિયતમ ધણી સદ્ગુરુ છે જે આપણા બધાના અંતરાત્મામાં બેઠા છે. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે તેઓ એ જ છે અને નિશ્ચિતપણે તેઓ જ છે, જેમણે આપણા પર ઉપકાર કર્યો છે.

તારે કહેવું હોય તે કહે રે કહે, લાભ લેવો હોય તે લે રે લે ।

તારતમ કહે છે આ રે આ, હજાર વાર કહું હાં રે હાં ॥ ૧૫ ॥

હે ઈન્દ્રાવતી ! તમારે જે કહેવું હોય તે કહો, અવશ્ય કહો. જે લાભ લેવો છે તે અવશ્ય લઈ

લો. તારતમ વાણી કહે છે કે એઓ જ સદ્ગુરુ છે. એઓ જ સદ્ગુરુ છે. એકવાર નહિ હજારવાર કહું છું કે હા હા એઓ જ છે.

માયાસું કરજે ના રે ના, ફોકટ ફેરો મા ખા રે ખા ।

ધણીને ચરણે જા રે જા, એવો નહીં લાધે દા રે દા ॥ ૧૬ ॥

હે જીવ ! માયાવી ભોગોને ના કહી દો. (અર્થાત્ માયાવી વસ્તુઓ તરફથી મુખ ફેરવી લો). વ્યર્થ જન્મ મરણના ચક્રમાં ના પડો. ધામધણીના ચરણકમળોમાં ચાલ્યા જાઓ. કારણ કે તેમના પછી માનવ જીવનનો આવો સુઅવસર મળનારો નથી.

જો ચૂક્યો આણે તા રે તા, તો કપાળમાં લાગસે ઘા રે ઘા ।

સંસારમાં નથી કાંઈ સા રે સા, શ્રી ધામ ધણી ગુણ ગા રે ગા ॥ ૧૭ ॥

જો તમે આ વખતે આ અવસરનો (મનુષ્ય જીવન, સદ્ગુરુની સોબત, અને તારતમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ)ને ચૂકી જશો અથવા વ્યર્થ સમય ગુમાવશો તો તમારા માથા પર અનેક ઘા પડશે. આ સંસારમાં સારરૂપ કોઈ વસ્તુ જ નથી. તેથી શ્રી ધામધણીનાં ગુણગાન કરો એ જ એક માત્ર સાર છે.

પોતાનાં પગલે થા રે થા, મા મૂકે તારો ચાહ રે ચાહ ।

તારા જીવને પ્રેમતું પા રે પા, જેમ સહુ કોઈ કહે તુંને વાહ રે વાહ ॥ ૧૮ ॥

તમે આપણા માર્ગને અપનાવો (અર્થાત્ વ્રજમાંથી રાસમાં જવા માટે અપનાવેલો પ્રેમમાર્ગ ગ્રહણ કરો). પ્રિયતમ ધણીને મળવાની ચાહ ના મૂકો. તમારા જીવને ધણીજીના પ્રેમનું પાન અવશ્ય કરાવો, જેથી બધા તમારી વાહ વાહ કરે.

પ્રકરણ ૩૫ ચોપાઈ ૧૦૩૦

ગુણ કેટલાં કહું મારા વાલા, અમસું કીધાં અતિ ઘણાં જી ।

આણી જોગવાઈને આણી જિભ્યાએ, કેમ કહેવાય વચન તેહ તણાં જી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે હે મારા પ્રાણવલ્લભ સદ્ગુરુ ! તમે અમારા ઉપર ઘણા ઉપકાર (ગુણ) કર્યા છે, હું તે ગુણોની પ્રશંસા કેટલી કરું ? આ માયાવી જૂઠા શરીર અને જૂઠી વાણી દ્વારા આ પ્રકારનાં વચન કેમ કરીને કહું ?

વ્રજ તણાં સુખ આંહીં આવીને, અમને અતિ ઘણાં દીધાં જી ।

રાસ તણી રામતડી રમાડી, આપ સરીખડાં કીધાં જી ॥ ૨ ॥

વ્રજ મંડલનાં સુખ સદ્ગુરુ ધણીએ અહીં આવીને અનેક રીતે આપણને બધાંને આપ્યાં તેમજ અખંડ રાસની રામતોનો અનુભવ કરાવીને પોતાને સમાન (સરખાં) કર્યાં.

ભગવાનજી કેરી રામતડી, જોયાની હુતી મુને ખાંત જી ।

નૌતનપુરી માંહે આવી કરીને, મુને ચીંધી દેખાડયો દ્રષ્ટાંત જી ॥ ૩ ॥

અક્ષર બ્રહ્મનો ખેલ જોવાની કામના આપણે બધાએ પરમધામમાં કરી હતી તેને શ્રી નવતનપુરી ધામમાં આવીને ધણીજીએ મને અનેક પ્રકારે દ્રષ્ટાંત આપીને સ્વયં દર્શાવ્યો.

શ્રી ધામ તણાં સુખ કેણી પેરે કહું, જે તારતમે કરી તમે દીધાં જી ।

નવતનપુરીમાં મનોરથ કીધાં, તે વિધવિધનાં મારા સિધાં જી ॥ ૪ ॥

અખંડ પરમધામનાં સુખોનું વર્ણન હું કઈ રીતે કરું ? હે સદ્ગુરુ ! એનું સ્પષ્ટીકરણ તમે તારતમ જ્ઞાન દ્વારા કરી દીધું છે. શ્રીનવતનપુરી ધામમાં રહીને તમે અમારી બધી મનોકામના પૂરી કરી દીધી છે.

સહેજલ સુખમાં ઝીલતાં, દુખ ન જાણીએ કાંઈ જી ।

દુસ્તર જલ સુપનમાં દેખી, મેં જાણી તે ઘરની બડાઈ જી ॥ ૫ ॥

સહજ અને અખંડ પ્રેમનાં સુખોમાં શ્રી પરમધામમાં આનંદપૂર્વક આપણે બધાં રમતાં હતાં. ત્યાં આપણે કોઈ પણ પ્રકારના દુઃખને જાણતાં નહોતાં. આ કઠિન અને માયાવી સંસારમાં આવીને દુઃખ જોયું. એના અનુભવ માત્રથી મૂળ ઘર પરમધામની મહાનતાનો પરિચય થયો.

ઈન્દ્રાવતી કહે અતિ ઉછરંગે, તમે લાડ અમારા ઘણાં પાળ્યા જી ।

નિરમળ નેત્ર કરી જીવનાં, તમે પડદા પાછા ટાળ્યા જી ॥ ૬ ॥

શ્રી ઈન્દ્રાવતી અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક કહે છે - હે ધામધણી ! તમે અમારાં લાડકોડને ખૂબ સારી રીતે પૂર્યાં. જીવાત્માનાં અંતઃચક્ષુ ખોલીને અખંડ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા તેને નિર્મળ કર્યાં અને શરીરરૂપી આવરણને દૂર કરી દીધું અર્થાત્ તમે શરીર છોડીને મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થયા.

આપોપું ઓળખાવી કરીને, પોતાને પાસે તેડી લીધી જી ।

ઈન્દ્રાવતીને એકાંત સુખ દીધાં, આપ સરીખડી કીધી જી ॥ ૭ ॥

પોતાની ઓળખાણ કરાવીને સદ્ગુરુ ધણીએ પોતાનાં ચરણકમલોને આશ્રયે બોલાવી લીધાં. ત્યાર પછી અંતરાત્મામાં આવી બેસી ગયા અને ઈન્દ્રાવતીને એકાંતમાં અનેક સુખ આપીને પોતાના સમાન કરી દીધી.

પ્રકરણ ૩૬ ચોપાઈ ૧૦૩૭

પ્રગટવાણી

હવે સૈયરને હું પ્રગટ કહું, આપણો વાસા શ્રી ધામમાં રહું ।

અક્ષરાતીત તે આપણાં ઘર, મૂળ વૈકુંઠ માંહે અક્ષર ॥ ૧ ॥

હવે હું સુંદરસાથને પ્રત્યક્ષ અને સ્પષ્ટપણે કહું છું કે આપણું નિવાસ સ્થાન અક્ષરાતીત પરમધામ છે. મૂળ વૈકુંઠ (નિત્ય વૈકુંઠ) અક્ષરબ્રહ્મની અંદર આવે છે.

એ વાણી ચિત ધરજો સાથ, દયા કરી કહે પ્રાણનાથ ।

એ કિવ કરી રખે જાણો મન, શ્રી ધણી લાવ્યાં ધામથી વચન ॥ ૨ ॥

આ પ્રગટ વાણીનાં વચનો તમે સહુ સુંદરસાથ ધ્યાનપૂર્વક ગ્રહણ કરો. પ્રાણોના આધાર પ્રાણનાથ સદ્ગુરુ ધણી દયાપૂર્વક આ કહી રહ્યા છે. આ વચનોને કવિતા માનશો નહિ. કારણ કે ધામધણી સ્વયં આ વાણીને પરમધામથી લાવ્યા છે.

તે તમને કહું પ્રગટ કરી, મૂળ વચન લેજો ચિત ધરી ।

હવે તારતમ જો જો પ્રકાસ, તિમર મૂળથી કરું નાસ ॥ ૩ ॥

એ વાણીને હું તમારા બધાંની સમક્ષ પ્રગટ કરું છું. પરમધામનાં એ મૂળ વચનોને તમે ચિત્તમાં ધારણ કરો. હવે તારતમના પ્રકાશ તરફ જુઓ. હું ભ્રમ અને અજ્ઞાનના અંધકારને મૂળથી નાશ કરી દઈશ.

હવે તમને કહું મૂળ જ થકી, અને મોહ અહંકાર કાંઈ ઉપનું નથી ।

ન કાંઈ ઈશ્વર ના મૂળ પ્રકૃતિ, તેણે સમે આપણમાં વીતી ॥ ૪ ॥

હવે હું તમને મૂળ પરમધામથી જ આરંભીને કહું છું. જ્યારે આ સંસારમાં મોહ અને અહંકાર ઉત્પન્ન થયા નહોતા, ઈશ્વર (અક્ષર બ્રહ્મના મનનું સ્વરૂપ મહાવિષ્ણુ) અને મૂળ પ્રકૃતિ (અક્ષર બ્રહ્મની ઈચ્છા) પણ ઉત્પન્ન થયાં નહોતાં, તે સમયે આપણે (બ્રહ્મત્માઓ) અને ધામધણી વચ્ચે પરમધામમાં જે રીતે પ્રેમસંવાદ થયો તે સાંભળો.

એણે સમે મૂળ વૈકુંઠનાથ, ઈછા દરસન કરવા સાથ ।

સાથ તણે મન મનોરથ એહ, માયા રામત જોઈએ તેહ ॥ ૫ ॥

તે સમયે મૂળ વૈકુંઠાધિપતિ અક્ષર ભગવાનના મનમાં બ્રહ્માત્માઓનાં દર્શન કરવાની ઈચ્છા પ્રગટ થઈ અને બ્રહ્માત્માઓના મનમાં પણ અક્ષર બ્રહ્મ દ્વારા નિર્મિત માયાવી ખેલ જોવાની ઈચ્છા થઈ.

એ વાત અમે શ્રી રાજને કહી, ત્યારે અમ બેહુ પર આજ્ઞા થઈ ।

ઉપનો મોહ સુરત સંચરી, તેણે માયા રચના કરી ॥ ૬ ॥

આ ખેલ જોવાની ઈચ્છા આપણે શ્રી રાજજી સમક્ષ વ્યક્ત કરી. ત્યારે અમે બંનેને (બ્રહ્માત્માઓને માયાનો ખેલ જોવાની અને અક્ષર બ્રહ્મને પરમધામની લીલાઓ જોવાની) આજ્ઞા થઈ. તેને પરિણામે મોહ ઉત્પન્ન થયો. તેમાં અક્ષરની સુરતા પ્રવાહિત થઈ અને તે સુરતા-સુભંગલા શક્તિ દ્વારા માયાવી ખેલની રચના થઈ.

આંહીં અક્ષરનું વિલસ્યું મન, પાંચ તત્વ ચૌદે ભવન ।

એમાં વિસ્તુ મન બીજો મનનો વિલાસ, રચ્યો એહ સ્વાંસનો સ્વાંસ ॥ ૭ ॥

આ બાજુ અક્ષર બ્રહ્મનું મન વિલસિત (વિસ્તૃત) થયું તેને કારણે પાંચ તત્ત્વ અને ચૌદ લોક ઉત્પન્ન થયા. એમાં અક્ષર બ્રહ્મના મન સ્વરૂપ મહાવિષ્ણુ (આદિ નારાયણ) પ્રગટ થયા. પછી તેમના મનના વિલાસરૂપે ત્રિગુણના અધિપતિ ત્રિદેવ વગેરે ઉત્પન્ન થયા. આ રીતે શ્વાસ-પ્રશ્વાસ દ્વારા સૃષ્ટિની રચનાનો પ્રારંભ થયો.

એમાં વાસના આવી અમ તણી, મન ઈછે પોતાનો ધણી ।

અક્ષર વાસના લઈ આવેસ, નંદ ઘેર કીધો પ્રવેસ ॥ ૮ ॥

આ રચાયેલા બ્રહ્માંડમાં આપણી (બ્રહ્માત્માઓની) સુરતા આવી. અહીં આવતાં જ પોતાના ધણીને મળવાની ઈચ્છા કરવા લાગી. ત્યારે અક્ષર બ્રહ્મની વાસના (આત્મા)ને લઈને શ્રી રાજજીએ આવેશરૂપે ગોકુલમાં નંદને ઘેર પ્રવેશ કર્યો અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણના રૂપમાં પ્રગટ થયા.

સાથ સુપન એમ દીકું સહી, જે ગોકલ રમિયાં ભેળાં થઈ ।

બેહુ સુરત રમિયાં કે ભાંત, મન વાંછિત કરી ખરી ખાંત ॥ ૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓએ આ પ્રકારે સંસારનો ખેલ જોયો. ગોકુળ (વ્રજમંડલ)માં શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓએ મળીને રામતો કરી. એ બંને (સખીઓની અને અક્ષર બ્રહ્મની) સુરતાઓએ અનેક પ્રકારે પ્રેમાનંદ લીલાઓ કરી અને પોતાની મનોકામનાઓ સારી રીતે પૂર્ણ કરી.

અગ્યારે વરસ લગે લીલા કરી, કાલમાયા ઈહાં જ પરહરી ।

જોગમાયા કરી રમિયાં રાસ, આનંદ મન આણી ઉલાસ ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે અગિયાર વર્ષ સુધી ગોકુળમાં ગોપીઓ સાથે લીલા કરી. ત્યાર પછી કાલમાયા બ્રહ્માંડ (વ્રજ)નો ત્યાં જ પરિત્યાગ કર્યો. યોગમાયાનું મંડલ (બ્રહ્માંડ) રચીને વૃંદાવનમાં રાસ રમણ કર્યું. એ રીતે પૂર્ણ ઉલ્લાસ અને આનંદપૂર્વક રાસ રમ્યાં.

રાસ રમી ઘેર આવ્યા એહ, સાથ સકળમાં અધિક સનેહ ।

તામસી ઉતકંઠા રહી મન સાર, તો આપણ આવ્યા બીજી વાર ॥ ૧૧ ॥

રાસલીલા પૂર્ણ કરી બ્રહ્માત્માઓ પોતાને ઘેર (પરમધામ) પાછા ફર્યા. બ્રહ્માત્માઓનું મન અત્યંત પ્રેમ મગ્ન થઈ ગયું. પરંતુ તામસી સખીઓના મનમાં દુઃખ જોવાની ઈચ્છા બાકી રહી ગઈ હતી. તેથી આપણે બધાંએ આ સંસારમાં આવવું પડ્યું.

મારકંડે માયા દીઠી જેમ, ઘેર બેઠાં આપણ જોઈએ તેમ ।

તે માયા સુકજીએ વરણવ કરી, ત્રણ અધ્યા કહ્યા ચિત ધરી ॥ ૧૨ ॥

જે રીતે માર્કંડેય મુનિએ માયા જોઈ તે રીતે આપણે આપણા ઘર પરમધામમાં બેસીને સંસારનો આ ખેલ જોઈ રહ્યા છીએ. આ માયાનું વર્ણન શુકદેવજીએ શ્રીમદ્ભાગવતમાં ત્રણ અધ્યાયોમાં કર્યું છે.

હવે પ્રીછજો એહ દ્રષ્ટાંત, એણે પણ માંગી કરી ખાંત ।

જુઓ માયાનો વરતાંત, રુષી કેમે ન પામ્યો સ્વાંત ॥ ૧૩ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે એ દ્રષ્ટાંતને સમજો. માર્કંડેય ઋષિએ પણ ઘણી ચાહનાપૂર્વક માયા જોવાની માંગ કરી હતી. એ માયાના વૃત્તાંતને જુઓ. એમાં ફસાઈને માર્કંડેય ઋષિ એટલા તો દુઃખી થયા કે તેમને કોઈ પણ પ્રકારે શાંતા (શાંતિ) થતી નહોતી.

તતખિણ કમ્પમાન જ થયો, માયા માંહે ભળીને ગયો ।

કલ્પાંત સાત ને છિયાસી જુગ, માયા આડી આવી બુધ ॥ ૧૪ ॥

માર્કંડેય મુનિ (જેવા ભગવાનની માયાવી લહેરોમાં તણાવા લાગ્યા) તુરંત કંપવા લાગ્યા. અને માયામાં નિમગ્ન થઈ ગયા. આમને આમ સાત કલ્પ અને છિયાસી યુગો સુધી માર્કંડેય મુનિની બુદ્ધિને માટે માયા અવરોધક બની રહી.

નહીં તો નથી થઈ અધખિણ વાર, મારકંડ દુખ પામ્યો અપાર ।

ત્યારે માંહે નારાયણજી કીધો પ્રવેસ, દેખાડી માયા લવલેસ ॥ ૧૫ ॥

જ્યારે અહીં તો હજી અડધી ક્ષણ પણ વીતી નહોતી અને માર્કંડેય મુનિએ તો આટલી વારમાં

અપાર દુઃખોનો અનુભવ કરી લીધો. તે સમયે ભગવાન નારાયણે સૂક્ષ્મરૂપે મુનિના અંતઃકરણમાં પ્રવેશીને તેમને પોતાની માયાની સહેજ-સાજ ઝલક દેખાડી.

જુએ જાગી તાં તેહ જ તાલ, દયા કરી કાઢ્યો તતકાલ ।

માયાની તાં એહ સનંધ, નિરમલ નેત્રે થઈએ અંધ ॥ ૧૬ ॥

માર્કંડેય મુનિ જાગ્રત થઈને જુએ છે તો એજ સમય અને એ જ સરોવર કિનારો છે, તે જ ક્ષણે ભગવાને કૃપા કરીને તેમને માયાના આવરણમાંથી બહાર કાઢ્યા. માયાનો તો આ સ્વભાવ છે. નિર્મળ દૃષ્ટિવાળાને પણ તે અંધ બનાવી દે છે.

એણી પેરે અમને રહ્યો અંદેસ, તે રાખે નહીં ધણી લવલેસ ।

તે માટે વળી આ સુપન, ઈછાએ કીધું ઉત્પન ॥ ૧૭ ॥

આ રીતે રાસલીલા પછી પરમધામમાં જાગ્રત થતાં પણ આપણી થોડી ઈચ્છાઓ બાકી રહી ગઈ. એ ઈચ્છાઓને ધામધણી બાકી રહેવા દેવા નહોતા માગતા. આથી ફરીથી આ સ્વપ્નના ત્રીજા બ્રહ્માંડને (આપણી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરવા માટે) ઉત્પન્ન કર્યું.

અખંડ થયો કાલમાયા તણો, અંદેસ ભાજવાને આપણો ।

કેટલીકને ઉત્કંઠા રહી, તે માટે સરવને આગના થઈ ॥ ૧૮ ॥

આપણી ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે કાલમાયાનું બ્રહ્માંડ (વ્રજની લીલા અક્ષરના ચિત્ત સ્વરૂપ સબલિક બ્રહ્મમાં) અખંડ કરવામાં આવ્યું. પરંતુ આમ (વ્રજ અને રાસની લીલા જોયા) છતાં તામસી સખીઓની દુઃખ જોવાની ઈચ્છા બાકી રહી ગઈ. આથી બધી સખીઓને આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં આવવાની આજ્ઞા થઈ.

બ્રહ્માંડ માંહે આવિયોં એહ, મન તણાં ભાજવા સંદેહ ।

સાથ માંહે એક સુંદરબાઈ, તેણે શ્રી રાજે દીધી બડાઈ ॥ ૧૯ ॥

મનની આકાંક્ષા પૂર્ણ કરવા માટે આપણે બધાં આ બ્રહ્માંડમાં આવી ગયાં. બ્રહ્માત્માઓમાંથી સુંદરબાઈને શ્રી રાજજીએ મહત્તા (અગ્રતા) આપી.

આવેસ અંગ આપી આધાર, દઈ તારતમ ઉઘાડ્યાં બાર ।

ઘર થકી વચન લઈ આવિયાં, તે તાં સુંદરબાઈને કહ્યાં ॥ ૨૦ ॥

પોતાનાં અંગસ્વરૂપ શ્રી સુંદરબાઈને શ્રીરાજજીએ પોતાની આવેશ શક્તિ આપી. તારતમ જ્ઞાન આપીને પરમધામનાં અખંડ સુખોના દરવાજા ખોલી નાખ્યા. તેઓ સ્વયં અખંડ પરમધામથી તારતમનાં વચન લઈ આવ્યા અને સુંદરબાઈએ તે વચન કહ્યાં.

સાથ વચન સાંભળિયાં એહ, વાસનાએ કીધાં મૂળ સનેહ ।

તે માંહે એક ઈંદ્રાવતી, કહેવાણી સહુમાં મહામતિ ॥ ૨૧ ॥

સદ્ગુરુ પાસેથી સુંદરસાથે આ વચન સાંભળ્યાં અને તેઓ તેમને મૂળ પરમધામના જેવો જ પ્રેમ કરવા લાગ્યા. એ સુંદરસાથમાં એક ઈંદ્રાવતીનો આત્મા હતો. જે બધામાં મહામતિ (ઉત્તમ બુદ્ધિયુક્ત) કહેવાઈ.

તારતમ અંગ થયો વિસ્તાર, ઉદર આવ્યા બુધ અવતાર ।

ઈછા દયા ને આવેસ, એણે અંગ કીધો પ્રવેસ ॥ ૨૨ ॥

ઈન્દ્રાવતીના અંગે (મારા દ્વારા) તારતમ જ્ઞાનનો વિસ્તાર થયો અને અક્ષરની જાગ્રત બુદ્ધિ તેમના અંતઃકરણમાં સમાઈ ગઈ. ઈચ્છા (ધણીની આજ્ઞા), દયા (શ્યામાજીનો આત્મા) તથા શ્રીરાજજીનો આવેશ આ બધાં મળી ઈન્દ્રાવતીના અંગમાં સમાયાં.

એણી પેરે ભાજ્યો સંદેહ, સમજ્યા સહુએ વાત જ એહ ।

વચન વિસ્તરિયાં વિવેક, તેણે મળી રસ થયો એક ॥ ૨૩ ॥

આ રીતે બધા સુંદરસાથનો સંદેહ દૂર કર્યો. બધો સુંદરસાથ ઉપર્યુક્ત વાતોનું તથ્ય સમજ્યો. વિવેકપૂર્વક એ વચનોનો વિસ્તાર થયો અને બધાં (તારતમ, અક્ષરની બુદ્ધિ, ધણીજીની ઈચ્છા, દયા, શ્યામાજીનો આત્મા, ધણીજીનો જોશ) મળીને એક રસ થઈ ગયાં.

સાથ મળીને થૈ જાગણી, હરખ્યો સાથ ને રમિયાં ધણી ।

એ ચારે લીલા કીધી સહી, પણ જાગણી તો અતિ મોટી થઈ ॥ ૨૪ ॥

તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં સુંદરસાથની સામૂહિક જાગણી થઈ, જેને લઈને સુંદરસાથ હર્ષિત થયો અને પોતાના ધણી સાથે લીલા કરવા લાગ્યો. આ રીતે ધામધણીએ સુંદરસાથ સાથે ચાર લીલાઓ (પરમધામ, વ્રજ, રાસ અને જાગણીની) કરી. એ ચારેયમાં જાગણીની લીલા મહત્વપૂર્ણ મનાઈ. કારણ કે એમાં ચારેય લીલાઓનો અનુભવ થઈ શકે છે.

ઈહાં સાથને થયો ઉલાસ, કહ્યો ન જાય તે વિલાસ ।

એ જાગણીનાં સુખ કેણી પેરે કહીએ, જાણે શ્રી ધામમાં બેઠાં છેએ ॥ ૨૫ ॥

અહીં (આ જાગણી લીલામાં મૂળ સ્વરૂપની ઓળખ અને વ્રજ, રાસ, જાગણી તથા પરમધામના અખંડ સુખનો અનુભવ થઈ જતાં) સુંદરસાથના અંગે અંગમાં ઉત્સાહ પ્રસરી ગયો. એ આનંદવિલાસનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. આ જાગણીલીલાનાં સુખોની પ્રશંસા કેવી રીતે કરું ? એવો અનુભવ થઈ રહ્યો છે જાણે આપણે પરમધામમાં જ બેઠા છીએ.

મળી સાથ વાતો હરખે કરી, જેવી રામત જેણે ચિત ધરી ।

એમ કરતાં દ્રષ્ટે આવ્યું ધામ, કેહનાં મનમાં રહી ન હામ ॥ ૨૬ ॥

બધા સુંદરસાથે એકત્ર થઈ પ્રસન્ન ચિત્તે પરસ્પર વાતો કરી જેને જેવી રામત (લીલા)નો અનુભવ થયો તેણે તેને પોતાના ચિત્તમાં ધારણ કરી લીધો. એટલામાં તેમને પરમધામ દૃષ્ટિગોચર થવા લાગ્યું. આ રીતે કોઈના મનમાં કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છા (ચાહના) બાકી રહી નહિ.

પછે સાથ ઊઠીને બેઠા થયા, એહ વચન આગળથી કહ્યા ।

ઈન્દ્રાવતી કહે ઊઠસે અક્ષર, લઈ આનંદ પોતાને ઘેર ॥ ૨૭ ॥

ત્યાર પછી સુંદરસાથ જાગ્રત થઈને પરમધામમાં બેસી ગયો. ઉપર્યુક્ત લીલાની કથા મેં પહેલાં કહી છે. અર્થાત્ ભવિષ્યવાણી કરી છે. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે અક્ષરબ્રહ્મ પણ આનંદ મંગલપૂર્વક પરમધામના પ્રેમ અને આનંદનો અનુભવ કરીને પોતાને ઘેર અક્ષરધામમાં જાગ્રત થશે.

પ્રકરણ ૩૭ ચોપાઈ ૧૦૬૪

શ્રી પ્રકાસ ગ્રંથ (ગુજરાતી) સમ્પૂર્ણ

पहले बीज उदय हुआ, पुरी जहां नीतन ।
सब पुरियों में उत्तम, हुई धन धन ॥
ए मधे जे पुरी कहावे, नीतन जेहनुं नाम ।
उत्तम चौदे भवनमां, जिहां वालानो विश्राम ॥

- महामति श्री प्राणनाथ

श्री ५ नवतनपुरीधाम, जामनगर